

Наукові праці

Видається з грудня 2001 року

Науково-методичний журнал

Серія

“ПОЛІТИЧНІ НАУКИ”

Випуск 80, 2008

Том 93

Постановами Президії ВАК України від 08.06.2005 року № 2-05/5 та від 30.06.2005 року № 1-05/6 цей журнал включено до переліку № 16 наукових фахових видань з політологічних наук, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

(Бюлетень ВАК України. – 2005. – № 9)

Засновник видання –
Національний університет
“Києво-Могилянська
академія”.
Видання засноване у 2001 р.
Свідоцтво КВ № 5817
від 30.01.2002 р.

Перереєстрація:

Засновник видання –
Миколаївський державний
гуманітарний університет
ім. Петра Могили
Свідоцтво КВ № 9506
від 14.01.2005 р.

Рекомендовано до друку
рішенням вченої ради
Миколаївського державного
гуманітарного університету
ім. Петра Могили
(протокол № 2 (66)
від 09.10.2008 р.)

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА РАДА:

Клименко Л.П.

голова редакційно-видавничої ради, головний редактор, доктор технічних наук, професор, ректор МДГУ імені Петра Могили

Мещанинов О.П.

заступник голови редакційно-видавничої ради, заступник головного редактора, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи МДГУ імені Петра Могили

Михальченко М.І.

голова редакційної колегії наукової збірки “Сучасна українська політика: політики і політологи про неї”, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, президент Української академії політичних наук, головний науковий співробітник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень НАН України імені І.Ф. Кураса (м. Київ)

Багмет М.О.

голова редколегії серії “Політичні науки”, доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та питань розвитку, завідувач кафедри державної політики та менеджменту Інституту державного управління МДГУ ім. Петра Могили

Бровченко Т.О.

голова редколегії серії “Філологія”, д.філол.н., професор

Букач М.М.

голова редколегії серії “Педагогічні науки”, доктор педагогічних наук, професор

Горлачук В.В.

голова редколегії серії “Економічні науки”, доктор економічних наук, професор

Грбак Н.Х.

голова редколегії серії “Екологія”, доктор сільськогосподарських наук, професор, старший науковий співробітник

Клименко Л.П.

голова редколегії серії “Техногенна безпека”, доктор технічних наук, професор

Науменко А.М.

голова редколегії серії “Новітня філологія”, доктор філологічних наук, професор

Тригуб П.М.

голова редколегії серії “Історичні науки”, доктор історичних наук, професор, академік УАІН

Фісун М.Т.

голова редколегії серії “Комп’ютерні науки”, доктор технічних наук, професор, старший науковий співробітник, дійсний член УАІН

Андрєєв В.І.

відповідальний секретар

Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 93. Вип. 80. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 148 с.

№ 34

До журналу увійшли результати досліджень науковців різних вищих навчальних закладів України з актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції, державотворення, політичного менеджменту, етнополітики, міжнародного розвитку.

Представлені статті відображають рівень теоретичних і практичних розробок вчених, практиків, які досліджують різнопланові питання політики, державного управління та місцевого самоврядування і трансформації сучасної політичної системи.

Видання розраховане на наукових працівників, державних службовців, викладачів, аспірантів, усіх, хто цікавиться питаннями політичної сфери та історією українського державотворення.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ СЕРІЇ:

- Багмет М.О.** – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та питань розвитку, завідувач кафедри державної політики та менеджменту Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили – голова редакційної колегії (м. Миколаїв).
- Іванов М.С.** – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри державної служби Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили – заступник голови редакційної колегії (м. Миколаїв).
- Євтушенко О.Н.** – кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили – відповідальний секретар редакційної колегії (м. Миколаїв).
- Бакуменко В.Д.** – доктор наук з державного управління, професор, проректор Академії муніципального управління (м. Київ).
- Бондаренко В.Д.** – доктор філософських наук, професор, вчений секретар Вищої атестаційної комісії України (м. Київ).
- Воротін В.С.** – доктор наук з державного управління, професор, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ).
- Гавеля В.І.** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).
- Кальниць Ю.Г.** – доктор наук з державного управління, в.о. професора Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).
- Колісниченко А.І.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).
- Михальченко М.І.** – член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор, президент Української академії політичних наук (м. Київ).
- Радиш Я.Ф.** – доктор наук з державного управління, професор Національної академії державного управління при Президенті України (м. Київ).
- Рибачук М.Ф.** – доктор філософських наук, професор за сумісництвом Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).
- Рижих В.М.** – доктор наук з державного управління, начальник відділу Секретаріату Президента України (м. Київ).
- Тригуб П.М.** – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

Статті друкуються в авторській редакції

ISSN 1609-7742

© Миколаївський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, 2008

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

54003, м. Миколаїв,
вул. 68 Десантників, 10
Тел.: (0512) 50-03-32, 76-55-81,
факс: 50-00-69, 50-03-33,
E-mail: vrector@kma.mk.ua

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ:

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	5
Коваль Г.В., Татаренко В.Б. Відносини Україна – НАТО: стан та перспективи	6
Євтушенко О.Н., Настич Т. Законодавчі колізії вступу України до НАТО	12
Лазарєва О.В. Євроатлантична інтеграція як гарантія реалізації національних інтересів держави	16
Фуртатов В.С., Сорока С.В. Північноатлантичний альянс і Франція: особливості партнерства	20
Дерега В.В. Розвиток та перспективи взаємовідносин України з НАТО	24
Ханстантинов В.О. Толерантність як передумова загальнонаціонального діалогу щодо проблеми “Україна – НАТО”	28
Палагнюк Ю.В. Сучасний стан та перспективи співробітництва НАТО та України у сфері миротворчості	31
Міхель Д.О. Євроінтеграційний курс як основний напрямок української геостратегії	35
Верба С.М. Окремі аспекти парламентського виміру співробітництва України з НАТО	38
Личко Т.М. Інформаційна кампанія щодо вступу до НАТО: досвід Чеської Республіки	41
Матяж С.В. Національна безпека України в контексті євроатлантичної інтеграції	45
Гриськова А.М. Участь України в програмі НАТО “Партнерство заради миру”	49
Тимофєєв С.П. Роль НАТО у вирішенні етнополітичних конфліктів та забезпеченні міжнародної безпеки	52
Шевчук О.В. Азійська доктрина Р. Ніксона та її вплив на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – ЄСРП	56
Погорєлова І.С. Американсько-південнокорейський політичний союз: сучасний стан і перспективи	63
РОЗДІЛ II. ПОЛІТОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	68
Багмет М.О. Деякі політологічні уяви про демократичний соціалізм у працях сучасних політиків	69
Ємельянов В.М., Степанюк Д.А. Політична корупція в сучасній Україні	72
Євтушенко О.Н. Демократизація державної влади і місцевого самоврядування на принципі субсидіарності: досвід Німеччини	76
Яцунська О.О. Особливості політичної реклами на дострокових парламентських виборах в Україні	82
Висоцький О.Ю. Інформаційні технології легітимаційної політики	87
Зварич І.Т. Принципи та інститути етнополітичного менеджменту в сучасній Україні	92
Стефанчук У.Т. Використання виборчих технологій в Україні: основні принципи та механізми дії	97

Турчин Я. Напрями української політичної думки міжвоєнного періоду (1918-1945 рр.)	102
Тупиця О.Л. Політологічне дослідження профспілок: теоретичні обрії та потреби суспільства	107
Федорчук О.О. Система політичної освіти в Україні у 80-х роках ХХ ст.	112
Лемещенко К.Б. Питання політичного лідерства у творчій спадщині М.І. Костомарова	116
Сергатюк Д.А. Чинники елітарності та ефективної діяльності політичної еліти у сучасних демократичних країнах	119
Лісовський В.М. Символізація суспільно-політичних процесів	124
Рябой Ю.О. Правова культура як система побудови політичної культури суспільства	129
Мельничук Л.С. Управління продуктивністю праці та трудова мотивація в аграрних підприємствах	132
Локтіонова Д.А. Моделі електоральної поведінки: загальний огляд	135
Буян К.Г. Сутність та характерні риси політичних технологій як складової політичного процесу в умовах української демократії	142

Розділ I

ЄВРОПЕЙСЬКА ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

УДК 327(477):327.51

Коваль Г.В., кандидат політичних наук, заступник директора Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Основний напрям наукових досліджень – політична культура молоді в умовах демократизації українського суспільств.

Татаренко В.Б., викладач кафедри менеджменту організації та права Миколаївського державного аграрного університету. Основний напрям наукових досліджень – аналіз діяльності судової влади в контексті становлення демократичного суспільства.

ВІДНОСИНИ УКРАЇНА – НАТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Автори статті аналізують стан та перспективи взаємовідносин України з організацією Північноатлантичного договору.

The authors analyze the state perspectives of the relationships between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization.

Динаміка міжнародних процесів у Європі багато в чому по-новому висвітлює роль тих або інших структур, які залучені у процес формування адекватної сьогоденним реаліям системи європейської безпеки.

Організація Північноатлантичного договору (НАТО) являє собою найбільш ефективний у світі механізм забезпечення безпеки, що діє як політично-військове об'єднання найрозвинутіших країн світу [1]. З моменту створення НАТО минуло майже 60 років. Протягом цього часу Альянс розвивався, еволюціонував, виходячи з цілей та завдань, передбачених Північноатлантичним договором. Слід згадати, що договір був підписаний у 1949 році.

У сучасному українському суспільстві відсутній консенсус щодо необхідності (доцільності) приєднання держави до Організації Північноатлантичного договору. Крім того, лунають гасла стосовно начебто визначеного правового статусу України як “нейтральної позаблокової” держави [3].

Україна – одна із держав, яка буде свої стосунки з НАТО на основі розширених і поглиблених відносин. Вона поступово перетворилася на одну з найактивніших учасниць миротворчої діяльності, підписавши першою з країн СНД у 1994 році Рамковий документ “Партнерство заради миру”. Політичною віхою у розвитку цих стосунків став Мадридський саміт, на якому було схвалено

Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору. Це відбулося в 1997 році. Даний документ на найвищому рівні зафіксував політичні зобов'язання сторін щодо рамок і змісту взаємовідносин. На реалізацію його положень була спрямована Державна програма співробітництва України з НАТО на період до 2001 року.

Рада національної безпеки і оборони України визначила нову Стратегію взаємин з НАТО. Цей курс у 2002 році підтримала Верховна Рада України, яка рекомендувала Президентові й Уряду вжити ряд необхідних заходів для її практичної реалізації.

Відповідно до рішення Комісії Україна – НАТО з метою поглиблення і розширення відносин Україна – НАТО було розроблено План дій Україна – НАТО, який відображає Стратегію відносин України з Організацією Північноатлантичного договору. Він базується на Хартії про особливе партнерство, підписаній у Мадриді 9 липня 1997 року, яка залишається основою відносин Україна – НАТО.

Метою цього Плану дій є чітке визначення стратегічних цілей і пріоритетів України для досягнення її мети і повної інтеграції у євроатлантичні структури безпеки і майбутнього співробітництва Україна – НАТО відповідно до Хартії. У цьому контексті План буде періодично переглядатися.

План дій Україна – НАТО окреслив основні завдання України в досягненні євроатлантичних стандартів у політичній, економічній, оборонній, інформаційній та інших сферах. З того часу, тобто з моменту роботи празького саміту (2002 р.), відносини Україна – НАТО розвиваються за висхідною, розробляючи і виконуючи щорічні цільові плани.

Нашою державою реалізовано чотири щорічних цільових плани Україна – НАТО (2003-2006 рр.). Проте практика їх формування і здійснення дозволила констатувати необхідність певного змістовного та структурного коригування таких документів.

Основними причинами цього є:

1. Деякі цілі реалізовані майже повністю, або у їх досягненні спостерігається значний прогрес. Насамперед це стосується 9 цілей Плану дій Україна – НАТО, характерними серед яких є:

- у сфері боротьби з корупцією, відмиванням грошей Україну вилучено зі списку FATF;
- досягнуто значного прогресу у створенні умов для вступу до СОТ;
- відбулись позитивні зміни у сфері забезпечення вільного отримання, публікації та поширення інформації засобами масової інформації;
- відзначається посилення демократичного цивільного контролю над збройними силами та іншими військовими формуваннями;
- збільшується внесок України до миротворчих операцій під супроводом НАТО та заходах держав-членів Альянсу в рамках боротьби з тероризмом, ратифіковано меморандум про взаєморозуміння щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку стратегічних авіаперевезень тощо.

2. 13 Цілей плану дій Україна – НАТО частково сумісні (дубльовані) за своїм змістом. Зокрема, йдеться про такі сфери, як реформа в галузі оборони і безпеки України, демократичний цивільний контроль над Збройними силами і сектором безпеки в цілому, зовнішньополітична діяльність України з питань підтримання миру і миротворча діяльність її Збройних сил, які містяться у першому, другому та четвертому розділах плану.

Отже, певний успіх у досягненні окремих цілей, їх часткове дублювання за змістом (загалом це 19 з 64 цілей, тобто майже 30 %) потребували корекції у формулюванні цих цілей, своєчасної загальної структурної та змістовної оптимізації Цільового плану Україна – НАТО на 2007 рік, інакше кажучи, його гармонізації за “формою” та “змістом”.

3. Було розроблено проект Цільового плану (ЦП) – 2007 (затверджений Указом Президента України № 535 від 18 червня 2007 року) за новою формою і структурою, який, зокрема, більш наближений до Плану дій щодо членства в НАТО. Даний проект встановленим порядком було погоджено із структурами Альянсу [2].

Запровадження заходів Цільового плану Україна – НАТО на 2007 рік відбулось на фоні гострих політичних протиріч, які виникли внаслідок

недостатньо оформленого правового поля щодо повноважень різних гілок влади, що в цілому характерно для молодих демократій. До позитивних результатів цих подій слід зарахувати прагнення політичних сил держави вирішувати проблемні питання шляхом переговорів та домовленостей, а не силовим протистоянням. Тривають активні й відкриті політичні дебати, до яких залучено засоби масової інформації та громадянське суспільство, що є свідченням працюючої в Україні демократії [4]. У цілому ця робота була організована у чіткій відповідності з нормативними актами Президента України та Кабінету Міністрів України.

Україна продовжує здійснювати послідовну зовнішню політику відповідно до зобов'язань у рамках стратегічного курсу інтеграції до євроатлантичних структур. Протягом звітного періоду тривала активна співпраця з Організацією Північноатлантичного договору. Особлива увага приділялась підтриманню безпеки євроатлантичного простору. За оцінкою Генерального секретаря НАТО Яап де Хооп Схефера, на останньому (9 липня 2007 р.) засіданні Комісії Україна – НАТО “...Україна, яка є єдиною серед країн-партнерів, що бере участь у всіх поточних операціях НАТО, зробила значний внесок в нашу загальну безпеку, і Альянс високо цінує це”.

Протягом першого півріччя Україною проведено низку консультацій зі структурами НАТО. Зокрема, 30 січня поточного року в Брюсселі відбулося засідання Спільної робочої групи Україна – НАТО з питань воєнної реформи у форматі “ключової групи”. Велась підготовка до третього засідання Робочої групи Україна – НАТО з питань цивільного та демократичного контролю над сектором розвідки, створення веб-сайту Україна – НАТО з питань реформування сектору оборони та безпеки тощо.

У рамках Інтенсифікованого діалогу України з НАТО 26-27 квітня поточного року в м. Осло (Норвегія) було проведено засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ, а 6 червня поточного року в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулись консультації України з Північноатлантичним альянсом у форматі “26+1” (Політичний комітет НАТО з Україною) з правових питань.

14 червня поточного року в штаб-квартирі НАТО пройшли чергові засідання Комісії Україна – НАТО та Ради євроатлантичного партнерства на рівні міністрів оборони, у яких на чолі української делегації взяв участь керівник оборонного відомства.

Крім того, протягом другого кварталу поточного року в штаб-квартирі Альянсу було проведено низку експертних консультацій Україна – НАТО: 18-20 квітня – засідання ПВКК НАТО з Україною з питань Процесу планування та оцінки сил, 15 травня – з питань енергетичної безпеки, 7 червня – з правових питань, 26 червня – з питань офсетних закупівель.

Україна активно залучається до заходів Альянсу, спрямованих на підтримання миру та безпеки в кризонебезпечних регіонах.

12-13 березня поточного року підписано Технічну угоду між Міністерством оборони України та Міністерством охорони краю Литовської Республіки щодо направлення миротворчого персоналу України для виконання завдань у складі литовської Групи з реконструкції афганської провінції Гор, що діє в рамках Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF) в Ісламській Республіці Афганістан. Відібрано та підготовлено два фахівця медичної служби Збройних сил України, одного з яких під час планової ротації литовського миротворчого контингенту 11 травня поточного року направлено до Афганістану.

Україна продовжувала надавати повітряний коридор для здійснення перельотів військово-транспортних літаків держав-членів НАТО через територію України. У рамках участі в операції ІЗАЕ кількість обслуговуваних польотів протягом першого півріччя становило 408 одиниць (США – 90; Німеччина – 170; Польща – 88; Румунія – 37; Швеція – 23).

10-13 квітня поточного року проведено чергову ротацію українського миротворчого персоналу Навчальної місії НАТО у Республіці Ірак.

У контексті практичного внеску України в антитерористичну операцію Північноатлантичного альянсу на Середземному морі “Активні зусилля” 26 лютого поточного року в м. Києві було проведено зустріч представників Генерального штабу Збройних сил України з делегацією військово-морського командування Об’єднаних збройних сил НАТО “Південь”, під час якої обговорювались питання участі кораблів ВМС Збройних сил України у цій операції.

Протягом березня-травня 2008 року відбулися два раунди консультацій з представниками Стратегічного командування НАТО з трансформації з питань підготовки льотних екіпажів вертольотів ВМС ЗС України та низка стажувань українських офіцерів на кораблях країн-членів Альянсу.

10 травня поточного року корвет ВМС Збройних сил України “Тернопіль” вийшов із Севастополя з метою участі у щорічному заході “Морський день” (вмб Таранто, ВМС Італії) в рамках заключної фази підготовки корабля до операції “Активні зусилля”, встановлення відповідного обладнання зв’язку та з 25 травня перейшов у оперативне підпорядкування штабу морського компоненту Об’єднаного командування сил НАТО (м. Неаполі), розпочавши безпосереднє виконання завдань відповідно до плану операції. З цієї дати Україна, згідно з рішенням Північноатлантичної ради НАТО, набула статусу офіційного контрибутора даної операції. Повернення корвету “Тернопіль” до Севастополя відбулось на початку липня 2008 р. Продовжується опрацювання практичних питань направлення кораблів (другої активації) ВМС ЗС України для участі в цій акції у період жовтня-листопада поточного року.

У рамках внеску України в підтримання міжнародного миру і безпеки тривала активна участь українського миротворчого контингенту в складі сил КФОР у Косово. Чергову ротацію української складової спільного миротворчого

підрозділу “Укрполбат” проведено 1-15 квітня 2008 р. (загальна чисельність особового складу – 185 осіб). Наразі опрацьовується питання щодо розширення українського національного контингенту.

Попередньо погоджено створення українсько-польсько-литовського миротворчого батальйону. До 1 листопада 2008 року має бути вирішено питання щодо завдань, структури та порядку забезпечення такого підрозділу для прийняття остаточного рішення і внесення його на розгляд вищого керівництва трьох держав.

Опрацьовується питання створення миротворчого підрозділу в рамках Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ для виконання миротворчих завдань під егідою Ради безпеки ООН, ОБСЄ та інших міжнародних організацій.

Україна продовжує активну антитерористичну діяльність. 24 травня 2008 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо боротьби з ядерним тероризмом у зв’язку з ратифікацією Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму”, яким вводиться кримінальна відповідальність за злочини у цій сфері.

Кабінетом Міністрів України також видано наступні постанови: “Про затвердження плану заходів на 2007 рік щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму” від 31 січня 2007 р. № 136; “Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України у мирний час” від 7 лютого 2007 р. № 153.

З метою вдосконалення діяльності щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму проведено третій спеціальний семінар Україна – НАТО для обміну досвідом реагування на сучасні загрози міжнародній безпеці на тему “Організована злочинність та фінансування тероризму” (м. Одеса, 25-26 червня 2008 р.). У цьому форумі взяли участь експерти з 13 країн-членів НАТО та з Міжнародного секретаріату НАТО. Українську сторону представляли працівники Служби безпеки України, Секретаріату Президента України, апаратів РНБО України та Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України, Генпрокуратури, МЗС, МВС, Держфінмоніторингу, Держприкордонслужби та інших спеціальних служб.

Держфінмоніторингом здійснюються заходи по виявленню серед учасників фінансових операцій осіб, пов’язаних з терористичною діяльністю. Ця робота ґрунтується на інформації, яка регулярно надходить від міжнародних організацій, посольств та державних органів, у тому числі іноземних країн. За звітний період отримано від суб’єктів первинного фінансового моніторингу 6 таких повідомлень. За результатами їх розгляду було підготовлено та передано до СБУ 1 узагальнений

та 2 додаткових матеріали. На сьогоднішній день інформацію про можливе відношення до фінансування тероризму Службою безпеки України спростовано.

Водночас СБУ в рамках двосторонніх та багатосторонніх договірних актів про співробітництво із спецслужбами та правоохоронними органами здійснюється постійний обмін інформацією з країнами-членами НАТО щодо терористичних та релігійно-екстремістських організацій і угруповань (СБУ підписано понад 70 міжвідомчих угод і 80 протоколів до них, у яких першочергова увага приділена питанням боротьби з міжнародним тероризмом). Тільки з початку поточного року проведено 10 робочих зустрічей з представниками таких служб і органів, які поділилися відповідними інформаційними повідомленнями.

У контексті реалізації політики України щодо врегулювання заморожених конфліктів протягом першого півріччя відбулася низка переговорів з лідерами держав-членів НАТО (зокрема, США, ФРН, Іспанії, Словенії, Бельгії, Латвії, Литви, Польщі), під час яких була доведена позиція України щодо необхідності якомога скорішого відновлення переговорного процесу у форматі "5+2" з метою подальшої реалізації українського плану врегулювання придністровського конфлікту, а також на території Грузії (Абхазія та Південна Осетія) і Азербайджанської Республіки (Нагірний Карабах).

Наша держава неухильно виконує Меморандум про взаєморозуміння між урядами України і Республіки Молдова та Європейською Комісією (ЄК) щодо місії ЄК з надання допомоги у питаннях кордону в цих країнах. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2008 р. схвалено проект угоди між суб'єктами даного процесу щодо продовження мандату такої місії, яка набула чинності 11 травня 2008 р. після завершення процедури обміну нотами з метою підвищення ефективності прикордонного та митного контролю на придністровській ділянці українсько-молдовського державного кордону. 21-22 червня поточного року відбулось шосте засідання Консультативної ради високого рівня, створеної у рамках реалізації зазначеного меморандуму. За його підсумками ухвалено Концепцію діяльності Місії ЄК на 2008-2009 роки "Послідовність, оптимізація та можливості", що передбачає концентрацію зусиль на запровадження європейських стандартів управління кордоном, надання технічної допомоги, підвищення рівня співробітництва цієї місії з правоохоронними органами, а також розвиток таких стандартів тощо.

Україна активізувала свою діяльність у рамках участі в міжнародних організаціях та регіональних ініціативах. Зокрема, 11-15 червня 2008 р. у Відні українська делегація взяла участь у складі представників Секретаріату Президента України, МЗС, Міноборони в переговорах у рамках форуму ОБСЄ із співробітництва у галузі безпеки, спільної консультативної групи, створеної згідно з Договором про звичайні збройні сили в Європі.

Відповідно до Указу Президента України від 2 червня 2007 року № 487 "Про делегацію України для участі в переговорах у рамках Форуму ОБСЄ із співробітництва в галузі безпеки, Спільної консультативної групи та Консультативної комісії з відкритого неба" Міноборони спільно з МЗС та Секретаріатом ОБСЄ опрацювало проект Меморандуму про взаєморозуміння між ОБСЄ та Урядом України, в якому серед іншого йдеться про утилізацію компонентів рідкого ракетного палива меланж. Цей документ погоджено із зацікавленими центральними органами Виконавчої влади та пройшов юридичну експертизу у Міністерстві.

Виконано програму головування України в Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ у 2006-2007 роках. Проведено понад 60 заходів на найвищому, високому та експертному рівнях. На Бакинському саміті ГУАМ 18-19 червня прийнято Спільну заяву ГУАМ-США, де викладені основні напрями і подальші перспективи партнерства. Крім того, вперше формалізовано відносини ГУАМ з Польщею та Японією.

Відповідно до рішень, ухвалених під час саміту глав урядів країн-учасниць Центральноєвропейської ініціативи (ЦЕІ) у листопаді 2006 р. у м. Тірана (Албанія), на виконання Плану дій ЦЕІ на 2007-2010 рр., Україна у першому півріччі увійшла до складу Робочої групи із реформування цієї ініціативи та бере активну участь у її діяльності.

У ході спеціального засідання Ради міністрів закордонних справ Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) у рамках ювілейного саміту цієї організації, що відбувся 25 червня 2008 р. у м. Стамбул (Туреччина), керівником українського зовнішньополітичного відомства було внесено пропозиції щодо її подальшого реформування, зокрема: сприяння реалізації проектів у таких галузях, як енергетика, транспорт, розробка і видобуток вуглеводневих ресурсів у басейні Чорного моря, а також створення зони вільної торгівлі у Чорноморському регіоні, посилення існуючих двосторонніх угод між країнами-членами ОЧЕС, які стосуються подвійного оподаткування, захисту та сприяння інвестиціям, з метою розвитку приватного бізнесу тощо.

Згідно з планом діяльності Чорноморської групи військово-морського співробітництва "Blackseafor" командувач ВМС ЗС України у травні поточного року взяв участь у щорічній зустрічі командувачів країн-учасниць, а українські офіцери протягом квітня-травня – у п'яти робочих зустрічах, зокрема, групи планування, секретаріату комітету командувачів, берегового центру оперативного контролю, похідного штабу цього міжнародного з'єднання.

11 травня 2008 року у м. Київ відбулись українсько-турецькі консультації з питань виконання положень Протоколу та діяльності в рамках "Blackseafor". Також на сьогодні визначено порядок передачі криптографічного обладнання від турецької сторони до штабу ВМС ЗС України, його розміщення і використання; опрацьовано питання підготовки персоналу для роботи з цим обладнанням, що дозволить налагодити обмін інформацією.

Крім того, 17-18 січня 2008 р. підписано Протокол про співробітництво між Міністерством оборони України та Генеральним штабом Збройних сил Турецької Республіки у галузі обміну інформацією в рамках операції "Чорноморська гармонія". 25 квітня цього ж року завершено виконання внутрішньодержавних процедур щодо набуття ним чинності.

У сфері двосторонніх відносин України з сусідніми державами триває активна робота з ключових аспектів двостороннього співробітництва з Республікою Молдова – енергетичних і транспортних.

5 квітня 2008 р. у м. Кишинів відбувся другий раунд консультацій на рівні міжвідомчих робочих груп України та Республіки Молдова під керівництвом заступників міністрів закордонних справ, у ході якого було розглянуто комплекс питань, пов'язаних з Дністровською ГАЕС, демаркацією українсько-молдовського державного кордону, визнанням прав власності, організацією спільного контролю в пунктах пропуску через українсько-молдовський державний кордон. 7-8 червня поточного року пройшли переговори з обговорення шляхів вирішення проблемних питань двосторонніх відносин та аналізу стану виконання українсько-молдовських домовленостей, досягнутих на рівні глав держав та урядів, Міжурядової комісії з питань торговельно-економічного співробітництва. За підсумками заходу українськими фахівцями розроблено та 22 червня 2008 р. передано на розгляд молдовської сторони графік вирішення першочергових питань українсько-молдовських відносин.

У рамках співпраці з Росією зусилля спрямовувалися на активізацію діяльності Українсько-російської міждержавної комісії (УРМК) з метою розв'язання спірних питань, зокрема:

27 лютого у м. Москві та 5 червня у м. Києві відбулися відповідно четверте та п'яте засідання Підкомісії з питань функціонування ЧФ РФ та його перебування на території України;

16 квітня у рамках візиту Міністра закордонних справ України до Росії було проведено зустрічі з Міністром закордонних справ РФ та Секретарем Ради Безпеки РФ, під час яких обговорювався стан готовності до підписання Плану дій Україна-Росія на 2007-2008 рр., що є "дорожньою картою" двосторонніх відносин, з конкретними пріоритетними напрямками співпраці та термінами їх виконання (очікується, що згаданий документ буде підписано у ході другого засідання УРМК наприкінці серпня 2007 року). Також було проаналізовано питання прикордонного співробітництва і домовлено організувати до кінця поточного року зустріч губернаторів прикордонних областей під головуванням міністрів закордонних справ України та Росії;

7 червня у м. Москві відбулося друге засідання Підкомітету з міжнародного співробітництва з розгляду стану підготовки до проведення другого засідання УРМК, підписання Плану дій Україна-Росія на 2007-2008 рр. та Декларації про зміст стратегічного партнерства між Україною і РФ;

14 червня у м. Москві відбулося друге засідання Підкомітету з гуманітарних питань;

22 червня у м. Москві пройшло друге засідання Комітету з економічного співробітництва під головуванням Прем'єр-міністрів обох країн.

Російська сторона погодилася розпочати демаркацію сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону та активізувати процес делімітації морської ділянки спільного кордону. У ході переговорів підіймалися також питання гуманітарного співробітництва та правового захисту українських громадян у РФ і російських – в Україні. Відбувся обмін думками щодо розміщення елементів ПРО в Європі, проблем європейської і регіональної безпеки у контексті розширення НАТО та ЄС, співробітництва у рамках СНД.

МЗС України на постійній основі здійснює необхідні дипломатичні заходи з метою пошуку взаємоприйнятних рішень стосовно врегулювання існуючих проблемних питань з Румунією.

Членство у НАТО не є "обов'язковим" вибором будь-якої держави, у тому числі й України. Існує вибір – або приєднатися до Договору про колективну безпеку на чолі з Росією (Ташкентський договір), або отримати статус позаблокової (нейтральної) країни. Світовий досвід свідчить, що нейтралітет сьогодні економічно, політично і безпеково не вигідний [5]. Нові непередбачувані загрози та виклики безпеці ставлять перед кожною цивілізованою країною проблему вибору: військовий нейтралітет чи участь у системі колективної безпеки.

Вступ до НАТО – це складний вибір, який потребує кардинальних змін у побудові зовнішніх взаємин та внутрішніх перетворень. Але необхідно чітко усвідомлювати, що будь-який вибір вимагає підтримки більшості нації, а не лише політичної еліти, тому що до будь-якої інституції вступає вся країна.

Зовнішній курс України у 2008 році залишився незмінним. Так, у січні 2008 року після проведення позачергових парламентських виборів у 2007 році Президент України Ющенко В.А., Прем'єр-міністр України Тимошенко Ю.В. і Голова Верховної ради України Яценюк А.П. подали Генеральному секретарю НАТО Яапу де Хооп Схефферу листа про зацікавленість України у приєднанні до реалізації Плану дій щодо членства в НАТО. На думку більшості політиків і політологів питання щодо вступу України в НАТО повинно вирішуватися тільки після проведення всенародного референдуму.

"НАТО – це не організація, яка вербує нових членів, а організація, що має відкриті двері для всіх країн... Адже розширення Альянсу дозволяє збільшувати зону стабільності, прогнозувати безпеку в Європі. Ми відчуваємо потребу в Україні як такій незалежній країні, що має потенціал для боротьби проти тероризму та подолання інших небезпек, що загрожують людству", – зазначив директор Центру інформації і документації НАТО в Україні Мішель Дюре.

Отже, вибір за Україною, за українським народом. Ми українці вибираємо власну долю, майбутнє нашої країни залежить тільки від нас.

ЛІТЕРАТУРА

1. НАТО і Україна. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – 24 с.
2. План Дій Україна – НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – Ч. 1: План дій Україна – НАТО та його імплементація у 2007 році. – 2007. – 28 с.
3. Умови вступу України до НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – 20 с.
4. План Дій Україна – НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – Ч. 2: результати імплементації Плану Дій Україна – НАТО у першому півріччі 2007 року. – 2007. – 36 с.
5. Що таке НАТО. Створення розвиток та сучасний стан. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – 24 с.
6. Деменко О. Євroatлантична інтеграція: реалії та перспективи. Політичний менеджмент. – 2007. – № 4(25).
7. Мейжис І.А. Європейська інтеграція України: можливості, проблеми, рішення. “Наукові праці”. – Т. 69. Політичні науки. Правознавство. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 224 с.
8. Прохоров А. Європейський вибір та національні інтереси України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2004. – № 3. – С. 73-79.
9. Романов О. Україна в НАТО: перспективи присутності // Юридичний журнал. – 2005. – № 7.

Євтушенко О.Н., кандидат політичних наук, доцент кафедри державної служби Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Настич Т., бакалавр політології, магістрант Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

ЗАКОНОДАВЧІ КОЛІЗІЇ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО

У статті розглядається законодавчі колізії вступу України до НАТО.

In this article devoted of law problems the coming Ukraine to NATO.

В українському політикумі після 2004 року одним із основних конфліктних моментів між різними політичними силами виступає питання вступу України до Північноатлантичного альянсу (НАТО). Після того, як Україна проголосила своїм ключовим зовнішньополітичним пріоритетом інтеграцію в Євросоюз і НАТО, проблема зовнішньої безпеки та конституційна правомірність вступу України до військового блоку викликають дуже багато суперечок як серед політиків, так і серед науковців.

Питання вступу України до НАТО є актуальним уже протягом досить тривалого часу, але після важливих міжнародних подій 2004 року, серед яких завершення процесів синхронного розширення Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і Європейського Союзу за рахунок постсоціалістичних країн Центральної і Східної Європи, актуальність даного питання для України набула особливого значення.

Науковці детально вивчають дану проблему. Так, проблемою євроатлантичної інтеграції займалися О. Деменко [7], О. Горенко [5]; питання збереження Україною нейтралітету розглядали Ю. Бараш [1], О. Іжак [10]; питання взаємодії України та НАТО розглядають О. Черноусенко [24], О. Чалий [23].

Для детального аналізу проблеми законодавчої правомірності вступу України до НАТО використовувалися такі документи, як Конституція України [12], Закон України “Про основи національної безпеки України” [9], “План дій щодо членства в НАТО” [14], “План дій Україна – НАТО” [13], Декларація “Про державний суверенітет України” [6], Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з

НАТО” [15], Постанова Верховної Ради України “Про Основні напрями зовнішньої політики України” [16], “Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)” [18], Указ Президента України “Про Воєнну доктрину України” [21].

Метою даної статті є з’ясування проблеми правомірності вступу України до НАТО згідно з Основним Законом України.

Перед тим, як перейти до розгляду даної проблеми, слід дати коротку характеристику Організації Північноатлантичного договору.

НАТО, Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) – військово-політичний союз, заснований 1949 року [11]. Відповідно до статуту НАТО, організація відкрита для вступу нових членів, здатних розвивати принципи договору і робити свій внесок у колективну безпеку.

Організація Північноатлантичного договору створена 4 квітня 1949 р. на основі Північноатлантичного договору у Вашингтоні. Початковою метою була протидія загрози нападу з боку СРСР. Одними із перших до НАТО увійшли дванадцять держав: США, Великобританія, Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Канада, Італія, Португалія, Норвегія, Данія, Ісландія [11]. Пізніше до НАТО приєдналися й інші європейські держави. Діяльність організації визначається забезпеченням розвитку міжнародного співробітництва, запобіганням конфліктів між членами НАТО і членами-партнерами, захисту цінностей демократії, економіки вільного підприємництва і верховенства закону.

Основними завданнями НАТО є забезпечення колективної безпеки своїх членів у європейськоатлантичному регіоні (напад на один із членів

організації розглядається як напад на союз загалом), гарантування геополітичної стабільності у світі [11].

Якщо перейти до співпраці України та НАТО, то слід зазначити, що відносини України з Організацією Північноатлантичного договору вже мають свою історію, хоча й невелику у часовому вимірі. Ці відносини об'єктивно пройшли певні етапи розвитку. На початковому етапі (1992 р.) Україна приєдналась до Північноатлантичної ради співробітництва (з травня 1997 р. – Рада євроатлантичного партнерства). Наступною значною віхою на етапі партнерства, який у широкому розумінні триває й понині, стало підписання на Мадридському саміті НАТО у липні 1997 р. Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО [4, с. 6]. Цим документом було зафіксовано політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні, поглиблено діалог між Україною та членами Альянсу з широкого кола питань безпеки, що сприяло заснуванню органу консультацій – Комісії Україна – НАТО. Зокрема, у Хартії зазначається: “Україна та НАТО базуватимуть свої відносини на принципах та зобов'язаннях, згідно з міжнародним правом та міжнародними механізмами, включаючи Статут ООН, Хельсінкський Заключний акт та наступні документи ОБСЄ. Підтверджуючи спільну мету в застосуванні широкого спектру питань для консультацій та співробітництва, Україна та НАТО зобов'язуються розвивати та зміцнювати свої консультації та/або співробітництво у сферах, наведених нижче. У цьому контексті Україна та НАТО підтверджують своє зобов'язання повною мірою розвивати РСАП та розширену і поглиблену ПЗМ. Це включає участь України в операціях, включаючи миротворчі операції, у кожному конкретному випадку, за повноваженнями Ради Безпеки ООН, або за відповідальністю ОБСЄ, а також у разі залучення до таких операцій Об'єднаних загальновійськових тактичних сил (ОЗТС), участь у них України на початковому етапі, що в кожному конкретному випадку є предметом рішень Північно-Атлантичної Ради щодо окремих операцій” [22].

З прийняттям Україною Стратегії щодо Організації Північноатлантичного договору наші відносини з Альянсом вийшли на новий рівень. Необхідно звернути увагу, що вперше на державному рівні було проголошено як мету членство у цій організації, що зафіксовано в таких нормативно-правових актах Глави держави і українського парламенту, як рішення Ради національної безпеки і оборони України та відповідний Указ Президента України від 8 липня 2002 р. № 627, Постанова Верховної Ради України від 21 листопада 2002 р. № 233-IV “Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО” [15], Закон України “Про основи національної безпеки України” (від 19 червня 2003 р. № 964-IV) [9], Военна доктрина України (Указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648) [21]. Ухвалені рішення поклали

край багаторічним ваганням і невизначеності, накреслили складні, але конкретні завдання відповідним органам державної влади.

Перехід взаємовідносин України з НАТО на рівень Інтенсифікованого діалогу відбувся як результат засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ (Вільнюс, 21 квітня 2005 року) [4, с. 7].

У межах часового контуру етапу партнерства і Інтенсифікованого діалогу з Альянсом наша держава, починаючи з 2003 року, вже успішно виконала 4 щорічні цільові плани у рамках Плану дій Україна – НАТО [13]. При цьому співпраця України з НАТО все більше поглиблюється.

Отже, можна прийти до висновків, що стратегічний курс України на євроатлантичну інтеграцію затверджений законодавчо. Його підтримує Глава держави. Існуючі відмінності мають виключно тактичний характер і не є перешкодою для повсякденної роботи у євроатлантичному напрямі.

Проте у сучасному українському суспільстві відсутній консенсус щодо проблеми приєднання України до НАТО. Це пов'язано, у першу чергу, із поглядами сучасних політичних сил в Україні, які ведуть активну пропаганду як позитиву євроатлантичної інтеграції, так і її негативу, використовуючи при цьому різні способи маніпулятивних дій, серед яких і тлумачення Конституції відповідно до власного бачення проблеми.

Конституція України у статті 18 визначає, що “зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права” [12].

Жодного посилання на “нейтральний” чи “позаблоковий” статус держави Основний Закон України не містить.

Деякі фахівці при цьому апелюють до преамбули Конституції України, у якій згадується Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схвалений 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням. У даному документі “Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголосує незалежність України та створення самостійної української держави – України”, у тому числі “здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України”. При цьому ні в Акті проголошення незалежності України, ні в преамбулі Конституції України чітко не зазначається позиція України щодо міжнародних військово-політичних блоків.

І от лише у Декларації про державний суверенітет України, яка була прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року, в розділі IX “Зовнішня і внутрішня безпека” записано, що “Українська РСР урочисто проголосує про свій намір стати у майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках

і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї” [6].

Зрозуміло, що “наміри” та юридичне визначення “нейтрального” чи “позаблокового” статусу – дві великих різниці.

До речі, чомусь ніколи не згадуються й таке твердження з розділу X “Міжнародні відносини” цієї ж Декларації: “Українська РСР як суб’єкт міжнародного права здійснює безпосередні зносини з іншими державами, укладає з ними договори, обмінюється дипломатичними, консульськими, торговельними представництвами, бере участь у діяльності міжнародних організацій в обсязі, необхідному для ефективного забезпечення національних інтересів Республіки у політичній, економічній, екологічній, інформаційній, науковій, технічній, культурній і спортивній сферах.

Українська РСР виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, активно сприяє зміцненню загального миру і міжнародної безпеки, безпосередньо бере участь у загальноєвропейському процесі та європейських структурах” [6].

Крім того, у згаданих документах, схвалених постановами Верховної Ради УРСР, є й таке речення: “Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України”. Таким чином, виникає проблема співставлення позицій щодо вступу України до військових блоків згідно Основного Закону України та Декларації про державний суверенітет України, адже у Конституції про позаблоковість нічого не сказано.

З Конституцією України все зрозуміло, а що проголошують чинні законодавчі акти?

Основи зовнішньої політики від 1993 року були схвалені постановою Верховної Ради України [16], що за статусом нижче Закону. Однак уже і в цьому документі відзначається, що “Україна має розвивати широке співробітництво з іншими державами, зокрема сусідніми, та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення передбачуваності та довіри, взаєморозуміння і партнерства, побудови всеохоплюючих і ефективних механізмів регіональної безпеки у Європі та вдосконалення існуючих у рамках ООН механізмів глобальної безпеки.

В умовах зникнення блокового протистояння в Європі пріоритетного значення набуває проблема створення загальноєвропейської структури безпеки на базі існуючих міжнародних інститутів, таких як НБСЄ, РПАС, НАТО, ЗЄС. Безпосереднє та повне членство України у такій структурі створюватиме необхідні зовнішні гарантії її національної безпеки. З огляду на кардинальні зміни, які відбулися після розпаду СРСР і які визначили сучасне геополітичне становище України, проголошений нею свого часу намір стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований до нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі у загальноєвропейській структурі безпеки” [16].

Таким чином, хотілося б ще раз наголосити, що в “Основах зовнішньої політики” зазначається, можливість адаптації української держави до нових зовнішньополітичних умов та повноправній її участі у загальноєвропейській структурі безпеки.

23 травня 2002 року Рада національної безпеки і оборони України ухвалила Стратегію України щодо НАТО, яка визначила кінцевою метою євроінтеграційної політики України вступ до цієї організації.

21 листопада 2002 року Верховна Рада прийняла Постанову “Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО”, в якій підтримала “курс України на євроатлантичну інтеграцію, кінцевою метою якого є набуття повноправного членства в НАТО” [15].

Текст постанови чітко визначає: “Євроатлантична інтеграція України є суттєвим фактором зміцнення її національної безпеки, покликаним сприяти розвитку демократичних інститутів, громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини і, таким чином, відповідає життєво важливим інтересам Українського народу.

Геостратегічне і геополітичне становище України як складника єдиного європейського простору визначає її місце в європейських справах, зумовлює вагомую роль Української держави у створенні нової архітектури загальноконтинентальної безпеки, серцевиною якої покликана стати Організація Північноатлантичного договору” [15].

Нарешті 19 червня 2003 року, під час прем’єрства Віктора Януковича і президентства Леоніда Кучми Верховна Рада ухвалила Закон України “Про основи національної безпеки України” [9]. Цей Закон сьогодні є чинним і визначальним для внутрішньої і зовнішньої політики держави. У статті 8 цього законодавчого акту записано: “Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України є: забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору”. За цей Закон проголосувала конституційна більшість народних депутатів України – 319. Закон визнано діючим і таким, що не суперечить Конституції України.

На додаток, Указом Президента України від 15 червня 2004 року № 648 затверджено Воєнну доктрину України, в якій статтею 9 визначено умови забезпечення воєнної безпеки України, зокрема “зміцнення довіри між державами, послідовне зниження загрози використання воєнної сили, проведення політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки” [21].

Підводячи підсумок, можна стверджувати, що вищенаведені нормативно-правові акти, і особливо Закон України “Про основи національної безпеки України”, створюють у нашій державі необхідну

правову базу для вступу до НАТО. Безперечно, певні колізії у законодавстві існують, чим і спекулюють політики, але прогнозуючи подальший розвиток відносин Україна – НАТО варто відзначити, що курс на вступ до Альянсу залишається стратегічною метою зовнішньої політики України. Водночас серед представників владної еліти існують тактичні розбіжності щодо засобів та часових періодів реалізації цієї мети.

Стримуючим фактором є також низький рівень підтримки громадянами необхідності вступу України до НАТО. Відтак, будь-які конкретні часові прогнози щодо здатності України повністю виконати всі критерії для набуття членства у НАТО можуть бути надані лише після формування консенсусу всередині влади та суспільства щодо подальшого розвитку відносин України з Альянсом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараш Ю.Н., Їжак О.І., Мерніков Г.І. Європейський нейтралітет і невизначеність України. Монографія / Під ред. А.І. Шевцова. – Дніпропетровськ: ДФ НІСД, 2002. – 94 с.
2. Брежнєва Т., Їжак О., Шевцов А. Євроатлантична інтеграція України: військово-політичні аспекти: Монографія / Під ред. акад. НАНУ В.П. Горбуліна. – Дніпропетровськ: Пороги, 2003. – 160 с.
3. Бюлетень “Україна – НАТО”. – 2007. – № 46.
4. Горбулін В.П. Україна – НАТО: стагнація чи повільна інтеграція // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2(3). – С. 5-14.
5. Горенко О.М. Україна і європейська інтеграція // Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 2. Україна в міжнародних відносинах з країнами-членами Європейського Союзу. – К., 2001. – С. 27.
6. Декларація “Про державний суверенітет України” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1990. – № 31. – Ст. 429.
7. Деменко О. Євроатлантична інтеграція: реалії та перспективи // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 22-26.
8. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України: [Електронний ресурс] // http://www.kmu.gov.ua/control/publication/article?art_id=31772.
9. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 2003 року (із внесеними доповненнями) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2006. – № 14. – Ст. 116.
10. Їжак О. Біля “відчинених дверей”. Європейська оборонна інтеграція і національна безпека України // Політика і час. – 2002. – № 2. – С. 44-45.
11. Їжак О. У новому циклі розширення Альянсу // Політика і час. – 2002. – № 11. – С. 18-20.
12. Конституція України. Прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 липня 1996 року. – К.: ЮРИНКОМ, 1996.
13. План дій Україна – НАТО: [Електронний ресурс] // www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/1709.htm – 99 к.
14. План дій щодо членства в НАТО: [Електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=950_009.
15. Постанова Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 51. – С. 374.
16. Постанова Верховної Ради України “Про Основні напрями зовнішньої політики України” // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 37. – Ст. 379.
17. Про державні програми з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки: Указ Президента України від 13 грудня 2003 року № 1433: [Електронний ресурс] // http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1433_%2F2003.
18. Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО): [Електронний ресурс] // http://www.ieac.org.ua/index.php?id=15&ch_id=17&ar_id=274&as=0#ar274.
19. Семіков О.В., Фурашев В.М. Умови вступу України до НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007. – 20 с.
20. Тарасюк Б. Украина-ЕС: пріоритети, проблеми, перспективи / Співпраця ЄС та України. Аналітичний щоквартальник. – 2003. – Вип. 3. – С. 21-23.
21. Указ Президента України “Про Воєнну доктрину України”: [Електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3529-12.
22. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору: [Електронний ресурс] // zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_002.
23. Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом / Інституційні реформи в ЄС. Аналітичний щоквартальник. – 2003. – Вип. 4. – С. 34-36.
24. Черноусенко О. Партнерство Україна-НАТО: еволюція розвитку // Політика і час. – 2003. – № 10. – С. 6-8.
25. Шатун В.Т. Розвиток і сучасний стан стосунків України і НАТО // Наукові праці. – 2008. – Т. 79. – Вип. 66. Політичні науки. – С. 162-168.

ЄВРОАТЛАНТИЧНА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ҐАРАНТІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

У статті визначено позитивні моменти активізації співпраці України з євроатлантичними структурами. Обґрунтовано, що євроатлантична інтеграція є одним з орієнтирів зростання економіки країни, який окреслює такі національні цінності, як національну ідею, державну незалежність України, почуття національної гідності та ін.

In the article certainly positive moments of activation of to the collaboration Ukraine are with euvroatlantic structures. Grounded, that euvroatlantic integration is one of reference of growth of economy of country which outlines such national values, as a national idea, state independence of Ukraine, sense of national dignity etc.

Європейську та євроатлантичну інтеграцію визначено як основні напрями зовнішньої політики нашої держави. Вступ України до європейських та євроатлантичних структур є підґрунтям стабільного і безпечного розвитку держави та економіки, що є важливою передумовою формування стійкої інвестиційної привабливості території.

Україна за своїм потенціалом, розмірами, геостратегічним розташуванням належить до великих європейських держав. Її військовий потенціал за умови успішного реформування має всі підстави стати вагомим надбанням для євроатлантичної системи колективної безпеки.

Сьогодні Україна прямує шляхом євроатлантичної інтеграції, що підкріплено відповідною законодавчою базою. Курс України на вступ до НАТО зафіксовано в “Основних напрямках зовнішньої політики України”, затверджених Верховною Радою України у 1993 р. Він випливає з рішення Ради національної безпеки і оборони України “Про стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору” від 23 травня 2002 р., в якому, зокрема, наголошується, що “...Україна розглядає НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської структури безпеки”. Постановою Верховної Ради від 21 листопада 2002 р. “Про рекомендації парламентських слухань про

взаємовідносини та співробітництво України з НАТО” народні депутати підтримали цю стратегію.

У Законі України “Про основи національної безпеки України” до основних напрямів державної політики, серед іншого, віднесено “...забезпечення повноправної участі України у загальноєвропейських і регіональних системах колективної безпеки, набуття членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності незалежних держав, а також з іншими державами світу”.

В Указі Президента України від 2 квітня 2005 р. “Питання Воєнної доктрини України” визначено, що “...активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО як основи загальноєвропейської системи безпеки та пов’язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики”. Таким чином, органи виконавчої влади, зокрема і Міністерство закордонних справ України, мають всі законодавчі підстави для того, щоб практично реалізувати курс на вступ нашої країни до Північноатлантичного Альянсу.

Зрозуміло, що перш за все потрібно подолати міфи щодо НАТО, які існують в Україні. Ці фальшиві міфи мають свої витoki з минулого, коли офіційна радянська пропаганда зображала Північноатлантичний альянс як інструмент американського впливу на світову політику. Прихильники такої міфології досі вважають НАТО агресивним мілітарним блоком. Такі самі міфи поширюються і про те, що у разі вступу України у НАТО, її військова промисловість начебто матиме скрутне майбутнє, бо не зможе вижити в умовах інтеграції в спільну економіку Заходу.

Україна та НАТО пройшли довгий шлях співробітництва. Майже відразу після проголошення незалежності наша держава активно долучилася до співпраці з НАТО. Демократичні перетворення в Україні, обрання країною стабільного курсу європейської та євроатлантичної інтеграції створили якісно нові умови розвитку співпраці з Альянсом.

Реалізація євроатлантичних прагнень України – це, насамперед, поширення демократичних процесів у нашій державі, стабілізація внутрішньополітичної ситуації через зміцнення зовнішньої безпеки, поліпшення інвестиційного іміджу країни.

Умови сьогодення об'єктивно вимагають від української влади дотримання принципів виваженості, поступовості, планомірності на шляху до євроатлантичних структур, розвитку і зміцнення економічних підвалин, які сприятимуть цьому, значних зусиль щодо впорядкування на взаємовигідних началах відносин з державами-сусідами, а також кропіткої просвітницької роботи з різними верствами населення з метою інформування та роз'яснення стосовно діяльності НАТО, адаптації законодавчо-правових норм до європейських стандартів [4, с. 262].

Питання входження України до НАТО дедалі більше набуває практичного виміру. Водночас, як свідчать численні соціологічні дослідження, близько 60 % населення України бракує об'єктивної інформації про Північноатлантичний альянс.

Слід зазначити, що поширювати інформацію про Північноатлантичний альянс покликана діяльність Інституту трансформації суспільства, який організовує відкриті дискусії у регіонах України стосовно розуміння та обговорення різних підходів й аргументів як тих, хто вважає, що НАТО сприяє безпеці України, так і тих, хто досі розглядає його як загрозу, та діяльність Громадської ліги Україна – НАТО, яка об'єднує майже 50 громадських організацій, що репрезентують спільну думку.

Оскільки НАТО – єдина дієва та ефективна військова організація з колективної безпеки на євроатлантичному просторі, до якого належить і Україна, то цілком очевидно, що наша держава не може ігнорувати цей факт, а тому повинна налагоджувати та розвивати діалог і співробітництво з Альянсом.

Від членства в НАТО Україна та кожний її громадянин матиме певні переваги. Якщо наша

країна ввійде до спільноти найбільш розвинутих демократичних суспільств, де ціниться свобода слова та верховенства права, то вона стане повноправним членом євроатлантичної системи колективної безпеки.

Процес входження до НАТО є стимулюючим фактором для проведення внутрішніх політичних та соціально-економічних реформ усіх сфер суспільного життя, гармонізації законодавства з правовими нормами і демократичними принципами країн-членів НАТО, прискорення трансформації їхніх збройних сил, встановлення цивільного демократичного контролю над оборонним та безпековим секторами держави.

Будучи членом НАТО, Україна братиме безпосередню участь у процесах вироблення і прийняття рішень щодо подальшого розвитку європейської та євроатлантичної безпеки, які не тільки стосуються інтересів національної безпеки України та НАТО, а й формують сучасне середовище євроатлантичної безпеки, а відтак і безпеку нашої країни.

Політика євроатлантичної інтеграції буде успішною, коли її реалізація стане справою всього суспільства, а не лише владних інститутів. Виходячи з цього, важливо активно залучати до вироблення євроінтеграційної стратегії та її впровадження у життя представниками політичних партій і громадських рухів, молодіжних організацій, неурядових аналітичних центрів тощо [1, с. 17].

Позитивним результатом приєднання України до Північноатлантичного альянсу стане переведення оборонно-промислового комплексу на стандарти, прийняті у НАТО і ЄС, що має суттєво розширити можливості та ринки збуту української військової техніки й озброєнь, сприяти інтегруванню оборонно-промислового комплексу України у військово-промисловий простір Альянсу. Показовими тут є досить успішне співробітництво України з Грецією (судна на повітряній подушці), Чеською Республікою (артилерійські системи) [5, с. 36].

НАТО надає ефективну практичну допомогу державам у разі надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф. Наприклад, натовська підтримка була доволі відчутною у ліквідації наслідків урагану “Катрін” у США і землетрусу в Пакистані. Та й в Україні бували випадки, коли допомога НАТО була вчасною та потрібною. Це і ліквідація наслідків аварії на колекторних спорудах Харкова наприкінці 90-х років, і подолання наслідків повені в Закарпатті на початку 2000 р. та на Західній Україні влітку 2008 року.

Саме завдяки НАТО було збережено найбільший у Європі полігон “Яворів” у Львівській області. До забезпечення його діяльності залучено тисячі цивільних та десятки приватних компаній малого та середнього бізнесу. Вони отримують постійну високооплачувану роботу, замовлення на надання побутових та інших послуг, поставки продуктів харчування, одягу тощо.

Членство України в НАТО матиме глибоке цивілізаційне значення для нашої країни. Адже

входження до Альянсу означає для нас, перш за все, приєднання до сім'ї націй, що мають спільні демократичні цінності, які цілком поділяє український народ. Національним інтересам України відповідає взаємодія з країнами-членами НАТО у боротьбі проти міжнародного тероризму, розповсюдження зброї масового знищення, нелегального обігу наркотиків, торгівлі людьми, у питаннях захисту навколишнього середовища, становлення громадянського суспільства.

Цілком очевидно, що ведучи мову про євроатлантичну інтеграцію нашої країни, не можна забувати про її європейську спрямованість. Політика України щодо Європейського Союзу та НАТО і бажання набути членства в обох організаціях є складовими її стратегічного курсу на розвиток та поглиблення відносин з країнами Європи та Північної Америки. Попри те, що процеси євроатлантичної та європейської інтеграції України є незалежними, за своєю суттю вони є взаємодоповнюваними. Адже, коли ми виконаємо всі необхідні вимоги для членства у НАТО, нам буде набагато легше досягнути критерії вступу в Євросоюз. Водночас, євроатлантична інтеграція є важливою і цінною для України сама по собі, тому розцінювати її лише як сходинку до членства в ЄС некоректно.

Важливою темою у відносинах між Україною та Північноатлантичним альянсом є співробітництво Росії з цією організацією, а відтак і Росії з Україною. Майбутнє членство України в Альянсі не створюватиме для Росії якогось дискомфорту. Сьогодні вона вже межує з країнами-членами НАТО, й від цього безпека Росії не послабла, а небезпека не зросла.

Розглядаючи відносини Україна – НАТО, зазвичай порушують російське питання і наголошують, що Росія проти нашого вступу до Альянсу, а тому ми мусимо обирати: або НАТО, або Росія. Слід зауважити, що Російська Федерація, висловлюючи Україні подібні претензії, водночас сама активізує свою співпрацю з Альянсом. Наприклад, програма досягнення військової сумісності Росії та НАТО у 2004 р. містила 188 позицій (для порівняння: у Цільовому плані Україна – НАТО передбачено понад 200 заходів, що охоплюють понад 20 переважно невійськових сфер співпраці). У Москві діє військова місія НАТО, якої немає в Україні.

Вважаємо, що після набуття Україною членства у НАТО її відносини з Російською Федерацією, навпаки, можуть покращитися. З боку Росії відпадуть ілюзії щодо певного політичного реваншу і розширення Російської імперії за рахунок України, бо це вже буде вочевидь неможливо. А наша країна позбудеться острахів за свою національну та територіальну цілісність. І таким чином взаємини між Україною та Росією стануть рівними, прозорими, прагматичними, без домінування якоїсь зі сторін і шлейфу стереотипів, що тягнеться у наших відносинах з минулого.

Як відомо, Україна та НАТО – стратегічні партнери. Україна бере участь у військових операціях Альянсу, є донором безпеки, державою, з якою НАТО вступає у політичний діалог, оскільки бере до уваги думку України у вирішенні багатьох питань.

Економічне співробітництво у рамках НАТО ґрунтується на розумінні того, що тривалий політичний консенсус несумісний з економічним протистоянням і що усі члени Альянсу повинні щиро прагнути взаємодії в економічній та політичній сферах, проводити консультації з усіх питань, які стосуються їхніх спільних інтересів [2, с. 238].

Сьогодні Альянс робить конкретні кроки на шляху співпраці – інвестує в українську науку. Наукова програма, яку НАТО впроваджує в Україні, націлена на те, щоб допомогти адаптації офіцерів, звільнених у запас у ході проведення військової реформи. У рамках цієї програми НАТО інвестує щороку близько 1,5 млн євро, внаслідок чого вже 70 % колишніх офіцерів мають змогу працевлаштуватися після перепідготовки [3, с. 24].

Одним з успішних проектів співробітництва України з НАТО стало проведення протягом 2003-2004 рр. оборонного огляду, який заклав підвалини впровадження цивільного демократичного контролю над воєнною організацією, завершеною розподілу повноважень та функцій між Міністерством оборони України і Генеральним штабом відповідно до загальноприйнятих стандартів західноєвропейських країн, започаткуванню основ системи оборонного планування у Збройних силах України за стандартами Альянсу.

Взагалі, впровадження та функціонування дієвого цивільного демократичного контролю над Збройними силами України є одним із критеріїв не тільки приєднання України до НАТО, а й визнання її як демократичної країни, що поділяє цінності західних демократій.

Тому сьогодні оборонне відомство України, і зокрема, Генеральний штаб Збройних сил України, докладає основні зусилля для вирішення двоєдиного завдання:

1) досягнення оперативної, технічної та адміністративної взаємосумісності визначених підрозділів Збройних сил України з відповідними військовими формуваннями країн-членів НАТО;

2) сприяння здійсненню оборонної реформи в Україні з метою приведення воєнної організації держави до загальноприйнятих світових стандартів.

Реалізація двох окреслених завдань сприятиме інтеграції українського оборонно-промислового комплексу до європейських та євроатлантичних структур, а також посиленню його міжнародної кооперації.

Слід підкреслити, що у співробітництві з Північноатлантичним альянсом насамперед повинна бути зацікавлена Україна. Адже таким чином вона зможе не тільки забезпечити надійний захист суверенітету, незалежності та територіальної

цілісності держави, а й отримати гарантії економічного поступу.

НАТО є найбільш ефективною військово-політичною організацією, яка вдало захищає інтереси країн-учасниць об'єднання. До того ж є фактом, що в країнах, які вступили до НАТО, відбулося значне підвищення рівня інвестування економіки. Тому співпраця з Альянсом для України дуже важлива і необхідна.

НАТО успішно здійснює процес трансформації, перетворюючись із регіональної системи колективної оборони на систему загальноєвропейської та трансатлантичної колективної безпеки.

Тому дуже важливо налагодити відкритий діалог між громадськістю України та представниками НАТО стосовно визначення реальних переваг країни, яка є повноправним членом Альянсу, проаналізувати можливості органів місцевої влади та освітянської еліти щодо поширення ідеї доцільності вступу України в НАТО.

В інтересах національної безпеки Україна повинна активізувати свої дії на шляху до НАТО. Але щоб досягти вагомого результату, насамперед потрібно зменшити розрив між орієнтаціями влади і суспільства стосовно євроатлантичного майбутнього України. Для цього за допомогою політичного діалогу, інтелектуальних дискусій, широких інформаційних PR-компаній необхідно сприяти зміні світоглядного сприйняття НАТО українськими громадянами. Потрібно інформувати широкі верстви населення щодо напрямів, стану та перспектив розвитку співпраці нашої країни з Альянсом, євроатлантичних інтеграційних процесів, їх динаміки, переваг членства в цій організації, оскільки формування в Україні позитивної, неупередженої громадської думки щодо членства в НАТО є підґрунтям взаєморозуміння та плідного співробітництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив євроатлантичної інтеграції на соціально-економічне та політичне становище України. – К.: Тов-во “Знання” України, 2007. – 24 с.
2. Губський Б.В. Євроатлантична інтеграція України. – К.: Логос, 2003. – 328 с.: іл. – Бібліогр.: С. 256-262.
3. Мішель Дюре. Україна та НАТО // Економічний часопис XXI. Науковий журнал. – 2006. – № 1-2. – С. 24.
4. Ханстантинов В. Євроатлантичні прагнення України і проблеми досягнення толерантності // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв, 2008. – С. 260-266.
5. Яснюк В. Міфи та реальність щодо НАТО і переваги членства України в Альянсі // Економічний часопис XXI. Науковий журнал. – 2006. – № 1-2. – С. 33-38.

УДК 327(44):327.51

Фуртатов В.С., доцент, державний службовець IV рангу, директор Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

Сорока С.В., кандидат політичних наук, старший викладач кафедри державної політики та менеджменту Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНИЙ АЛЬЯНС І ФРАНЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПАРТНЕРСТВА

Стаття присвячена проблемам взаємовідносин Франції і НАТО, які обумовлюють особливості їхнього партнерства. Визначено сучасні тенденції політики Франції щодо Альянсу.

Article is devoted to problems of mutual relations of France and the NATO which cause features of their partnership during a history. Modern lines of a France policy concerning the Alliance are determined.

Сьогодні Україна активно реалізує проголошений курс на євроатлантичну інтеграцію. Вже у грудні 2008 року очікується вирішення питання про приєднання України до плану дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). З огляду на це, досить актуальним на даному етапі є досвід членства країн-засновників Альянсу, а особливо Франції, яка завжди мала з НАТО особливі партнерські відносини. Тому в даній статті ставиться завдання проаналізувати еволюцію партнерських відносин Північноатлантичного альянсу і Франції від створення організації й до сьогодення.

Спочатку звернімося до витоків створення організації Північноатлантичного договору. Закінчення Другої світової війни застало Європу в катастрофічній економічній ситуації, викликаній величезною військовою заборгованістю більшості країн, необхідністю відбудови зруйнованого війною господарства. Фактичний поділ повоєнної Європи на два табори загострювало невирішене питання щодо майбутнього переможеної Німеччини, а також політичне і військове суперництво, що наростало між двома блоками. Подальші політичні події розвіяли ілюзії перших місяців по завершенню Другої світової війни, коли західні уряди вірили, що завдяки гармонійній співпраці всіх учасників антигітлерівської коаліції можна досягти надійного миру.

Створення НАТО не було одномоментною дією, а поступовим процесом, ініційованим європейськими урядами, які мали на меті формування системи безпеки на континенті. Провідну роль у цьому процесі відіграла Франція. Так, підписання у березні 1947 року Францією і Великобританією союзного договору у Дюнкерку стало пересторогою щодо відродження німецького мілітаризму, а також прагненням щодо зміцнення безпеки перед експансією комунізму. Підписання Брюссельського договору у березні 1948 року поширило Дюнкеркський договір ще на три держави – Бельгію, Голландію та Люксембург. Суть цього документу полягала у взаємному зобов'язанні щодо надання допомоги на випадок збройного нападу на одного з його учасників.

Остаточо Північноатлантичний договір був підписаний 4 квітня 1949 року дванадцятьма державами, серед яких: Бельгія, Данія, Франція, Голландія, Ісландія, Канада, Люксембург, Норвегія, Португалія, США, Велика Британія, Італія. Головною метою НАТО, на думку першого генерального секретаря Альянсу лорда Ісмаєля, було "to keep Soviets out, Americans in, and Germans down" (проти дія політиці СРСР у просуванні на Захід, забезпечення присутності США в Європі, контроль за діями Німеччини).

Однак ставлення Франції до партнерства в рамках НАТО вже тоді було неоднозначним. Незалежна і волелюбна вдача французів не дозволяла змиритися з перевагою у новоствореній структурі американців та історично близьких їм за духом і культурою англійців. Яскравим прикладом є ініціатива Франції створити на початку 1950-х років Європейського оборонного співтовариства. Спробуємо проаналізувати ці події з точки зору їх можливого впливу на події 1966 року і вихід Франції з військової структури НАТО.

Актуалізації питання військової інтеграції Європи сприяли військові дії в Кореї. У вересні 1950 року уряд США звернувся до Атлантичної Ради з пропозицією переозброєння Німеччини й формування німецьких військових сил під егідою НАТО. Проти цього рішуче виступила Франція і використала своє право вето на прийняття Німеччини до НАТО. З ініціативи колишніх голів урядів Великобританії – Уїнстона Черчілля і Франції – Поля Рейно була прийнята рекомендація, що пропонувала створення європейської армії, яка знаходилася б під контролем європейського міністра оборони і під демократичним європейським наглядом. Водночас, прем'єр-міністрові Франції Рене Плевену було запропоновано так званий "розширений план Шумана" щодо питань оборони, як альтернативне рішення проблеми ремілітаризації Німеччини.

Вже 24 жовтня 1950 року Р. Плевен звернувся до Національної Асамблеї Європейського співтовариства з пропозицією утворення європейської армії, підпорядкованої політичним інститутам об'єднаної Європи. В основу цього плану була покладена ідея інтеграції національних збройних сил на досить низьких рівнях військової структури – починаючи з батальйону чи полку. Для утримання об'єднаної армії передбачалося створення спільного бюджету країн-учасниць. Німеччина не матиме власних збройних сил, але певний німецький військовий контингент увійде до складу європейської армії. Цим планом Франція переслідувала основну мету: створити силу, спроможну серйозно протистояти англо-американській перевазі на континенті. Варто наголосити, що для ФРН план Плевена був більш прийнятним, ніж американські пропозиції, оскільки в європейській армії передбачався однаковий статус військових формувань для всіх країн-учасниць. Великобританія висловила на користь плану, але оголосила, що не братиме участі в європейській армії.

Після тривалих дебатів щодо питання створення європейської армії 1 лютого 1952 року було підготовлено проект договору про створення Європейського оборонного співтовариства (ЄОС). Згідно з ним інтеграція збройних сил мала здійснюватися не на рівні батальйону чи полку, а на рівні армійського корпусу. Отже, бундесвер отримував право створювати власні дивізії.

Європейська армія мала включати в себе національні угруповання з 13 тис. чоловік, об'єднаних у 43 дивізії, із них 14 французьких, по 12 італійських та німецьких і 5 від країн Бенілюксу. Жодних інших національних військових формувань, за винятком жандармерії для підтримання внутрішнього порядку, країнам-учасникам мати не дозволялося. Також проект договору передбачав розбудову цілісної організації європейських збройних сил: спільний бюджет, спільну систему військової освіти, уніфіковане озброєння й уніформу. Пропонувалося і заснування інституцій для керування співтовариством: Ради міністрів, Європейського комісаріату оборони, Парламентської асамблеї та Суду.

Договір про ЄОС був підписаний 27 травня 1952 року у Парижі міністрами іноземних справ Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу. Він був швидко ратифікований Німеччиною, Нідерландами, Бельгією, Люксембургом, але відкладений Італією у зв'язку з опозицією у Парламенті. До того ж Італія очікувала на ратифікацію договору у Франції, яка і була ініціатором створення ЄОС. Однак у Франції точилися гострі дебати щодо Паризького договору. Так, проти Оборонного співтовариства виступали комуністи, що вбачали у ньому шлях до зміцнення союзу із США, а також прихильники генерала де Голля, які вказували на загрозу денационалізації французької армії. Як наслідок 30 серпня 1954 року Національні збори Франції відхилили ратифікацію договору про створення ЄОС більшістю голосів – 319 проти 264. Отже, фактично ініційований Францією проект, який вже тоді міг створити передумови для ефективної спільної системи європейської безпеки і оборони на протигагу НАТО, був самою Францією і провалений. Цілком реальний шанс був втрачений.

Особливого поширення незалежницькі настрої у Франції досягли у 1958 році, коли до влади повернувся генерал Шарль де Голь. Він привніс до французької політики такі гасла й ідеали, які й визначили всю подальшу поведінку П'ятої Республіки як у НАТО, так і в зовнішній політиці в цілому. Взагалі генерал у своїй політиці спирався на такі постулати, як незалежність та велич Франції, антиамериканізм, привілейоване партнерство з СРСР та створення незалежних сил стримування [1].

У цьому контексті необхідно виокремити ключові аспекти цієї політики:

- незалежність діяльності;
- застосування ядерної зброї у разі загрози французькій території і цілковита свобода її використання;
- участь Франції в Атлантичному альянсі, але неучасть у військових командних структурах [2].

Якщо проаналізувати причини виходу Франції з військової структури НАТО, варто звернути увагу на дві основні. По-перше, неможливість змиритися

з першістю США та Великої Британії в Альянсі, а по-друге, переконання генерала де Голля, що загроза військової конфронтації з СРСР відійшла в минуле, і що до Радянського Союзу необхідно ставитись не як до химерного утворення, що прагне зруйнувати Захід, а як до потенційного партнера в умовах нового європейського порядку. Тому вже з 1959 року Франція почала поступово відходити від НАТО. Спочатку було виведено з-під командування Альянсу середземноморський флот Франції, потім атлантичний. Пізніше була проголошена заборона тримати у Франції натовську ядерну зброю та безконтрольно літати над її територією, що аргументувалося небажанням знаходитися під контролем американських військовослужбовців.

Де Голь став ініціатором створення в країні власної ядерної зброї. Це завдання стало першочерговим відразу після приходу генерала до влади. Що важливо, його виконання передбачалося за допомоги Великобританії, однак американська сторона висловила проти і завадила налагодженню франко-британського контакту, який у перспективі був би початком співробітництва в ядерній сфері. Незважаючи на фінансові та технологічні труднощі, Франція провела успішні випробування власної першої атомної бомби у Сахарі в 1960 році [3]. Така ситуація, коли Франція розглядала свої ядерні сили власним національним здобутком, призводила до необхідності створення політичного, економічного та військового об'єднання держав Західної Європи на засадах повної самостійності, зокрема від США, ідею якого Франція не полишала ніколи.

Таким чином всі ці події природно закінчилися виходом Франції з інтегрованої військової структури НАТО в 1966 році, а саме з Комітету військового планування і Групи ядерного планування, продовжуючи брати участь в роботі політичних структур альянсу, наприклад, у Раді НАТО. Причому на закриття 29 військових баз блоку й вивід 33 тисяч солдат було надано лише рік. Серед позитивів виходу Франції з військової структури НАТО – можливість для менших країн висловлювати свою думку в Комітеті оборонного планування та в Групі ядерного планування, не наражаючись на спротив з боку Франції.

Почав повертати Францію до проатлантичної орієнтації Жорж Помпиду, який був прем'єр-міністром у Шарля де Голля і змінив його на президентській посаді в 1969 році. Ще більшим атлантистом, ніж Помпиду, виявився Франсуа Міттеран. Однак найбільших успіхів у проатлантичній орієнтації досяг президент Жак Ширак – за його правління зроблено ряд кроків у напрямку нормалізації відносин з НАТО та повернення у цю організацію. На початку грудня 1995 року було проголошено три ініціативи в цій сфері: участь французького міністра оборони у всіх заходах НАТО; повернення Франції до Військового комітету; поліпшення відносин зі штаб-

квартирою Верховного командування об'єднаних військових сил НАТО в Європі. На думку дослідниці зовнішньої політики Франції К.П. Зуєвої, задум Парижа був не в тому, щоб повністю витіснити американців з Європи, а в тому, щоб європейці мали можливість колективно проявляти себе та відстоювати власні погляди в межах НАТО через створення всередині блоку “європейської складової” [4].

Ж. Ширак запропонував американцям передати командування силами НАТО у Середземномор'ї європейцю при збереженні загального стратегічного командування Європою та Атлантикою. Однак США відмовили, пояснюючи, що Середземномор'я та Близький Схід знаходяться у зоні їх інтересів. У результаті цього французи пригальмували повернення у військову організацію Альянсу.

Одночасно зі спробами “європеїзувати” Північноатлантичний альянс французи здійснили спроби активізувати діяльність Західноєвропейського Союзу (ЗЕС). Вони розраховували перетворити ЗЕС у військову організацію Європейського Союзу та забезпечити, наскільки це можливо, його автономний від НАТО статус. Однак інші члени ЗЕС, зокрема представники Великобританії, заявили що цього ніколи не станеться. Отже, ця ініціатива також не увінчалася успіхом.

Певні надії пов'язували французи з активізацією ролі ОБСЄ, однак певні кроки європейців у напрямку незалежності у військовій області наштовхувалися на жорсткий спротив американців, які міцно утримували важелі впливу на Європу через механізми НАТО. Однак, незважаючи на це, Франція продовжувала висувати все нові й нові ідеї в галузі європейської оборони, за її ініціативою створювалися на багатосторонній основі окремі військові формування: Єврокорпус, Єврофор, Європейська авіаційна група. Наприкінці 1998 року на зустрічі в Сен-Мало Франція та Великобританія оголосили спільний проект створення європейських мобільних сил для самостійної участі в операціях на європейському континенті, де не будуть задіяні сили НАТО. Франція висловила за автономність цих сил від Альянсу. Проте, знову під тиском США вони змушені були відмовитися від таких планів. Було лише прийнято рішення про створення Європейських сил швидкого реагування у складі 60 тис. чол. на основі Європейського корпусу.

На сучасному етапі Франція продовжує спроби поглибленої реінтеграції до Альянсу. У квітні 2008 року Франція на Бухарестському саміті НАТО заявила про намір повернутися до військової структури Північноатлантичного альянсу. Однак, це, за словами Президента Франції Н. Саркозі, відбудеться за двох умов – визнанні незалежної оборонної політики Європи й надання Франції більш значимої ролі в НАТО. По-перше, єдина Європа буде мати здатність нести свою оборону незалежно, і в цьому немає ніякого ризику для США, навпаки, це визначається важливим козирем. Другою умовою Президент висунув надання посад

у вищих структурах керування НАТО французам. Як зазначив Н. Саркозі, за цим двома напрямками із представниками НАТО робота вже ведеться. Однак, якщо в переговорах прогресу не буде, то реінтеграція Франції в НАТО не відбудеться.

Однак при цьому Франція наголошує на тому, що залишить у своєму розпорядженні національну армію і ядерну зброю. Так Франція не помістить жоден свій військовий контингент під командування НАТО в мирний час, а також ядерні сили Франції залишаться винятково національними. Президент Франції відзначив: “Франція – незалежний союзник, вільний партнер. Я додержуюся принципів, які у свій час проголосив генерал де Голль – Франція за будь-яких обставин збереже за собою право прийняття рішення відносно участі своїх військ у воєнних операціях” [5].

Отже, сьогодення політика Франції щодо Північноатлантичного альянсу обумовлена багатьма

факторами. По-перше, це усвідомленням необхідності зміцнювати партнерство з НАТО, тому що необхідно рахуватися з країною яка домінує у цій структурі – США. По-друге, Франція розраховує, що при умові її повернення до військової структури НАТО піде на певні поступки (створення європейських військових сил з особливим статусом), що зміцнить позиції Франції в Європі та світі. І по-третє, провал прийняття Європейської Конституції, а нещодавно і її пом’якшеного варіанту – Лісабонської угоди, в яких передбачалася більш тісна співпраця європейських країн у галузі безпеки й оборони (створення міністерства зовнішніх справ ЄС та передання йому відповідних функцій), не створює ілюзій і щодо спільної зовнішньої політики європейських країн поза межами НАТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зуева К. Внешняя политика Франции в эпоху “неоголлизма” // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 70.
2. Купренюк Т. Франция і НАТО: еволюція суперечливого партнерства // Спостерігач. – 1996. – № 21.
3. Андреева Т. Безопасность Западной Европы и независимые ядерные силы Великобритании и Франции // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 53.
4. Зуева К. Внешняя политика Франции в эпоху “неоголлизма” // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 1. – С. 72-73.
5. Володин В. Назад в НАТО // Время новостей. – 2008. – 18 июня.

РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З НАТО

Стаття присвячена становленню, розвитку та перспективам взаємовідносин України з НАТО, починаючи з 1991 р. Особливу увагу приділено політико-правовим засадам євроатлантичної інтеграції України.

The article deals with the forming, development and perspectives of Ukraine – NATO cooperation beginning from 1991. The great attention paid to the legal and political foundations of Ukrainian euroatlantic integration.

Відносини Україна – НАТО було започатковано у 1991 р., коли, відразу після розпаду Радянського Союзу та здобуття незалежності, Україна приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва (РПАС). Стосунки почали розвиватися в рамках багатостороннього форуму для консультацій та співробітництва з політичних питань та питань безпеки і посіли одне з найважливіших місць у ході реалізації зовнішньої політики України.

Вагомим підтвердженням прагнення України до євроатлантичної інтеграції стало підписання 10 січня 1994 р. Рамкового документу програми “Партнерство заради миру” (ПЗМ) [1]. У Презентаційному документі, який було передано 25 травня керівництву НАТО, були визначені політичні цілі участі України в ПЗМ, заходи, які планується здійснити для досягнення цих цілей, а також сили і засоби, що виділяються Україною для участі у ПЗМ.

У 1995 році Україна призначила своїх перших офіцерів зв’язку до штаб-квартири НАТО у Брюсселі та Координаційного центру партнерства (КЦП) у м. Монс (Бельгія). Весною того ж року була укладена Угода з безпеки, на основі якої відкрито офіси зв’язку у штаб-квартирі НАТО та КЦП.

Такі кроки у зовнішній політиці України були обумовлені необхідністю налагодження конструктивного співробітництва з НАТО як провідною структурою, що має перспективи стати осередком нової загальноєвропейської системи безпеки. Національні інтереси України стосовно НАТО визначались з огляду на ту роль, яку

Організація Північноатлантичного договору відіграє у підтриманні міжнародного миру, стабільності й безпеки в Євроатлантичному регіоні, виробленні підходів до контролю над озброєнням та запобіганням розповсюдженню зброї масового знищення.

У процесі інтенсифікації підготовки України до членства в Альянсі особливе значення мало підписання 9 липня 1997 р. в Мадриді “Хартії про особливе партнерство між Організацією Північноатлантичного договору та Україною” [2]. Хартія є основним політичним документом, що регулює відносини України з НАТО, у якому визнається: незалежна, демократична та стабільна Україна є одним з ключових факторів забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі та на континенті в цілому, а також відзначено, що держави-члени НАТО продовжуватимуть підтримувати суверенітет та незалежність України, її територіальну цілісність, принцип непорушності кордонів, демократичний розвиток, економічне процвітання та статус без’ядерної держави як ключові фактори стабільності та безпеки в Центрально-Східній Європі та на континенті в цілому.

У Хартії передбачено створення практичних механізмів двостороннього співробітництва Україна – НАТО, зокрема: Комісія Україна – НАТО (регулярні засідання на рівні послів, міністрів закордонних справ, міністрів оборони, глав держав у форматі “19+1”); спільні засідання з відповідними Комітетами НАТО у форматі “19+1”; спільні робочі групи; взаємні візити високого рівня та обмін експертами;

кризовий консультативний механізм для проведення спільних консультацій у випадку, коли Україна вбачатиме пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці.

Згідно з положеннями Хартії, з квітня 1999 р., формат взаємовідносин переведено у площину спільного форуму Комісії Україна – НАТО (КУН). Поряд з цим консультативним механізмом співробітництва Україна використовує також і такі механізми, як спільні робочі групи (СРГ) Україна – НАТО з питань воєнної реформи, озброєнь, економічної безпеки, планування на випадок надзвичайних ситуацій, з питань науки і захисту довкілля, а також регулярні засідання Україна – НАТО на рівні політичного, політико-військового керівного, військового, економічного та спеціального комітетів.

Для сприяння розвитку практичного співробітництва між Україною і Організацією Північноатлантичного договору, розповсюдження об'єктивної інформації, у 1997 році в Києві відкрито Центр інформації і документації НАТО в Україні, а в 1999 році засновано Офіс зв'язку НАТО в Україні.

На підтвердження послідовності політичного курсу розвитку динамічного партнерства з НАТО спрямована Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки [3]. Цей документ охоплює взаємовідносини в рамках Хартії і є логічним продовженням першої Державної програми, розрахованої на 1998-2000 роки. Крім традиційних політичної, військово-політичної і військової сфер, у програмі підкреслюється пріоритетність таких галузей співпраці, як оборонна реформа та невійськова напрямки (військово-технічний, планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру, наука і технології, конверсія оборонної промисловості, стандартизація і сумісність систем озброєнь, використання повітряного простору тощо).

План дій НАТО – Україна схвалений 22 листопада 2002 р. у Празі, базується на основних положеннях Хартії і передбачає значне розширення та поглиблення відносин між Альянсом та Україною [4]. У відповідності з Планом дій щорічні Цільові плани охоплюють як конкретні заходи, що мають виконуватись Україною, так і спільні дії, спрямовані на досягнення стратегічних цілей. Концепція Плану дій полягає в тому, щоб відкрити двері до НАТО потенційним членам, проте його прийняття та реалізація не означає автоматичного набуття членства в Альянсі.

План дій щодо членства складається з таких частин: політичні та економічні питання; оборонні та військові питання; ресурсне забезпечення; питання інформаційної безпеки (захист секретної інформації); юридичні питання. ПДЧ не є вичерпним переліком заходів, які країна має виконати для набуття членства в НАТО. Водночас, приєднання до ПДЧ свідчить про налаштованість керівництва держави на проведення широко-масштабних соціально-політичних та економічних

реформ з метою досягнення загальноєвропейських стандартів розвинутих демократій Європи та Північної Америки.

Згідно зі статтею 10 Північноатлантичного договору, “сторони можуть, за одностайної згоди, запросити будь-яку іншу європейську державу, яка спроможна втілювати в життя принципи цього Договору і робити свій внесок у безпеку північноатлантичного регіону, приєднатись до цього Договору” [5, с. 11]. Країна-претендент має пройти перш, ніж стати членом Альянсу, певні етапи: консультаційний, переговорний, ратифікаційний та імплементаційний, під час якого країни-кандидати стають офіційними членами Альянсу.

Щодо критеріїв членства у НАТО, то варто зауважити, що вони полягають не лише у досягненні сумісності стандартів військової техніки із країнами-членами Альянсу і встановленні цивільного контролю над Збройними силами. Не менш важливими є питання, які стосуються сфери внутрішньої політики: забезпечення верховенства права, розвиток інститутів демократії, проведення економічних реформ, дотримання свободи преси, нерозповсюдження зброї масового знищення. На жаль, у більшості з таких питань наша держава поки що не може демонструвати значні успіхи.

Рішення про запрошення України до Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань набуття членства було прийняте 21 квітня 2005 р. у Вільносі на засіданні Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів закордонних справ. Воно передбачає реалізацію програми широкомасштабних реформ у всіх сферах суспільно-політичного життя й має забезпечити подальше наближення нашої держави до стандартів Альянсу. Початок Інтенсифікованого діалогу між Україною і НАТО є важливим етапом на шляху України до повноправного вступу в Альянс. У рамках Інтенсифікованого діалогу Україна спільно з НАТО визначає першочергові пріоритети щодо співпраці для втілення в життя необхідних реформ. Насамперед, йдеться про зміцнення демократичних інституцій в Україні, поглиблення політичного діалогу, активізацію реформ структур безпеки й оборони, поліпшення інформаційного забезпечення громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України, подолання негативних наслідків соціально-економічних перетворень.

Набуття членства в Організації Північноатлантичного договору та Європейському Союзу віднесене до основних напрямів державної політики у прийнятому 19 червня 2003 р. Законі України “Про основи національної безпеки України” [6]. Також положення про підготовку країни до повноправного членства в НАТО та Європейському Союзі містить Воєнна доктрина України [7].

Значним кроком у напрямі створення правового підґрунтя взаємовідносин України з НАТО стало підписання Указу Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 р. “Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку

відносин України з Організацією Північно-атлантичного договору (НАТО)” [8]. Цим указом один із пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України визначається як забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з Альянсом.

У ході консультації Україна – НАТО на рівні міністрів оборони 4-5 жовтня 2006 р. у м. Сінтра (Португалія) було підписано Лист про наміри щодо започаткування Мережі партнерства Україна – НАТО [5, с. 12] щодо підвищення обізнаності громадянського суспільства. Створення такої мережі сприятиме поглибленню демократичного цивільного контролю над реформуванням сектору безпеки і оборони України за рахунок вдосконалення шляхів залучення до цього процесу громадськості. Підвищення рівня обізнаності громадськості про взаємовідносини України з НАТО є актуальним питанням. Незважаючи на помітне посилення організаційної і координаційної роботи держави на євроатлантичному векторі, підтримка громадянами України зовнішньополітичного курсу нашої держави на повноправне членство в Альянсі залишається низькою.

7 грудня 2007 р. у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі відбулося засідання Комісії Україна – НАТО (КУН) на рівні міністрів закордонних справ. За результатами засідання Комісії Україна – НАТО було прийнято Спільну заяву міністрів закордонних справ. У документі, зокрема, відзначено важливість відносин Особливого партнерства Україна – НАТО для безпеки та стабільності всього євроатлантичного простору. Остаточне рішення Альянсу з цих питань залежатиме від ступеню готовності самої України просуватись на шляху євроатлантичної інтеграції.

Відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння стосовно співробітництва у науковій сфері та сфері навколишнього середовища, підписаного у 1991 р., Україна бере безпосередню участь у наукових програмах НАТО. Наукова програма НАТО, що координується Науковим комітетом НАТО, є високоефективним інструментом, який сприяє розвитку міжнародного співробітництва в наукових дослідженнях, спрямованих на мирні цілі. Передбачаються дослідження у сфері інформаційних технологій; клітинної біології та біотехнології, створення нових матеріалів; раціонального використання природних ресурсів; проблем навколишнього середовища, що постраждало внаслідок військової діяльності тощо.

Співробітництво з економічних питань координується Економічним комітетом (ЕК) НАТО. У рамках діяльності ЕК проводяться дослідження економічних тенденцій та економічних питань у галузі оборони; готуються економічні розрахунки щодо країн-членів НАТО для Комітету аналізу оборони у контексті оборонного планування НАТО; підтримуються контакти з міжнародними економічними організаціями, розробляються програми співробітництва НАТО і країн-партнерів в економічній галузі.

Одним з актуальних напрямків розвитку відносин з Альянсом є і співробітництво між Верховною Радою України і Парламентською Асамблеєю НАТО. Свідченням значного потенціалу цих відносин є створення у Верховній Раді України парламентської групи “Україна – НАТО: за співробітництво, порозуміння і глобальну безпеку” та проведення 2-3 листопада 2000 року в Брюсселі першого засідання Спільної моніторингової групи Україна – НАТО [5, с. 24].

Низка інших напрямків невійськового співробітництва з НАТО, зокрема управління повітряним рухом, космічна техніка і технології, стандартизація та метрологія, на цьому етапі знаходяться у стадії розвитку, визначення оптимальних механізмів координації та тематик, які становлять спільний інтерес.

Аналіз розвитку взаємовідносин України та НАТО дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, відносини України та Альянсу з моменту здобуття нашою державою незалежності були і є одним із найвагоміших напрямків зовнішньої політики. І хоча динаміка розвитку цих відносин була досить неоднорідною, на сьогодні наявні значні здобутки на цьому шляху: з 1991 р. Україна пройшла шлях від Хартії про особливе партнерство, підписаної 09.07.1997 р. в Мадриді, через План дій, схвалений 22.11.2002 р. у Празі, до Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань набуття членства та відповідних реформ, який було започатковано 21.04.2005 р. у Вільнюсі. Послідовність та цілеспрямованість України у реалізації Плану дій Україна – НАТО, низки питань, пов’язаних із співробітництвом нашої держави з Альянсом, дозволили суттєво покращити відносини з НАТО, створити міцне підґрунтя для їх подальшого якісного поглиблення та виведення на новий рівень.

По-друге, перспективи взаємовідносин України з НАТО залежать насамперед від виконання Україною низки завдань у сфері внутрішньої політики, забезпечення верховенства права, свободи слова, продовження процесу економічних реформ, створення необхідних законодавчих норм та впровадження дійових механізмів захисту демократичних інститутів. Якщо б виконання цих завдань характеризувалось вагомими здобутками, то Україна, з огляду на поступовий розвиток відносин з Альянсом з 1991 р., могла б розраховувати на те, щоб бути прийнятою до НАТО протягом найближчих років.

Сьогодні існують різні думки щодо необхідності євроатлантичної інтеграції України, серед населення і правлячої еліти зустрічаються як відкриті прихильники, так і очевидні противники цього курсу. Однак безперечним є те, що найвагомішим фактором формування зовнішньополітичної діяльності України має стати прагнення забезпечення національних інтересів нашої держави та суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Партнерство заради миру. Рамковий документ // Офіційний вісник України. – 2006. – № 48. – С. 237.
2. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору // Голос України. – 1997. – № 127. – С. 24-48.
3. Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) на 2001-2004 роки: Указ Президента України від 27 січня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. – № 5. – С. 11.
4. Декларація Празького саміту // Юридичний вісник України. – 2002. – № 51. – С. 21-27.
5. Україна – НАТО в запитаннях і відповідях. – Черкаси: “Відлуння-Плюс”. – 2007. – 56 с.
6. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 24. – С. 110-235.
7. Про воєнну доктрину України: Указ Президента України від 15 червня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 30. – С. 210.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 р. “Про невідкладні заходи щодо подальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)” Указ Президента України від 27.12.2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 52. – С. 294.
9. Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО): Указ Президента України від 8 липня 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – С. 149-154.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ЩОДО ПРОБЛЕМИ “Україна – НАТО”

Стаття присвячена аналізу толерантності як передумові загальнонаціонального діалогу щодо проблеми “Україна – НАТО”.

The article is devoted to the analysis of the tolerance as the prerequisite of the nation-wide dialogue concerning the “Ukraine – NATO” problem.

Одним із найважливіших і водночас найбільш складних завдань, яке об’єктивно постало перед молодією Українською державою і яке потребує вирішення, адекватного реаліям світу, що глобалізується й інтегрується, є визначення стратегічного зовнішньополітичного курсу. Починаючи з 1996 року, Україна вустами вищого керівництва неодноразово проголошувала своєю метою інтеграцію до європейських і євроатлантичних структур. Проте лише останніми роками завдяки енергійним наполегливим крокам реалізація зазначеної мети набула цілком конкретного вираження, що, у свою чергу, спричинило полеміку навколо цього питання і загострення політичної боротьби загалом, долучення до неї широких соціальних верств. Дана обставина актуалізує подальші теоретичні розвідки у даному напрямі, а також пошуки практичних шляхів щодо вирішення численних проблем внутрішньо- і зовнішньополітичного плану у зв’язку із українськими євроатлантичними прагненнями.

Слід зазначити, що фактором, який значно ускладнює їх успішне розв’язання, і який сам по собі генерує конфронтаційні настрої, є, на наш погляд, перехідний характер українського суспільства, що супроводжується численними кризовими явищами, неоднозначними суперечливими процесами, поєднанням дії традиціоналістських, модерністських та постмодерністських тенденцій.

Цікавою для розуміння багатоплановості, багатоаспектності феномена сучасного українського суспільства є робота С.Л. Катаєва “Сучасне українське суспільство”. У ній автор зазначає, що у нас відбувається перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін та сфер суспільного життя, норм, цінностей, ментальностей. Трансформація породжує нові теоретичні підходи до оцінювання реальності, взаємопов’язану сукупність котрих автор називає концепцією і наголошує: “Коли змінюються концепції, то певною мірою змінюється сам світ” [1, с. 19]. Пояснюється це тим, що визначення ситуації детермінує поведінку суб’єкта, а прийняття нової концепції означає перевизначення ситуації. Як наслідок, змінюється не тільки власне концепція, але й цілісне уявлення про сприйняття світу, спосіб поведінки людей.

Оскільки суспільство, що трансформується, живе одночасно за різними парадигмами, тому кожна конкуруюча політична сила або партія може знайти аргументи для своїх програм у соціальній реальності. При цьому кожна політична позиція за таких умов задовольняє критерії, які вона сама й визначає. Тому критерії політичної істини розташовуються не поза, а всередині визначеного політичного дискурсу. На підставі зазначених міркувань робиться висновок: у політиці істину шукати не коректно. Істину в політиці замінюють переконання [1, с. 13].

Зауважимо, що розглянутий з комунікативної сторони політичний процес у сучасному демокра-

тичному суспільстві постає як процес постійного обговорення тих чи інших проблем, що своєю кінцевою метою має саме переконати електорат у правильності обраної позиції суб'єкта політичної дії. Зазначимо також, що політичне рішення або ухвалений документ виступає для соціуму цілком зрозумілим сигналом, який сприймається різними суспільними групами з достатньо передбачуваним смисловим навантаженням і відповідною реакцією.

Динамічні дії державного керівництва на чолі з Президентом В.А. Ющенком щодо найскорішого втілення в життя євроатлантичних планів України викликали спротив як в політикумі, так і в соціумі з боку тих кіл, які живуть за консервативною парадигмою і сповідують відмінну від "західників" концепцію світобачення. Долучення ж широких верств населення тільки посилює полемічну заостреність і радикалізувало боротьбу, сприяло пожевлінню в масовій свідомості усталених стереотипів, традиційних негативних соціально-психологічних настанов та образів, настроїв ксенофобії та східнослов'янського ізоляціонізму, безпідставних звинувачень у зрадництві національних інтересів, непатриотизмі тощо.

За цих умов відповідальні політичні сили мали б у своїх діях орієнтуватися на принцип випереджаючого відображення, щоб заздалегідь передбачити появу зазначених вище негативних явищ, скорегувати власні висловлювання та вчинки, чого, на жаль, не було зроблено. У той же час ми бачимо прагнення безвідповідальних гравців на політичній арені скористатися напруженою політичною ситуацією, що склалась, і за рахунок популістських емоційних заяв підвищити свій рейтинг. Водночас виявилась відсутність напрацьованих механізмів пошуку і знаходження таких рішень, які б визнавалися соціумом як легітимні, справедливі, як такі, що виражають волю більшості населення.

Одним із усталених механізмів обговорення і переконання людей у власній правоті є загальнонаціональний діалог. Одразу слід зазначити, що демократичний діалог суттєво відрізняється від сумнозвісних "всенародних обговорень" минулого, організованих владою "згори", мета і результати яких були передвизначеними їх організаторами. Справжній діалог не є просто обміном думками між двома учасниками комунікативного акту. Це його формальний бік. За своєю природою діалог має передбачати, щоб його учасники разом, тобто спільними зусиллями вели пошук того кінцевого результату, який сприймається загалом як істина, при цьому співпрацюючи і допомагаючи один одному. Діалог вимагає рівності психологічних позицій між партнерами, він не надає ніяких особливих переваг кожному з них на пізнання істини. Вона уявляється однаково доступною для усіх учасників обговорення і в позиціях кожного з них завжди визнаються деякі раціональні моменти. Діалог це не нав'язування ззовні партнеру по спілкуванню

більш вагомої аргументації, а сприйняття ним самим її як об'єктивно більш обґрунтованої, раціонально осмисленої, достовірної, значущої, як такої, що найбільш адекватно відповідає наявному стану речей і самої логіки життя.

Через загальнонаціональний діалог, на наше переконання, можна найменш болісно вирішувати складні суспільно-політичні проблеми, які зачіпають інтереси тих чи інших соціальних груп. Це пояснюється, у тому числі, й тим, що діалог дозволяє вербалізувати, концептуально оформити і більшою мірою врахувати усі нюанси та особливості в позиціях сторін, а також дозволяє кожній з них більш реалістично дивитись на ситуацію і йти на розумні поступки та досягати взаємовигідного компромісу.

Для проведення діалогу необхідна достовірна повноцінна інформація про предмет спору, а також "бажання поділитися нею. В іншому разі – це гра в одні ворота" [2, с. 23]. Стосовно проблеми "Україна – НАТО" стан обізнаності населення залишається недостатнім, однобічним, безсистемним. Опоненти, на наш погляд, не виявляють належного бажання слухати і чути один одного.

Для забезпечення плідного конструктивного діалогу потрібна толерантність, за якої сторони виявляють сприйняття і терпіння щодо відмінностей у поглядах, позиціях, оцінках та діях. Як справедливо зазначається в Політологічному енциклопедичному словнику, толерантність становить перший ступінь позитивних взаємовідносин, що утворюють тріаду: толерантність – повага – співробітництво [3, с. 662].

Можна виокремити декілька аспектів розгортання норм і цінностей толерантності і впливу їх на функціонування загальнонаціонального діалогу. *Гносеологічний* аспект полягає в тому, що толерантність "очищує" пізнавальний процес від різноманітних аберацій свідомості, що викривляють образи дійсності, відкриваючи шлях до раціонального їх осягнення, який не обтяжений впливом суб'єктивних емоційних моментів. Толерантність дозволяє краще побачити суспільне явище у всій його суперечливій природі із властивими йому позитивними і негативними рисами, складною нелінійною історією та можливим різноспрямованими напрямками його розвитку.

Психологічний аспект полягає в тому, що толерантність створює необхідний рівень взаємної довіри між учасниками діалогу, сприяє формуванню шани один до одного, поваги до висловлюваних думок, ідей, уявлень як виразу природного права на світоглядну свободу.

Толерантність створює таку атмосферу діалогу, яка сприяє рівноцінності протилежних поглядів, рівного права на їх існування, врахування і дослідження. Адже, як слушно зауважує Н.В. Мотрошилова, "у відображенні протилежних тенденцій, які конфліктують одна з одною, праві і прибічники "тези", і захисники "антитези". Однак вони не праві, якщо відкидають протилежну тенденцію або нехтують нею..." [4, с. 5].

Соціальний аспект полягає в тому, що толерантність сприяє переводу взаємодії між соціальними суб'єктами, що виникають під час дискусії і полеміки, у русло стосунків співробітництва із взаємними очікуваннями і обов'язками, деяким мінімально необхідним рівнем відповідальності один перед одним, перед суспільством у цілому. Як наслідок, толерантність через знаходження опонентами спільних точок зору сприяє перетворенню відношення “ми” – “вони” у відношення “ми” – “проблема”, тим самим консолідує певним чином суспільство, а не дезінтегрує його.

Етичний аспект полягає в тому, що толерантність сприяє формуванню високої культури політичної дискусії, дотриманню норм моралі.

І, нарешті, *політичний* аспект полягає в тому, що толерантність створює оптимальні умови для розроблення й ухвалення в процесі загальнонаціонального діалогу таких рішень, які сприймаються суб'єктами політичного життя як найбільшою мірою дотичні ідеї загального блага, що дозволяючи відчутти їм власну причетність до творення політики та пом'якшуючи відчуження між владою і народом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство. – К, 2006.
2. Дзюбенко О.Г., Присяжний Т.В. Культура дискусій. – К., 1990.
3. Політологічний енциклопедичний словник / Упоряд. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К., 2004. – 800 с.
4. Мотрошилова Н.В. Идеи единой Европы: философские традиции и современность. Часть вторая // Вопросы философии. – 2004. – № 12. – С. 16-19.

УДК [327(477)+327.51]:327.36

Палагнюк Ю.В., аспірантка МДГУ імені Петра Могили. Протягом року проходила наукове стажування в Оксфордському університеті (Велика Британія) в 2005-2006 рр., а також у Сілезькому університеті (Республіка Польща) у 2006-2007 рр. Закінчила магістерську програму за напрямком “Політичні науки” Центрального Європейського університету (Угорщина) і отримала диплом магістра міжнародного зразка з відзнакою. Спеціаліст політології (диплом з відзнакою) МДГУ імені Петра Могили та бакалавр політології (диплом з відзнакою) МФ НаУКМА.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВРОБІТНИЦТВА НАТО ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ МИРОТВОРЧОСТІ

Стаття присвячена аналізу співробітництва України та Північноатлантичного альянсу у міжнародній миротворчій діяльності, зокрема визначенню сучасного стану та перспектив спільної миротворчості НАТО й України задля підтримки міжнародної безпеки в умовах сучасних війн та збройних конфліктів.

The article is devoted to the analysis of the collaboration between Ukraine and the North Atlantic Treaty Organization in the international peacekeeping activity. In particular, the emphasis is made on the contemporary situation and the perspectives of the joint peacekeeping operations for the maintenance of the international security in the terms of modern wars and armed conflicts.

У незалежній Україні виникла необхідність адаптації Збройних Сил України до змін, що відбулися і продовжують відбуватися у світі, у глобальному середовищі міжнародної безпеки. З метою забезпечення національної безпеки та статусу України як надійного, стабільного партнера у світі, а також для забезпечення глобальної міжнародної безпеки Україна бере участь у миротворчій діяльності у світі.

Проблемам сучасних збройних конфліктів присвячені роботи Б. Жукова [1], А. Кіссе [2], В. Курілло [3], О. Олійника [4] та інших; міжнародні миротворчі операції вивчають такі дослідники, як: С. Акулов [5], В. Гречанінов [6], В. Заемский [7], Я. Радиш [8], а проблематику миротворчих операцій України, у тому числі разом із Північноатлантичним альянсом досліджують вчені Л. Голопатюк [9], Л. Поляков та О. Мельник [10], В. Яковлев [11] та інші. Метою ж даної статті є аналіз співробітництва України та НАТО у міжнародній миротворчій діяльності, а завданнями виступають визначення сучасного стану та перспектив спільної миротворчості

Альянсу й України задля підтримки міжнародної безпеки в умовах війн та збройних конфліктів сучасності.

Міжнародна безпека – це “стан міжнародних відносин, який виключає порушення миру та створення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання і тиску зовні, визначити шляхи і форми свого суспільно-політичного розвитку; діяльність держав та міжнародних інститутів щодо підтримання такого стану” [12, с. 200]. На сучасному етапі загрозу миру та стабільності у світі становлять локальні війни та збройні конфлікти, які найчастіше виникають на міжетнічному, міжрелігійному ґрунті, відрізняються особливою жорстокістю та значними втратами серед цивільного населення. Локальна війна, відповідно до українського словника історії війн, це “війна, що охоплює відносно невелике число держав і обмежений географічний регіон” [13, с. 278]. Український військовий дослідник С. Сірий стверджує, що нині можна прогнозувати продовження в різних

формах багатьох тривалих локальних війн і воєнних конфліктів та появу нових, ще більш небезпечних [14], у зв'язку з чим такі конфлікти загрожують й національній безпеці багатьох країн та регіонів. Національна безпека визначається як "стан держави, що дозволяє їй зберігати свою цілісність і виступати самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин і забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні, мобілізаційні функції у період небезпеки чи загрози" [15, с. 218].

Миротворча діяльність є універсальним інструментом боротьби за збереження миру і міжнародної безпеки, концепція якої покладена в основу Статуту ООН, а відповідно в усю її миротворчу діяльність. Міжнародні миротворчі операції – міжнародні дії або заходи, які здійснюються за рішеннями Ради Безпеки ООН відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй (ОБСЄ), інших регіональних організацій, які несуть відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки, згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, а так само дії і заходи багатонаціональних сил, що створюються за згодою Ради Безпеки ООН, які проводяться під загальним контролем Ради Безпеки ООН [16].

У складі ООН немає військових підрозділів. Це змушує її звертатись у певних випадках до деяких країн або міжнародних організацій (у першу чергу, НАТО), які спроможні втілити рішення Ради Безпеки ООН. Статут цієї міжнародної організації дає змогу укладати регіональні угоди чи створювати органи для вирішення питань з підтримання миру та безпеки, що відповідає її цілям. Так, статті 51 та 52 Статуту ООН надають таким регіональним організаціям, як ЄС, ОБСЄ, НАТО законні підстави для заходів з підтримки миру. Для цього потрібна згода п'яти постійних членів РБ ООН, до якої з різних причин буває надзвичайно важко дійти під час вирішення питання про застосування сили.

Більшість фахівців в Європі та загалом у світі впевнені, що не суто європейські структури: ОБСЄ, ЗЄС, ЄС та інші, а саме Північноатлантичний альянс відіграватиме провідну роль у забезпеченні європейської безпеки [17, с. 6].

НАТО, відповідно до сучасного словника військових термінів Великої Британії, "військовий Альянс, що складається зі США, Канади та більшості західних європейських держав, який був спочатку сформований з метою протистояти загрози від Радянського Союзу в кінці Другої світової війни, яка постійно збільшувалась, і який на сучасному етапі виконує миротворчу роль, підтримуючи ООН" [18, с. 133].

Хронологія миротворчих операцій НАТО вказує на суттєву тенденцію: Альянс не проводить операції в зміненому світі після подій 11 вересня 2001 року у США, а слугує в певному сенсі необхідним комплектом "військових інструментів", якими користується ООН. Альянс виявився ще

більш витребуваним для проведення миротворчих операцій та операцій по стабілізації. Це стало наслідком переорієнтації НАТО з колективної оборони на колективну безпеку. Лише спільними зусиллями можна вирішити задачу, яку поставив перед собою Альянс, а саме: розширення зон стабільності [19, с. 11].

Україна – єдина держава, яка не є членом НАТО, і бере участь в усіх операціях під проводом Альянсу (відбуваються під егідою ООН) [20]. Стосунки України з НАТО розвиваються в рамках багатостороннього форуму консультацій і співробітництва із політичних питань, питань безпеки, більш індивідуалізованого партнерства у сфері оборони, військового співробітництва та операцій із підтримки миру – Програми "Партнерство заради миру" тощо.

Метою взаємодії України з НАТО у військовій сфері є використання теоретичного та практичного досвіду, накопиченого Альянсом, а також допомоги цієї структури для реформування Збройних сил України, підготовки військових контингентів і відповідної інфраструктури України для взаємодії з НАТО під час проведення спільних миротворчих, пошукових і рятувальних операцій тощо.

Щорічно військовослужбовці України беруть участь у значній кількості заходів у рамках Програми "Партнерство заради миру", а саме:

- засідання Комісії Україна – НАТО на рівні міністрів оборони;
- засідання Військового комітету Україна – НАТО на рівні начальників штабів;
- засідання Ради євроатлантичного партнерства на рівні командувачів родів і видів військ;
- засідання в рамках Спільної робочої групи з питань воєнної реформи на експертному та найвищому рівнях;
- семінари, конференції, навчальні курси;
- спільні військові навчання.

Потягом 1994-2000 років представники Збройних сил України взяли участь у більш ніж 80-ти військових навчаннях у рамках Програми "Партнерство заради миру" (на рівні спостерігачів або із залученням військових підрозділів) [21].

Важливою частиною співробітництва Україна – НАТО є участь України у міжнародних миротворчих операціях під проводом НАТО.

Участь України у миротворчих операціях розпочалась із затвердженням Верховною Радою України Постанови від 3 липня 1992 року № 2538 -XII "Про участь батальйонів Збройних сил України в Миротворчих Силах Організації Об'єднаних Націй у зонах конфліктів на території колишньої Югославії" [22].

Підтверджуючи спільну мету у застосуванні широкого спектру питань для консультацій та співробітництва, Україна та НАТО зобов'язуються розвивати та зміцнювати свої консультації та/або співробітництво у різних сферах. У цьому контексті Україна та НАТО підтверджують своє зобов'язання повною мірою розвивати та поглиблювати взаємодію.

Це включає участь України в операціях, включаючи миротворчі операції, у кожному конкретному випадку, за повноваженнями Ради Безпеки ООН, або за відповідальністю ОБСЄ, а також у разі залучення до таких операцій Об'єднаних загальновійськових тактичних сил (ОЗТС), участь у них України на початковому етапі, що в кожному конкретному випадку є предметом рішень Північноатлантичної Ради щодо окремих операцій.

Продовження надання НАТО експертної допомоги Україні у питаннях оборонного планування та забезпечення належного рівня взаємосумісності між збройними силами України та держав-членів Альянсу у контексті участі нашої держави в операціях під проводом НАТО.

У 2006 р. українські моряки брали участь у маневрах НАТО "BRILLIANT MARINER-2006". Суттю навчань було проведення морської миротворчої операції зі встановлення миру у районі, де виникла кризова ситуація. Метою проведення маневрів було досягнення належного рівня взаємосумісності між штабами та підрозділами тактичного рівня, що входять до складу Сил реагування НАТО.

Усі три складові українського об'єднаного підрозділу (включаючи льотчиків ПС) відпрацьовували завдання, передбачені добре відомим у війську адаптаційним Процесом планування та оцінки сил (PARP), який спрямований на досягнення визначеними підрозділами української армії належного рівня взаємосумісності із силами Альянсу. Більш того, тренування українців у Данії відбувалося у контексті підготовки підрозділів ВМС ЗС України до "тестування" у рамках діючої в Альянсі так званої Концепції оперативної спроможності (Operational Capabilities Concept – OCC), яка по суті є своєрідною "перепусткою" до спільних дій під проводом НАТО. Так, перший етап цих перевірок, "дебютна" з яких за допомогою натівських експертів відбулась під час навчань "Щит миру-2005", передбачав проведення оцінювання підрозділів ВМС українськими фахівцями. Другий – процедури сертифікації, що їх здійснюватимуть безпосередньо натівські експерти. Вони, власне, остаточно засвідчують відповідність деяких українських підрозділів стандартам оперативної сумісності із силами Альянсу.

Навчання проводилися не за відомою програмою "Партнерство заради миру", а суто за "внутрішнім" планом військового керівництва Альянсу. Втім знедавна, ці колись "закриті" для країн-партнерів натівські навчання стали "відкритими": для "підтягування" рівня партнерів, на різноманітні маневри Альянсу дедалі частіше почали запрошувати й інші країни, які не є членами НАТО. Серед них Швеція, Фінляндія та Україна. Причому, якщо на попередніх подібних навчаннях ("Loyal Mariner-2005", "Blue Game-2004") участь від України брали винятково штабні та корабельні офіцери, то наразі

на "Brilliant Mariner-2006" було відправлено український зведений підрозділ тактичного рівня (старший контингенту – командир батальйону морської піхоти підполковник Юрій Федоренко). До нього увійшли рота морської піхоти та група забезпечення висадки амфібійних сил, які впродовж другого етапу навчань були інтегровані до складу італійсько-іспанських амфібійних сил.

За відгукками представників командування ВМС ЗС України, участь у подібних навчаннях – чергова можливість потренувати наші сили у реальних умовах і тим самим трохи просунутися у вирішенні завдань щодо досягнення належного рівня сумісності із силами країн НАТО під час проведення ними миротворчих заходів [23].

20 вересня п.р. у Севастополі завершилося комп'ютерне командно-штабне навчання НАТО "Кооператив Мерлін-2007", у якому взяла участь представники військово-морських сил 15 країн: Азербайджану, Болгарії, Греції, Грузії, Італії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Польщі, Румунії, Туреччини, України та Хорватії.

Метою навчань, що проходили на території Севастопольського військово-морського інституту ім. П.С. Нахімова, було досягнення взаємосумісності країн-членів і партнерів Альянсу під час виконання спільних миротворчих завдань. У ході тренувань за допомогою комп'ютерних технологій відпрацьовувались питання проведення антитерористичної операції, здійснення евакуації цивільних осіб, а також організації протимінної боротьби, польотів авіації, безпеки кораблів і суден у місцях базування і на переході морем. Під час проведення навчання "Кооператив Мерлін-2007" кораблі та військова техніка не залучалися [24].

На сучасному етапі розвитку участь України у міжнародних миротворчих операціях є однією з головних умов зміцнення позитивного авторитету нашої держави у світі як країни, що послідовно та наполегливо бореться за мир та встановлення безконфліктних стосунків. Миротворча діяльність України має виняткове значення для розвитку плідного співробітництва з євроатлантичними структурами безпеки, що, у свою чергу, має виняткове значення для забезпечення національних та політичних інтересів нашої країни.

Підтвердженням цілеспрямованої та послідовної політики України у цьому напрямку є те, що за роки незалежності більше 30 тисяч українських військовослужбовців виконували миротворчі місії у різних регіонах світу. За цей час Україною було накопичено величезний як військовий, так і політичний досвід у проведенні відповідних операцій, який держава мала змогу продемонструвати в одній зі своїх найбільших миротворчих місій в Іраку [25].

Сьогодні до миротворчого процесу долучилося понад 80 країн. Україна за обсягом завдань, що вже стали надбанням історії та використовуються на сучасному етапі, увійшла до першої десятки

найбільш активних держав-миротворців. Участь України в міжнародних миротворчих операціях є однією з головних умов зміцнення позитивного авторитету нашої держави у світі як країни, що послідовно та наполегливо бореться за мир та встановлення безконфліктних стосунків. Миротворча діяльність України має виняткове значення для розвитку плідного співробітництва з

євроатлантичними структурами безпеки, що, у свою чергу, має виняткове значення для забезпечення національних та політичних інтересів країни. Участь України у різноманітних програмах НАТО сприяє активному залученню нашої держави до формування нової архітектури євроатлантичної безпеки, отриманню необхідного для молодого держави досвіду дій у кризовій ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жуков Б. Витрати держав у локальних війнах і збройних конфліктах сучасності // *Фінанси України*. – 2003. – № 9.
2. Кіссе А. Майбутнє етнічних конфліктів // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 6 (15).
3. Курілло В.С. Політична думка щодо сутності та джерел сучасної війни // *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т. 65. Вип. 52. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007.
4. Олійник О.М. Воєнно-економічна безпека України в епоху локальних збройних конфліктів // *Воєнна історія*. – 2003. – № 2.
5. Акулов С. Міжнародні миротворчі операції як політичний інструмент врегулювання воєнно-політичних конфліктів // *Політичний менеджмент*. – 2005. – № 2 (11).
6. Гречанинов В. Миротворчість. Нові підходи // *Політика і час*. – 1998. – № 9.
7. Заемский В. Механизмы ооновского миротворчества // *Международная жизнь*. – 2004. – № 7-8.
8. Радиш Я. Миротворчі операції як елемент національної безпеки // *Управління сучасним містом*. – 2004. – № 4.
9. Голопатюк Л.С. Миротворча діяльність збройних сил України у сучасній системі міжнародної безпеки [Електронний ресурс] // *Матеріали міжнародної конференції “Оборонна політика України: реалії та перспективи”* (режим доступу: http://www.dcaf.ch/docs/BM_bodruk1_UKR_NIISP3_07.pdf – заголовок з екрану).
10. Поляков Л., Мельник О. Україна – НАТО: спільна миротворча діяльність [Електронний ресурс] // *Український Центр економічних та політичних досліджень імені Олександра Разумкова*, 11.09.2003 (режим доступу: <http://www.uceps.org/ua/show/453/> – заголовок з екрану).
11. Яковлев В. Военные аспекты миротворчества стран СНГ // *Международная жизнь*. – 2002. – № 1.
12. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997.
13. Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енцикл. довід. / Авт.-упоряд. О.І. Гурій та ін. – К.: Вид. гуманіт. л-ри, 2004.
14. Сірий С. Особливості локальних війн і воєнних конфліктів в умовах глобалізації // *Політичний менеджмент*. – 2007. – № 2.
15. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997.
16. Про участь України в міжнародних миротворчих операціях: Закон України [Електронний ресурс] // *Режим доступу: www.vru.gov.ua* – заголовок з екрану.
17. Операції НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007.
18. Bower R. Dictionary of military terms. – Great Britain: Peter Collin Publishing, 1999.
19. Операції НАТО. – К.: Т-во “Знання” України, 2007.
20. Україна в НАТО: перспектива присутності [Електронний ресурс] // *Відносини Україна – НАТО в цифрах і фактах* (режим доступу: <http://www.fin.org.ua/newws.php?i=561843&w=1440&h=900&PHPSESSID=1adf62c2ecdab4932341d08579ef3211> – заголовок з екрану).
21. Романов О. Україна в НАТО: перспективи присутності [Електронний ресурс] // *Юридичний журнал*. – 2005. – № 7. – Режим доступу: www.jusinian.com.ua – заголовок з екрану.
22. Історія участі Збройних Сил України у міжнародних миротворчих операціях [Електронний ресурс] // *Міністерство оборони України* (режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/index.php?part=peacekeeping&lang=ua&sub=history> – заголовок з екрану).
23. Шталтовний О. Участь українських моряків в маневрах НАТО “BRILLINT MARINER-2006” [Електронний ресурс] // *Журнал “Україна – НАТО”*. – № 2(12) (режим доступу: <http://eai.org.ua/ua/magazine/issue12/1135/> – заголовок з екрану).
24. Отримання досвіду проведення заходів миротворчого спрямування за стандартами Північноатлантичного альянсу [Електронний ресурс] // *Бюлетень “Україна – НАТО”*. – 2007. – № 37. – Режим доступу: <http://www.nceai.gov.ua/214.731.0.0.1.0.phtml> – заголовок з екрану.
25. Романов О. Україна в НАТО: перспективи присутності [Електронний ресурс] // *Юридичний журнал*. – 2005. – № 7. – Режим доступу: www.jusinian.com.ua – заголовок з екрану.

УДК 327.39(477)

Міхель Д.О., спеціаліст політології, магістр державного управління начальник відділу зв'язків з громадськістю, заступник директора Навчально-наукового Центру з європейської та євроатлантичної інтеграції України Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ КУРС ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМОК УКРАЇНСЬКОЇ ГЕОСТРАТЕГІЇ

У статті розкривається процес усвідомлення Україною своїх пріоритетів, стратегії і тактики реалізації зовнішньополітичної лінії поведінки, яка б відповідала, з одного боку, загальним тенденціям сучасного світового розвитку, а з іншого, сприяла досягненню власних національних інтересів, зростанню міжнародного авторитету та впливу на перебіг міжнародних подій.

In the article the process of realizing of Ukraine its priorities, strategy and tactics of realization the external politics, which would be in the line, on one hand, with general tendencies of contemporary world development and, on other hand, which would help the achievement of its own national interests, improvement of international image and influence on the international affairs.

Сьогодні Україна визначила як однозначну свою стратегічну мету інтеграцію до Європейського Союзу. Прагнення України до повномасштабної участі у політичному та економічному житті Європи логічно випливає з геополітичного положення та історії нашої держави. Як одна з найбільших країн континенту Україна приречена бути важливим чинником тих процесів, які відбуваються в Європі і не може залишатися осторонь тих динамічних інтеграційних процесів, які сьогодні визначають її обличчя. І це, безумовно, робить об'єктивно пріоритетною європейську спрямованість зовнішньополітичного курсу України, її входження до європейських економічних і політичних структур. До стратегічних інтересів України в Європі належать необхідність технологічної модернізації вітчизняного виробництва, можливість оволодіння наукомісткими технологіями, адже національна стратегія розвитку, заснована на традиційному індустріальному характерові, сьогодні вже неприйнятна, навіть більше, вкрай небезпечна. Потрібна зміна інерційного індустріального розвитку на розвиток інноваційний, який би відповідав вимогам сучасного етапу науково-технічної революції. Цьому сприятиме розвиток широкомасштабних економічних стосунків з

високорозвинутими європейськими країнами. Україна зацікавлена в широких інвестиціях цих країн з метою технологічної перебудови свого народногосподарського комплексу. Потрібні також й відповідна фінансова підтримка з боку цих країн, розвиток фінансового співробітництва з ними.

Тому не випадково, що на сьогодні питання європейського вибору України фактично вже не є дискусійним, а розглядається здебільшого з погляду термінів, можливостей, умов вирішення та аналізу його значення для країни. Мету членства в ЄС Україна сприймає не як самоціль, а як ефективний зв'язок, що допоможе прискорити стабілізаційні процеси в Україні – і політичні, й економічні, виходячи при цьому з того, що стандарти Європейського Союзу співзвучні з тими орієнтирами, які стоять перед Україною на шляху побудови моделі соціально-економічних відносин за зразком провідних європейських країн.

Очевидно, що і для європейських країн Україна є важливим партнером, і не лише з політичної точки зору, як незаперечний фактор формування системи колективної безпеки на континенті, а й з економічної – як великий споживчий ринок, джерело

відносно дешевої робочої сили, як країна з невикористаним повною мірою інтелектуальним, науково-технічним і виробничим потенціалом [1].

Слід підкреслити, що перспективи входження України в європейський інтеграційний процес залежать насамперед від неї самої, від того, наскільки радикально і швидко в ній відбуватимуться демократичні перетворення в усіх сферах життєдіяльності, наскільки рішуче здійснюватиметься реформування її економіки. Інтеграція економіки України в європейський простір вимагає також створення сприятливого "інвестиційного середовища" для залучення і утримання в країні глобальних високотехнологічних інвестицій, реінвестування отриманих прибутків.

Ключовими критеріями, що впливають на роль нашої держави у новітній європейській спільноті, мають бути: відкрите громадянське суспільство, ефективне функціонування ринкової економіки, верховенство права, цивільний демократичний контроль над військовою сферою, послідовність і передбачуваність у зовнішній політиці, приведення національного законодавства у відповідність з європейськими стандартами, незалежність судової системи.

В основу співробітництва між Україною та Євросоюзом покладена Угода про партнерство і співробітництво, яка вступила в силу 1 березня 1998 року. Угода, яку укладено на 10 років, визначає наміри та зобов'язання сторін по забезпеченню партнерства та взаєморозуміння. Вона виявляє дух обоюдної прихильності до демократії та ринкової економіки, враховуючи історичні зв'язки України з її безпосередніми сусідами і водночас визначає перелік вимог для України у різних сферах життя, реалізація яких потребує дотримання критеріїв вступу в ЄС, встановлених Радою Європи в червні 1993 року в Копенгагені та Комісією Європейського Союзу в травні 1995 року.

Дана Угода надала значний поштовх розвитку відносин між Україною та ЄС. Як приклади розвитку партнерських відносин в останні роки можна назвати підписання 18 жовтня 2006 року Меморандуму про взаєморозуміння між Міністерством аграрної політики України та Генеральним директором Європейської Комісії "Сільське господарство та розвиток сільської місцевості", відповідно до якого сторони домовилися про створення окремого діалогу з метою забезпечення активізації двостороннього співробітництва в сфері сільського господарства та розвитку сільської місцевості. У лютому того ж року було прийнято рішення щодо включення України в перелік країн, яким надається принципове право експортувати яйця та молоко до Європейського союзу. У березні 2007 року було підписано Угоду про торгівлю текстильними виробами, згідно з якою лібералізується режим торгівлі текстильною продукцією між Україною та ЄС [6].

Активне співробітництво триває у сфері енергетики. Так, упродовж 2005-2006 років було

окреслено такий важливий напрямок співробітництва в енергетичній сфері, як електроенергетика, зокрема, започатковано проект синхронізації Об'єднаної енергетичної системи України з енергетичними мережами країн ЄС. 1 грудня 2005 року був підписаний Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі, який охоплює п'ять сфер розширеного двостороннього співробітництва: ядерна безпека; інтеграція ринків електроенергії та газу; підвищення безпеки енергопостачання та транзиту вуглеводнів; структурна реформа, підвищення стандартів із техніки безпеки та охорони довкілля у вугільній галузі; енергоефективність.

На перший план у співробітництві України з ЄС у нафтогазовій сфері виходить участь нашої держави у диверсифікаційних проектах ЄС та залучення стратегічних інвесторів з країн ЄС. У 2006 році успішно завершено проект ТАСІС "Підтримка розвитку в Україні стратегії постачання нафти". У 2006 році також успішно завершено виконання проекту "Реформування експлуатаційної системи транзитної газотранспортної мережі України".

У сфері юстиції, свободи та безпеки відносин України – ЄС значним досягненням стало завершення у 2007 році переговорів про підписання угоди про спрощення візового режиму та реадмісію між Україною та ЄС [8].

Україна успішно асоціюється з процесом Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, свідченням чого є започаткована у 2005 році практика приєднання України до позицій та заяв ЄС з регіональних проблем і питань міжнародного життя. Україна є однією з десяти країн – постійних партнерів ЄС з реалізації Спільної європейської політики безпеки та оборони. Наша держава взяла участь у поліцейській місії ЄС у Республіці Македонії (2004-2005 рр.) та з 2003 року продовжує участь у цивільній операції ЄС в Боснії та Герцеговині. На цей час з ЄС обговорюється питання можливої участі України в майбутніх цивільних операціях з врегулювання криз у Косово та Афганістані. Правову основу цієї співпраці складають підписані у червні 2005 року угоди про участь України в операціях ЄС з врегулювання кризових ситуацій та про безпекові процедури обміну інформацією з обмеженим доступом [8].

Таким чином за останні роки досягнутий значний прогрес у розвитку партнерської співпраці між Україною та Європейським Союзом. Проте, доводиться констатувати, що прагнення України до європейської інтеграції, що перетворилося на магістральний напрям української зовнішньої політики, не зустрічає відповідної очікуваної реакції з боку країн-членів ЄС. І не лише внаслідок невирішеності в Україні багатьох проблем демократичної трансформації, а й тому, що в їхній позиції виявляються елементи певної байдужості щодо перспектив входження України до європейських структур.

Україна прагне підписання Посиленої угоди європейського типу на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції, що є найважливішим середньостроковим пріоритетом України у відносинах з ЄС. Проте, це намагання поки не зустрічає відповідної позитивної реакції з боку Європейського Союзу. Поки що йдеться про створення країнами Євросоюзу “нового клімату” у відносинах з Україною, який торкнеться окремих економічних питань – створення зони вільної торгівлі, скасування мита на імпорт і експорт товарів, активізації інвестиційної діяльності та впровадження в Україні євростандартів щодо антимонопольного законодавства, поширення європейських норм у сферах промислового виробництва, харчової промисловості та авторського права. Що ж стосується євроінтеграційних прагнень України, то в цих висновках містяться лише формулювання, що ЄС “візнає європейські прагнення України та вітає її європейський вибір”. Дане положення подається європейською стороною як єдино можливий позитивний сигнал щодо збереження відкритих дверей для України в умовах конституційної кризи ЄС.

Як альтернативу Європейський Союз пропонує подальший розвиток відносин з Україною в рамках Європейської політики сусідства, яка не передбачає членства в ЄС. Але Україну не може влаштувати така перспектива, тим більш, що Європейська політика сусідства є односторонньою політикою, що націлена на співпрацю з країнами

сусідніх регіонів. До неї належать країни Північної Африки та Близького Сходу, і Україні пропонують приєднатися до цих країн, що представляють зовсім інші регіони.

Не став проривом у вирішенні проблеми й XI саміт Україна – ЄС, що відбувся у Києві у вересні 2007 р., який мав скоріше політичний зміст і на якому була підписана тільки загальна заява про прогрес в переговорному процесі відносно заключення нової поглибленої базової угоди між Україною та ЄС, а також спільний звіт про прогрес в реалізації меморандуму з приводу співробітництва в енергетичній сфері.

Таким чином, доводиться констатувати, що з різних причин Україна поки залишається на периферії інтеграційних процесів у Європі, в так званому “вакуумі інтеграції” між потужними партнерами, які демонструють здатність до кооперативного діалогу та до використання України як об’єкта власної інтеграційної політики. Зрозуміло, що на цю обставину накладають свій відбиток ті труднощі та проблеми, з яким зіштовхнувся останнім часом Євросоюз. Призупинився процес ратифікації Конституційного договору у зв’язку з негативними результатами референдумів у Франції та Нідерландах. Не все так легко з перспективою його ратифікації в Чехії, Польщі та Великій Британії. Доволі складно йде процес адаптації до діючих у ЄС правил нових його членів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деменко О. Євроатлантична інтеграція: реалії та перспективи // Політичний менеджмент. – № 4 (25). – 2007.
2. Каспрук В. НАТО: контекст нового клімату світової безпеки // Сучасність. – 2004. – № 5. – С. 77-89.
3. Матвійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. – 2002. – № 9. – С. 73-83.
4. Мейжис І.А. Європейська інтеграція України: можливості, проблеми, рішення // Наукові праці. Т. 69. Вип. 56. Політичні науки. Правознавство. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 224 с.
5. Окремі аспекти відносин Україна – НАТО: коротко про головне. – К.: Інсайт, 2006. – С. 23-25.
6. Прохоров А. Європейський вибір та національні інтереси України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2004. – № 3. – С. 73-79.
7. Романов О. Україна в НАТО: перспективи присутності // Юридичний журнал. – № 7. – 2005.
8. Шпек Р. Україна-ЄС: крок до членства // Політика і час. – 2007. – № 5.

УДК 328.1(477):327.51

Верба С.М., магістр державного управління, викладач кафедри державної служби Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ВИМІРУ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО

Стаття присвячена характеристиці парламентського співробітництва України з НАТО. Висвітлено окремі аспекти співробітництва в окремих галузях.

The article covers the characteristics of the parliamentary cooperation between Ukraine and NATO. It deals with the specific issues of the cooperation in certain fields.

З травня 1992 р. Україна має статус асоційованого члена у Парламентській Асамблеї НАТО, де представлена Постійною делегацією Верховної Ради.

До складу Постійної делегації ВРУ п'ятого скликання увійшли представники Партії регіонів, Соціалістичної партії України, Народного союзу "Наша Україна" та Блоку Юлії Тимошенко. Глава делегації – Г. Ілляшов (Партія регіонів) – потребує уточнення після відповідних кадрових призначень у ВРУ VI скликання.

На нинішньому етапі Парламентський контроль за реалізацією стратегії євроатлантичної інтеграції здійснюється Міжпарламентською Радою Україна – НАТО, створеною в березні 2003 р. відповідно до положень Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО.

Основним завданням Ради є парламентське сприяння належному виконанню Плану дій Україна – НАТО і, відповідно, щорічних Цільових планів Україна – НАТО. Політичний діалог на парламентському рівні охоплює найбільш актуальні питання порядку денного співробітництва Україна – НАТО, зокрема щодо ролі та місця України у сучасній європейській системі безпеки, проблем регіональної безпеки, співробітництва у сфері оборони та воєнної реформи, реагування на випадок надзвичайних ситуацій, зміцнення демократичних виборчих інституцій, верховенства права. Останній раз члени делегації України брали участь в осінній сесії ПА НАТО в Рейк'явіку (Ісландія) 5-9 жовтня 2007 р.

СФЕРА ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ

Розробка та забезпечення функціонування веб-сторінки – "Україна – НАТО" www.ukraine-nato.gov.ua (оновлюється щоденно);

щотижнева розсилка інформації про діяльність Альянсу на більш ніж 200 електронних адрес по всій Україні;

регіональні інформаційні поїздки керівництва та співробітників МЗС (близько 18 поїздок протягом 2006-2007 рр.);

участь у конференціях та круглих столах (більше 200 заходів);

публікація інформаційних посібників "Основоположні документи НАТО та Україна – НАТО", "Окремі аспекти відносин Україна – НАТО", "Україна – НАТО у запитаннях і відповідях" (загальний наклад 64 тис. прим.);

висвітлення актуальних питань відносин Україна – НАТО на щотижневих брифінгах МЗС з питань зовнішньої політики;

надання сприяння в організації ознайомчих візитів представників України до штаб-квартири НАТО (15 поїздок у 2007 р.).

СПІВПРАЦЯ НАТО У ГАЛУЗІ ОСВІТИ І НАУКИ

Україна посідає друге місце серед країн-партнерів (перше – Росія) за інтенсивністю співробітництва у рамках програми НАТО "Безпека через науку", який належить Комітету НАТО з науки заради миру та безпеки (раніше – Наукової програми НАТО і Наукового комітету НАТО), зокрема, за кількістю проектів та грантів

на їх реалізацію. З 2002 р. у програмі взяли участь майже 400 українських учених. Україна отримала близько 200 наукових стипендій і грантів. 41 грант на здійснення прикладних досліджень у сферах мікрохірургії та біотехнологій, ядерної фізики та гідрології, захисту довкілля та створення водоочисних споруд надано програмою НАТО “Наука заради миру” НАН України вищим навчальним закладам (університети, академії) та дослідницьким центрам при НАНУ.

На науку Україні виділяється майже 10 % коштів у рамках цивільного бюджету НАТО, відведеного на науку. За п’ять років – майже 12 млн дол. (2-3 млн дол. США на рік).

НАТО спрямувало 500 тисяч євро на інформатизацію українських університетів. Загалом, за підтримки НАТО збудовано волоконно-оптичні науково-освітні мережі “УРАН” в 16-ти вищих навчальних закладах України: Національній академії державного управління, Київському національному економічному університеті, Київському національному університеті будівництва і архітектури, Національному педагогічному університеті, Національному авіаційному університеті, Одеському національному університеті ім. Мечникова, Одеському національному політехнічному університеті, Одеській державній академії будівництва та архітектури, Одеському національному морському університеті, Одеській національній академії зв’язку, Національній морській академії в Одесі, Південноукраїнському державному педагогічному університеті, Інституті біології південних морів ім. Ковалевського у Севастополі, Севастопольському національному технічному університеті, Харківському політехнічному інституті. У цілому Членами Асоціації користувачів Української науково-освітньої телекомунікаційної мережі УРАН є 40 ВНЗ, у т.ч. Академія педагогічних наук України.

Реалізація проекту URAN дозволить:

- надати широкий доступ до інформаційних ресурсів шляхом розбудови інфраструктури національної освітньо-наукової комп’ютерної мережі;
- створити інформаційні ресурси науки, забезпечити доступ до обчислювальних мереж і суперкомп’ютерів, віртуальних наукових лабораторій;
- створити інформаційні ресурси освіти, включаючи дистанційні системи дистанційного навчання, науково-методичні та дидактичні розробки, мультимедійні засоби навчання, тестові системи;
- створити мережі електронних бібліотек;
- створити інформаційно-аналітичні системи управління освітою і наукою;
- інтегрувати систему науки і освіти до Європейського інформаційного середовища.

Започатковані консультації із структурними підрозділами МС НАТО (координаторами програм Альянсу “Наука заради миру”) з перспектив інтеграції науково-освітньої мережі “УРАН” до

транс-європейської мережі “GEANT”. Така постановка питання обумовлена зростаючим попитом навчальних закладів і наукових установ України в інформаційних ресурсах та науково-технічній документації для проведення спільних наукових досліджень, а також необхідністю доступу до віддалених інтернет-ресурсів у галузях енергетики, медицини, фізики, радіаційної безпеки, аеродинаміки, геології, океанології і метеорології тощо.

У 2006 році НАТО для розвитку науки в Україні виділило майже 2 млн. євро. З цієї суми 0,5 млн. євро використано для інформатизації університетів в Україні. “Ми вважаємо, що доступ до сучасної інформації є питанням безпеки”, – сказав М. Дюре. За його словами, Альянс також бере участь у програмі “УРАН”, проведеної під егідою Міністерства освіти та науки України, що дає можливість українським студентам мати безкоштовний доступ до баз інформації з усього світу.

Останні позитивні приклади наукової співпраці Україна – НАТО:

- Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут” отримав грант НАТО на 200 тисяч євро у 2006 р. для закупівлі додаткового обладнання;
- група вчених Харківського Інституту монокристалів (на замовлення і за фінансування НАТО) створила технологію виробництва прозорої тонкої броні, здатної витримати удари кулі із снайперської гвинтівки. Про це повідомив завідувач відділом монокристалів корунду Леонід Литвинов. За його словами, броня має структуру 3-шарового бутерброда зі скла, пластмаси та сапфіра. “Завдання сапфіра – перетворити конусну кулю в циліндричну. Завдання наступних шарів – затримати її у межах своєї товщини”, – зазначив Литвинов. Він також зазначив, що сапфіри, що використовувались для виготовлення прозорої броні, – штучні, але за показниками твердості поступаються тільки алмазу. “Після зіткнення з шаром сапфіру куля сплющується, а відтак, удар вже ослаблений, і його зможе витримати навіть нетовсте скло”, – додав Литвинов. Харківські спеціалісти вже провели перші випробування тонкої броні за підтримки Служби безпеки України. Її випробували за допомогою автоматів Калашникова. У цей час випробування продовжуються також в Росії, оскільки українською технологією зацікавились російські спецслужби та відомі автомобільні виробники;
- узгоджено завершальну фазу проекту “Розробка генератора рентгенівського випромінювання” (розробник – Національний науковий центр “Харківський фізико-технічний інститут”, м. Харків) та можливого

отримання з бюджету програми НАТО "Безпека через науку" додаткового фінансування. Повне завершення робіт за проектом – запуск нагромаджувача електронів – очікується у 2008 році. Україна також представлена академіком А. Ємець (НАН України) у складі робочої групи Комітету НАТО з науки заради миру та безпеки за напрямком Хімія/Біологія/Фізика. Протягом 2007-2008 років академік НАН України працюватиме у складі цієї робочої групи, яка відповідатиме за розробку, перегляд, затвердження, імплементацію та звітування про стан виконання програм і проектів Альянсу у державах-партнерах.

ОКРЕМІ ФАКТИ

Членство в Альянсі коштуватиме кожному українцеві не більш 5 грн на рік. Як країна-член НАТО Україна щороку сплачуватиме внески за членство в Альянсі, що не будуть перевищувати 0,5-1 % її загальних витрат на оборону (тобто 0,5-1 % від 2 % ВВП на оборону). Разом з цим, фінансова допомога з боку НАТО набагато перевищує членські внески.

Наприклад, Польща, сплачуючи щорічно членські внески у розмірі близько 30 млн дол.

США, вже отримала від НАТО на розвиток власної безпекової інфраструктури (військові аеродроми, порти, транспортні сполучення тощо) 300 млн дол. США. Це означає збільшення обсягів виробництва, створення додаткових робочих місць, підвищення зарплат, зростання всієї економіки країни за рахунок іноземних коштів.

Наприклад, Туреччина була включена до реципієнтів Програми НАТО з питань розвитку інфраструктури (загальна сума виплат з боку Альянсу становить близько 4,3 млрд євро).

Потенційні інвестори шукають можливості для вкладання грошей туди, де ситуація стабільна, безпека гарантована і ризики втратити свої кошти низькі. Членство в НАТО надає саме такі гарантії. Свідченням цього є й досвід країн останніх хвиль розширення. У 1997 р. в економіку Польщі було інвестовано 2,7 млрд доларів США, у 1998 – 5 млрд доларів США, а в 1999 р. – році вступу Польщі до НАТО – вже 8 млрд доларів США. Щодо Чехії й Угорщини цифри ще більш вражаючі. У 1997 р. прямі іноземні інвестиції в економіку цих країн становили відповідно 4 і 6,2 млрд доларів США, у 1998 р. – 9,8 і 10,2 млрд доларів США, у 1999 р. – 12,8 і 14,5 млрд доларів США.

ЛІТЕРАТУРА

1. План дій Україна – НАТО. – К.: Т-во "Знання" України, 2007. – Ч. 2: Результати імплементації Плану дій Україна – НАТО у першому півріччі 2007 року. – 2007. – 36 с. – ISBN 978-966-618-251-0.
2. <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato>.
3. <http://ru.wikipedia.org/wiki>.

ІНФОРМАЦІЙНА КАМПАНІЯ ЩОДО ВСТУПУ ДО НАТО: ДОСВІД ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Стаття присвячена проведенню ознайомлення та інформування населення щодо вступу в НАТО на прикладі Чеської республіки. Охарактеризовано особливості та шляхи інформаційної кампанії, зроблено аналіз щодо використання даного досвіду для України.

The article deals with the insight and informing of the population about joining NATO by the example of The Czech Republic. The specific features and ways of the information campaign are characterized, and the implementation of such an experience in Ukraine is also analyzed.

Основним принципом діяльності НАТО, як зазначається в концептуальних документах, є “загальне прагнення суверенних держав і їхнє співробітництво у забезпеченні неподільної безпеки всіх членів НАТО. Солідарність держав Альянсу, втілена у повсякденній і результативній роботі в політичній і військовій галузях, є запорукою того, що жодному членові Альянсу не доводиться покладатися лише на свої власні зусилля при розв’язанні головних проблем безпеки”. Внаслідок цього у кожного з них, попри існуючі відмінності їхнього становища та національних військових потенціалів, з’являється відчуття однакової безпеки, що сприяє загальній стабільності в Євроатлантичному регіоні.

Першочерговим завданням НАТО є захист свободи та безпеки її членів політичними та воєнними засобами у відповідності зі Статутом ООН. Спираючись на загальнодемократичні цінності, права людини та дотримання законності, з моменту створення Північноатлантичний союз проводить діяльність, спрямовану на встановлення справедливого та міцного миру в Європі. Ця центральна мета залишається незмінною. НАТО також являє собою трансатлантичну ланку, що пов’язує безпеку США з безпекою Європи. У цій організації знаходять своє практичне втілення дійсні колективні зусилля її членів на підтримку їх загальних інтересів.

У декларації політики уряду Чеської Республіки, прийнятій у липні 1996 р., зазначається, що

одним з пріоритетів уряду, є гарантування зовнішньої безпеки держави, включаючи необхідні для оборони міри і засоби. Уряд Чеської Республіки (ЧР) усвідомлює той факт, що основою оборони є її надійність, окрім цього, чітко визначене прагнення захищати країну. У декларації стверджується, що оборона країни не є проблемою лише збройних сил, але й усього суспільства в цілому “і кожного громадянина окремо. Сьогодні єдиною структурою безпеки, здатною реально забезпечити територіальну цілісність, незалежність, гарантувати демократичний розвиток країн, з точки зору уряду Чеської Республіки, є Північноатлантичний альянс. Тому уряд зосередився на схваленні відповідної стратегічної, концептуальної і законодавчої структури, необхідної для подальшого розвитку системи оборони” [8].

Північноатлантичний союз у своїй діяльності також керується таким принципом як вірність прийнятим на себе загальним зобов’язанням та співробітництвом суверенних держав, яке базується на неподільності безпеки її членів. Приймаючи до уваги характер та результати щоденної діяльності НАТО в політичній, військовій та інших галузях, солідарність у рамках Північноатлантичного союзу забезпечує такий стан, за яким ні одній із держав-членів не доводиться розраховувати лише на власні сили у вирішенні основних проблем безпеки. Не позбавляючи держав-членів їхніх прав та обов’язків з прийняття на себе суверенної відповідальності у сфері оборони,

НАТО дозволяє їм спільно вирішувати життєво важливі завдання у сфері національної безпеки.

У результаті, не дивлячись на різницю у становищі та військовому потенціалі членів Північноатлантичного союзу, у них з'являється почуття рівної безпеки, яке сприяє встановленню загальної стабільності в Європі та створенню сприятливих умов для розвитку співробітництва в рамках НАТО, а також співробітництва його членів з іншими країнами. Саме це і складає основу розвитку нових структур співробітництва у сфері безпеки, які відповідають інтересам такої Європи, що не переживала б через розрізненість та могла б вільно слідувати своєму політичному, економічному, соціальному та культурному призначенню.

Виконуючи свої зобов'язання, уряд ЧР в 1997 р. схвалив такі концептуальні документи в галузі оборони і безпеки країни, як "Національна оборонна стратегія" [3] і "Конституційний закон про безпеку республіки" [5]. Проект "Концепції розбудови армії Чеської республіки та повітряних сил до 2005 року", уряд узяв до відома і доручив міністерству оборони доопрацювати його у зв'язку з тим, що в ньому немає графіка здійснення конкретних кроків, які планується провести у ході реорганізації та фінансового обґрунтування запланованих заходів [8].

Є підстави стверджувати, що терміновість прийняття концептуальних документів, які торкаються оборони країни і діяльності АЧР, була викликана активізацією діяльності ЧР перед самітом НАТО в Мадриді: так Голова парламентського комітету з питань оборони і безпеки П. Нечас наголосив, що питання "про армію і національну оборону не були раніше пріоритетними, тому що більш пекучими були проблеми трансформації економіки. Погано, що зараз перед самітом у Мадриді та розширенням НАТО ці питання стали першочерговими" [7].

Відзначимо, що уряд ЧР, виконуючи положення своїх програмних документів, активно і послідовно продовжує проводити політику на зближення з НАТО і ЄС.

Забезпечення вступу Чеської Республіки до НАТО було одним з головних завдань чеської зовнішньої, а також внутрішньої політики. З огляду на те, що інтеграція ЧР в Європейський Союз є завданням на більш віддалену перспективу, а виконання необхідних для цього умов ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами, вступ Чехії до НАТО розглядався політичним істеблшментом країни як основне завдання.

Починаючи з 1993 р., мета приєднання до НАТО міцно зайняла своє місце в зовнішньополітичній стратегії Чеської Республіки, підпорядкувавши собі значну частину внутрішньополітичної діяльності країни, насамперед у сфері оборони і безпеки [8].

З перших заяв Заходу про можливе розширення НАТО на Схід, Чеська Республіка перебувала на

першому місці серед найбільш вірогідних кандидатів на вступ до Альянсу. Необхідно віддати належне зовнішньополітичному відомству та Міністерству оборони ЧР, які завжди оперативні, якісно і в більшості випадків першими серед країн-кандидатів готували відповідні документи та здійснювали всі необхідні кроки, що вимагалися НАТО у зв'язку з майбутнім приєднанням країни до Альянсу [2].

На відносно гладкому просуванні ЧР до НАТО восени 1996 р. з'явилася перша серйозна перепона, коли в запропонованому на 1997 р. державному бюджеті не було, як це передбачалося, підвищено витрати на реформу чеської армії. Крім цього, як на Заході, так і в самій Чеській Республіці почали з'являтися повідомлення про неготовність Армії ЧР до вступу в НАТО [10].

Серед проблем ЧР на шляху до НАТО Заходом найчастіше називалися відсутність так званого "кризового менеджменту", який мав би координувати діяльність армії, транспорту і поліції в умовах ядерної катастрофи, технічну неготовність армійських структур управління (відсутність комп'ютерних інформаційних систем), низький рівень зв'язку та керівних структур, відсутність скоординованої політики у ВПК та недостатній рівень вивчення англійської мови у військових навчальних закладах, кризовий стан авіації та протиповітряної оборони тощо [6].

Не менш серйозна проблема, однак, полягала в буквально катастрофічному падінні підтримки громадськістю Чеської Республіки вступу країни до НАТО. Згідно з результатами дослідження американського агентства ЮСІА, у 1996 р. громадська підтримка приєднання до НАТО в Чехії значно відстає від аналогічних показників в Угорщині, Польщі і навіть у Румунії. Вагомим показником в цьому опитуванні стало те, що лише кожний 15-й громадянин Чехії погодився б із збільшенням бюджету армії за рахунок видатків на охорону здоров'я та освіту [10].

Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним чеським агентством "Фактум" у 1997 р., вступ Чеської Республіки до НАТО підтримували лише 37 % респондентів (для порівняння: 1994 – 56 %, 1995 – 53 %, 1996 – 39 %), 38 % – проти, решта – не визначилися [7, с. 36].

Зменшення кількості прихильників розширення НАТО в ЧР фахівці пояснювали кількома причинами. Серед них уже назване вище побоювання того, що військовий бюджет поглине значну частину видатків на соціальні потреби, а також настороженість, яку викликає можливе розміщення в країні після вступу до Альянсу ядерної зброї НАТО. Соціологічні дослідження засвідчують, що проти розміщення ядерної зброї на території ЧР на той час виступало 3/4 населення країни [9].

Водночас Голова Сенату Парламенту ЧР П. Пітгарт вважав, що ставлення більшості чехів до НАТО зумовлене, скоріше, їх сумнівами щодо чеської армії, ніж щодо Північноатлантичного альянсу [2].

Деякі оглядачі називають низьку, в порівнянні з іншими країнами-претендентами, підтримку ЧР вступу до НАТО різним рівнем “відчуття загрози” в країнах регіону, маючи на увазі те, що в Чехії, яка розміщена найзахідніше усіх претендентів, загроза з боку Росії виглядає менш реально, ніж, скажімо, для Польщі.

Незважаючи на зовнішню виваженість і впевнену поведінку представників чеського уряду, питання громадської підтримки вступу до НАТО викликало серйозне занепокоєння. Це стало особливо помітно після того, як вступ до НАТО набув для Чехії реальних обрисів і з'явилася необхідність об'єктивно оцінити готовність країни до цього кроку.

У цьому зв'язку особливо гостро в урядових колах ЧР постала необхідність проведення цілеспрямованої роз'яснювальної роботи з громадськістю з метою забезпечення ширшої підтримки населенням ЧР вступу країни до НАТО. Така робота, без сумніву, проводилася і раніше, проте переважно силами журналістів та політичних оглядачів, у той час, як аргументація офіційних кіл ЧР була малопереконливою [7].

Так, періодичні видання, які своєю позицією схилиються до правоцентристських партій урядової коаліції (а це переважна більшість центральних ЗМІ), протягом кількох останніх років перед мадридським самітом проводили широку інформаційну кампанію, спрямовану на те, щоб не лише переконати громадськість країни у необхідності вступу Чеської Республіки до НАТО, а й довести Заходу, що в Чехії вже дозріли всі політичні, економічні й соціальні передумови для такого кроку.

Їх головними аргументами на користь вступу Чехії до НАТО було те, що:

1) НАТО є одним з основних гарантів безпеки і стабільності в Європі, який надає своїм членам такі важливі гарантії, як “ядерна парасолька” і колективна безпека;

2) Альянс не має альтернативи з огляду на пропонувані ним гарантії;

3) це єдина організація, здатна до ефективних військових дій;

4) з огляду на непередбачуваний розвиток міжнародної ситуації, вступ до НАТО є “безпрограшним варіантом”;

5) НАТО є єдиною протиположною поверненням країн Центральної і Східної Європи до сфери впливу Росії;

6) членство в НАТО вимагатиме менше коштів, ніж вимагали б видатки на самостійну оборону;

7) НАТО заснована не лише на спільних економічних та політичних інтересах, а також інтересах безпеки, а й на спільних демократичних цінностях західної цивілізації;

8) вступ до НАТО є складовою частиною європейської інтеграції, важливим кроком до членства в інших європейських організаціях, зокрема в ЄС;

9) членство в НАТО зміцнило б демократичні сили в державі;

10) НАТО є прикладом організації, яка не пов'язана стереотипами та яка усвідомлює своєрідність розвитку кожної держави;

11) вступ до НАТО стане актом історичної справедливості, відновленням факту приналежності Чехії до західної цивілізації [2].

Незважаючи на те, що така аргументація в чеській пресі явно переважала критичні щодо майбутнього членства ЧР в НАТО матеріали, останні акцентували увагу на найбільш вразливих її місцях, тим самим змушуючи значну частину громадськості обережно ставитися до перспективи вступу країни до Альянсу.

Парадоксальність ситуації в ЧР посилювалася ще й тим, що рівень громадської підтримки вступу країни до НАТО прямо протилежний підтримці цього кроку чеськими політичними партіями. Переважна більшість парламентських партій ЧР, у тому числі найбільша опозиційна соціал-демократична партія, так чи інакше виступали за вступ Чехії до Північноатлантичного альянсу. Виняток становили лише дві партії крайнього лівого спектру – комуністична і республіканська, які категорично заперечують приєднання ЧР до НАТО [4].

Роз'яснювальна робота з громадськістю, яка мала проводитися, насамперед, міністерствами закордонних справ і оборони, піддавалася у Чеській Республіці гострій критиці на всіх рівнях – від політичних партій до Президента. В інтерв'ю чеським журналістам Президент ЧР В. Гавел висловив думку, що в Чехії мало роз'яснюється зміст того, чому країна хоче вступити до Альянсу. Він висловив занепокоєння тим, що в Чеській Республіці процент прихильників вступу до НАТО є значно меншим, ніж у Польщі та Угорщині. Звертаючись до тих, хто недооцінює вступ ЧР до НАТО, В. Гавел наголосив, що їх позиція є надзвичайно недалекоглядною, звинувативши при цьому в бездіяльності тих, хто розуміє важливість цього кроку [1].

Із критикою на свою адресу зіткнувся міністр закордонних справ ЧР Й. Зеленець під час його зустрічі з членами Комісії у закордонних справах сенату парламенту Чехії. Представники опозиційної Соціал-демократичної партії звинуватили міністра в тому, що інформаційна кампанія щодо необхідності вступу в НАТО є слабкою, незважаючи на те, що МЗС для цього було виділено гроші. Водночас депутат урядової Громадянсько-демократичної партії вказав на те, що у школах про НАТО “не знають не лише учні, а й навіть вчителі”. На цю критику Міністр закордонних справ відповів, що сподівається на ширшу підтримку громадськістю вступу до НАТО в майбутньому і порадив деяким політичним партіям (маючи на увазі, насамперед, соціал-демократів) “організувати соціологічне дослідження серед своїх виборців і на основі його результатів зробити висновки для своєї майбутньої діяльності” [10].

Міністр оборони ЧР М. Выборний, відзначивши, що ЗМІ країни в основному показували

життєдіяльність збройних сил переважно в негативному плані, заявив, що його відомством розроблений “сценарій” підготовки країни до вступу в НАТО, у якому, крім іншого, окреслено шляхи здобуття підтримки громадськістю цього кроку. Міністр визнав, що і загальнодержавної роз’яснювальної програми не існує, проте цей “сценарій” після обговорення в уряді міг би її певною мірою замінити. Проект документа передбачав по-перше, радикальне поліпшення інформованості громадськості про НАТО; по-друге, більш ефективну взаємодію різних відомств; по-третє, більш розумне і продумане спілкування політиків з представниками ЗМІ. На думку М. Виборного, саме неадекватна поведінка політиків та їх непродумані висловлювання завдали найбільшої шкоди в справі формування громадської думки в питанні вступу Чехії до НАТО (насамперед, це торкалося питань розміщення ядерної зброї та іноземних військ на території країни) [4].

Треба зазначити, що тенденція специфічної думки громадян ЧР щодо НАТО збереглася і до наших днів. У дослідженні чеського інституту громадської думки зазначається, що 49 % чехів

позитивно ставляться до членства своєї країни в НАТО, а негативно – 26 %. Відповідно, в Угорщині позитивно ставляться до участі в НАТО 61 % населення, а в Польщі – 63 % [4].

Необхідно відзначити, що підготовка Чеської Республіки та її збройних сил до вступу в НАТО була відображена в новій організаційно-штатній структурі центральних органів військового управління. Так, у складі МО ЧР з’явився відділ зі співпраці з НАТО, а у складі фінансового департаменту цього міністерства – відділення фінансового планування у зв’язку з інтеграцією до НАТО. У складі Генерального штабу Армії ЧР створено відділення координації закордонної діяльності АЧР, основним завданням якого є організація співпраці зі збройними силами країн-членів НАТО.

Таким чином, проаналізувавши діяльність уряду ЧР у сенсі співпраці з НАТО, ми, незважаючи на певні проблеми із забезпеченням цього процесу, вважаємо урядову політику ефективною і масштабною, що дає змогу сподіватися на зменшення проблем у процесі адаптації Чеської Республіки в НАТО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Butorova Z. Slovensko pred vol'bonu. Bratislava: institut pre verejne otazky. – 1998.
2. Kasik V. NATO Bezpernost pro Evropu. – Praga, 1997.
3. National Defense strategy of the Czech Republic. – Prague, 1997.
4. Поточний архів МЗС України за 2001 р. Довідка про зміни в соціально-економічному стані ЧР з часу членства в НАТО.
5. Поточний архів МЗС України за 1999 р. Конституційний закон про безпеку республіки. – К., 1999.
6. Поточний архів МЗС України за 2001 р. політичний лист посольства з питань прийняття концепції розбудови МО ЧР від 3 вересня 2001 р.
7. Politická scena no Slovensku – januar, 1997. Bratislava: Focus. – 1997.
8. Czech national interests: Contribution to discussion, Prague. – 1996.
9. Slovensko 1998-1999. Sukrna sprava o stave spolocnosti. – Bratislava, 1999.
10. Tisovic F. Madridsky summit Severoatlantickej aliancie ... // Slovenska republika. – 1997. – 11 ju'la.

УДК 327.39(477)

Матяж С.В., аспірантка кафедри державної політики та менеджменту Інституту державного управління МДГУ імені Петра Могили, магістр державного управління, магістр з соціальної роботи МДГУ імені Петра Могили.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття присвячена основним проблемам забезпечення національної безпеки України на шляху інтеграції до євроатлантичної спільноти.

The article is devoted to the basic problems of providing of national safety of Ukraine on a way on the way of integration to euroatlantic association.

У період світових трансформаційних перетворень у геополітичній сфері, забезпечення національної безпеки України сьогодні є досить актуальним питанням.

На даний час загроза національним інтересам досягла рівня, який вимагає розробки і впровадження системної політики їх захисту, передусім підвищення ефективності державного управління у сфері забезпечення національних пріоритетів.

Концептуальні положення національної безпеки України викладені у Законі України “Про основи національної безпеки України”, в Указі Президента України “Про воєнну доктрину України” та інших нормативно-правових актах, а також в міжнародних договорах України.

Метою даної статті є аналіз забезпечення національної безпеки України в умовах євроатлантичної інтеграції.

Необхідно зазначити, що національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам. Пріоритетами національних інтересів України є: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення

розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в європейській політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпечний простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України [5].

Національна безпека держав може забезпечуватися двома способами: за рахунок участі у потужних військових блоках або за допомогою самостійного потенціалу. Починаючи з 1992 року і до 1996 року ядерна зброя в Україні була ліквідована. У результаті цього наша держава позбулася могутнього військового потенціалу. Відмова України від засобів ядерного стримування та її приєднання до договору про нерозповсюдження ядерної зброї в якості без'ядерної держави унеможливили

формування самодостатньої системи безпеки України. З ліквідацією ядерної зброї Україна втратила можливість самостійно ліквідувати як загрози з використанням зброї масового знищення, так і небезпеку із застосуванням звичайних озброєнь.

Економічний стан в Україні не дозволяє розвинути в найближчий час армію, яка б могла повноцінно захищати національні інтереси. Збройні сили в країні радикально скорочуються, починаючи з 1992 р. У 1992 році вони становили 780 тисяч військовослужбовців. У 1996 році Збройні сили України налічували лише 245 тисяч осіб [7, с. 87]. Таким чином, надійно гарантувати безпеку України можна лише за допомогою союзницьких відносин із стороною, в якій є військовий потенціал. У свою чергу, наша держава має унікальне для європейської безпеки геостратегічне значення. Цей факт спричиняє підвищений інтерес Альянсу до нашої країни. Геополітичне становище України має ту перевагу, що її територія є достатньо великою та зручно розташованою. Завдяки своїм розмірам, стратегічному і геополітичному розташуванню вона здатна посісти гідне місце в системі загальноєвропейської безпеки.

Ідея співпраці з євроатлантичними структурами як запорука дотримання основних інтересів безпеки України, отримала поштовх наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. Це відбулося внаслідок розширення НАТО до кордонів України та завдяки тому, що країни Альянсу демонструють значні політичні, економічні та військово-технічні успіхи. Відносини між НАТО та Україною було офіційно започатковано у 1991 році, коли, відразу після розпаду Радянського Союзу та набуття державного суверенітету, Україна вступила до Ради північноатлантичного співробітництва, а згодом її перейменовано на Раду євроатлантичного партнерства. У 1994 році Україна приєдналася до програми НАТО “Партнерство заради миру” – співпраця в галузі безпеки й оборони між НАТО та країнами-партнерами на двосторонній основі [7, с. 76].

Зміцненню європейської безпеки та стабільності сприяли також приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, врегулювання суперечок з сусідніми країнами стосовно кордонів та статусу національних меншин. Крім того, Україна задекларувала свій намір прискорити інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур у 1997 році, коли була підписана Хартія про особливе партнерство Україна – НАТО, у якій визначається можливість демократичної України для стабільності в Європі. У травні 2002 року Президент заявив, що перспективною метою України є набуття членства в НАТО.

Для України виявляється привабливою демократичність вирішення міждержавних проблем у межах НАТО, а також геополітичний плюралізм серед країн Західної і Центральної Європи. Українські національні інтереси можуть бути реалізовані в межах Альянсу, де враховуються

інтереси всіх партнерів. Завдяки своїм можливостям у сфері безпеки Україна може розраховувати на дуже важливе місце в системі євроатлантичних відносин. Крім того, чимало національних інтересів України є близькими, а подекуди й тотожними інтересам членів НАТО. Насамперед це стосується збереження суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. Організація Північноатлантичного договору є на сьогодні найбільш ефективним механізмом забезпечення стабільності в світі. Інтерес Альянсу стосовно членства інших країн в Організації полягає, передусім, у посиленні безпеки євроатлантичного регіону. НАТО приділяє увагу відносинам у розвитку співробітництва з Україною у багатьох сферах, оскільки наша держава представляє собою країну, від якої багато в чому залежить мир на європейському континенті.

В умовах сучасної воєнно-політичної обстановки інтереси національної безпеки України зумовлюють істотне поглиблення відносин з НАТО. Тому для України є важливі такі дії як посилення співробітництва із світовими, європейськими і регіональними структурами колективної безпеки, зміцнення довіри між державами та проведення політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО як основи загальноєвропейської системи безпеки.

Виходячи з того, що НАТО є гарантом безпеки і стабільності в Європі, Україна готується до повноправного членства в цій організації.

Активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО та пов'язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики. Існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. Основи такої політики і визначає Концепція національної безпеки України, в якій зазначаються основні принципи забезпечення національної безпеки:

- пріоритет прав людини;
- верховенство права;
- пріоритет договірних (мирних) засобів у вирішенні конфліктів;
- адекватність заходів захисту національних інтересів реальним та потенційним загрозам;
- демократичний цивільний контроль за воєнною сферою, а також іншими структурами в системі забезпечення національної безпеки;
- додержання балансу інтересів особи, суспільства та держави, їх взаємна відповідальність;
- чітке розмежування повноважень органів державної влади [10].

Національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм

у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо.

Конкретні засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України обумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави. В умовах глобалізації сучасного світу українське суспільство буде змушене поступово перейти від етапу становлення національної державності до етапу розширення зони своєї відповідальності за межі власного соціально-державного простору.

Кооперативна безпека, пошук підходів до якої, поряд з іншими європейськими і трансатлантичними структурами, активно веде НАТО, має стати для України гарантією власної безпеки.

Основною метою існування НАТО, визначеною у Вашингтонському договорі, залишається захист свободи і безпеки її членів як політичними, так і військовими засобами. Спираючись на пріоритет прав і свобод людини і верховенства права, Альянс з самого початку свого існування працює над забезпеченням тривалого мирного порядку в Європі, але на перешкоді досягненню цієї мети може стати криза чи конфлікт поза межами євроатлантичного регіону. Отже, НАТО не тільки забезпечує: оборону своїх членів, а й допомагає підтримувати мир і стабільність поза географічними межами території країн Північноатлантичного договору через партнерство і операції з врегулювання кризових ситуацій.

Керівним принципом діяльності Альянсу є спільні зобов'язання і взаємна співпраця між суверенними державами заради неподільної безпеки усіх його членів. Солідарність і єдність серед членів Альянсу, які проявляються у щоденній співпраці в політичній і військовій сферах, гарантують, що жодна з країн-членів не буде змушена покладатись лише на свої сили у подоланні головних викликів її безпеці. Не позбавляючи країни-члени їхнього права й обов'язку брати на себе суверенну відповідальність у сфері оборони, Альянс дає їм можливість виконати основні завдання національної безпеки завдяки колективним зусиллям.

Головні завдання безпеки НАТО описані в Стратегічній концепції Альянсу, у якій викладено вказівки найвищого рівня щодо політичних і військових засобів, які використовуються для виконання завдань Альянсу.

Стратегічна концепція, вперше опублікована у 1991 році, відображає головну мету НАТО – безпека її членів, а також співпраця з колишніми суперниками задля розширення загальноєвропейської безпеки. Даний документ був оприлюднений як публічний документ, відкритий для обговорення і коментарів парламентів, фахівців у галузі безпеки, журналістів і широких кіл громадськості. Стратегічна концепція була переглянута у 1999 році, коли

союзники взяли на себе зобов'язання забезпечувати не тільки спільну оборону, але й мир і стабільність у ширшому євроатлантичному регіоні. Концепція містить такі аспекти як:

- широкий підхід до безпеки, який охоплює політичні, економічні, соціальні та екологічні чинники, а також оборонний вимір Альянсу;
- міцні трансатлантичні відносини;
- утримання військової спроможності Альянсу, необхідної для забезпечення ефективності військових операцій;
- розвиток оборонних можливостей європейських членів Альянсу;
- збереження адекватних структур і процедур запобігання конфліктам і врегулювання кризових ситуацій;
- ефективне партнерство з країнами-нечленами НАТО на основі співпраці і діалогу;
- розширення Альянсу і політика відкритих дверей для вступу нових членів;
- продовження роботи щодо укладання далекосяжних угод з контролю за озброєнням, роззброєння та боротьби з розповсюдженням зброї масового знищення [4, с. 19].

У Стратегічній концепції також описано спеціальні завдання Альянсу: забезпечити одну з невід'ємних основ стабільного середовища безпеки в євроатлантичному регіоні, що ґрунтується на посиленні демократичних інституцій і мирному підході до розв'язання суперечок, у якому жодна країна не буде спроможна залякувати чи примушувати будь-яку іншу країну за допомогою загрози або застосування сили. Стратегічна концепція НАТО у статті 37 зазначає, що “Україна посідає особливе місце в євроатлантичному просторі безпеки і є важливим і цінним партнером у справі розвитку стабільності та спільних демократичних цінностей. НАТО зобов'язується й надалі зміцнювати своє партнерство у справі розвитку стабільності та спільних демократичних цінностей... Альянс продовжує підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, економічне процвітання та її без'ядерний статус, які НАТО вважає важливими чинниками стабільності та безпеки в Центральній і Східній Європі, а також у Європі загалом” [7, с. 91].

Важливою складовою національної безпеки України є воєнна безпека, яка визначається як стан захищеності національних інтересів, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили. Головною метою забезпечення воєнної безпеки України є усунення зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці України у воєнній сфері та створення сприятливих умов для гарантованого захисту національних інтересів.

В Указі Президента України “Про воєнну доктрину України” визначені умови забезпечення воєнної безпеки: зміцнення довіри між державами, послідовне зниження загрози використання воєнної сили, проведення політики євроатлантичної інтеграції,

кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки; посилення співробітництва із світовими, європейськими і регіональними структурами колективної безпеки. В умовах сучасної воєнно-політичної обстановки інтереси національної безпеки України зумовлюють істотне поглиблення відносин з НАТО [9].

Активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до Альянсу, пов'язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики.

Рішучість та послідовність дій України на шляху до євроатлантичної спільноти підкреслено у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради. У його спеціальному розділі "Євроатлантична інтеграція України: сучасний стан та перспективи" ще раз наголошено, що вступ України до НАТО дозволить країні ефективніше захищати свої економічні й політичні інтереси в Європі і світі, отримати доступ до високих технологій, зробити свій внесок у справу оборони євроатлантичних країн, а також допоможе укріпити демократію. Однак для досягнення цих цілей в Україні треба ще багато працювати, і саме цьому сприятиме розвиток взаємовигідного співробітництва України і НАТО в науковій та військово-технічній сферах [1, с. 100].

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що національна безпека країни може бути забезпечена або за допомогою могутнього потенціалу стримування, або ж за рахунок участі у впливових потужних організаціях. Зміцнення держави, забезпечення постійного зростання усіх складових могутності країни – політичної, економічної, військової та отримання максимально високих гарантій зовнішньої безпеки можливе лише за умови інтеграції у євроатлантичне співтовариство. Відмова України від засобів ядерного стримування практично унеможливила формування самодостатньої системи безпеки України. Без'ядерна Україна не може розраховувати на успіх у протистоянні з ядерною державою, якщо воно відбуватиметься без військово-політичної допомоги Україні з боку іншої ядерної держави чи союзу держав. Крім того, економічна ситуація в країні істотно знижує можливість самостійно розвинути у найближчій перспективі військовий потенціал стримування, достатній для захисту національних інтересів України власними силами. Вступ до НАТО – ефективної і перевіреної часом структури міжнародної безпеки, яка гарантує державам Західної Європи вільний демократичний розвиток протягом усієї епохи відповідає національним інтересам України, в основі яких є збереження незалежності, територіальної цілісності, зміцнення міжнародного престижу країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Військово-технічна політика країн-членів НАТО: організаційні аспекти співробітництва України з Альянсом. Вип. 10 / За заг. ред. д.т.н., академіка НАН України В.П. Горбуліна. – К.: ДП "НВУ "Євроатлантикінформ", 2005. – 232 с.
2. Гудби Д., Бувальда П., Тренин Д. Стратегія стабільного мира. Навстречу євроатлантичному сообществу безопасности. – М.: Междунар. отношения, 2003. – 208 с.
3. Державне управління процесами формування і реалізації оборонної політики України. Вип. 28 / За заг. ред. д.т.н., академіка НАН України В.П. Горбуліна. – К.: ДП "НВУ "Євроатлантикінформ", 2006. – 240 с.
4. Довідник НАТО. – 2006. – 383 с.
5. Закон України "Про основи національної безпеки України" // Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО. – К.: Тов. "Інсайт-плюс", 2006. – С. 62-72.
6. НАТО і Україна. – К.: Т-во "Знання" України, 2007. – 24 с.
7. Палій О. Навіщо Україні НАТО? – К.: Дніпро, 2006. – 141 с.
8. Стратегія відносин України і НАТО // Урядовий кур'єр. – 2002. – 25 травня. – С. 2.
9. Указ Президента України "Про воєнну доктрину України" // Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО. – К.: Тов. "Інсайт-плюс", 2006. – С. 81-92.
10. http://www.ieac.org.ua/index.php?id=15&ch_id=17&ar_id=276&as=0.

УЧАСТЬ УКРАЇНИ В ПРОГРАМІ НАТО “ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ”

Стаття присвячена аналізу співробітництва України та Північноатлантичного альянсу у спільній роботі програми “Партнерство заради миру”. Характеристичні дані даної програми та її особливостей. Ролі НАТО у реформуванні оборонної системи України та подальшої співпраці.

The article analyses the cooperation of Ukraine and North Atlantic Treaty Organization in the bounds of the common programme “Partnership for Peace”. It also covers the characteristics and features of the programme, the role of NATO in the defense system of Ukraine and their further cooperation.

З моменту створення Північноатлантичного альянсу у міжнародних відносинах з'явилося дуже багато суперечностей щодо членства, співпраці чи опозиції до цього міжнародного органу. Членами Альянсу та його “друзями” є розвинуті західні країни та країни, які узяли на себе геополітичну стратегію співдружності з першими.

В основі програми “Партнерство заради миру” лежить практична співпраця та відданість демократичним принципам, які є наріжним каменем Альянсу.

Метою ПЗМ є посилення стабільності, зменшення загроз безпеці та розвиток активної співпраці в галузі безпеки між країнами-партнерами, а також між окремими партнерами і державами НАТО.

Головна складова ПЗМ – це індивідуальні програми партнерства між країнами-учасницями ПЗМ і НАТО, які розробляються відповідно до національних потреб партнерів і виконуються в тому обсязі і за такий період, які вважає доцільними уряд кожної відповідної країни. У межах ПЗМ були створені механізми для досягнення цілей ПЗМ, а також для практичного втілення запропонованих ідей у життя. Розроблені в процесі розвитку програми інструменти та ініціативи, про які розповідається далі, забезпечують двосторонні та багатосторонні заходи, що дає партнерам можливість формувати прозорі та ефективні програми взаємодії з НАТО [4].

Основоположним документом програми є рамковий документ “Партнерства заради миру”,

який містить опис конкретних заходів для кожної країни-партнера. Кожна країна-партнер бере на себе вагомі політичні зобов'язання щодо збереження демократичного суспільства, дотримання норм міжнародного права, виконання Статуту ООН, Загальної декларації прав людини, Гельсінського заключного акту і міжнародних угод із роззброєння та забезпечення контролю над озброєннями, утримання від загроз або застосування сили проти інших держав, визнання існуючих кордонів, мирного розв'язання суперечок.

Окремі зобов'язання стосуються забезпечення прозорості національного оборонного планування і формування бюджету з метою встановлення демократичного контролю над збройними силами, а також розвитку спроможності брати участь у миротворчих і гуманітарних операціях під керівництвом НАТО. Рамковий документ також передбачає зобов'язання держав Альянсу проводити консультації з будь-якою країною-партнером, що вбачає пряму загрозу своїй територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці [3].

Стосовно управління програмою ПЗМ можна виділити такі керівні органи: Політично-військовий керівний комітет програми Партнерство заради миру. Головним робочим органом, який відповідає за питання ПЗМ, є Політично-військовий керівний комітет Партнерства заради миру (ПВКК). Він проводить засідання в різних форматах або тільки за участю членів Альянсу, або за участю членів НАТО та партнерів.

Головні обов'язки ПВКК включають надання Раді рекомендацій з питань ПЗМ; відповідальність за загальну координацію Робочої програми партнерства; розробку політично-військових рекомендацій військовому керівництву НАТО з метою підготовки його внеску в Робочу програму партнерства в галузі військових навчань та інших заходів; надання рекомендацій при розробці Індивідуальних програм партнерства та подання їх на затвердження Ради; підготовчу та координуючу діяльність у процесі планування і оцінки сил Партнерства (PARP).

Центр координації партнерства є унікальним органом ПЗМ, який розташований у м. Монс (Бельгія) поряд зі штаб-квартирою Верховного головнокомандувача об'єднаних сил НАТО в Європі. Він був створений під егідою Північноатлантичної ради і виконує свої завдання під безпосереднім керівництвом обох Стратегічних командувачів НАТО.

Його завданням є координація спільних військових заходів в межах ПЗМ, а також здійснення військового планування, необхідного для втілення військових аспектів Робочої програми партнерства, особливо у галузі військових навчань та відповідних заходів в таких сферах, як підтримка миру, гуманітарні операції та пошуково-рятувальні роботи. Центр координації партнерства також бере участь і в оцінці такої військової діяльності [5].

Одним із ключових завдань програми "Партнерство заради миру" є забезпечення спроможності військ країн-партнерів взаємодіяти з силами НАТО під час проведення миротворчих операцій. Участь у двосторонніх програмах і військових тренуваннях допомагає країнам-партнерам набути практичного досвіду для спільної з силами НАТО участі в миротворчих операціях. Ключову роль при цьому відіграють знання англійської мови і розвиток оперативної сумісності. Збройні сили цих країн дедалі краще опановують оперативні норми Альянсу щодо забезпечення ефективного проведення польових операцій, а також впроваджують процедури і норми, сумісні з тими, які застосовують сили НАТО. Отже, Концепція оперативної спроможності відіграє ключову роль у цьому плані.

Одним із найважливіших компонентів програми "Партнерство заради миру" став процес планування і оцінки сил, у якому визначаються цілі та механізми аналізу, підкріплені двосторонніми програмами, розробленими між НАТО та окремими країнами-партнерами. Це дає змогу країнам-членам НАТО та західноєвропейським партнерам ділитися досвідом і допомагати розв'язувати концептуальні та практичні проблеми проведення оборонної реформи.

Участь у програмі "Партнерство заради миру" допомагає Україні у проведенні оборонної реформи та сприяє підвищенню рівня оперативної сумісності. Особливо важливим є механізм Процесу планування і оцінки сил ПЗМ, адже він допомагає визначити ключові вимоги щодо цілей оборонного планування.

Найважливішим елементом було надання технічної допомоги та консультацій при здійсненні оборонного огляду, що допомогло Україні скласти дорожню карту проведення оборонної реформи. Оборонний огляд є складним, об'єктивним аналітичним процесом, мета якого полягає у визначенні оборонних потреб країни відповідно до її національної політики у галузі безпеки, забезпеченні балансу між оборонними потребами та наявними ресурсами і виробленні пропозицій щодо сил і ресурсів у такий спосіб, щоб забезпечити найефективніше використання коштів платників податків. Результатом оборонного огляду є розробка концептуальної схеми проведення подальшої реформи, яка, зрозуміло, потребуватиме значних зусиль протягом тривалого періоду. Іншими ключовими факторами співробітництва були допомога Україні у розробці нової концепції безпеки та військової доктрини, у забезпеченні більш ефективного і прозорого формування оборонного бюджету, а також розвитку цивільно-військових відносин, включаючи збільшення ролі цивільних в оборонних структурах України.

Україною та НАТО вирішили проводити консультації стосовно питань, які становлять спільний інтерес, зокрема:

- політичних питань та питань, що стосуються безпеки, зокрема розвитку євроатлантичної безпеки та стабільності, включаючи безпеку України;
- запобігання конфліктам, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів та гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі;
- політичних та оборонних аспектів нерозповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї;
- контролю над озброєннями та роззброєння, включаючи питання, що стосуються Договору про звичайні збройні сили в Європі (Договору про "ЗЗСС"), Договору про відкрите небо та заходів зміцнення довіри і безпеки за Віденським Документом 1994 р.;
- експорту озброєнь та передачі супутніх технологій;
- боротьби з контрабандою наркотиків та тероризмом.

Консультації та співробітництво, як це визначено в Хартії, будуть втілюватися через:

- зустрічі між Україною та НАТО на рівні Північноатлантичної Ради з періодичністю, яка буде визначена за взаємним погодженням;
- зустрічі між Україною та НАТО з відповідними Комітетами НАТО за взаємним погодженням;
- взаємні візити високого рівня;
- механізми військового співробітництва, включаючи періодичні зустрічі з найвищими військовими керівниками країн НАТО та заходи в рамках розширеної та поглибленої програми "Партнерство заради миру";

- військова місія зв'язку України буде заснована як частина місії України при НАТО в Брюсселі. НАТО зберігає за собою право відповідно заснувати військову місію зв'язку НАТО в Києві [6].

Зусилля України, спрямовані на реструктуризацію та перебудову своїх збройних сил, було також підтримано наданням дорадчої допомоги у скороченні Збройних сил, конверсії військових об'єктів та переході до професійної армії, а також щодо створення Сил швидкого реагування. Втім співпраця не обмежується лише Збройними силами або Міністерством оборони, а також охоплює прикордонні та внутрішні війська. Освіта та підготовка є основними складовими процесу оборонної реформи. Військовослужбовці також отримують практичний досвід взаємодії з військами НАТО та інших країн-партнерів, беручи участь у різноманітних військових навчаннях.

Отже таким чином, що ж таке програма "Партнерство заради миру". Ця програма об'єднує те, що раніше вважалось неможливо об'єднати. При тому, що членство в НАТО зобов'язує країну на якісь дії, партнерство в рамках ПЗМ є індивідуальним, і саме підписання Презентаційного документа вирішує в яких галузях країна-партнер буде співпрацювати з Альянсом.

Першим кроком до співпраці є підписання та ратифікація рамкового документа. Цей документ зобов'язує країну діяти в рамках міжнародних стандартів, резолюцій ООН та ОБСЄ. Після цього міжнародні органи починають більш тісно співпрацювати з країною-партнером.

Другим кроком є підписання Презентаційного документа, яким вирішується бажання країни до співпраці та галузі цієї співпраці. Співпраця в рамках ПЗМ включає в себе не лише військові навчання та участь в миротворчих операціях, але й тісну співпрацю в галузі захисту екології, вирішення загальних та індивідуальних проблем в наслідок стихійного лиха, та взаємні консультації в різних аспектах, і, головне, перепідготовка військових, які були звільнені після скорочення військового контингенту країни. Також в рамках ПЗМ діє орган, який регулює рух військової авіації країн-партнерів, та наразі потреби відкриває небесний простір країни для транзиту воєнного транспорту.

Тож ПЗМ є програмою яка не тільки регулює співпрацю між країнами-учасниками проекту, але й надає багато можливостей в необхідній взаємодії між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев А.Н. Новое измерение Североатлантического союза // *Международ. жизнь.* – 1992. – № 1. – С. 63-72.
2. Бжезинский З. Новые взгляды на расширение НАТО // *Зеркало недели.* – 1997. – 19 апр. – С. 5.
3. Партнерство заради миру // *Довідник НАТО.* – 2001. – С. 69-94.
4. "Партнерство заради миру" як загальноєвропейська перспектива // *Урядовий кур'єр.* – 1995. – 25 трав. – С. 6.
5. Река В. Стосунки особливого партнерства, закладені в договір про співробітництво // *Робітн. газета.* – 1997. – 17 січ.
6. Салімонович Л. "Партнерство заради миру": різниця потенціалів дорівнює напрузі // *Україна молода.* – 1994. – 31 трав. – С. 2.

РОЛЬ НАТО У ВИРІШЕННІ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті аналізуються сучасні тенденції розбудови системи міжнародної безпеки, процес вирішення етнічних конфліктів як її складова й роль НАТО в цих процесах та участь України у спільних миротворчих діях.

In the article are analysed the modern tendencies of alteration of the system of international safety, process of decision of ethnic conflicts as its constituent and role of NATO in these processes and participation of Ukraine in common peacemaking actions.

Розвиток сучасного світу характеризується існуванням глобальних проблем, де поряд із такими традиційними, як екологічна, енергетична, демографічна, продовольча, все чіткіше на перший план виходить проблема уніфікованості та єдності світу як цілісної геополітичної одиниці. Процеси світової глобалізації мали як наслідок значне зниження здатності незалежних суверенних держав визначати темпи та напрями політичних змін як всередині країн, так і у світі в цілому. Дедалі більше національних держав визнають необхідність створення сильних міжнародних інститутів на регіональному та глобальному рівнях. Ширше виявляється тенденція злиття національно-державних та загальносвітових проблем.

Характерною рисою сучасного міжнародного простору є його організаційно-структурований характер. Міждержавні стосунки, зіткнення національних інтересів, розв'язання існуючих суперечностей обумовлюють необхідність залучення міжнародних організацій та міжнародно-правових режимів глобального, регіонального чи субрегіонального рівнів до розв'язання таких проблем. Міжнародні організації, що діяли у той чи інший історичний період, впливали на розвиток подій на міжнародній арені, певною мірою знижували ступінь політичної невизначеності шляхом стабілізації очікувань сторін і, таким чином, підвищували рівень національної та міжнародної

безпеки. З огляду на це постає необхідність дослідити роль НАТО у вирішенні етнополітичних конфліктів та забезпеченні міжнародної безпеки.

Метою дослідження є аналіз характеру сучасних основних проблем у середовищі системи міжнародної безпеки, місця НАТО, її інтересів і пріоритетів у цій системі шляхом оцінки практичного внеску Організації в зміцнення міжнаціонального миру і безпеки.

У наш час зусилля світової дипломатії зосереджені навколо створення такої системи безпеки, яка б гарантувала стабільність у світі та була б здатна реагувати на нові ризики і виклики, найсуворішим із яких є виклик міжнародного тероризму. За таких умов формування сучасної системи міжнародної безпеки логічним і актуальним є дослідження питання щодо подальшого призначення НАТО та майбутньої її еволюції як найбільш ефективної та дієздатної складової цієї системи.

Альянс являє собою довготривале міждержавне об'єднання, утворене на базі спільних ідеологічних цінностей. Спільною метою членів Альянсу є не тільки і не стільки захист їхніх територій і суверенітету, скільки захист певного типу політичного режиму, спільних принципів побудови суспільства, способу життя, світоглядних орієнтацій. Отже, Альянс має не тільки зовнішню, а й внутрішню функцію. Вона передбачає, насамперед, зміцнення певних позицій, досягнення балансу

інтересів між країнами-членами та посилення стабільності усередині самого Альянсу [5].

НАТО переймає у держав функції оборонного планування, оборонної політики та забезпечення обороноздатності країн-членів. Виконуючи ці функції, Альянс значно зменшує тягар воєнних витрат кожної країни-учасниці і дає змогу досягти певного балансу сили з іншими країнами за рахунок посилення сукупної військової могутності Альянсу. За твердженням Г. Моргентау, Альянси можуть розглядатися як “необхідна функція балансу сили, що діє в системі відносин багатьох країн”.

Слід ще раз зазначити, що членство тієї чи іншої країни в Альянсі дає їй можливість:

- зменшити витрати ресурсів для досягнення певних воєнно-політичних цілей;
- досягти цілей, яких неможливо досягти, спираючись тільки на власні національні ресурси і можливості;
- уникнути тиску з боку іншої держави, або вийти зі сфери її воєнно-політичного домінування [1].

Розвиток сучасних міжнародних відносин набуває універсального характеру і визначається існуючою сукупністю взаємозв'язків та взаємозалежностей, що динамічно розвиваються. Очевидним стає виникнення нового світового порядку, провідну роль у якому відіграватиме система міжнародної безпеки. Міжнародній безпеці відповідає певна відсутність реальних загроз тій системі держав і відносин між державами, що склалася. В сучасних умовах забезпечення міжнародної безпеки стало частиною національного інтересу, тобто спостерігається тенденція до неухильного зростання значущості того компонента національних інтересів, що співпадає із всезагальним інтересом світового співтовариства.

Сьогодні міжнародна безпека розглядається в широкому контексті й охоплює не лише оборонні, але й соціально-політичні чинники, проблеми демократизації і стабільності в окремих державах і регіонах, формування дружніх стосунків, забезпечення умов для сталого розвитку. На перший план виступають колективна відповідальність та здатність протистояти новим загрозам безпеки – міжнародному тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення, організованій злочинності, економічним та інформаційним загрозам. Система міжнародної безпеки – це сукупність спеціальних зобов'язань, гарантій, взаємозв'язків і механізмів, що існують між її учасниками та спрямовані на забезпечення її стабільного існування й розвитку. При цьому стабільність функціонування такої системи визначатиметься, передусім, здатністю учасників використовувати зазначені механізми з метою обрання шляхів ефективного запобігання і подолання будь-яких загроз цій системі.

З початком постбіполярного етапу розвитку системи міжнародної безпеки висунення завдань адекватної відповіді на виклики, що диктувалися поширенням у світі нових типів конфліктів,

обумовлених зростанням етнонаціональної ворожечі, організованої злочинності, міжнародного тероризму, зникнення чітких та довготривалих зовнішніх загроз, що дозволяли формулювати відповідні довготривалі стратегічні цілі безпеки за умов глобального протистояння, порушення центрального принципу біполярного устрою – непорушності кордонів. Все це обумовило зміну зовнішньополітичних пріоритетів і цілей держав-членів однієї з провідних міжнародних інституцій у сфері безпеки – Організації Північноатлантичного договору та необхідність її адаптації до нових геополітичних умов. Саме процесом трансформації НАТО була визначена її нова роль у розробці стратегії побудови системи міжнародної безпеки на сучасному етапі, що було документально затверджено в Стратегічних концепціях Альянсу 1991 та 1999 років. За НАТО було закріплено право приймати рішення від імені всього міжнародного співтовариства, діяти за межами своєї “зони відповідальності”, тобто євроатлантична система безпеки, стрижнем якої є НАТО, перетворюється на міжнародну.

Підкреслено значення основних механізмів здійснення Альянсом нових завдань у сфері міжнародної безпеки, а саме:

- створення інституційних політичних рамок для розвитку відносин НАТО з партнерами в Центральній і Східній Європі;
- розвиток співробітництва в оборонній та військовій сферах;
- діяльність НАТО щодо врегулювання етнополітичних конфліктів та участь в операціях із підтримки миру.

Процес розширення НАТО, обумовлений необхідністю реалізації політичних та військових завдань, пов'язаних із стратегією її подальшої еволюції, що було закріплено в основоположних документах Організації, змінює військово-політичну обстановку в Європі і ускладнює забезпечення безпеки в євроатлантичному регіоні. Для створення належного середовища безпеки в контексті розширення Альянсу доцільним є вирішення фундаментальних питань, пов'язаних із проведенням усіма державами євроатлантичного регіону більш реалістичної політики, яка б враховувала інтереси взаємної безпеки різних держав. Курс на подальше розширення НАТО залежить від виваженого та збалансованого підходу до втілення інтересів як загальноєвропейської, так і міжнародної безпеки на основі урахування об'єктивних оцінок сучасних загроз світовому співтовариству.

На основі аналізу механізму та наслідків миротворчої діяльності НАТО на Балканах можна стверджувати наступне.

НАТО виявилася єдиною міжнародною організацією, яка, реагуючи на ескалацію насилля на Балканах та наростання загрози регіональної війни, взяла на себе відповідальність і здійснила реальні кроки, спрямовані на врегулювання конфлікту. Для країн-союзниць по НАТО реалізація

завдань миротворчих операцій означає суттєве зниження вірогідності нового спалаху війни на Балканах, а, отже, сприяє розширенню зони безпеки в євроатлантичному регіоні [4; с. 204-210].

Характер і масштаби миротворчої діяльності НАТО під час кризи в Косово поставили під сумнів основоположні принципи системи діючого міжнародного права. Виникла очевидна суперечність між концепцією “гуманітарної інтервенції” та непорушними принципами міжнародного права – права державного суверенітету та збереження територіальної цілісності держав. Постає питання щодо легітимності в майбутньому подібних акцій, оскільки, з урахуванням не завжди високої ефективності ООН у врегулюванні регіональних криз, прецедент операцій НАТО може надалі використовуватися для виправдовування практики силового втручання у внутрішньодержавні конфлікти без відповідного мандату Ради Безпеки ООН.

У результаті проведення аналізу проблематики миротворчої діяльності НАТО на Балканах виокремлюється комплекс проблем, що потребують свого вирішення. Йдеться про проблему відсутності чітко виписаного юридичного припису щодо можливості чи необхідності зовнішнього силового втручання у внутрішньодержавні конфлікти, що виникли на міжетнічній, міжнаціональній чи міжконфесійній основі та міжнародно-правового тлумачення нової термінології, потреба визначення якої постає як наслідок нових геополітичних перетворень у сучасній системі міжнародної безпеки. Враховуючи необхідність вирішення зазначених проблем, вченими пропонується розпочати розробку й укладання міжнародно-правового документа, де б з урахуванням нових політичних реалій було визначено, в яких випадках і для досягнення яких цілей є допустимим чи вимагається використання силових методів. При цьому зовнішнє силове втручання може бути виправданим лише за умови неможливості дотримання критеріїв дипломатичного врегулювання сучасних конфліктів. А для визначення таких критеріїв необхідно забезпечити: об’єктивну, незалежну і неупереджену оцінку наявності та масштабів конфліктної ситуації; впровадження надійної системи контролю за використанням сили; врахування наслідків силових дій для відповідних країн, регіонів; підтримання постійного політичного діалогу з учасниками конфлікту на рівноправній основі [3; с. 150-152].

Загострення проблеми міжнародного тероризму в зв’язку з подіями 11 вересня 2001 року в США та відповідна реакція з боку Північноатлантичного альянсу створили нові передумови для подальшої еволюції цієї структури безпеки. Перегляд пріоритетів НАТО, в контексті якого на перший план було висунуто нове нетрадиційне для Альянсу питання боротьби проти міжнародного тероризму, є черговим етапом перетворення НАТО на провідну військово-політичну структуру в євроатлантичному регіоні та свідченням про подальше розширення “зони

відповідальності” Альянсу. Отже, НАТО практично стає базовою структурою сучасної системи міжнародної безпеки.

Сучасний характер та район проведення миротворчих операцій НАТО визначається новим баченням ролі НАТО у забезпеченні безпеки не тільки своїх членів, але й усього євроатлантичного простору.

НАТО розподіляє відповідальність за забезпечення безпеки не тільки власних членів Альянсу, але й країн-партнерів. Таким чином, НАТО відведена більш значна, ніж колись, роль у забезпеченні колективної безпеки, що сьогодні має не тільки військовий, але і політичний, економічний вимір.

Основним місцем миротворчих дій НАТО стане так звана “зона нестабільності” у Європі, до якої входять ті райони Європи і прилеглі до неї прикордонні субрегіони, звідки можуть виходити такі загрози для євроатлантичної безпеки, як: внутрішні міжетнічні конфлікти, нелегальна міграція, тероризм. До цієї зони входять країни, де є значні проблеми з демократією, порушення прав людини, країни з авторитарними політичними режимами.

Оскільки така зона має внутрішню нестабільність, вона є найнеспокійнішою і найскладнішою для реалізації інтересів Альянсу. Її можна назвати передовою дією НАТО. Однак саме в цій зоні НАТО найбільшою мірою може продемонструвати свою ефективність або ж, навпаки, безперспективність.

Основним елементом миротворчої політики НАТО у цій зоні є залучення до участі в миротворчих діях країн-партнерів у рамках програми “Партнерство заради миру”. Програма “Партнерство заради миру” (ПЗМ) є важливим елементом загальної структури європейської стабільності і безпеки.

8 лютого 1994 р. Україна першою з країн СНД підписала Рамковий документ ПЗМ, а 25 травня передала керівництву НАТО свій Презентаційний документ. У цьому документі визначені політичні цілі участі України у ПЗМ, заходи, які передбачається здійснити для досягнення цих цілей, а також сили і засоби, що вводяться Україною для участі у ПЗМ. Пріоритетними завданнями для України в рамках ПЗМ є:

- підтримання готовності та військового потенціалу, необхідного для участі в операціях під егідою ООН та/або ОБСЄ;
- спільне планування підготовки та навчань, спрямованих на посилення можливостей учасників ПЗМ здійснювати місії в таких галузях, як підтримка миру, пошукові та рятувальні роботи, гуманітарні операції та інші місії, щодо яких може бути досягнута домовленість [2].

Іншим важливим політичним документом, що регламентує відносини між Україною і НАТО у сфері миротворчості, стала Хартія щодо особливого партнерства між Україною і НАТО, яка була підписана обома сторонами 9 липня 1997 р. у Мадриді. У цьому документі сторони підтвердили своє зобов’язання повною мірою розвивати

євроатлантичне партнерство, яке передбачає участь України в операціях, зокрема, миротворчих, у кожному конкретному випадку, за повноваженнями Ради Безпеки ООН, або за відповідальністю ОБСЄ, а також у разі залучення до таких операцій Об'єднаних загальновійськових тактичних сил (ОЗТС), у складі яких Україна має намір брати участь на початковому етапі.

Враховуючи викладене вище, слід наголосити, що для України у контексті укладення Хартії винятково важливим є те, що Північноатлантичний альянс визнав і підтримав стратегічний курс України на інтеграцію до європейських структур. Україна вперше визнана невід'ємною складовою Центрально-Східної Європи. Саме ця зона, згідно з новою Стратегічною концепцією НАТО, є зоною відповідальності Альянсу. Свою участь у миротворчих діях НАТО в цій зоні Україна розглядає як один із шляхів реалізації її курсу на європейську інтеграцію.

Підпорядкованість миротворчої політики України зазначеній стратегічній меті пояснює її надзвичайну активність щодо участі в миротворчих діях НАТО, ЄС і ОБСЄ в цьому регіоні, особливо в порівнянні з українською позицією щодо участі в миротворчих операціях на терені СНД [1].

Участь України у миротворчих діях НАТО в Центральній та Південно-Східній Європі має кілька напрямів та форм. Однією з найважливіших форм співробітництва між Україною і НАТО у сфері миротворчості на політичному рівні є запровадження механізму консультацій. Консультації між Україною і НАТО перш за все стосуються питань запобігання конфліктів, управління кризами, підтримання миру, врегулювання конфліктів, проведення гуманітарних операцій, беручи до уваги роль ООН та ОБСЄ у цій галузі.

Поряд з існуванням політичного механізму, оперативна сторона ПЗМ має бути структурованішою, що дозволило б Україні сконцентрувати свої заходи на п'яти основних напрямках миротворчого характеру. Це стосується насамперед участі спільно з членами НАТО в миротворчих операціях; розширення масштабу навчань НАТО/ПЗМ з урахуванням усіх нових місій Альянсу, зокрема, операцій з підтримання миру; залучення до планування та втілення заходів ПЗМ через розташування штабних елементів ПЗМ (PSE) у різних штабах НАТО та участь у плануванні й проведенні операцій Багатонаціональних об'єднаних тактичних сил.

Більш глибокою формою співпраці України і НАТО у сфері миротворчості стало створення спільних з країнами-членами Альянсу миротворчих підрозділів. Такі підрозділи сьогодні репрезентують українсько-польський миротворчий батальйон, українсько-румунсько-угорсько-словацький інженерний батальйон, а також спільне військово-морське з'єднання "за викликом" на Чорному морі.

Українсько-польський батальйон призначений для участі двох країн у проведенні міжнародних миротворчих операцій. Функціями батальйону є: роз'єднання і роззброєння конфліктуючих збройних угруповань, забезпечення режиму демілітаризованих зон, захист мирного населення, доставка гуманітарної допомоги, відновлення мостів, інших елементів цивільної інфраструктури, контроль за дотриманням угод з мирного врегулювання конфлікту, а також проведення заходів щодо примусового встановлення миру.

Розвиток відносин і взаємодії України з НАТО надає можливість безпосередньо підвищувати рівень зовнішніх гарантій національної безпеки України, зокрема, її політичної незалежності, територіальної цілісності й непорушності кордонів, а також активно сприяти розвитку співробітництва України з європейськими та євроатлантичними структурами. Сьогодні Україна розглядається як важливий чинник у створенні нової архітектури та системи безпеки на євроатлантичному просторі [4; с. 268-271].

Співробітництво та взаємодія України з НАТО здійснюється відкрито, на базі відповідних законодавчих і нормативних документів, з урахуванням національних інтересів, на взаємовигідній та рівноправній основі.

Оптимізація взаємовідносин України і НАТО – далеко не завершений процес, продовження якого у наступних десятиліттях залишається діючою стратегією вибору євроатлантичного спрямування України.

Реалізація Україною своїх можливостей як активного суб'єкта міжнародних відносин обумовила визнання її в багатьох міжнародних документах, у тому числі прийнятих у рамках НАТО, ключовою країною для європейської та євроатлантичної безпеки. Оскільки Україна стратегічну перспективу своєї національної безпеки пов'язує зі входженням до євроатлантичної системи безпеки, саме тому для неї є дуже важливим розвивати стосунки з НАТО як найбільш дієздатною складовою цієї системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк Б.І., Полторацький О.С. НАТО і проблеми національної безпеки України // Наук. вісн. Дип. акад. України при МЗС України. – К., 2002. – Вип. 7: Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – С. 21-36.
2. Лысенко В.Н. Региональные конфликты в странах СНГ: опыт урегулирования // Политические исследования. – М., 2006. – № 2. – С. 147-152.
3. Международные отношения: теории, конфликты, организации: Учебное пособие / Под ред. проф. П.А. Цыганкова. – М.: Альфа-М, 2004. – 288 с.
4. Перепелиця Г. Конфлікти в посткомуністичній Європі: Монографія. / Національний інститут стратегічних досліджень. – К.: 2003. – 275 с.
5. Полторацький О.С. Міжнародна безпека: сутність, еволюція, сучасні проблеми // Актуальні проблеми міжнародних відносин: 36. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 33, ч. I. – С. 31-37.

АЗІЙСЬКА ДОКТРИНА Р. НІКСОНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗМІНУ КОНФІГУРАЦІЇ СТРАТЕГІЧНОГО ТРИКУТНИКА США – КНР – СРСР

У статті здійснена спроба аналізу детермінуючих факторів впливу щодо оновлення концептуальних засад зовнішньополітичної стратегії США в азійському регіоні в період адміністрації Р. Ніксона; а також охарактеризовано вплив “доктрини Р. Ніксона” на зміну конфігурації стратегічного трикутника США – КНР – СРСР.

In the article the attempt to analysis determined factors of the influence of renewing conceptual foundation of the USA foreign strategy in Asian Region during Nixon's governing is made. Also the influence of “Nixon's Doctrine” on the changing of strategic triangle USA – CPR – USSR is characterized.

Трансформація конструкції міжнародних відносин в Азійсько-Тихоокеанському регіоні на рубежі 60-70-х рр. XX ст. була пов'язана із зовнішньополітичною доктриною 37-го президента США Р. Ніксона.

Дана проблематика зумовила визначення основних завдань даної розвідки:

1) проаналізувати детермінуючу роль нової геостратегічної ситуації щодо модернізації зовнішньополітичної доктрини США на рубежі 60-70-х рр. XX ст.;

2) дослідити внутрішні та зовнішні чинники впливу на зміну характеру взаємовідносин США – КНР – СРСР;

3) на основі проведеного аналізу сформулювати теоретичні і практичні висновки й оцінки щодо ефективності результатів оновлення концептуальних засад зовнішнього курсу США в азійському регіоні наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XX ст.

Дослідження детермінуючих факторів впливу щодо зовнішньополітичної стратегії США в азійському регіоні на рубежі 60-70-х рр. XX ст. є складовою частиною комплексних досліджень вітчизняних науковців С.О. Шергіна, А.В. Дашкевича, Є.Є. Камінського, Б.М. Гончара, І.Д. Дудко, Л.О. Лещенка, С.В. Проня. На сучасному етапі розвитку геополітичні інтереси центросилових держав регіону – США та РФ – актуалізують розробку російськими та американськими науковцями

ретроспективного аналізу проблемного спектру взаємин як двостороннього рівня США – КНР, СРСР – КНР, так і багатостороннього США – КНР – СРСР. Дослідження змісту та характеру взаємин США – КНР – СРСР крізь призму сучасних як російських, так і американських геополітичних інтересів у АТР є об'єктом наукової уваги російських вчених С.М. Рогова, С.А. Караганова, А.Д. Богатурова, Д.В. Треніна, В.В. Михеева та ін.; а також американських політологів Г. Моргентгау, Зб. Бжезинського, Г. Кіссінджера, Р. Мак-Фаркара, У. Коена, Д. Лемптона, К. Менгеса тощо.

Основними факторами, які призвели до перегляду курсу зовнішньої політики на рубежі 60-70-х рр. XX ст., були:

- втрата США ядерної гегемонії;
- динамічний розвиток Європи та Японії;
- перенапруження сил Сполучених Штатів Америки у їх спробах контролю кожної стратегічно важливої ділянки світу, що чітко проявилось протягом війни у В'єтнамі, коли визначилася диспропорційність глобальних постанов і потенціалу національної економіки;
- формування у громадській думці США прагнення ліквідувати крайнощі “холодної війни”.

Сполучені Штати Америки зіткнулись із неможливістю реалізації власних зовнішньополітичних завдань за допомогою використання методів

силового пресингу і тому змушені були перейти до пошуку більш оптимальних і адекватних, а відповідно ефективних засобів щодо забезпечення тактичних завдань і стратегічних цілей. Нестабільність усередині американського суспільства, посилена війною у В'єтнамі, наростання хвилі національно-визвольних рухів у різних частинах світу, потреба більш чіткої структуризації архітектури взаємовідносин з союзниками поставили питання щодо формування курсу, який повинен був би забезпечити збереження світового лідерства США за умови мінімізації затрат, як матеріальних, так і людських.

Нові реалії вимагали пошуку нових підходів. 25 липня 1969 р. на прес-конференції на о. Гуам президент США Р. Ніксон задекларував фундаментальні принципи зовнішньополітичної стратегії як на глобальному, так і регіональному рівнях. Інноваційність "Гуамської доктрини" Р. Ніксона полягала у спробі раціоналізації американських зовнішньополітичних зобов'язань, приведення їх у відповідність із політико-економічним потенціалом США, а також об'єктивними тенденціями світового політичного процесу. Це повинно було забезпечити розширення діапазону політичного маневрування Вашингтона. Головний наголос при цьому ставився на перерозподіл відповідальності за збереження архітектури існуючого світоустрою між США та їх союзниками.

Зміст нової доктрини полягав у тому, що США поділяли орієнтовані на них країни на дві категорії:

а) "союзні і життєво важливі", до складу яких входили Західна Європа, Японія, Австралія, Нова Зеландія і Ізраїль – США гарантували їхню безпеку своїм ядерним щитом;

б) решта країн американської орбіти впливу, до яких належали азійські союзники США, країни Африки і Латинської Америки, в яких була достатньо висока ступінь вірогідності внутрішніх конфліктів і громадянських війн, тому: "Ми (США – авт.) забезпечимо їм військову й економічну допомогу, яка відповідає нашим договірним зобов'язанням. Але ми будемо очікувати від нації, яка знаходиться під загрозою, що вона візьме на себе переважну відповідальність за забезпечення людської сили, необхідної для її оборони" [1, с. 546-549].

"Вживання людства залежало від відносин між двома наддержавами, але мир у всьому світі – від того, чи зможе Америка провести межу між зобов'язаннями, де її роль тільки допоміжна, і моральними акціями, де її участь обов'язкова, причому, чи зможе вона виконати останнє без саморуйнування", – цим, на думку Г. Кіссінджера, характеризувалася проблема реформування зовнішньополітичної доктрини [2, с. 642].

Зазнало змін і глобальне бачення світового порядку. Адміністрацією Р. Ніксона була висунута теза щодо невідповідності двополусної системи новим характеристикам механізму міжнародних відносин. Був визначений перехід до моделі п'ятиполусного світу, що можна вважати своєрідним

поверненням до концепції Ф.Д. Рузвельта – п'яти світових поліцейських. Але водночас США прагнули зберегти роль світового лідера, перекинувши більшу відповідальність на союзницькі держави, і використати їх можливості щодо мінімізації впливу на світову політику Радянського Союзу. Таким чином, "Гуамська доктрина" не була повною мірою стратегічним поворотом, а виступала у ролі тактичного заходу, який дозволяв отримати певний перепочинок і забезпечити збереження статус-кво у світі.

Пояснюючи необхідність розбудови п'ятиполусної глобальної моделі Г. Кіссінджер зазначав: "Двуполусний світ не дає перспектив для нюансів; надбання однієї сторони означає абсолютну втрату для іншої. Кожна проблема виявляється залученою до процесу виживання. Малі країни розриваються між проханнями про захист і бажанням уникнути домінування з боку великих держав... У наших довгострокових інтересах створити більш плюралістичний світ" [3, с. 56-57].

Президент США Р. Ніксон в інтерв'ю журналу "Time" наступним чином обґрунтував необхідність переходу від біполярного світу до багатополусної структури міжнародних відносин: "Ми повинні пам'ятати, що єдиною умовою довгих історичних періодів була рівновага сил. Якраз тоді, коли одна з націй ставала значно сильнішою від свого потенційного супротивника, виникала небезпека війни. Тому я покладаюся на світ, у якому Сполучені Штати Америки володіють могутністю. Я думаю, що такий світ буде і кращим, і безпечнішим, коли у нас будуть здорові та сильні Сполучені Штати Америки, Європа, Радянський Союз, Китай, Японія, взаємно врівноважуючі один одного, не діючі один проти одного, створюючі баланс сил" [4, с. 11].

У низці зовнішньополітичних коректив, запроваджених адміністрацією Р. Ніксона, істотне місце належало спробам змінити характер відносин з КНР. Перші ознаки "потепління" в американських відносинах із Китаєм виявилися влітку 1969 р. і за часом повністю співпали з проголошенням "доктрини Р. Ніксона", відомої ще під назвою Гуамської доктрини (25 липня 1969 року).

Потрібно зазначити, що завдання нового підходу до КНР були поставлені ще в 1967 р. у програмній статті "Азія після В'єтнаму", опублікованої на сторінках журналу "Foreign affairs", на той час – кандидата в президенти від республіканської партії Р. Ніксона. В статті була сформульована теза про ірраціональність у довгостроковому плані міжнародної ізоляції КНР. Він закликав визнати "реальність Китаю" і приступити до проведення такої політики, яка б сприяла поверненню Китаю до міжнародного співтовариства як "великої і прогресивної нації, а не епіцентру світової революції" [5, с. 119-123].

Можна виокремити дві обставини, які сприяли зрушенням у громадсько-політичних настроях США на користь нормалізації американсько-китайських відносин:

1) подолання наслідків маккартизму, що пригнічував американську політичну думку в тому, який стосувалося відносин із “комуністичними країнами”;

2) наростання під впливом війни в Індокитаї ліворадикального руху академічної інтелігенції, значення якого полягало у формуванні нових, сприятливих уявлень про “комуністичний Китай” і заміні ними домінуючих до цього у громадській думці жорстких антикомуністичних штампів та стереотипів.

Відчуття необхідності переоцінки міжнародної ролі Китаю в контексті першочергових завдань (вихід із в'єтнамської кампанії) і довгострокових цілей (забезпечення домінуючих позицій США в умовах американсько-радянського паритету) поступово пом'якшувало її позиції представників консервативного крила американської політичної науки.

У цих умовах збереження ворожого ставлення до КНР на рівні здійснення США своєї практичної політики все очевидніше ставало безперспективним, усвідомлення чого знайшло своє відображення в діяльності республіканської адміністрації Р. Ніксона. Модернізація підходу США до китайського комплексу проблем дозволила не лише послабити напруженість у двосторонніх відносинах, але й розпочати перегляд всієї політики на Далекому Сході, необхідність якого обумовлювалася цілим рядом причин. Принципово нова розстановка сил у азійському регіоні в порівнянні з тією, яка існувала після закінчення Другої світової війни, – зміцнення національних держав, зростання місцевого націоналізму, зростаючий масштаб національно-визвольних рухів – робили політично й економічно безперспективним та невідгідним і все більш складним збереження присутності США у регіоні в існуючому форматі. Замість “стримування китайського агресивного комунізму”, проголошеного у 1950-ті – першій половині 1960-х рр., перед американськими військами в Азії постало завдання протидії національно-визвольним рухам, що виводило проблему збереження домінування США у регіоні на рівень не лише політичного, військового та ідеологічного масштабу, а, що найбільш суттєво, на рівень світоглядного сприйняття негативної ролі силових засобів збереження точок американського впливу.

Важливим елементом нового підходу США до КНР стала переоцінка зовнішньополітичних можливостей Китаю. Істотні суперечності, що проявилися в ході “культурної революції” між різними групами тиску в китайському керівництві, запекла боротьба, ареною якої стала вся країна, дозволили американським політикам припустити, що головною проблемою для КНР протягом тривалого періоду буде врегулювання внутрішніх проблем у країні, а не зовнішньополітична експансія [6, с. 97-195; 7, с. 320-395].

Дистанціювання КНР від соціалістичного табору і різке посилення антирадянських елементів

у політиці відкривали перед США перспективи активного використання виникаючого нового фронту боротьби між колишніми ідейно-класовими однодумцями для зміцнення своїх позицій. Прагнення повернутися до політики “балансу сил”, яку США небезуспішно впроваджували в життя у минулому, активно підтримувалося школою “політичного реалізму”, один із провідних представників якої – Г. Кіссінджер – був призначений на посаду радника з питань державної безпеки в адміністрації Р. Ніксона. Розглядаючи антирадянську політику китайського керівництва в сукупності із значним демографічним і зростаючим ракетно-ядерним потенціалом як утворенням нового “центру сили”, представники цієї школи наполягали на переході від “біполярної” до “багатополюсної” системи міжнародних відносин, одним із найважливіших елементів якої повинна була стати нормалізація відносин із КНР, доведення їх до рівня американсько-радянських відносин [8, с. 52; 9, с. 124].

Процес налагодження відносин між США та КНР розгортався в період зрушень у світовій політиці, в умовах розрядки у відносинах між Заходом і Сходом, у зв'язку з чим початок зближення між Вашингтоном та Пекіном на рубежі 70-х років, здавалося, свідчив про відповідність цього процесу загальносвітової тенденції. Разом із тим, зближення між Пекіном та Вашингтоном відповідало розрахункам останнього використати КНР, як важіль політичного впливу на СРСР. У грудні 1969 р. в посланні президенту Пакистану Р. Ніксон писав щодо своєї “зацікавленості розпочати більш серйозний діалог із китайськими лідерами” [10, с. 193].

Однією з особливостей умов американсько-китайського зближення було те, що в 1970-ті рр. фактично повністю змінилися представники правлячої еліти в порівнянні із 1940-ми, у той час як у КНР елітарний склад керівництва залишався “стабільним”. Ця обставина дала привід американським політологам стверджувати, що, розробляючи варіанти політики по відношенню до КНР, США робили акцент не на взаємовідносинах країн, а на взаємовідносинах особистостей (Р. Ніксона і Г. Кіссінджера з однієї сторони, і Мао Цзедуна та Чжоу Еньлая – з іншої) [10]. До певної міри з цим можна погодитися, враховуючи доволі суттєву роль політичних децидентів у виробленні і реалізації зовнішньополітичних рішень, разом з тим, потрібно зважати і на об'єктивні фактори, а саме на те, що розвиток взаємовідносин між двома державами відбувався у відповідності з потребами країн та у межах об'єктивних історичних законів.

У посланні Конгресу з питань зовнішньої політики в лютому 1970 р. президент Р. Ніксон, визнаючи наявність ідеологічних розбіжностей і очевидних відмінностей в інтересах, все ж таки стверджував, що Сполучені Штати Америки “пов'язані історичними зв'язками дружби з китайським народом, і більшість наших основоположних

інтересів не протистоять один одному” [9, с. 16]. Р. Ніксон проголосував однією з цілей США встановлення більш нормальних і конструктивних відносин із комуністичним Китаєм [9, с. 16].

Характеризуючи причини, які викликали початок процесу нормалізації відносин, Р. Ніксон у своїх спогадах зазначав: “У основу наших загальних стратегічних інтересів була покладена протидія радянському впливу в Азії. Китай, як і Радянський Союз, був комуністичною країною, США – капіталістичною, але ми Китаю не загрозували, а Радянський Союз загрожував. Це був класичний приклад того, як інтереси безпеки країни набувають більш вагомого значення, ніж ідеологія [11, с. 16].

На той момент американська громадська думка уже була підготовлена до сприйняття доказу про те, що США мають потребу покінчити з ізоляцією КНР. “Китай уже не розглядався як агресивна експансіоністська держава, а скоріше, як слабка нація, що обороняється, яка домагалася поведження з нею, як із великою світовою державою. Спогади про корейську війну згладилися в Сполучених Штатах до 1969 року”, – відзначав професор Гарвардського університету Р. Мак-Фаркар [12, с. 7].

До налагодження американсько-китайських зв’язків, окрім зовнішньополітичних факторів, додалися спонукальні мотиви іншого характеру. В економічному відношенні все більшу зацікавленість у ємкому китайському ринкові почали проявляти американські ділові кола. Адже внаслідок проведення політики економічного ембарго США набагато відставали від своїх західноєвропейських і японських конкурентів у розбудові ділових зв’язків із КНР.

Потрібно відзначити, що протягом підготовки візиту Р. Ніксона до Китаю сторони досить чітко визначили проблеми, підходи до яких у них співпадали або які могли бути врегульовані порівняно безболісно, а також коло питань, розв’язання яких на взаємоприйнятній основі містило в собі конфліктогенні чинники внаслідок діаметрально протилежних позицій сторін [13, с. 378-379].

До першої групи входили:

- спільне прагнення послабити вплив СРСР у регіоні за рахунок симетричної підтримки політики кожної із держав;
- бажання досягнути домовленості щодо розподілу “сфер впливу” в Азії.

До цієї ж групи можуть бути віднесені проблеми, пов’язані з активізацією контактів у межах нормалізації відносин між країнами [14, с. 163]. Обґрунтуванням зміни концептуального забезпечення зовнішньої політики КНР бралася експансіоністська політика СРСР, ідейно-теоретичною основою якої було відстоювання права Радянського Союзу на військове втручання в інші соціалістичні країни для ліквідації загроз “справжньому соціалізму” з боку “... контрреволюційних сил, що вступили у змову з ворожими соціалізму зовнішніми

силами” [15, с. 233]. Відображенням практичної реалізації цього положення стала радянська реакція на події “празької весни” в Чехословаччині у 1968 р.

Прагнення керівництв КНР та США до прискорення нормалізації відносин посилювало усвідомлення необхідності модифікувати позиції з проблем, які протягом 20 років існування китайської комуністичної державності були каменем спотикання у двосторонніх відносинах. Насамперед це стосувалося питань, пов’язаних із урегулюванням “тайванського комплексу” проблем і представництвом Китаю в ООН.

15 липня 1971 р. президент США Р. Ніксон у телевізійному виступі оголосив про свій візит до КНР на початку 1972 року. Метою візиту до Пекіна була “нормалізація відносин”, разом з тим Р. Ніксон зробив застереження, що “наші дії в пошуку нових зв’язків з КНР не будуть проходити за рахунок старих друзів. Це не направлено проти будь-якої іншої нації” [16, с. 383]. Дана теза виступу фактично була спрямована до тайванської адміністрації з метою заспокоєння, а також до керівництва Радянського Союзу з прагненням нейтралізувати можливі негативні наслідки зближення Пекіна та Вашингтона на антирадянській основі.

У жовтні 1971 р. відбувся візит Г. Кіссінджера до Пекіна, під час якого була розроблена основна схема зустрічей президента США з представниками КНР, а також узгоджена дата приїзду президента США – 21 лютого 1972 р. [13, с. 394].

Одночасно з візитом Г. Кіссінджера до Пекіна 25 жовтня 1971 р. ГА ООН 59 голосами “за”, 55 “проти” при 15 тих, що утримались [17, с. 156] прийняла резолюцію “Відновлення законних прав Китайської Народної Республіки в Організації Об’єднаних Націй” за номером 2 758. У ній зазначалось: “Генеральна Асамблея, визначаючи, що представники уряду Китайської Народної Республіки – єдині законні представники Китаю в Організації Об’єднаних Націй і що Китайська Народна Республіка є одним з п’яти постійних членів Ради Безпеки, постановляє відновити Китайську Народну Республіку в усіх її правах й визнати представників її уряду єдиними законними представниками Китаю в Організації Об’єднаних Націй, а також негайно позбавити представників Чан Кайші місця, яке вони незаконно займають в Організації Об’єднаних Націй і в усіх пов’язаних з нею установах” [18, с. 2]. Це рішення Генеральної Асамблеї ООН було “поворотним пунктом в історії ООН; вперше антизахідний блок (включаючи комуністичні країни) завдав США поразки в той момент, коли на карту був поставлений престиж Америки”, – констатував майбутній президент США Дж. Буш, який в той час займав посаду представника США в ООН [17, с. 156]. Погоджуючись із даним твердженням Дж. Буша, в той же час можна зазначити, що однією з детермінант даного рішення були і кроки адміністрації Р. Ніксона, спрямовані на поліпшення двосторонніх відносин з КНР.

Візит президента США Р. Ніксона до КНР відбувся 21-28 лютого 1972 р. Результатом візиту стало підписання Шанхайського комюніке. Документом визначалося досягнення взаєморозуміння сторін з питання щодо необхідності збереження status quo в районі Тихого океану, а також було включено положення “виступити проти зусиль будь-якої країни або групи країн для встановлення гегемонії” в регіоні Азії та Тихого океану [19, с. 154]. В комюніке конкретно не вказувалося, проти розповсюдження гегемонії якої країни буде направлена дія своєрідного союзу між США та КНР, але, враховуючи фактори, які викликали зближення між Вашингтоном та Пекіном, зрозуміло, що цей пункт комюніке був спрямований проти Радянського Союзу. В лютому 1972 р. дорогою до КНР Р. Ніксон зробив нетривалу зупинку на Гавайях, під час якої визначив пріоритетні цілі майбутнього візиту: зниження небезпеки конфронтації і конфлікту, створення більш стабільної ситуації в Азії, стримування СРСР [20, с. 123].

В опублікованому в 1994 р. дослідженні Г. Кіссінджера “Дипломатія” американський політик визнав, що зміст Шанхайського комюніке означав, “що Китай не буде нічого робити, щоб не загострити ситуацію в Індокитаї або в Кореї; що ні Китай, ні Сполучені Штати Америки не будуть співпрацювати з радянським блоком і що обидві країни будуть протистояти спробам будь-якої країни домогтися гегемонії в Азії. Оскільки єдиною країною, здатною домогтися гегемонії в Азії, був Радянський Союз, в силу вступала мовчазна домовленість союзного характеру блокувати радянський експансіонізм в Азії” [2, с. 686].

Протягом візиту президента США до КНР обидві сторони за взаємною домовленістю не акцентували уваги на питаннях, за якими позиції сторін кардинально розходилися. Китайська сторона заявила: “Питання Тайваню є найголовнішим фактором, що перешкоджає нормалізації відносин між Китаєм і Сполученими Штатами Америки. Уряд Китайської Народної Республіки являється законним урядом Китаю; Тайвань же є однією з провінцій Китаю і повинен бути повернений батьківщині; звільнення Тайваню є внутрішньою справою Китаю, і ніяка інша країна не має права втручатися. Всі збройні сили і військові об’єкти Сполучених Штатів Америки повинні бути виведені з Тайваню. Китайський уряд рішуче виступає проти будь-якої діяльності, спрямованої на утворення “одного Китаю, одного Тайваню”, “одного Китаю, двох урядів”, “двох Китаїв”, “незалежного Тайваню”, а також на розповсюдження версій про те, що “статус Тайваню ще не визначений” [19, с. 154]. Зі свого боку, Вашингтон пішов на деякий компроміс:

1. “Сполучені Штати Америки розуміють, що всі китайці по обидві сторони Тайванської протоки визнають існування тільки одного Китаю, і Тайвань є частиною Китаю. Уряд Сполучених Штатів Америки не заперечує цю позицію” [19, с. 154];

2. Вашингтон “підтверджує свою зацікавленість у мирному розв’язанні питання про Тайвань самими китайцями” [19, с. 154];

3. Крім цього, “Сполучені Штати Америки підтверджують кінцеву мету: вивести з Тайваню всі збройні сили і військові об’єкти Сполучених Штатів Америки. Зараз же вони будуть постійно скорочувати свої збройні сили і військові об’єкти на Тайвані в міру розрядки напруженості в цьому регіоні” [19, с. 154]. І якщо Вашингтон пішов на компроміс щодо питання Тайваню, то для Пекіна головним було знайти взаємопорозуміння у відносинах з США на противагу СРСР. За свідченням Г. Кіссінджера, для керівників КНР було важливо “отримати запевнення в тому, що Америка не буде співпрацювати з Кремлем у справі реалізації “доктрини Брежнєва” [2, с. 660], основний зміст якої полягав у можливості використання військових засобів для забезпечення стратегічних інтересів СРСР. Пекінські лідери, як це видно з комюніке, не ставили розвиток відносин з США в залежність від вирішення тайванської проблеми. В комюніке взагалі не ставилося питання про терміни вирішення цієї проблеми, до того ж, китайська сторона не вимагала розриву відносин Сполучених Штатів Америки з тайванським режимом. Голова КНР Мао Цзедун під час зустрічі з президентом США Р. Ніксоном зазначив: “Зараз ми обходимося без нього (Тайваню) і займемося цим через сто років” [2, с. 661]. Отже, Мао Цзедун, як підкреслив Г. Кіссінджер, “не прохаючи взаємності, зробив заяву, яку Америка чекала двадцять років” [2, с. 661].

Переговорами 1972 р. була встановлена модель операційного стилю взаємодії двох держав на наступний період. Китайське керівництво фактично сприйняло запропоновані США правила гри в “дипломатію трикутника”. Формально в межах цього трикутника адміністрацією Р. Ніксона пропагувалась ідея розвитку системи паралельних відносин як із СРСР, так і з КНР. Нормалізація відносин із Китайською Народною Республікою ознаменувала закінчення епохи азійської політики США, наріжним каменем якої був принцип “оточення КНР”, реалізований протягом двох десятиліть.

Цей момент може бути визначений як нова стадія в застосуванні геополітичних розвідок у відносинах з КНР. До політичного лексикону США увійшла категорія “китайський фактор” (“китайська карта”), що визначала позиціонування Китаю як самостійного “центру сили”, який у зв’язку з особливостями зовнішньополітичної концепції (антирадянська спрямованість зовнішньополітичного курсу, зацікавленість у розвитку відносин із США) може розглядатися з точки зору національних інтересів США як об’єкт для геополітичних конструкцій у сфері світової політики.

Теоретичною базою даних концептуальних категоріальних розбудов стала поява на рубежі 1960-1970-х рр. концепції “деідеологізації” або

“кінця ідеології”, одним із авторів якої був Г. Моргентау, який стверджував, що попередньою умовою успішної американської зовнішньої політики повинно бути “зnezараження” її від ідеології, оскільки ідеологізована зовнішня політика приводить до фанатизму. “Багато можна виграти, – зазначав він, – і при цьому нічого не втратити, переорієнтувавши американську зовнішню політику на традиційну неідеологічну діяльність”. Головне, на думку теоретика, полягає в тому, “чи відповідає політика інтересам США” [21, с. 243].

У той же час політика адміністрації Р. Ніксона в загальноазійському вимірі й у взаємовідносинах із КНР детермінувалася наявністю в американському політичному істеблішменті трьох основних напрямів:

- “консервативного” (відстоювання продовження політики стримування КНР, не виключаючи при цьому і застосування за необхідності військових засобів);
- “поміркованого” (відстоювання необхідності модернізації американської політики в Азії і по відношенню до Китаю з урахуванням динаміки зміни його ролі у світовій архітектоніці взаємовідносин, а також гнучкого перегляду, зважаючи на реакцію Пекіна і його готовність йти на зближення із США);
- “радикального” (теоретичне обґрунтування підходу до КНР, аналогічного щодо країн Східної Європи; наполягання на збереженні відносин із тайванським режимом паралельно до одночасного припинення військової присутності США на острові і надання йому гарантій забезпечення безпеки на випадок захоплення острова силою; пропонування обговорення питання щодо встановлення спочатку консульських, а згодом дипломатичних відносин із КНР).

Дані теоретико-концептуальні розробки визначили наявність протилежного дефініювання у відносинах США із КНР протягом першого президентства

Р. Ніксона: з однієї сторони, підкреслювалася прихильність до старих військово-глобальних комплексів (відповідь на загрозу з боку СРСР та КНР) – звідси і критика неоізоляціонізму, а з іншої – врахування реальної позиції китайського керівництва.

Професор Мерілендського університету старший науковий співробітник Міжнародного центру вчених В. Вільсона у м. Вашингтоні У.І. Коен, аналізуючи результати “китайської” політики Р. Ніксона, підкреслює: “Відкритість Ніксона щодо Китаю викликала надзвичайно важливі зміни в балансі сил холодної війни. Мовчазний союз між Сполученими Штатами і Китайською Народною Республікою, спрямований проти явно розквітаючої могутності Радянського Союзу, зменшив китайське занепокоєння щодо потенційного радянського нападу і дозволив американцям сконцентрувати свою військову могутність в Європі у той час, як Совети продовжували протистояти суперникам і на Сході, і на Заході, які тепер разом протистояли Москві. Це був головний поворотний момент у світовій історії, і він у результаті зробив свій внесок у зруйнування Радянського Союзу і в завершення холодної війни” [22, с. 34].

Таким чином, американсько-китайське зближення дозволило США ефективно розв’язати проблемні питання, які постали перед американською геостратегією в першій половині 1960-х рр. Вашингтон забезпечив собі геополітичний плацдарм у протистоянні з СРСР у межах політичного простору АТР, що, у свою чергу, забезпечувало значний масштаб варіативності США у виборі зовнішньополітичних засобів. СРСР опинився в ситуації потенційного виклику щодо його сфери геополітичного впливу у двох напрямках: західному та східному; загроза ж поглиблення співробітництва між США та КНР виступала дієвим обмежувачем радянської зовнішньополітичної ініціативності щодо динаміки інших міжнародних векторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Public Papers of the Presidents of the U.S. R.M. Nixon – Washington: GPO, 1970. – 549 p.
2. Киссинджер Г. Дипломатия: Пер. с англ. – М.: Ладомир, 1997. – 848 с.
3. Kissinger H. American Foreign Policy. – N. Y.: W W & Norton Co., 1977. – 304 p.
4. An Intervien with the President: “The Jury is Out” // Time. – January 3, 1972. – Vol. 99. – № 1. – P. 10-11.
5. Nixon R. Asia after Vietnam // Foreign affairs. – 1967. – Vol. 46. – № 3. – P. 119-123.
6. National Party Platforms, 1840-1972 / Comp. by D.B. Johnson and Porter B. Urbana: University of Illinois Press, 1975. – 889 p.
7. Morgenthau H.J. Truth and Power, Essays of a decade 1960-1970. – N.Y. – Wash. – L.: Praeger Date, 1970. – 449 p.
8. Moorsteen R., Abramowitz M. Remaking China Policy. U.S. – China Relations and Governmental decisionmaking – Cambridge (Mass.), 1971. – 136 p.
9. Barnett A.D. A New U.S. Policy Toward China. – Wash.: Brookings, 1971. – 132 p.
10. Kissinger H. The White House Years. – Boston: Little Brown and Co., 1979. – 1521 p.
11. Никсон Р. На арене: Воспоминания о победах, поражениях и возрождении: Пер. с англ. – М.: Новости, 1992. – 437 с.
12. Mac Farquhar R. Sino-American Relations. 1949-1971 / Documents and intruding by R. Mac Farquhar. – N.Y. – Wash.: Praeger publishers, 1972. – 265 p.
13. Blum I.M. Years of Discord. American politics and society. 1961-1974. – N.Y. – London: W.W. Norton & Company, 1991. – 530 p.
14. Арин А.О. Азиатско-Тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Флинт Наука, 1997. – 435 с.
15. Заявление ТАСС в связи с оказанием социалистическими странами неотложной помощи ЧССР // Сб. документов. Внешняя политика Советского Союза и международные отношения. 1968. – М.: Международные отношения, 1969. – С. 233-235.
16. Historic Documents on the Presidency. 1776-1989. Editor Mishael Netson. – Wash: Congressional Quarterly Inc, 1989. – 528 p.
17. Буш Дж. Глядя в будущее: Автобиография. В сотрудничестве с В. Голдом: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 333 с.

18. Восстановление законных прав Китайской Народной Республики в Организации Объединенных наций. № 2758 (XXVI) // Резолюции, принятые Генеральной Ассамблеей на 26-й сессии. 21 сентября – 22 декабря 1971. Генеральная Ассамблея. Официальные отчеты. 26-я сессия. Дополнение № 29 (A/8429). Организация Объединенных Наций. – Нью-Йорк, 1973. – С. 2.
19. Joint communique. February 28. Shanhei Peoples Republic of China // The presidenttrip of China: A pictorial record of the historic journey to the People's Republic of China with next by members of American Press Corp. / Writers. С .Bailes, M. Tribune, R.S. Boyd A.O.; Ed R. Wilson. – N.Y. ets: Bantan books, 1972. – P. 151-155.
20. Priorities for the President. Ed. by Stuart M. Butler and Kim R. Holmes. – Wash., D.C.: The Heritage Foundation, 2001. – 363 p.
21. Morgenthau H.J. A New Foreign Policy for the United States. – New York: Praeger Publishers, 1969. – 252 p.
22. Коэн У.И. Никсон в Китае: поворотный момент в мировой истории // Государственный департамент США – Внешняя политика США. – апрель 2006. – № 1. – Т. 11: Международные отношения США: важнейшие события XX столетия. – С. 31-34 // www.usinfo.state.gov/pub/journalusa.htm.

УДК 327(73+519.5)

Погорєлова І.С., кандидат історичних наук, доцент кафедри політології МАУП, заступник директора з наукової роботи Українсько-Азербайджанського інституту соціальних наук і самоврядування МАУП.

АМЕРИКАНСЬКО- ПІВДЕННОКОРЕЙСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Мета статті – проаналізувати американсько-південнокорейські відносини за період правління адміністрації Дж. Буша-молодшого (2001-2008) та дослідити можливі перспективи двостороннього альянсу.

Purpose of the article – to analyse the relations of American – South Korean at the times of the rule of administration of G.W. Bush (2001-2008) and to explore the possible prospects of bilateral alliance.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон (АТР), до якого, зокрема, належать США, Японія, Північна і Південна Корея, Китай, Росія, є найбільшим стратегічним районом світу. В регіоні знаходяться держави, перед якими у США є союзні зобов'язання, зокрема, і Республіка Корея (РК), з якою підписаний Договір про взаємну оборону від 1953 р.; а також ті країни, які Вашингтон розглядає як своїх геополітичних суперників (Китай і Росію). Для США Південна Корея – це стратегічно важлива база поряд із Китаєм. Деякі футурологи вважають, що США в найближчі 50 років чекає відносно ослаблення через посилення Китаю, тому зміцнити свій вплив і запобігти домінуванню в регіоні недружніх сил є важливим завданням для США [1]. Ці фактори зумовлюють зацікавленість Вашингтона у збереженні стабільності на півострові та розвитку відносин з РК відповідно до своїх стратегічних інтересів. Зазначимо, що американсько-південнокорейський союз є об'єктом дослідження зарубіжних вчених, проте в українській американістиці майже відсутні праці з обраної теми [2].

В АТР посилюється співпраця і взаємозалежність між державами в економічній і політичній сфері, водночас він залишається мілітаризованим регіоном світу. Більш як півстоліття у Південній Кореї знаходяться американські війська, мета яких – стримування північнокорейської агресії. Загроза з

Північної Кореї була одним із вагомих чинників, який зміцнював альянс. У складі американських військ більший відсоток складають сухопутні війська, що має важливе політичне значення. Звісно, економічно і політично сильна РК має переваги над Корейською Народною Демократичною Республікою (КНДР). Проте збройні сили Півночі кількісно перевищують південнокорейську армію, КНДР має ядерні програми; і Сеул знаходиться в зоні артилерійського вогню вірогідного супротивника. Чисельну перевагу Півночі Південь компенсує сучасними системами озброєння.

Існують різні погляди та оцінки щодо союзу між США та РК. Так, американський дослідник С. Харрісон вказує, що Договір про взаємну оборону створює атмосферу стабільності, яка сприяє зовнішній торгівлі, іноземним інвестиціям. Крім того, присутність американських військ є формою економічної субсидії РК, що дозволяє державі підтримувати вагомий оборонний потужність, ніж вона змогла б самостійно [3].

Альянс оцінював експерт із азіатських справ В. Ча, наголошуючи, що Південна Корея є 12-ю найпотужнішою економічною державою з найяскравішою демократією у Східній Азії [4]. Південнокорейський експерт Ю Джоу К зазначає, що це зразковий альянс в історії альянсів [Там само]. Вірогідно, за допомогою союзу вдавалося запобігати військовому конфлікту на півострові,

й забезпечувати безпеку регіону без присутності військ США було неможливо.

Отже, з одного боку, альянс можна оцінити як один з найуспішніших, що сприяв збереженню миру на півострові, забезпечив безпеку РК, допоміг досягнути їй економічного і демократичного розвитку. З іншого боку, американська військова присутність дозволяє США впливати на РК і породжує певні проблеми всередині країни: відношення до американської присутності в РК є подвійним. Особливо якщо враховувати, що в Південній Кореї присутність солдатів США помітніша, ніж в Японії, де більшість із них розквартирована далеко від столиці, на о. Окінава. У Сеулі, навпаки, американці розташовуються в центральній частині міста. Малоймовірно, що південнокорейці дійсно зацікавлені, щоб американці покинули Корею: американська присутність може в майбутньому нейтралізувати можливу загрозу з боку Китаю або Японії. Проте присутність іноземних військ не може не викликати певного роздратування. Для старшого покоління південнокорейців, які пам'ятають Корейську війну, американці залишаються визволителями. Молоде покоління зросло у період економічного успіху держави, воно не розділяє подяки старшого покоління за відновлення економіки Півдня, і більше засуджує Вашингтон, ніж Пхеньян, у створенні напруженості на півострові; молоді люди критикують американську політику і прагнуть до більшої самостійності.

Американські військові бази в містах Південної Кореї – це “бомби”, що можуть вибухнути і завдати шкоди відносинам США з РК, адже будь-який інцидент може перерости у проблему. Так, нещасний випадок (2002 р.), під час якого через американську машину розмінування загинули дві південнокорейські дівчини, а солдатів США було виправдано американським військовим трибуналом, призвів до сильної хвилі протесту в РК. Південнокорейські політики зажадали ревізії двосторонньої угоди *Sofa*, на підставі якого американські солдати, які скоїли злочин у момент несення служби, підлягають суду американського трибуналу. Таких демонстрацій проти військової присутності американців у Кореї не було давно. Зазначимо, що у 2000 р. на питання, чи необхідно американським силам залишатися на півострові, 70.6 % відповідалів відповіло “Так” і 26.85 % – “Ні”; коли таке опитування проводилося у 2002 р. – 57.7 % відповіло “Так” і 33.4 % – “Ні” [5, р. 177]. Професор Кім Сен-Хван відзначав, що багато громадян Півдня почали сумніватися у тому, що КНДР нападе на РК [5]. У січні 2001 р. угода *Sofa* була змінена: США погодилися передати Кореї юрисдикцію над американськими військовими, обвинуваченими у злочинах. Дослідник Е. Скоубелл вірно відзначає, що подальша присутність американських сил необхідна, хоча розташування, розміри і склад сил залежатимуть від конкретних загроз і умов [6].

Адміністрація Дж. Буша-молодшого внесла корективи у свою військову політику і прийняла рішення про передислокацію, трансформацію збройних сил і створення нових військових баз за кордоном. Адже нові технології дозволяють вигравати війни меншою кількістю солдатів. Якщо війська мобільні, відпадає необхідність у їх довгостроковому базуванні за кордоном. Доцільніше передислокувати їх на тимчасові бази у разі потреби. Проте, з іншого боку, присутність сухопутних сил США є символом твердості намірів США у підтримці миру в регіоні.

Плани щодо зміни конфігурації військової присутності за кордоном почалися з їх реалізації стосовно американських військ, що знаходяться на Корейському півострові. Це пояснювалося і внутрішньою ситуацією у Південній Кореї. З приходом адміністрації Буша до влади РК і США знаходилися у процесі дисонансу. Це почалося з відмінностей щодо північнокорейської політики і поширилося на інші сфери, що призвело до напруги у відносинах між РК і США. Азіатський експерт Д. Канг говорить, що США не задоволені Південною Кореєю, а остання не задоволена США і тим, що вони не враховують південнокорейську позицію [7].

На зустрічі міністрів оборони США і РК у грудні 2002 р. було ініційовано створення “Політичної ініціативи щодо майбутнього альянсу” для перегляду американської військової присутності в Кореї. Так, Ч. Кім підкреслював, що необхідно реструктуризувати американський контингент у Південній Кореї з двох причин: через достатній військовий потенціал РК і соціальну напруженість, що викликана масштабами присутності військ США і районами їх розміщення [8]. 10 січня 2003 р. майбутній президент Південної Кореї Ро Му Хен припустив, що американські війська можуть бути виведені, і до цього необхідно підготуватися [9]. Не всі політики були згодні з ним. Так, колишній президент країни Кім Де Чжун, навпроти, підкреслював важливість присутності американських військ у РК, нагадуючи, що це перешкоджає вторгненню в країну [Там само].

Конкретні домовленості були досягнуті в Сеулі 4-5 червня 2003 р. Зокрема, було вирішено перенести штаб-квартиру 8-ї армії США з Сеула (з 7 тис. в місті залишиться 1 тис. військовослужбовців). Був розроблений план перебудови американських військ, США планували витратити 11 млрд дол. в 2004-2006 рр. на фінансування програм щодо зміцнення свого військового потенціалу в Південній Кореї [10]. 8 червня 2004 р. представники США і РК продовжили переговори в Сеулі з питання скорочення американських військ. Відповідно до нової домовленості до кінця 2004 р. країну мали покинути 5 тис. військовослужбовців. У їх число входили 3 тис. 600 солдатів, які вже були переведені до Іраку. Виведення інших 7,5 тис. солдатів планували здійснити поступово у декілька етапів – по 2-3 тисячі. Таким чином, до

2008 р. на території РК мало залишитися близько 24 тис. американських солдатів [11].

Отже, військова політика адміністрації Дж. Буша передбачала істотне скорочення військової присутності за кордоном – при збереженні військово-політичного домінування за допомогою удосконалення технічної переваги. Так, у “Стратегії національної безпеки” 2002 р. наголошувалося, що зовнішня політика США повинна спиратися на три стовпи: неперевершену військову перевагу, концепцію превентивної війни, здатність діяти самостійно для захисту американських інтересів [12].

Найважливішим компонентом американської військової політики став Глобальний план перебазування, про який Дж. Буш оголосив 16 серпня 2004 р. Відповідно до плану, впродовж 10 років передбачається перемістити до 70 тис. американських військовослужбовців переважно із зарубіжних баз на територію США [13]. Проте, не дивлячись на скорочення, американська військова присутність не стане меншою, що буде забезпечено за рахунок гнучкості збройних сил, впровадження технологічних досягнень. Отже, політика США спрямована на збереження їх глобальної військової переваги в XXI ст. Зазначимо, що військовий бюджет США дорівнює сьогодні військовим витратам решти держав світу. Окрім цього, за останнє десятиліття військові витрати США зросли вдвічі (1995 р. – 272 млрд дол., 2006 р. – 536 млрд дол.), а у 2008 р. адміністрація Дж. Буша для потреб Пентагону планує отримати майже 625 млрд дол. [14].

Присутність американських сил за кордоном є одним із символів американських зобов'язань перед союзниками. Водночас у результаті змін у військовій політиці США звільнялися б частково від військово-політичних зобов'язань перед союзниками, що дозволило б США перекинути свої сили і витрати на нові виклики національній безпеці.

Зміни в американській політиці позначилися на відносинах між Вашингтоном і Сеулом. США надають велике значення збереженню і зміцненню військового союзу. В той же час Вашингтон прагне адаптувати Договір про взаємну оборону до сучасних умов. Зокрема, США вдалося вирішити питання про участь південнокорейських сил у миротворчих операціях в Іраку. Так, С. Харрісон зазначив, що рішучість президента РК підтримати американську авантюру в Іраку підкреслює його бажання уникнути розриву військового альянсу [3]. Лідери ж РК вказували, що відправлення підрозділів військових сил РК до Іраку є боргом Південної Кореї і знаходиться у сфері її інтересів, це крок, який дозволить укріпити союз.

Уже в “Чотириохлітній оборонній доповіді” (лютий 2006 р.) вказувалося, що для протидії всім загрозам недостатньо військової міці і сил одних тільки США, і у зв'язку з цим

проголошувалася необхідність взаємодії з союзниками США. У Стратегії національної безпеки (березень 2006 р.) наголошено, що регіональними пріоритетами США є, зокрема, зміцнення американсько-південнокорейського союзу [15].

У 2008 р. в РК був обраний новий президент Лі Мін Бак. Американці наголошували, що відмінністю між кандидатами у президенти була їх ступінь незалежності від США у зовнішній політиці і двосторонніх проблемах альянсу. Б. Клінгер, співробітник фонду Спадщини, вказував, що, не дивлячись на те, хто переможе, США повинні покращити взаємовідносини з РК. Дослідник рекомендує тісно працювати з РК щодо Північної Кореї, спільно оцінювати майбутнє альянсу, заохочувати незалежну південнокорейську військову функцію, здобувати сеульську поступливість щодо передислокації американських сил у Кореї [16]. С. Харрісон також наголошував, що США, як вірний союзник, повинні поважати право РК визначати її національні пріоритети, самій вибирати способи зменшення загрози з Півночі [3].

В інавгураційній промові Лі Мін Бака було вказано, що його адміністрація розвиватиме дружні зв'язки з США, зміцнюватиме союз і, водночас, укріплюватиме співпрацю з Японією, Китаєм, Росією [17]. Новою у політиці Сеула стала установка на тісну співпрацю з Вашингтоном. Лі Мін Бак підкреслив, що РК і США об'єднують єдині ціннісні орієнтації і загальні інтереси. Вже в березні 2008 р. у РК розпочалися спільні зі США щорічні військові маневри.

Президент РК почав свою зовнішньополітичну діяльність із візиту до США. Після переговорів Дж. Буш заявив, що США більше не скорочуватимуть чисельність своїх військ у Кореї. Нагадаємо, що в 2008 р. планувалося скорочення до 24 тис., і американські військові підтверджували, що воно відбудеться відповідно до раніше досягнутих угод. Так, у лютому 2008 р. головнокомандуючий контингентом військових сил США в РК генерал Б. Белл запропонував припинити скорочення американських солдатів у РК. Проте через деякий час це повідомлення стали спростовувати. Прес-секретар командування військового контингенту США в РК Ф. Чайлдресс заявив, що уряд США не робив ніяких пропозицій щодо зміни плану скорочення чисельності контингенту [18].

Отже, позиція США змінилася. Чому США прагнуть залишатися в Кореї? С. Харрісон вказує, що одна з причин полягає в тому, що США воліють продовжувати пильнувати за Китаєм, використовуючи секретні бази електронного спостереження в Кореї; військові підрозділи, розміщені в Кореї, можуть знадобитися у разі війни з Китаєм через Тайвань. Автор вказує на побоювання Пентагону стосовно того, що офіційне закінчення Корейської війни посилює заклики у США і РК щодо відмови США від військово-

політичного впливу на півострові. Проте необхідно пам'ятати, що військова присутність США регулюється Договором про взаємну оборону, а, враховуючи розміри військових баз США в Кореї, на повне виведення військ необхідні роки, навіть якщо обидві сторони цього побажають [3]. Деякі дослідники, політики пояснюють такі зміни тим, що КНДР, як і раніше, є непередбачуваною, і присутність військ буде необхідною ще довгий час для забезпечення безпеки. Так, російський дослідник О. Воронцов також підкреслював, що навіть після того, як буде підписаний мирний договір, існує можливість внутрішньої нестабільності в Північній Кореї, викликані реформами і процесом перехідного режиму. Нестабільність у КНДР призводитиме до хвилі біженців, гуманітарного лиха, втрати контролю над військовими силами, внутрішнього конфлікту або комбінації цих сценаріїв. Адаже досвід воз'єднання інших розділених країн показує, що це процес складний і непередбачений. Двосторонній альянс може допомогти у такій ситуації [19].

Важливе місце в ході переговорів зайняла північнокорейська тема. В цілому лідери заявили, що добиватимуться ядерного роззброєння Пхеньяну мирним шляхом, за допомогою переговорів. США і Південна Корея позначили "дорожню карту" розвитку їх відносин, що передбачає створення регіонального союзу із забезпечення безпеки. Ця ідея припускає приєднання РК до американської системи протиракетної оборони.

Отже, лідери США і Південної Кореї домовилися зберегти поточну чисельність американських військ у РК. Разом з тим, як заявив Дж. Буш, американський військовий контингент буде перегрупований на південь від Сеула [20].

Після завершення візиту до США Президент РК відправився до Японії. В ході зустрічі, що відбулася 21 квітня 2008 р., лідери домовилися про відновлення переговорів із підготовки угоди про вільну торгівлю між країнами, регулярні візити. Можливо, йдеться про відродження відомого ще за часів холодної війни трикутника Вашингтон – Токіо – Сеул. Зазначимо, що три держави активізували між собою співпрацю в

усіх напрямках та координують свої дії для досягнення спільного підходу у вирішенні регіональних проблем.

Отже, стабільність в АТР є життєво важливим національним інтересом США. Подальша присутність американських сил є метою США у АТР, адже значне зменшення їх кількості або повне виведення поставить під загрозу вірність США питанням безпеки регіону і балансу сил в ньому. Водночас, така присутність можлива й ефективна тільки за підтримки союзників у регіоні. Тому одним із завдань для США є підтримка відносин, активний діалог і координація дій із їхніми союзниками.

Північна Корея з ядерними і ракетними програмами – складна проблема в АТР, що вимагає пильної уваги, і присутність американських військ у РК є виправданою. Р. Скалапіно, професор Каліфорнійського університету, вказував, що Тайвань і КНДР залишаться основними проблемами в регіоні, які буде складно вирішити. Але, не дивлячись на це, ризик глобальних конфліктів у регіоні можна вважати незначним [21]. У цій війні не може бути переможців, а ціна буде надвисокою для всіх сторін. Отже, напруга на півострові, швидше за все, з часом знижуватиметься, а коли Корея буде об'єднана, присутність американських сил у регіоні, можливо, буде необхідна, але цілі зведуться до виконання союзницьких зобов'язань і реагування на надзвичайні ситуації.

Республіка Корея володітиме достатнім потенціалом, щоб успішно обороняти свою територію без допомоги США. Ця перспектива вимагає перегляду структури військ США в РК (їх скорочення, реорганізації й перебазування) не тільки для того, щоб американські сили гарантували безпеку, але й для того, щоб зберегти міцні союзницькі відносини. Завдання США полягає в тому, щоб скоротити свої сили, але при цьому не завдати збитків регіональній безпеці й американським інтересам. Зробити це краще за ініціативою США і за їх графіком, ніж у результаті реакції на кризу і натиску з боку приймаючої держави. Особливо враховуючи те, що з часом Корея займатиме помітніше місце на політичній арені і прагнути до більш самостійних дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Road Map for National Security: Imperative for Change, Phase 3 report, January 31, 2001 // www.nssg.gov; Global Trends 2015 // www.cia.gov/cia/publications/globaltrends2015/.
2. Cha V. Korea's Place in the Axis // Foreign Affairs, May/June 2002; Armacost M., Okimoto D. The Future of America's Alliances in Northeast Asia. – 2004. – 259 p.; Володин Д. Эволюция американско-южнокорейского военного альянса после холодной войны // США. Канада. Экономика – политика – культура. – 2003. – № 7. – С. 13-31.
3. Харрисон С. Но Му Хён выстраивает баланс национальных приоритетов и военного союза с США // Сеульский вестник – 2006. – № 102 // <http://vestnik.tripod.com>.
4. Prospects for U.S. Policy toward the Korean Peninsula in the Second Bush Administration. – 2005 // <http://www.csis.org/isp/peninsula/>.
5. Kyo Kim M.G. Security on the Korean Peninsula: Bush's Second Term // Strategic Insights. – 2005. – Vol. IV, Issue 2 // <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2005/Feb/kimfeb05.asp#author#author>.
6. Scobell A. The U.S. Army and the Asia Pacific // Strategic Studies Institute, the U.S. Army War College. – 2001.
7. Kang D. China's Rise and Implications for the Korean Peninsula: Why the US-ROK Alliance will Inevitably Change // http://aparc.stanford.edu/events/chinas_rise_and_implications_for_the_korean_peninsula_why_the_usrok_alliance_will_inevitably_change/.
8. Ким Ч. Преемственность и трансформация в СВА // http://world.lib.ru/k/kim_o_i/fr3.shtml.
9. Будущий президент ищет замену американским войскам // http://scripts.online.ru/cgi-bin/gogo.pl?compani_lenta_ru=www.lenta.ru.

10. Result of Second Meeting of “Future of the ROK-U.S. Alliance Policy Initiative” // <http://www.uspolicy.be/Issues/NorthKorea/rokus.060603.htm>.
11. США отложили вывод войск из Кореи // http://www.russianboston.com/common/arc/story.php?id_cat=24&id=147802.
12. The National Security Strategy of the United States of America, 2002 // <http://usinfo.state.gov>.
13. Bush Announces Global Posture Changes Over Next Decade http://www.defenselink.mil/news/Aug2004/n08162004_2004081601.html.
14. Ярынич В. Динамика военного бюджета США. – Россия и Америка в XXI веке // <http://www.rusus.ru/?act=read&id=39>.
15. The National Security // <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/>.
16. Klingner B. South Korea’s Mercurial Political Landscape <http://www.heritage.org/research/AsiaandthePacific/bg2068.cfm>.
17. Инаугурационная речь президента РК Ли Мён Бака // <http://www.infokorea.ru/articles/detail.php?ID=1491>.
18. Кирьянов О. Американские военные не могут определить, сколько войск нужно оставить на Корейском полуострове // <http://www.rg.ru/2008/02/06/usa-korea-anons.html>.
19. North Korea’s Military-First Policy. // www.brookings.edu/opinions/2006/0526northkorea_vorontsov.aspx.
20. Вашингтон и Сеул договорились сохранить численность американских войск в Южной Корее // <http://www.rbc.ua/rus/newsline/2008/04/20/352031.shtml>.
21. Скалапино Р. Отношения США со странами Азии // <http://www.inosmi.ru/translation/208572.html>.

Розділ II

ПОЛІТОЛОГІЯ І ПОЛІТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 321.74

Багмет М.О., доктор історичних наук, професор, академік Української академії історичних наук, директор Центру політичних досліджень, завідувач кафедри державної політики та менеджменту, проректор з науково-педагогічної роботи та питань розвитку Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, Відмінник освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, має більше 600 публікацій із проблем історії, політичних процесів та державотворення.

ДЕЯКІ ПОЛІТОЛОГІЧНІ УЯВИ ПРО ДЕМОКРАТИЧНИЙ СОЦІАЛІЗМ У ПРАЦЯХ СУЧАСНИХ ПОЛІТИКІВ

У статті аналізуються виступи, інтерв'ю та різнопланові публікації відомого політика Миколи Федоровича Песоцького про зміст сучасного демократичного соціалізму та його використання в державотворчому процесі України. Посилення актуальності проблеми відображається на розгортанні дискусій із цього приводу серед науковців, політиків, політологів та інших зацікавлених громадян південного регіону.

In the article speeches, interviews and different published works about maintenance of modern democratic socialism and its use in the Ukrainian State formation process of the known politician Mykola Fedorovitch Pesockiy are analyzed. Strengthening of actuality of the problem is represented on development of discussions on this occasion among scientists, politicians, political scientists and other interested citizens of the Southern region.

Підготовка даної статті щодо позицій і поглядів Миколи Федоровича Песоцького викликана тим, що нині в південному і східному регіонах серед інтелігенції та студентства поширюються думки про доцільність публічного обговорення різнопланових варіантів подальшої розбудови незалежної України.

Серед різноманітних сьогоденних моделей та гіпотез із цього приводу наш вибір зосередився на критичному аналізі суті своєрідних соціалістичних поглядів Миколи Федоровича Песоцького.

І це не випадково. По-перше, він, будучи професійним політиком, має гуманітарну освіту, завжди намагається на основі конкретних історичних фактів та існуючих реалій розкрити свою громадянську позицію стосовно пошуків нових форм політичного, економічного, соціального і духовного подальшого розвитку України.

По-друге, М.Ф. Песоцький набув великого практичного досвіду, оскільки був народним

депутатом України III і IV скликань, працював на відповідальних посадах у комсомольських, радянських господарських органах, стояв біля витоків фермерського руху, керував промисловим підприємством, був заступником Луганського губернатора, очолював Держкомітет України з матеріального резерву, тому він може наочно і докладно дискутувати й висловлювати ділові пропозиції з багатьох тем законодавства, економіки, соціалізації країни, приватизації в промисловості та аграрному секторі, гендерній політиці та православ'ї, а також інших спектрах життя українського суспільства. І, по-третє, Микола Песоцький накопичив, примножив стержневі основи ества сучасного соціалізму, пропагує та відстоює їх у гострій дискусії, очолюючи Луганську обласну організацію СДПУ, будучи членом політбюро СДПУ(о), Головою Народно-трудового союзу України і керівником Міжнародного добродійного фонду "Співдружність".

Свої позиції і ряд програмних положень він відобразив у багатьох публічних доповідях, виступах та інтерв'ю, статтях, опублікованих у центральних і місцевих періодичних виданнях, книгах, а також матеріалах, розміщених на персональному та інших сайтах системи Internet. Основний сенс усіх виступів і публікацій відомого політика М.Ф. Песоцького зводиться до того, що сьогодні необхідно бути прибічником демократичного соціалізму, аби завоювати на виборах все більше голосів і симпатій. І тоді можна було б реалізувати програмні положення про створення в Україні таких соціальних відносин, за яких держава змогла б гарантувати своїм громадянам повний пакет прав і соціальних свобод, а громадяни, у свою чергу, хотіли і мали б можливість гарантувати державі виконання своїх обов'язків [1]. Таким чином, М. Песоцький веде мову не про помилкове комуністичне суспільство з його класовою боротьбою і державно-бюрократичним регулюванням і не про порочний егоїстичний капіталізм, а про третій шлях розвитку нашої країни, де вищим пріоритетом повинна стати максимальна соціальна захищеність кожного громадянина, а основними цінностями – свобода, справедливість, рівність і солідарність [10]. Саме цей шлях, як свідчить світовий досвід, на думку М.Ф. Песоцького і його однодумців, приведе до утвердження в Україні демократичного соціалізму, і втіляться цілі політичної, економічної, соціальної демократії, а також реально здійсниться звільнення громадян від будь-яких форм пригноблення. Як би не критикували такі погляди, але вони не утопічні, а є соціалізмом без романтики і реальним втіленням у життя рішень установчого конгресу Соціалістичного інтернаціоналу (Франкфурт-на-Майні, 1951 р.). До речі, саме таку політику нині здійснюють десятки європейських соціалістичних і соціал-демократичних партій, перебуваючи в урядах або парламентах високорозвинених країн. “У Європі, – відзначав М. Песоцький ще в 1999 р. у статті “Всерьез и надолго”, – демократичний соціалізм, як і соціал-демократія, вже давно стали явищем суспільно-політичної і духовної культури” [11].

В іншій своїй праці під назвою “Соціалізм без романтики” Микола Федорович конкретно розкриває ество такого європейського демократичного соціалізму і так характеризує основні його параметри [2].

Демократичний соціалізм в Європі – це:

а) політична демократія, коли практично надаються права і політичні свободи особам; рівність всіх перед законом і дотримання законності;

б) економічна демократія, в якій втілюється сукупність суспільного самоуправління, введеного в господарське життя, і де суспільні інтереси важливіші за інтереси приватного прибутку, а тому пріоритет все більше надається колективній (акціонерній, суспільній) власності;

в) соціальна демократія, коли затверджується система соціальних гарантій для трудящих і

захисту соціально незахищених верств населення. Причому в багатьох країнах такі завдання реалізуються без суворої одноманітності, а лише творчо. Ось чому на заході ідеї демократичного соціалізму близькі виборцям, тим більше, що і на практиці вони бачать, як капіталізм, що не контролюється, поступово звільняє місце саме для цієї моделі розвитку суспільства [2].

Що ж сьогодні необхідно робити в Україні? В цьому плані пропозиції М.Ф. Песоцького зводяться до наступних кроків:

- об'єднувати зусилля прибічників демократичного соціалізму із завоювання довіри виборців як на Сході, так і на Заході;
- послідовно пропагувати значення та силу міжкласової співпраці і довірчого партнерства різних соціальних груп;
- виробити єдину програму подальшого розвитку економіки України;
- добитися реалізації земельної реформи з метою перетворення України на головну житницю Європи та світу;
- законодавчо виробити пріоритетні напрями вітчизняних галузей економіки;
- оптимізувати в рамках СОТ участь України в міжнародному розподілі праці;
- законодавчо здійснити подальші структурні зміни для досягнення стабільності зростання внутрішнього валового продукту і підвищення життєвого рівня людей [8].

Не ухиляється М.Ф. Песоцький і від відповіді на питання “Як же все це здійснити в Україні?” Показовим у цьому плані є наступний вислів: “...Тільки конкретними справами, щоденною працею й активною пропагандистською роботою. Не насильством, а переконанням, не війною компроматів, а пропагандою своїх ідей ми маємо намір переконати електорат у підтримці наших кандидатів на виборах і при владі. Думаю, що наш втомлений і озлоблений життєвими негараздами народ все ж не втратить розуму та мудрості. Люди навчаться відрізняти справжню політику від популізму, курс на створення цивілізованого ринку від економічного прожектерства, необхідну суспільству ідеологію від набору гучних фраз. І тоді, відволікаючись від миттєвих проблем, вони стануть заглядати наперед, бачити перспективу” [11].

Усе чітко і конкретно. Безумовно, скептики, тобто опоненти, можуть заявити, що ці слова є старою піснею про головне. Але це не зовсім так. Адже М.Ф. Песоцький, виходячи із сучасних реалій і політичних змін, намагається не лише проголосувати, пропагувати свої ідеї, а й прагне відшукати такі акценти і факти в сучасному розвитку суспільства, які базуються на глибокому аналізі вітчизняного та зарубіжного досвіду і здатні об'єднати справжніх патріотів України на європейському шляху. Заявляючи про це, Микола Песоцький не допускає можливості дистанціюватися

і від країн СНД, у тому числі від північного сусіда. Кращим підтвердженням цього є його аргументації, висловлені наприкінці 2007 р. у Москві на першому Міжнародному соціалістичному форумі щодо необхідності створення Соціалістичного Інтернаціоналу СНД [11].

Зрозуміло, що не всі обґрунтування М.Ф.Песоцького є безперечними, багато ідей заперечуються сьогодні і піддаються дискусії, але в цілому думки такого авторитетного політика про шляхи затвердження демократичного соціалізму заслуговують на увагу і підтримку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Песоцкий Н.Ф. Мы живем в стране произвола, тотальной бедности и бедствия // газета "XXI век". – 2008. – № 41.
2. Песоцкий Н.Ф. Социализм без романтики. – К.: ИКТФ "Кобза". – 2001. – 136 с.
3. Песоцкий Н.Ф. Экономический щит державы. Госкомрезерв Украины: от прошлого к будущему. – К.: Издательский Дом "Саммит-книга", 2004. – 336 с.
4. Песоцкий Н.Ф. Благо в грехе не творится, или Ещё раз об объединении неправославных церквей в "православную" // http://pesotskiy.com.ua/statti/145_1.html.
5. Песоцкий Н.Ф. Кадры решают все // http://pesotskiy.com.ua/statti/260_1.html.
6. Песоцький М.Ф. Конкуренція по-українськи, або Дещо про підтримку вітчизняного виробника // Голос України. – 2003. – № 62.
7. Песоцький М.Ф. Пізнання нації // http://pesotskiy.com.ua/statti/269_1.html.
8. Песоцький М.Ф. Соціал-демократичний рух в історії України: історіографічні аспекти дослідження // Людина і політика. – 2003. – № 6. – С. 80-89.
9. Песоцкий Н.Ф. Украденная страна // http://pesotskiy.com.ua/statti/258_1.html.
10. Песоцький М.Ф. Українська соціал-демократія: ідейно-теоретичні та організаційні витоки // Вісник державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2004. – № 1. – С. 123-130.
11. Матеріали офіційного сайту <http://pesotskiy.com.ua>.

УДК 328.185(477)

Ємельянов В.М., кандидат технічних наук, професор, проректор з економіки Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, державний службовець першого рангу.

Степанюк Д.А., аспірант кафедри державної служби Інституту державного управління Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили, заступник начальника відділу контролю-ревізійного управління в Миколаївській області.

ПОЛІТИЧНА КОРУПЦІЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Дана стаття аналізує і характеризує різноманітні джерела щодо корупції в політичному суспільстві у сучасній Україні: визначення поняття, суб'єкта політичної корупції, її специфічних рис, ознак, наслідків та напрямів подолання.

This article analyses and characterizes various sources in relation to a corruption in political society in modern Ukraine: in relation to determination of concept, subject of political corruption, its specific lines, signs, consequences and directions of overcoming.

Історія людства не знає держав, які були б позбавлені проблеми корупції. Корупція та чиновник, чиновник та влада, влада та прихованість мотивів – зазвичай, складові одного процесу. Саме владні відносини в сфері управління державою породжують корупцію, і саме державна влада найбільше потерпає від наслідків корупції в політичному плані.

На сьогодні проблема корупції в Україні в умовах сучасних ринкових відносин і побудови правової держави, поза сумнівом, є актуальною. І це не дивно, адже масштаби цього явища достатньо великі, оскільки в нашій країні купується і продається все: від оцінок в школі до ухвалення закону у Верховній Раді.

За останніми даними Транспаренсі Інтернешнл (Transparency International), Україна нині знаходиться серед найбільш корумпованих держав, у яких корупція має загальнонаціональний системний характер і здійснює визначальний вплив на українську політику, економіку та інші сфери суспільного життя. Індекс сприйняття корупції в Україні за 2007 рік склав 2,7 бали, в результаті чого країна посіла 118 місце в рейтингу [1].

Метою даної статті є аналіз і характеристика різноманітних джерел щодо корупції в політичному суспільстві: визначення поняття, суб'єкта політичної корупції, її специфічних рис, ознак, наслідків та напрямів подолання.

У більшості наукових праць або в довідковій літературі поняття політичної корупції або зовсім

відсутнє, або згадується лише як один із видів злочинності без аналізу її специфіки та особливостей.

Проблеми ефективної протидії політичній корупції обговорювалися зарубіжними фахівцями ще на початку ХХ ст. у зв'язку із випадками продажності виборних посадових осіб в органах державної влади у США. Однак політична корупція як самостійний вид корупційних правопорушень та злочинів, а також як самостійне політико-правове й соціальне явище розглядається не часто.

У широкому сенсі політична корупція – це використання урядових повноважень урядовими посадовими особами для незаконної приватної вигоди [2]. Однак, як показує українська практика, до політичної корупції необхідно віднести не тільки зловживання урядовими повноваженнями, а й зловживання депутатськими повноваженнями всіх рівнів. Більш того, в Україні про політичну корупцію почали говорити саме в контексті останніх дій Верховної Ради України.

Усі, без винятку, форми уряду сприйнятливі до політичної корупції. Форми корупції змінюються, але обов'язково включають хабарництво, здирство, дружбу, сімейність, патронаж і привласнення.

Якщо корупцію можна визначити як поведінку, що виходить за межі формальних обов'язків публічної ролі під впливом приватних матеріальних або статусних цілей, то політична корупція є діянням, скоєним із наміром надати певну перевагу, несумісну з офіційними обов'язками

посадової особи, яка незаконно й неправомірно використовує свій статус для отримання переваги для себе або іншої особи в цілях, що порушують права інших осіб. Для політичної корупції характерне прагнення її суб'єктів до нарощування свого владного потенціалу, часто без явної матеріальної вигоди [3].

Отже, політична корупція – це особлива форма боротьби за владу, в якій перемагають не політичні інтереси всіх груп суспільства, а багатомільйонні хабарі та інші види підкупу окремих політиків і партій. Політична корупція дозволяє конвертувати владу в капітал, а капітал – знову у владу [4].

Головним суб'єктом корупції, за відсутності якого корупційне діяння в принципі неможливе, виступає особа, наділена повноваженнями з виконання функцій держави. Для державного діяча корупція – це зловживання владними повноваженнями заради власної вигоди. Вона визначається протиправними діями морально та професійно деформованих державних або політичних діячів. Будучи елементом соціального життя, корупція, особливо у періоди суспільних перетворень, виступає свого роду лакмусовим папірцем, що виявляє ступінь корозії влади, ефективність правової та економічної систем. Тому проблема антикорупційної діяльності – це проблема, вирішення якої має відбуватися на політичному, морально-професійному, економічному і, лише в останню чергу, на правовому рівні [5].

Можна виділити декілька основних специфічних рис політичної корупції [6]:

- політична корупція має набагато вужче коло тих, хто з нею безпосередньо стикається (як об'єкт, так і суб'єкт корупційного діяння), що посилює її латентність. Політична корупція обертається у надто високих політичних колах, щоб стати елементом повсякденного практичного досвіду переважної більшості громадян;
- далеко не завжди політична корупція має чітко виражене матеріальне втілення або у вигляді конкретно оговореного грошового еквівалента, або в обов'язі певних послуг, що надаються. Звичайно, й у сфері політичної корупції також є свої фіксовані ставки, але частка “твердих” тарифів є значно меншою. Деякі експерти взагалі говорять про відсутність монетарної сутності політичної корупції, оскільки винагорода використовується не в особистих цілях певної посадової особи, а у владно-політичних цілях;
- на відміну від “звичайної”, політична корупція майже легітимна як в оцінках громадської думки, так і в політичних колах. Справа в тому, що у контексті досить поширеного розуміння політики як “брудної справи”, громадськість сприймає політичну корупцію як невід'ємну складову

цього бруду і далеко не завжди ставиться до неї як до суспільно шкідливого явища. Серед політиків легітимність політичної корупції базується, насамперед, через сприйняття її як органічної частини політичного менеджменту і політичних технологій. Особливо це стосується так званих керованих демократій, де політики твердо упевнені в необхідності спрямування суспільно-політичних процесів у потрібному їм напрямку, в тому числі й за допомогою діянь, які класифікуються, як політична корупція.

Основними чинниками, що сприяють формуванню та розвитку явища політичної корупції, є:

- низький рівень політичної культури суспільства, його невідповідність досягнутому формальному рівню демократії;
- відсутність громадянського суспільства в державі;
- надмірне й активне втручання держави в економіку й приватне життя громадян, що призводить до ослаблення ринкових регуляторних механізмів, підміни їх жорстким нормативним регулюванням держави, а також до ерозії основ громадянського суспільства;
- непрозорість системи державного управління, процесів вироблення політики та прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях;
- недосконалість виборчого законодавства України;
- нерозвинутість партійної системи;
- відсутність у опозиції реальних можливостей впливати на ситуацію;
- аморальність вищих керівників держави.

Корупція є соціальним явищем, яке постійно мімікрує. Вона видозмінюється, легко і швидко пристосовується до нових умов існування. Образно кажучи, корупція “залазить” у всі існуючі в державі шпаринки і використовує їх у власних цілях. Вона надзвичайно живуча. Секрет тривалості “життя” корупції, як, власне, її існування взагалі, в основному полягає у двох моментах: по-перше, у природі людини, в її передусім психологічній та соціальній недосконалості, бажанні задовольнити свої потреби за рахунок когось іншого, використовуючи при цьому владні повноваження; по-друге, у соціальній природі держави як публічної надбудови над суспільством, недосконалості держави як суспільної інституції; зрештою – у можливостях скористатися владою на власний розсуд [7]. На думку авторів, це відбувається через те, що влада в Україні не звітує перед суспільством, дуже часто змінюється і не несе ніякої відповідальності перед суспільством, в результаті чого здійснюється використання влади для власних цілей.

Взагалі, основою сприятливого для корупції суспільного менталітету є життя українців за принципом пошуку індивідуального вирішення своїх проблем, що є, в тому числі, наслідком історичної недовіри до державних інститутів. Такий менталітет українців сприяє пошукові корупційних шляхів подолання своїх проблем, а непрозорість та складність дозвільних та контрольних процедур у відносинах влади та громадян сприяють процвітанню таких шляхів [8].

Однак, корупція – це не лише соціальна хвороба. Швидше, це свідчення про зрушення цінностей. Не можна не відмітити, що найменш корумповані країни світу – Норвегія, Фінляндія, Данія, Швеція – це країни з найменшим рівнем соціальної нерівності, що дивом зберегли “welfare state”, систему загального добробуту. І навпаки, країни, де працює формула “людина праці = нікчемність”, стоять у ряді найбільш корумпованих [9]. Автори переконані, що зараз держава не формує середній клас, – він формується стихійно. Зокрема, про вказане свідчить цінова політика держави: на сьогодні ціни в Україні вищі за середньоєвропейські, однак заробітна плата нижча не тільки в порівнянні з ЄС, а й із країнами СНД (середня зарплата в Європі – 2 300, Росії – 480, Казахстані – 325, Білорусі – 265 та в Україні – близько 250 євро) [10, 11].

На думку авторів, корупція не може бути подоланою в країні, де таке широке розшарування суспільства за доходами населення. Як результат вказаного – населення держави не може власними силами сформувати повноцінне громадянське суспільство, яке б перешкоджало поширенню і розвитку корупції. В свою чергу, можна з упевненістю сказати, що державні інститути в Україні не тільки не борються з корупцією, але й із кожним роком надають більше підстав для її розвитку.

Основними ознаками політичної корупції є:

- втаємничення внутрішньопартійного життя партій, прийняття партійних рішень, партійних списків та формування і використання передвиборчих фондів;
- відсутність звітності перед виборцями з реалізації передвиборчих програм партій, блоків (наприклад, проголошення намірів скасування військового призову в Україні з 2008 року);
- відсутність персональної відповідальності політиків та урядовців перед суспільством;
- відсутність дієвої законодавчої бази та контролю за її дотриманням;
- прийняття нормативних актів в інтересах певних осіб, фінансово-промислових груп;
- відкриття кримінальних справ не з метою здійснення правосуддя, а задля впливу на конкретну особу, політичну силу;
- фактична відсутність повноцінного громадянського суспільства у державі;
- занадто часта зміна уряду;

- дискредитація попередніх урядів або діячів із метою перемоги однієї владної верхівки над іншою;
- привілеї для певних посадових осіб у частині пільгового доступу до громадських ресурсів;
- адміністративний вплив та керівництво штабами політичних партій головами місцевих державних адміністрацій (найбільш яскравий приклад – вибори Президента України в 2004 році);
- способи призначення суддів та здійснення судочинства в Україні;
- популістські рішення можновладців щодо призначення на посади у виконавчих та законодавчих структурах влади некомпетентних та непрофесійних осіб, а також близьких родичів.

Взагалі, річ у тім, що симбіоз економічної і політичної корупції породжує нове явище, що іменується “захопленням держави”, коли начальники і пов’язані з ними бізнесмени-олігархи дістають можливість формувати законодавство у своїх інтересах, зокрема, робити його нездійсненним [12].

Завдяки політичній корупції влада фактично захоплюється. Її ознаками виступають використання адмінресурсу та економічних важелів під час змагань за владу та замовчування фактів, які можуть негативно вплинути на передбачуваність ситуації, невідповідність між тим, що здійснюється, і тим, що проповідується, заради виправдання результату. Влада у такий спосіб виступає спотвореною формою власності й предметом купівлі-продажу.

Президент України Віктор Ющенко назвав негативні наслідки, які тягне за собою політична корупція. “Корупційні прояви у вищих політичних колах провокують корупцію у сферах економіки, державного управління та правосуддя”. Зокрема, корупція перешкоджає реформуванню економіки та надходженню інвестицій, розвитку середнього та малого підприємництва. Коментуючи економічні ефекти корупції, Президент вказав на недопустимість такої практики, коли через залучення державних службовців і суддів до корупційних схем здійснюються рейдерські захоплення підприємств.

За словами Президента, корупція має такий соціальний аспект, як зростання бідності: вона сприяє перетіканню ресурсів, зокрема, бюджетних, на рахунки корумпованих осіб або груп. Поглиблюється соціальна нерівність громадян, збільшується соціальна напруга в суспільстві [13]. І, врешті-решт, сприйняття українців як нації за кордоном постійно погіршується.

Отже, наслідки політичної корупції в Україні буквально знищують нашу державу, оскільки напрямки внутрішньої політики Української держави переходять з рук суспільства до рук олігархів, які використовують владні повноваження корумпованих чиновників для власного збагачення. В результаті довіра народу до української влади зменшується,

здорова політична конкуренція в суспільстві зникає, а престиж України у світі падає.

Взагалі, існує два напрямки подолання корупції: “прямий” і “непрямий”.

Прямий – це адміністративні заходи влади, зокрема, проведення адміністративної реформи та реформи дозвільно-контрольної системи з метою зменшення залежності прийняття рішення з тих чи інших питань від волі чиновників, натомість, створення чітких та прозорих процедур прийняття рішень дозвільного та контрольного характеру; реальне відділення бізнесу від влади з метою ліквідації неринкових методів втручання в економіку, створення незалежної судової системи, подолання корупції в судах; реальне та публічне покарання корупціонерів усіх рівнів за вчинення корупційних дій; превентивні законотворчі та нормотворчі дії – виявлення потенційно корупційних “правил гри” у законах та процедурах та нормативне виправлення таких правил, а також ліквідація непотрібних регуляторних актів та процедур.

Непрямий напрямком подолання корупції – це просвітницька робота, розвиток свободи слова та отримання інформації, розвиток громадських організацій. Причому таку просвітницьку роботу потрібно починати з дитячого садочка, школи та вищих навчальних закладів, створюючи суспільне несприйняття таких “дитячих” проявів корупції, як списування, “куплені” оцінки, вступ до вищих навчальних закладів поза конкурсом тощо [14].

Отже, враховуючи загрозливе становище, що склалося в українському політичному суспільстві,

на думку авторів, найпершими діями держави, необхідними в напрямку подолання політичної корупції, мають бути такі:

1. Утворити політичне середовище, яке б спонукало політиків нарешті відвернутися від “набивання власних кишень” та повернутися до інтересів держави, тобто, необхідна політична воля.

2. У законодавстві України започаткувати нову категорію “політична корупція”, в результаті чого внести зміни та розробити відповідні нормативні акти, а також встановити жорстку відповідальність за політично-корупційні правопорушення.

3. Утворити відокремлений державний орган із законодавчої протидії корупції в Україні, який би, в першу чергу, виявляв та терміново ліквідував прогалини у законодавстві в частині корупції.

4. Прийняти, врешті-решт, до уваги досвід зарубіжних країн у частині законодавчого визначення лобістської діяльності для виведення на “чисту воду” “кулуарних рішень”.

5. До кожного громадянина в державі донести розуміння того, що політична корупція несе в собі набагато більші загрози, ніж корупція “кримінально-побутова”.

6. Запровадити повне інформування суспільства про джерела фінансування виборчих кампаній.

7. Створити таке інформування суспільства, яке дасть змогу рядовим членам політичних партій вголос вимагати від свого партійного керівництва політичної волі до боротьби з політичною корупцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Corruption Perceptions Index 2007 // http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2007.
2. US History Encyclopedia: Political Corruption // <http://www.answers.com/topic/political-corruption>.
3. Політична корупція в умовах сучасної демократії // http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=7787.
4. Міщенко С. В українському законодавстві мусить з'явитися нове поняття: “політична корупція” // http://www.intellect.org.ua/index.php?lang=u&material_id=43704&theme_id=29913.
5. Сафоненко А. Корупція як вона є // <http://www.akmf.org/act/294.htm>.
6. Політична корупція в умовах сучасної демократії // http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=7787.
7. Мельник М. Корупція – це своєрідне дзеркало суспільства, його моральної і правової чистоти // http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=56&op_id=928#928.
8. Сорока С. Корупція FOREVER? // <http://www.obozrevatel.com/news/2007/6/4/173736.htm>.
9. Маклаков А. Загадки страны Робин Бэдов // http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=8077.
10. Глухов Ю. В Европу – за 65 лет // <http://www.glavred.info/archive/2007/01/05/170115-4.html>.
11. <http://www.all-news.net/?id=21449>.
12. Дубровский В. Коррупцию возвращают неисполнимые и непрозрачные законы // http://dialogs.org.ua/dialog.php?id=56&op_id=934#934.
13. Президент України вимагає посилити боротьбу з корупцією // <http://www.president.gov.ua/news/9647.html>.
14. Маклаков А. Загадки страны Робин Бэдов // http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=8077.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ПРИНЦИПІ СУБСИДІАРНОСТІ: ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

У статті розглядається досвід децентралізації державної влади у Німеччині на принципі субсидіарності. Запровадження цього принципу в країні посилює внутрішню єдність держави і дозволило місцевому самоврядуванню самостійно надавати громадянам якісні публічні послуги, які раніше надавали державні органи. Також застосування цього принципу допомагає захищати права територіальних громад, органів місцевого самоврядування всіма правовими засобами.

The experience of decentralization of the state power in Germany on the principle of subsidiarisation is analyzed in the article. Realization of this principle increased the internal unification of the state and gave a possibility for the local government independently provide citizens with quality public services, which were in the competence of the state institutions before. Also realization of this principle helps to safeguard the local communities, local governance bodies with all the legal instruments.

Проблема взаємодії державної влади й місцевого самоврядування в Україні, як ніколи, актуальна тому, що наявна база для функціонування місцевого самоврядування не достатня. Це стосується визначення межі компетенції місцевого самоврядування, забезпечення його стабільними джерелами доходів, формування міжбюджетних відносин, удосконалення системи місцевого оподаткування тощо. Крім того, сьогодні назріла необхідність формування багаторівневої ієрархічно не супідрядної системи місцевого самоврядування з визначенням обсягу компетенції кожного рівня й відповідних йому доходних джерел, які б забезпечували стабільне надходження доходів до муніципального бюджету для виконання покладених на місцеве самоврядування функцій.

Питання децентралізації державної влади привертає значну увагу до принципу субсидіарності, тому є потреба у вивченні теорії й практики його

застосування для впровадження в правовій системі нашої держави [9].

Крім того, порівняння економічної ефективності централізованих та децентралізованих країн свідчить про те, що економічні досягнення найвищі в тих країнах, у яких значна частина державних завдань вирішується на місцевому та регіональному рівнях [2]. Тому деякі дослідники у рамках Програми розвитку ООН пропонують принцип субсидіарності як рецепт подолання існуючих в Україні соціально-економічних проблем [13].

Актуальність статті полягає в тому, що у Конституції України зафіксований принцип відокремлення місцевого самоврядування від системи органів державної влади, але його реалізація не забезпечена відповідним розподілом повноважень у вирішенні місцевих питань. Відсутні джерела фінансування для вирішення питань, які належать до компетенції місцевого

самоврядування. На думку автора, співвідношення місцевого самоврядування й держави повинне відбуватися на принципі субсидіарності, за допомогою якого вирішуватимуться питання розмежування функцій і компетенції між різними рівнями територіального управління.

Метою дослідження є вивчення досвіду Німеччини щодо впровадження в діяльність державної влади і місцевого самоврядування принципу субсидіарності й використання цього досвіду в специфічних умовах України.

У роботі використані праці вітчизняних та іноземних вчених, таких як: М. Багмета [1], Т. Вюртенбергера [2-3], Р. Граверта [4], С. Давиденка [5], О. Їжак [8], Б. Калиновського [9], Ф. Кнемайера [10], А. Матвієнка [11], Р. Паннетта [16], О. Яцунської [15] та ін.

В іноземних державах використовуються різні моделі взаємодії державної влади і місцевого самоврядування, які створюються з урахуванням особливостей розвитку тієї чи іншої країни. Залежно від прийнятої в державі моделі встановлюється відповідна нормативно-правова база, забезпечується механізм контролю держави за функціонуванням муніципалітетів, розподілу місцевих функцій.

У більшості демократичних країн створені багаторівневі системи державного управління, побудовані на принципі субсидіарності, який вимагає, щоб рішення у державі приймалися на нижньому рівні, а верхні ланки управління втручалися у будь-які дії тільки в тому разі, якщо ці дії будуть ефективнішими за відповідні дії нижніх ланок [18]. Принцип субсидіарності призначений для того, щоб максимально забезпечити вирішення на низовому рівні тих питань, які передавати нагору немає потреби [1]. Принцип субсидіарності дозволяє здійснювати постійну перевірку діяльності на рівні співтовариства [17]. Крім того, за допомогою цього принципу відбувається формування компетенції кожного рівня влади, розподіл між ними повноважень, відповідальності й гарантії їхньої діяльності.

Оптимальне співвідношення між державним управлінням і місцевим самоврядуванням у різних країнах відбувається по-різному, виходячи з історичних, національних і географічних особливостей. Однак, на думку автора, структура адміністративно-територіального поділу країн континентальної Європи припускає, що місцеве самоврядування є невід'ємною частиною єдиного державного устрою країни, тому, незалежно від форми державного устрою, європейські держави (федеративні, унітарні) все активніше використовують місцеві органи влади в процесі державного управління, застосовуючи принцип субсидіарності, який знайшов відображення в ч. 3 ст. 4 Європейської Хартії місцевого Самоврядування [7]. Відповідно до нього, здійснення державних повноважень повинне покладатися на органи влади, найбільш близькі до громадян, тобто на органи місцевого самоврядування. Вони в межах, установлених законом, мають повну

свободу дій для здійснення владних ініціатив з будь-якого питання, що не виключене з їхньої компетенції й не віднесене до компетенції іншого органу влади [6, с. 169].

На думку Б. Калиновського, одним із трьох рівнів існування принципу субсидіарності є "організація інститутів влади (під якою розуміється розподіл владних повноважень у цілому, а не тільки на рівні місцевих органів влади – між рівнями, які наділені юрисдикцією і засобами її реалізації у відповідних сферах своїх повноважень)" [9]. Тому, вважає він, субсидіарність – це "коли ресурси одного суб'єкта недостатні для виконання тих чи інших функцій, досягнення визначених цілей, інший суб'єкт доповнює його ресурси своїми до необхідного і достатнього рівня, або бере на себе виконання його функцій" [9]. У той же час він наголошує, що під субсидіарністю "розуміють всю систему функцій і систему повноважень державної влади, які слід розподілити між суб'єктами (органами) таким чином, щоб кожна функція відповідала владному повноваженню суб'єкта і найбільш ефективно реалізовувалася саме цим суб'єктом через характер його повноважень" [9].

Ідея субсидіарності виникла на початку ХХ століття. Вона була викладена у папській Енцикліці Великого посту 1931 р. як засіб проти централізованої держави нацистського та соціалістичного типу. Точніше, метою ідеї була перешкода переродженню централізованої держави в авторитарну. На думку експерта проекту "Сприяння регіональному розвитку в Україні" професора Фрайбурзького університету Томаса Вюртенбергера, запровадження цього принципу вимагає від централізованої держави захисту місцевої та регіональної демократії, а також громадянських свобод. Держава, задіявши юридичні та адміністративні важелі, втручається тільки в тому випадку, коли регіональні або місцеві органи не в змозі справитися із завданнями самоврядування [2].

Досвід взаємодії державної влади й місцевого самоврядування в Німеччині (ФРН) є прикладом реалізації континентальної системи місцевого самоврядування в країні з федеративним устроєм, де органи місцевого самоврядування мають широкую компетентність і значну незалежність від державних органів. У Німеччині місцеве самоврядування здійснюється громадами, містами, районами й муніципальними об'єднаннями громад, тобто всіма муніципальними утвореннями, що мають, крім державної адміністрації, також й органи влади, які обираються безпосередньо громадянами. Недоторканність місцевого самоврядування Німеччини як форми організації влади гарантується ст. 28 Основного закону. Хоча Конституція не містить гарантії недоторканності окремо взятої громади, але практика судочинства в конституційних судах федеральних земель вимагає для розпуску будь-якої громади (на підставі законів земель про

зміни адміністративно-територіального розподілу) наявності особливих інтересів суспільного добра [15, с. 24].

Децентралізація означає, що в рамках централізованої держави створюються самостійні одиниці як носії місцевого самоврядування, громади, комуни, регіони. В межах місцевих та регіональних утворень їм передаються функції нормотворчості та управління. Демократичні вибори до місцевих та регіональних парламентів забезпечують необхідну демократичну легітимацію їх юридичних та адміністративних функцій. Метою децентралізації влади є чіткий і збалансований розподіл повноважень, ресурсів і відповідальності між центральними органами державного управління й місцевого самоврядування. Як зазначає С. Давиденко, найважливішими необхідними складовими ефективності децентралізації є забезпеченість достатнього рівня адміністративної самостійності місцевих муніципалітетів, ефективна система взаємодії місцевих органів влади й громадськості із центральною владою й адекватна фінансово-бюджетна децентралізація, фінансове забезпечення місцевих бюджетів [5].

Так, у Німеччині протягом майже 200 років ефективно працює особлива організаційна структура управління регіонального рівня, яка називається “крейси” (у середньому від 150 до 300 тисяч населення) і відповідає українським районам. Рівень областей в Україні відповідає федеральним землям у ФРН (деякі з них за площею не перевищують область, але мають близько 5 мільйонів населення). Оскільки Німеччина є федерацією, побудова організаційної структури регіонального рівня – це завдання окремих федеральних земель. У сфері самоврядування крейс виконує всі публічні завдання, які виходять за межі компетенції громад у складі крейсу та спрямовані на надання послуг населенню крейсу. Типовими завданнями у сфері регіонального самоврядування серед інших є збір і утилізація відходів, охорона здоров'я, громадські автотранспортні перевезення, шкільний транспорт, планування будівництва і технічне обслуговування доріг у межах району, культура і мистецтво, а також промислові поселення регіонального значення. Як державний орган управління, окружне управління виконує всі державні завдання в межах району (крейсу). Ці завдання включають видачу дозволів на будівництво, реєстрацію автомобілів, видачу дозволів на здійснення підприємницької діяльності, діяльності у сфері громадського харчування, нагляд за водоймами і ґрунтовими водами, видачу закордонних паспортів і посвідчень осіб, а також правовий контроль за діяльністю громад [3].

Таким чином, перевага моделі управління на районному рівні – це чітке визначення меж компетенції у виконанні місцевих і державних справ, коли державні органи не дублюють діяльність органів місцевого самоврядування, а згідно з

принципом субсидіарності держава надає законодавчі та адміністративні права найменшій відповідній політико-адміністративній одиниці для вирішення її власних справ. Всі проблеми, які можна вирішити у межах місцевості та, відповідно, регіону, вилучаються із нормативного та адміністративного поля центральних органів державної влади [2].

Однак, в той же час, принцип субсидіарності допускає втручання вищого рівня управління в діяльність нижчого, якщо дії останнього впливають на інтереси сусідніх територій або співтовариства в цілому. Крім того, таке втручання може бути обумовлене необхідністю збереження рівності умов життя на території всієї держави й дотримання принципу правової або економічної єдності. Зокрема, у Німеччині в земельних положеннях про громади чітко вказується мета державного нагляду – захист муніципалітетів у їхніх правах і гарантія виконання ними їхніх зобов'язань. Захист здійснюється, головним чином, за допомогою консультування, але види державного нагляду розрізняються залежно від конкретного завдання. Державний контроль (нагляд) потрібен тому, що виникає необхідність підтримувати мінімальні стандарти державних послуг на місцевому рівні. На думку Ф.Л. Кнемайера, ціль державного контролю (нагляду) – забезпечення законності дій органів місцевого самоврядування й “гарантування інтересів держави в цілому у зв'язку з особливими місцевими інтересами комун” [10, с. 118], тобто контроль – це не стільки протипава правам, які гарантовані громадам, скільки корективи права громад на самоврядування. Державний контроль органів місцевого самоврядування грає позитивну роль, як що “він сприяє забезпеченню ефективності місцевого управління, стандартизації послуг, що надаються місцевою владою, захищає громадян від зловживання владою з боку місцевих органів” [16, р. 405].

Всі муніципальні утворення в Німеччині є юридичними особами, мають відособлене майно, самостійний бюджет, а також право вступати в юридично значимі відносини з третіми особами, бути позивачем і відповідачем у суді, діяти через власні органи управління. Завдання місцевого самоврядування регулюються федеральними й земельними законами. Держава делегує частину своїх функцій органам самоврядування, тому громади й райони виконують покладені на них функції або як інститути самоврядування, або від імені держави й за розпорядженням державного органу в рамках делегованих їм функцій.

При делегуванні повноважень центральними або регіональними органами влади органи самоврядування повинні, наскільки це можливо, мати право вибору в їх здійсненні залежно від місцевих умов, тобто мати відповідні гарантії для їхнього здійснення. Крім того, державні органи у процесі прийняття рішень, які безпосередньо стосуються місцевого самоврядування, повинні консультуватися з цими органами.

Делегування здійснюється на підставі закону й передбачає передачу фінансових засобів, необхідних для здійснення таких повноважень. Однак це підсилює контроль з боку держави за діяльністю органів місцевого самоврядування, які повинні не тільки дотримуватися закону, але й діяти відповідно до політичних пріоритетів уряду. Як вважає німецький вчений Р. Граверт, що досліджував проблеми місцевого самоврядування на прикладі ФРН, “у сучасній Німеччині (як і в інших країнах) доля місцевих органів влади як складових частин держави багато в чому залежить від підтримки з боку останньої. Нерозривно пов’язані з податковою й фінансовою державною системою, вони, скоріше, є частиною єдиного цілого, ніж незалежними територіальними одиницями, і можливість що-небудь розпочати на місцевому рівні більше залежить від загальної ситуації в державі, ніж від специфічних місцевих обставин” [4, с. 99].

До компетенції органів місцевого самоврядування ФРН відносяться: місцеві податки й збори, питання розвитку місцевої економіки, комунальні служби, служби підтримки громадського порядку, дитячі садочки, школи, лікарні тощо. Фактично місцеве самоврядування охоплює практично всі питання життєзабезпечення населення. Федерація й федеральні землі мають обмежену компетенцію – певні завдання, які перераховані й регулюються законами. Муніципалітети на території своєї громади в змозі займатися всіма справами, тобто мають загальну юрисдикцію, обмежену публічно-правовими завданнями.

Основним документом, що регулює юрисдикцію громад, є “Положення про громаду”, яке приймається самостійно кожною федеральною землею. Однак, у цілому дані положення дуже схожі. Крім того, Основний закон Німеччини містить норму, відповідно до якої громадам гарантується право регулювати всі справи місцевого співтовариства в рамках законів і під власну відповідальність. Завдання, які не під силу одному муніципалітету, не завжди передаються вищому рівню управління, але громади можуть вирішувати ці проблеми за допомогою об’єднання або шляхом добровільної угоди між собою. На думку автора, така гнучка система територіального самоврядування Німеччини допомагає муніципалітетам ефективно вирішувати ці завдання, які окремий муніципалітет не в змозі вирішити самостійно, не звертаючись за допомогою до інститутів державного управління.

Стосовно держави, муніципалітети вважаються частиною федеральних земель, тому в Німеччині між федерацією й муніципалітетами практично не існує прямих відносин. Всі основні питання взаємодії органів місцевого самоврядування з державою будуються за допомогою федеральних земель.

Зрозуміло, що надання права місцевого або регіонального самоврядування може бути безплідним, якщо громадяни не виявлять готовності до

переїмання на себе політичної відповідальності на місцевому або регіональному рівнях, тому, як підкреслює професор Т. Вюртенбергер, децентралізована держава має опиратися на громадянське суспільство (Civil Society) або, принаймні, сприяти формуванню такого громадянського суспільства [2].

Важливою гарантією місцевого самоврядування в ФРН є забезпечення фінансової самостійності, тобто права муніципалітетів на власні доходи. В Конституції Німеччини зазначено, що муніципалітети можуть стягувати власні податки (поземельні, на власність громадян і підприємств, землю, промислово-підприємницький дохід підприємств, споживання напоїв, утримання собак). Так, значна частина промислового податку перераховується муніципалітетами в земельний фонд для наступного перерозподілу цих надходжень між громадами. Муніципалітетам належить також певна частка прибуткового податку, який відраховують громадяни, і частка податку з обігу. Крім того, муніципалітети мають право стягувати зі своїх громадян і підприємств цільові збори й внески. Збори бувають як адміністративні, за конкретні офіційні дії громади (наприклад, за видачу дозволу на будівництво), так і збори за користування (наприклад, квитки на суспільні заходи, збори за збирання сміття тощо). Що стосується внесків, то вони являють собою одноразові грошові плати, за допомогою яких муніципалітет покриває інвестиційні витрати на створення, ремонт або модернізацію установ та об’єктів соціальної інфраструктури. Органи місцевого самоврядування можуть зажадати внесків від тих громадян і підприємств, котрим використання створених, відремонтованих (модернізованих) установ дає економічну вигоду. Однак, муніципальні платежі органи місцевого самоврядування можуть стягувати тільки на основі нормативно-правових актів громади, що повинні відповідати закону федеральної землі про муніципальні платежі.

Важливим джерелом доходів для муніципалітетів є також фінансові субсидії державної влади. Фонд субсидій формується за рахунок загальних податкових надходжень федерації й земель (прибутковий та корпоративний податок, податок з обігу). Таким чином, держава вилучає у найбільш забезпечених муніципалітетів частину засобів із метою їхнього перерозподілу на користь більш бідних муніципалітетів.

Муніципалітети у Німеччині мають можливість впливати на федеральні органи влади не тільки за допомогою земель, але й через муніципальні об’єднання, які є у кожній федеральній землі: “З’їзд міст” (для міст не районного підпорядкування), Союз міст і громад (для муніципалітетів районного підпорядкування) і З’їзд районів (для районів). Крім того, є й загальнофедеральні об’єднання: “З’їзд німецьких міст”, “Німецький союз міст і громад” і “Німецький з’їзд крейсів (районів)”. Муніципальні об’єднання мають постійні органи

управління, до складу яких входять представники організацій, що беруть участь у їх створенні. Фінансування діяльності органів управління муніципальними об'єднаннями здійснюється із внесків муніципалітетів, які є членами цих об'єднань, або за рахунок спеціальних державних дотацій. Для вироблення спільних позицій із захисту інтересів муніципальних об'єднань на загальноєвропейському рівні існує робоча співдружність муніципальних об'єднань. Муніципальні об'єднання регулярно обмінюються досвідом через роботу в комітетах, а також через розповсюдження між ними письмової інформації.

Усі законодавчі проекти, які торкаються місцевого самоврядування, відповідно до встановленої законодавчої процедури повинні враховувати бачення органів місцевого самоврядування, а це сповільнює законодавчу процедуру і дозволяє уникнути багатьох помилок. Така модель взаємодії між державою й муніципалітетами, яка побудована у ФРН, на практиці досить добре себе зарекомендувала, тому що посилює рівень зацікавленості громадян у процесах прийняття рішень як на місцевому і регіональному, так і на державному рівнях.

Що стосується України, то ідея впровадження такої форми субсидіарності, як децентралізація влади, що направлена на збільшення повноважень регіонів, пов'язується іноді з перспективою федералізації. Тому деякі дослідники вважають, що надання регіонам більших прав (східні і західні регіони країни мають різні пріоритети щодо вибору зовнішньоекономічних партнерів) потенційно може призвести до ситуації, коли внутрішні зв'язки між ними не зможуть протистояти різновекторним зовнішньоекономічним впливам [8]. Хоча, як вважає А. Колодій, для демократії децентралізація і такий її різновид, як федералізм, – це, насамперед, наближення влади до народу, тому що федералізм не дає сконцентрувати усю владу в руках центру, про що опосередковано свідчить приклад Німеччини, де в умовах відсутності унітарної держави не буде і тоталітаризму [14].

Учасники парламентських слухань “Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування” ще 12 жовтня 2005 року відзначили, що система побудови влади в Україні, з точки зору втілення конституційного принципу народовладдя, переживає глибоку системну

кризу, а діяльності органів місцевого самоврядування бракує ефективності [12]. Закінчується 2008 рік, і не зважаючи на політичну реформу України від 01.01.2007 р., за якою Україна за формою правління стала парламентсько-президентською республікою, ситуація в державі не стала більш стабільною. На думку автора, це показник відсутності децентралізації державної влади в країні, недостатній розвиток місцевого самоврядування, яке не надає у повному обсязі мешканцям територіальних громад своєчасні та якісні послуги.

Сьогодні децентралізація необхідна для формування ефективної влади, інакше неможливо реалізувати потужності та людський потенціал України для досягнення належного рівня якості життя її громадян; але децентралізація влади має бути спрямована на розв'язання політико-правових проблем місцевого самоврядування за рахунок розширення повноважень та фінансових можливостей територіальних громад, їхніх представницьких органів із перетворенням місцевого самоврядування на фінансово спроможний, ефективний та відповідальний інститут публічної влади [11].

Таким чином, аналізуючи взаємодію державної влади і місцевого самоврядування в Німеччині, побудовану на принципі субсидіарності, можна зробити висновок, що застосування цього принципу дозволило створити в країні дієві механізми гарантій і забезпечення місцевого самоврядування.

Внаслідок децентралізації влади місцеві громади отримали можливість самостійно вирішувати переважну більшість своїх справ та проблем і надавати громадянам, які проживають на території громади, якісні публічні послуги. Хоча, як зазначають німецькі дослідники, децентралізація влади в ФРН залежить від розширення обсягу фінансування, який дозволив би вирішувати значущу кількість державних завдань на місцевому та регіональному рівнях [2].

Досвід Німеччини показує також, що впровадження в життя принципу субсидіарності, тобто надання більших можливостей для забезпечення участі місцевої й регіональної влади, допомагає зберегти внутрішню єдність держави. Крім того, принцип субсидіарності допомагає захистити права територіальних громад, забезпечуючи їх всіма правовими засобами для захисту від свавілля державної влади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багмет М.О., Євтушенко О.Н. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті Європейської хартії місцевого самоврядування // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 69. – Вип. 56. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 56-60.
2. Вюртенбергер Т. Історія та легітимізація децентралізованої держави. Електронний ресурс http://www.municipal.gov.ua/data/loads/2005_zbirmik_problemtrans_statta_vurtenberger.doc.
3. Вюртенбергер Т. Організаційна структура регіонального рівня в Німеччині. Електронний ресурс http://www.municipal.gov.ua/data/loads/2005_zbirmik_prob1_decentraliz_statta_vurtenberger.doc.
4. Граверт Р. *Финансовая автономия органов местного самоуправления в ФРГ* // *Государство и право*. 1992. – № 10. – С. 96-107.

5. Давиденко С.В. Европейские уроки децентрализации власти: разные подходы государства и органов местного самоуправления к административной реформе (финансовый аспект) <http://soskin.info/newsfoto/file/Feodosiya/Davidenko.doc>.
6. Европейская хартия местного самоуправления и ее значение. // Полис. 1998. – № 4. – С. 168-172.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування // Місцеве самоврядування. – К., 1997. – № 1-2. – С. 90-94.
8. Іжак О. Принцип субсидіарності ЄС і межі його застосування в Україні. Електронний ресурс. <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm>.
9. Калиновський Б. Значення принципу субсидіарності для демократизації інституційної системи поділу влади в Україні. Електронний ресурс // http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_9/Kalynovsky.
10. Кнемайер Ф.Л. Организация местного самоуправления в Баварии (Основные структуры, особенности, недостатки) // Государство и право. – М., 1995. – № 4. – С. 107-121.
11. Матвієнко А. Місцеве самоврядування як ключовий суб'єкт децентралізації влади. Електронний ресурс. <http://www.viche.info/journal/959/>.
12. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань “Децентралізація влади в Україні. Розширення прав місцевого самоврядування”. Електронний ресурс. <http://www.oblrada.ks.ua/index.php?id=156>
13. Україна: звіт з людського розвитку 2003. Сила децентралізації. – Програма розвитку ООН. – К.: Видавництво: Бліц Принт, 2003. – 136 с.
14. Український федералізм: політичні аспекти. Незалежний культурологічний часопис “ї” // <http://www.ji-magazine.lviv.ua/seminary/2001/sem09-11.htm>.
15. Яцунська О.О. Чотири Кити реформування. Європейський досвід організації самоврядності. // Віче. – 2002. – № 7. – С. 22-27.
16. Punnett R.M. British Government and Politics. Aldershot, 1994. – 588 p.
17. Subsidiarity. Система управління інформацією з питань адаптації законодавства. Електронний ресурс. http://mis.ueplac.kiev.ua/tools/glossary/item_71/.
18. Subsidiarity. EU Glossary. Електронний ресурс. http://europa.eu/scadplus/glossary/subsidiarity_en.htm.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ НА ДОСТРОКОВИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ В УКРАЇНІ

Сучасні електоральні кампанії базуються на маніпулятивних технологіях. Їхня роль – впливати на людські емоції, а особливо на почуття страху та надії. Вивчення політичної реклами на телебаченні блоку партії “Наша Україна – Народна самооборона”, Блоку Ю. Тимошенко та Партії регіонів – приклади маніпулятивних технологій, які використовуються цими діячами під час проведення позачергових парламентських виборів в Україні.

Modern election campaigns are based on the manipulative techniques. Their purpose is to influence human emotions and especially on people’s fear and hope. The study of the TV political advertising of block of parties “Our Ukraine – People’s Self-Defense”, Yuliya Tymoshenko Block of Parties and Party of the Regions are an example of manipulative techniques used by these political figures during pre-term Parliamentary elections in Ukraine.

За останні роки проблема впливу ЗМІ на індивідуальну та масову свідомість, на політико-ідеологічну сферу та психіку людини набула все більшого значення. З розвитком інформаційних технологій різко зросли можливості впливу на свідомість людини та маніпулювання нею. Як результат, сьогодні ми вже не тільки констатуємо наявність “брудних” методів ведення президентських або парламентських кампаній (як колись, у середині 1990-х років), але й аналізуємо можливості їх застосування/нейтралізації.

Досліджуючи різні форми і методи сучасного маніпулювання, американський політолог Р. Гудін виокремлює дві головні його моделі – психологічну і раціональну [1]. Суть психологічної моделі полягає у виборі найбільш відповідних стимулів для приведення в дію саме тих психологічних механізмів, які здатні викликати бажану для маніпулятора реакцію. При такому підході людину вважають простим механізмом, що діє за принципом стимул-реакції [1, с. 25-27]. Навпаки, у раціональній моделі маніпулювання здійснюється за допомогою обману і віроломства [1, с. 43].

На жаль, на пострадянському просторі вивченню маніпулятивних технологій і особливо їх впливу на емоції виборців приділяється недостатньо уваги, хоча фактичного матеріалу для аналізу більше ніж достатньо. Так, аналіз дострокових виборів до Верховної Ради (30 вересня 2007 р.) дозволяє нам дійти висновку, що всі політичні сили, які брали участь у перегонах, намагалися впливати на свідомість електорату та його поведінку.

Отже, розглянемо маніпулятивні технології більш детально на прикладі цих суб’єктів виборчого процесу. Для цього проаналізуємо їх телевізійну політичну рекламу.

Є така російська народна гра, яка називається “Гилка”. Її суть зводиться до того, що дві команди, в складі яких від 5 до 15 учасників, грають у м’яча круглою палицею (“гилкою”) на прямокутному майданчику. Гравці команди, що “б’є”, вибивають “гилкою” підкинутий м’яч і, поки він летить, біжать до протилежного кінця майданчика й швидко повертаються назад. У цей час гравці команди, що “водить”, прагнуть підняти м’яча і “заплямувати” ним одного з тих, які біжать. Якщо їм вдається на льоту зловити

м'яча або поцілити ним гравця протилежної команди, то команди міняються місцями. Кожен вдалий пробіг приносить команді очко. Перемагає команда, що набрала більше очок [2].

Асоціації саме з цією грою виникають у нас під час аналізу політичної реклами на дострокових парламентських виборах, які відбулися в Україні 30 вересня 2007 р. Справді, перехоплення ідей та ініціатив суперників стало однією з характерних рис цієї виборчої кампанії. До особливостей української “гилки” можна також віднести і те, що в ній брали участь не дві, а три команди – фаворити виборчих перегонів: Блок Юлії Тимошенко (БЮТ), Партія регіонів та блок політичних партій “Наша Україна – Народна Самооборона” (НУ-НС).

Початок “гри” поклав Прем'єр-міністр В. Янукович, який на засіданні уряду 15 серпня 2007 р. завдав удару передвиборним позиціям команди Президента, запропонувавши відмінити депутатську недоторканність, а також пільги чиновників усіх рангів ще до дострокових парламентських виборів [3]. Для цього Прем'єр-міністр запропонував на один день зібрати

пленарне засідання Верховної Ради, на якому проголосувати за це рішення.

Проте Янукович не міг не знати про те, що ця, по суті, хороша ідея визначально нездійсненна. Вже хоча б унаслідок того, що більше 150 депутатів від БЮТ і “Нашої України” склали свої повноваження, і в списках ЦВК вважалися як тимчасово непрацюючі. Тоді як депутатська недоторканність – норма конституційна, і її відміна вимагає наявності 300 діючих мандатів. Але навіть якщо допустити, що таке могло відбутися на законних підставах, то маловірогідно, щоб “помаранчевий табір” просто так здав свою основну передвиборну фішку своєму головному політичному опоненту. До того ж, запропонувавши скликати позачергове засідання Парламенту, Янукович перехопив і останній козир у спікера Олександра Мороза, який безуспішно намагався зіграти саме в цю гру [4].

Таким чином, заява лідера Партії регіонів була нічим іншим, як передвиборним PR-ходом, який спін-доктори (політехнологи) цієї політичної сили вирішили відразу ж закріпити у свідомості електорату, включивши ідею відміни депутатської

Таблиця 1

Політична реклама Партії регіонів “Про реформи” [5]

<i>Відео</i>	<i>Аудіо</i>
В. Янукович на фоні парку. Напис на синьому фоні білими літерами: Віктор Янукович	Оптимістична музика, що викликає асоціації з новим днем, що настає
Напис на білому фоні синіми літерами: Прем'єр-міністр України . Внизу – на синьому фоні напис великими білими літерами: ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ “ПАРТІЯ РЕГІОНІВ”	Віктор Янукович: “Минулого року, коли я став Прем'єр-міністром нашим першим завданням була реалізація економічних реформ
Екран поділений на дві частини. Зліва на синьому фоні напис блакитним кольором: Економічна реформа Відміна депутатської недоторканності Конституційна реформа Судова реформа Подолання корупції	
Справа: В. Янукович йде з працівниками заводу. Жовтим кольором “спалахує”: “Економічна реформа” . В. Янукович на зустрічі з працівниками заводу.	Тепер настав час подальших реформ
В. Янукович перерізає червону стрічку. Підіймає шматочок червоної стрічки вгору, посміхається. Люди аплодують йому	
Екран поділений на дві частини. Зліва на синьому фоні напис блакитним кольором: Економічна реформа Відміна депутатської недоторканності Конституційна реформа Судова реформа Подолання корупції Жовтим кольором “спалахує”: “Відміна депутатської недоторканності”	
Справа – В. Янукович на фоні парку. Екран поділений на дві частини. Зліва на синьому фоні напис блакитним кольором: Економічна реформа Відміна депутатської недоторканності Конституційна реформа Судова реформа Подолання корупції Жовтим кольором “спалахує”: “Конституційна реформа”	Конституційна реформа, яка примусить нашу владу поважати закони
Справа – зал засідань Конституційного суду України. Крупним планом Конституція України. Зал засідань Верховної Ради України. Екран поділений на дві частини	

Закінчення таблиці 1.

Зліва на синьому фоні напис блакитним кольором: <i>Економічна реформа</i> <i>Відміна депутатської недоторканності</i> <i>Конституційна реформа</i> <i>Судова реформа</i> <i>Подолання корупції</i> Жовтим кольором “спалахує”: “ <i>Судова реформа</i> ”	Здійснення чесного і неупередженого судочинства
Справа – В. Янукович готується виступити з трибуни Верховної Ради. Крупним планом скульптура Феміди. Екран поділений на дві частини. Зліва на синьому фоні напис блакитним кольором: <i>Економічна реформа</i> <i>Відміна депутатської недоторканності</i> <i>Конституційна реформа</i> <i>Судова реформа</i> <i>Подолання корупції</i> Жовтим кольором “спалахує”: “ <i>Подолання корупції</i> ”	Подолання корупції, від якої страждають наші люди й економіка
Справа – В. Янукович на фоні парку. Напис на синьому фоні білими буквами: СТАБІЛЬНІСТЬ Напис на білому фоні синіми буквами: ТА ДОБРОБУТ Справа – “Символіка Партії регіонів”	Разом ми зможемо реформувати Україну!”

Контрвідповідно НУ-НС на цю рекламу став відеоролик, у якому “регіоналів” звинувачували в непослідовності у вирішенні питання про відміну депутатської недоторканності та порівнювали з флюгером. Використання ж темних тонів, тривожної

музики, “газетних вирізок”, великого знаку питання в кінці кліпу повинно було не тільки викликати негативні асоціації телеглядачів, але й примусити їх засумніватися в правдивості обіцянок Партії регіонів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Політична реклама НУ-НС “Флюгер” [6]

Відео	Аудіо
На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться	Тривожна музика.
Чорно-білий відеоряд. Газетна вирізка: “ ЧИННИК ТИСКУ. Дуже не сподобалася відміна депутатської недоторканності Партії регіонів ”	Голос чоловіка-диктора: “У якому напрямі йде Партія регіонів, говорячи про недоторканність?”
Газетна вирізка: <i>фотографії в анфас і профіль Нестора Шуфрича</i> . Під ними цитата з газети: “ <i>Тепер проти мене щось порушать</i> ”	Минулого року, вони вимагали від Ради не відмінити депутатську недоторканність
На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться. На фоні газети “Українська правда” – вирізка, на білому фоні червоними буквами написано: “ <i>Четов не хоче віддавати недоторканність</i> ”	Потім вони заявили, що підтримують часткову відміну недоторканності
На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться. На фоні газети “Дзеркало тижня” – вирізка, на білому фоні синіми буквами написано: “ <i>Янукович пропонує обмежити депутатську недоторканність і дозволити сумісництво</i> ”. Друга вирізка з газети – розмито	З часом вони знову змінили точку зору, заявивши, що необхідно розповсюдити недоторканність на міністрів уряду
На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться. На фоні газети – вирізка: « <i>Віктор Янукович: “Мене зловили журналісти і запитали, як я ставлюся до депутатської недоторканності. Я дозволив їм доторкнутися до себе, і ніяких питань немає”</i> »	Тепер вони погоджуються зі своїми опонентами, що недоторканність слід відмінити
На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться. На фоні газети “День” – дві вирізки. Перша: “ <i>Першим на порядку денному – питання про зняття недоторканності з депутатів місцевих рівнів</i> ”. Друга: “ <i>Показово, що Партія регіонів дала тільки один голос “за”, і це, очевидно, випадково</i> ”. На фоні темного неба – півень-флюгер, що крутиться. Великий знак питання білого кольору	Хоча вони мали більше 375 днів, щоб це зробити Проблема в тому, що ви ніколи не знаєте, яким шляхом піде Партія регіонів”

Ще однією темою – “м’ячиком” в українській “гилці” – стали соціальні виплати.

Уперше про них заговорила Ю. Тимошенко на презентації своєї програми “Український прорив”. Згідно зі стратегією БЮТ, передбачалося

збільшення виплат: при народженні першої дитини – 12 тис. грн (~\$ 2 400), другої – 25 тис. грн (~\$ 5 000) і третьої та наступних – 50 тис. грн (~\$ 10 000); на догляд за дитиною до трьох років на рівні, не нижче 500 грн (~\$ 100); підвищення

стипендій до рівня прожиткового мінімуму (згідно з прийнятим на 2007 р. Держбюджетом – 510 грн (~\$ 102); надання довгострокових кредитів на житло для молодих сімей під 2-4 % річних [7, 8].

Ця ініціатива була перехоплена Партією регіонів, яка випустила серію роликів на тему “Щаслива родина – успішна країна”, знятих на зразок жанрів популярних у домогосподарок і пенсіонерів телесеріалів.

Отже, в першій “серії” дві немолоді жінки гуляють парком, одна з них везе коляску, інша – тримає в руках собачку, вони вслух роздумують, що якщо люди народжують, то це свідчить про впевненість у завтрашньому дні. На питання ж однієї з них (із собачкою в руках), як молоді мами збираються ставити на ноги своїх дітей, молода вагітна жінка відповідає, що зараз при народженні другої дитини держава виплачує 25 тис. гривень. Після чого її 8-9-річний син радісно заявляє жінкам, що він вже собі замовив на день народження братика велосипед. Закінчується реклама просто фантастичними гарантіями від Партії регіонів: виплатити при народженні першої дитини 11 700 грн (~\$ 2 340), другої – 25 000 грн (~\$ 5 000), третьої та наступних – по 50 000 грн (~\$ 10 000); виплачувати дітям від 3 до 13 років 100 грн (~\$ 20) щомісяця, від 13 до 18 років – 200 грн (~\$ 40) в місяць; підвищити стипендії – від 400 до 1 060 грн (~\$ 80-212) [9].

У другій “серії” молода родина вселяється в новий будинок. Серед членів родини легко впізнати молоду жінку з попередньої серії, вона вже з немовлям, її син – з новим велосипедом, все та ж немолода жінка з собачкою в руках, яку молода жінка вже чомусь називає “мамою” і запитує, чи подобається їй нова квартира. З нових героїв – чоловік головної героїні, та, вочевидь, його батько, одягнений в сорочку-вишиванку і солом’яний капелюх. Усі раді й щасливі, не затьмарює настрій присутніх і розбита молодим чоловіком ваза для квітів. “На щастя!”, – філософськи говорить маленький хлопчик. Вся родина дружно підходить до вікна. Їм відкривається чудовий вид на Дніпро. Ідилічна картина доповнюється гарантіями від Партії регіонів: “Молодим сім’ям з дітьми – доступне житло на 10 років; 20 років на службі – квартира безкоштовно” [10].

Слід зазначити, що “регіонали” також пообіцяли:

- підвищити мінімальну заробітну платню: з 1 січня 2008 р. – 505 грн (~\$ 101), з 1 квітня 2008 р. – 515 грн (~\$ 103), з 1 жовтня 2008 р. – 565 грн (~\$ 113) в місяць;
- стипендії студентам ВНЗ I-II ступенів акредитації з 1 січня 2008 р. – 200 грн (~\$ 40), з 1 вересня 2008 р. – 400 грн (~\$ 80); III-IV ступенів: з 1 січня 2008 р. – 300 грн (~\$ 60), з 1 вересня 2008 р. – 530 грн (~\$ 106);
- студентам-сиротам – не менше 1 060 грн (~\$ 212);

- утричі збільшити виплати курсантам і солдатам термінової служби;
- працівникам бюджетної сфери – отримання квартири при укладенні трудового договору на 20 років з подальшою передачею житла в їх власність [11].

Не залишилася осторонь і партія НУ-НС, яка теж активно залучилася до “соціалістичного змагання”, пообіцявши виборцям виконати, майже як у казці, три, але не бажання, а конкретні завдання:

“Блок “Наша Україна – Народна Самооборона” зобов’язується виконати три конкретні завдання. Перше: ми відмінимо недоторканність і особисті пільги для депутатів Верховної Ради. Ми заощадимо мільйони для українців. Друге: ми підвищимо мінімальну заробітну платню до 600 грн. Третє: ми збільшимо допомогу на новонароджену дитину до 12 тис. грн і більше – за кожну наступну дитину в сім’ї. Блок “Наша Україна – Народна Самооборона”. Закон один для всіх!” [12].

Партія НУ-НС також завірила виборців, що здійснюватиме виплати багатодітним сім’ям у вигляді щомісячної допомоги на дитину віком до 6 років – до 235 грн (~\$ 47), від 6 до 18 років – до 298 грн (~\$ 59,6); підвищить зарплатню працівникам бюджетної сфери на 58 %; збільшить пенсії на 35 %; підвищить стипендії для сиріт, студентів ВНЗ і ПТУ до 1 064 грн (~\$ 212,8); виплатить компенсацію у розмірі 20 000 грн (~\$ 4 000) і забезпечить соціальним житлом випускників ВНЗ, які працюватимуть на селі не менше 3 років; додасть сільським лікарям, учителям, працівникам культури додатково 20 % до окладу [13].

Зрозуміло, що соціальні обіцянки завжди звучать дуже привабливо для виборця, викликаючи у нього сподівання на те, що життя стане кращим, якщо переможе політична сила, за яку він проголосує. Проте, за оцінками економістів, об’єм засобів, необхідних для виконання передвиборчих соціальних обіцянок на дострокових виборах склав:

- Партія регіонів – 55 млрд грн (~\$ 11 000 000 000);
- БЮТ – 100 млрд грн (~\$ 20 000 000 000);
- НУ-НС – 95-105 млрд грн (~\$ 19 000 000 000-21 000 000 000) [14].

Таким чином, ми бачимо, що до програм лідерів виборчих перегонів входили свідомо нездійсненні або просто брехливі зобов’язання.

У цілому, “перехоплення ініціатив” хоч і стало ноу-хау виборчої кампанії, не є винаходом українських політтехнологів. Подібне явище ще у середині XX ст. описав французький постструктураліст та семіолог Р. Барт, назвавши його “викраденням” міфу. Суть цього феномена полягає ось у чому: для того, щоб дискредитувати чий-небудь міф, потрібно створити так званий вторинний міф, в основу якого покласти “історію” свого опонента. “Сила вторинного міфу в тому, що первинний міф сприймається як наївна свідомість, за якою зовні ведеться спостереження”. Як результат,

первинний міф не тільки здаватиметься вигадкою, оманною, але і зруйнує довіру людей, знецінить навіть найкращі ідеї та цінності.

Отже, побудувавши свої виборчі на свідомо нездійсненних або просто брехливих зобов'язаннях, БЮТ, Партія регіонів та НУ-НС використовували

психологічну та раціональну моделі маніпулювання на дострокових виборах 2007 р. Проте зворотним боком цих дій може стати зростання у майбутньому недовіри людей до будь-яких виборчих ініціатив, що проголошуються цими політичними силами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Goodin, Robert (1980). *Manipulatory Politics*. New Haven: Yale University Press. – 250 p.
2. Что такое лапта? // Все, что нужно знать: <http://coolstroy.ru/vse1-1/articles/46.shtml>.
3. Янукович предложил отменить депутатскую неприкосновенность до выборов // ЛІГА. Новости. – 2007. – 15 августа: <http://news.liga.net/news/N0735193.html>.
4. Украинские хроники: без ног блоха не слышит // РИА Новости. – 2007. – 16 августа: <http://ua.rian.ru/analytics/20070816/1918583.html>.
5. Дивись рекламний ролик тут: <http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/60135.html>.
6. Дивись рекламний ролик тут: <http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/61196.html>.
7. Государственный бюджет на 2007 год принят Верховной Радой Украины // Еженедельник Аптека. – 2006. – № 48 (569). – 11 декабря: <http://www.apteka.ua/archives/569/24508.html>.
8. Веб – сторінка БЮТ: <http://www.byut.com.ua/ukr>.
9. Дивись рекламний ролик тут: <http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/61201.html>.
10. Дивись рекламний ролик тут: <http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/61577.html>.
11. Веб – сторінка Партії регіонів: <http://www.partyofregions.org.ua>.
12. Дивись рекламний ролик тут: <http://censor.net.ua/go/offer/ResourceID/60126.html>.
13. Веб – сторінка “Нашої України”: <http://www.razom.org.ua/>.
14. Предвыборные соревнования: экономика политических обещаний // Зеркало недели. – 2007. – № 35 (664). – 22-28 сентября.
15. Барт Р. Миф сегодня // Барт Р. Мифологии. – М., 1996. – С. 262.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена розгляду однієї з актуальніших тем сучасної політичної науки – ролі інформаційних технологій у здійсненні легітимізаційної політики. Автор аналізує детермінанти ефективності та результативності інформаційних технологій як інструментів управління легітимізаційними процесами в суспільстві.

Article is devoted to consideration of one of the most urgent themes of a modern political science – a role of the informational technologies in legitimizing politics realisation. The author analyzes determinants of efficiency and productivity of the informational technologies as the tools of management in the legitimation processes in the society.

За доби постмодерного, постіндустріального, інформаційного суспільства інформаційні технології стають одними з найбільш важливих умов і ресурсів здобуття, утримання та використання влади, реалізації політичних проектів і стратегій, забезпечення суспільним визнанням (легітимністю) пануючих чи опозиційних груп та їх соціальних і політичних практик. Застосування інформаційних технологій дозволяє легітимізаційній політиці організувати, управляти та контролювати процес суспільного визнання (легітимізації) ролі, діяльності, намірів, проектів і рішень певних політичних сил, їх претензій до влади та до визначення напрямів розвитку суспільства. Проте легітимізаційна політика різних політичних сил, попри неодмінне використання інформаційних технологій, при її реалізації має неоднакову ефективність та результативність. У зв'язку з цим актуальною проблемою є необхідність з'ясування того, яким чином та завдяки чому інформаційні технології детермінують ефективність та результативність легітимізаційної політики.

Окремі аспекти ефективності та результативності інформаційних технологій в управлінні процесами легітимізації висвітлювали П. Віріліо [1], О. Осипова [5], Г. Почепцов [7], Е. Тоффлер [10], Ф. Уебстер [11], Ю. Сурмін, М. Теленков [9], А. Миронов [4], Є. Малкін, Є. Сучков [3], В. Полукетов [6], О. Скиперських [8] та інші. Проте вони не проводили окремого та цілісного дослідження цієї проблеми.

Мета статті – виявити детермінанти ефективності та результативності інформаційних технологій як

інструментів здійснення легітимізаційної політики.

На відміну від комунікативних, інформаційні технології є більш широким поняттям. Комунікативні технології в основному пов'язані зі смисловою взаємодією між суб'єктами через організацію передачі, обміну та сприйняття інформації. Інформаційні технології не обмежуються ні взаємодією, ні обміном смислами, застосовуючись у всіх процесах, пов'язаних із добуванням, переробкою, накопиченням, зберіганням, захистом та використанням інформації. Їх вплив розповсюджується на всі сфери функціонування суспільства, на спосіб життя та характер мислення людини, змінює не лише її свідомість, але й несвідоме.

Залежно від акценту на змістовному чи формально-презентаційному аспекті інформації можна специфікувати та умовно розмежувати інформаційні та комунікативні технології. Так, з інформаційними технологіями переважно пов'язані способи та методи роботи зі **змістом** відомостей (**що** говориться, які ідеї, думки, структуровані дані витягають та отримують), із комунікативними технологіями – способи та методи роботи з **формою** організації та передачі відомостей (**як** говориться, через який канал, на якому носії, в якій послідовності передається інформація). Якщо для інформаційних технологій головним є забезпечення якомога більшої внутрішньої та зовнішньої структурованості повідомлення, то для комунікативних технологій на перший план виходить орієнтація на ефективність (форм та способів) передачі та прийняття необхідного смислу повідомлення.

Термін “інформація” (лат. informatio – роз'яснення,

виклад, обізнаність) означає упорядковані відомості про структуру об'єкта, явища, події чи світу в цілому, які дозволяють суб'єкту діяти та управляти з достатньою мірою впевненості в досягненні очікуваного результату. Інформація дозволяє суб'єкту легітимізаційного управління не лише "бачити" можливості, умови розгортання легітимізаційної політики, але й створювати нові умови для посилення ефективності та результативності цієї політики через з'ясування спектру передбачуваних реакцій суб'єктів легітимізації та внаслідок встановлення контролю над інформаційними потоками і дозування важливих щодо легітимізації структурованих відомостей, що впливають на рішення суб'єктів легітимізації. Якщо за аграрної доби головним ресурсом була земля, за індустріальної – капітал, то за постіндустріальної (інформаційної) – знання та інформація. Відповідно, соціальну, економічну, владну нерівність дедалі більше породжує не володіння власністю, фінансовими ресурсами, а доступ та вміння користуватись *об'єктивними та унікальними* знаннями та інформацією.

Саме знання та інформація складають інформаційний ресурс, завдяки якому нечувано зростають можливості з управління легітимізацією влади, політичних інститутів, практик і результатів розподілення національного багатства абсолютної більшості країн сучасного світу. Знання та контроль над інформацією означають успішне здійснення легітимізаційної політики та, внаслідок цього, забезпечують володіння легітимною владою та можливостями майже необмеженого впливу на соціальні та політичні процеси. І, навпаки, відсутність знань та інформації унеможливує для соціальних суб'єктів участь у прийнятті рішень та результативну організаційну діяльність. Як зазначає Е. Тоффлер, "навіть чи потрібен провидець, щоб передбачити, що влада буде перегікати до тих управлінь, які в суперсимволічній економіці контролюють інформацію і розширюють сферу своїх повноважень" [10, с. 308].

Відношення до знань та інформації, здатність та міра оволодіння інформаційними технологіями детермінує можливості соціальних суб'єктів належати до когорти, особливого прошарку суб'єктів легітимізаційної політики, управлінців легітимізаційних процесів у різних сферах функціонування соціального організму, або залишатись лише об'єктами легітимізаційної політики, тобто суб'єктами легітимізації (джерелами легітимності для актуальних та потенціальних носіїв влади), споживачами семантичного (сміслового), а не технологічного рівня інформації, яка організовується суб'єктами управління, легітимізаційною взаємодією та пристосовується до життєво важливих очікувань ініціаторів та каталізаторів наростання легітимізаційних чи делегітимізаційних тенденцій у суспільстві (лідерів думок, активу громадськості, ключових, авторитетних фігур серед політично орієнтованих мас і т.п.). У випадку успішної легітимізаційної політики виразники суспільної думки та залежні від неї індивіди завжди є жертвами

стратегії суб'єктів легітимізаційної політики, що вселяють довіру, проголошують гідні ідеали, пропонують привабливі та сильні ціннісні орієнтири, програмують очікування, що знаходять гармонічне поєднання з найкращими уявленнями про смислове наповнення та перспективи розвитку індивідуальних біографій суб'єктів легітимізації.

Інформаційні технології можна визначити як методи та способи збору, накопичення, переробки, зберігання, захисту та використання структурованих відомостей у процесі вироблення та здійснення управлінської діяльності для досягнення завдань суб'єкта управління. Інформація, власне кажучи, тим і відрізняється від відомостей (даних), що вона цілеспрямовано організована відповідно до інтенцій суб'єкта діяльності. Іншими словами, інформація стає інформацією лише відносно суб'єкта та його тактичних завдань. Міра структурованості та узагальнення інформації перетворює її на знання, що є синтезованим та універсальним видом інформації, придатної до вирішення стратегічних завдань суб'єкта.

Інформаційні технології легітимізаційної політики спрямовані на управління процесом отримання легітимності політичними суб'єктами за допомогою інформації (її добування, обробки, зберігання та використання).

Особливої значущості у процесі здійснення легітимізаційної політики набувають, по-перше, технології збору інформації про ціннісні ієрархії, бажання, пристрасті, прихильності, реакції та способи дії суб'єктів легітимізації, які виступають донорами легітимності для суб'єктів боротьби за владний вплив; по-друге, технології захисту (приховування) інформації, здатної негативно впливати на рішення суб'єктів легітимізації про визнання та підтримку тих чи інших політичних сил; по-третє, технології інформаційного впливу на донорів легітимності як методи і способи інформаційного тиску на них із метою примушення їх до легітимізації владного статусу тих чи інших політичних акторів.

Ефективність та результативність інформаційно-аналітичних технологій багато в чому залежить від їх здатності забезпечувати такі характеристики інформації, як *адекватність* та *точність* (наприклад, про соціальний склад, ціннісні та політичні преференції виборців округу чи про політичних конкурентів, їх стратегії та заплановані акції), *актуальність* чи *своєчасність* (відповідність часу чи моменту, коли інформація може бути використана з максимальним ефектом), *повнота* чи *достатність* (необхідний обсяг відомостей для побудови на їх основі результативної діяльності), *об'єктивність* чи *достовірність* (міра надійності відомостей), *унікальність* (міра обмеженості доступу до інформації). Всі ці властивості інформації визначають її *цінність* та дають переваги тим, хто нею користується.

Проте, зовсім інші характеристики інформації виходять на перше місце, коли інформаційні технології

використовуються не для збору упорядкованих відомостей про суспільно-політичну реальність та наявність тих чи інших тенденцій її трансформації, а для створення контекстів, нав'язування перспектив, у рамках яких діяльність та поведінка суб'єктів легітимації буде, по-перше, природно вписуватися в соціально-життєві сценарії їх реагування; по-друге, означати визнання та підтримку політичних сил, в інтересах яких здійснюється легітимаційна політика.

Усі інформаційні технології легітимаційної політики – це системне утворення, що організовується єдиною метою – досягненням легітимності. Тому неприйнятно та неприпустимо зневажати, скажімо, технологіями збору інформації (інформаційно-аналітичними технологіями), розраховуючи лише на технології інформаційного впливу. Скоріш за все, такий вплив не буде дієвим, якщо не буде виходити з ціннісних настанов, очікувань та запеклих проблем, на вирішення яких налаштовані суб'єкти легітимації. Як відомо, значна частина населення ставиться з недовірою до повідомлень, які не відповідають особистим чи соціальним очікуванням і, навпаки, мають надзвичайну довіру до повідомлень протилежного характеру.

Інформаційно-аналітичні технології легітимаційної політики, головним чином, націлені на отримання її суб'єктами ключової стратегічної переваги, якою є швидкість адаптації системи управлінсько-легітимаційних дій до мінливої політичної дійсності та трансформації її сприйняття громадськістю. Сутність інформаційно-аналітичних технологій легітимаційної політики полягає в отриманні знань про бажання і реальні наміри різних соціальних груп підтримувати ті чи інші політичні сили та прийняті тих чи інших політичних рішень. Соціологічні опитування та проведення фокус-груп можуть дати адекватну інформацію про способи дії та реакцію суб'єктів легітимації, але лише в тих випадках, коли при їх організації береться до уваги різниця між відповідями та ймовірністю їх реального втілення, тобто враховуються вольовий, колективістський та обставинний чинники. Тут важливо з'ясувати не декларативні позиції різних соціальних груп, а їх можливі способи дії (стратегії) залежно від тих чи інших обставин. Іншими словами, спеціаліст з інформаційно-аналітичних технологій повинен не лише визначити уявлення, цінності, норми та принципи поведінки суб'єктів легітимації, а й створити моделі їх сприйняття та способів реагування в різних умовах розвитку політичної ситуації.

Важливою інформаційно-аналітичною технологією легітимаційної політики є з'ясування легітимаційної стратегії політичних конкурентів та ресурсів її забезпечення. Особливої важливості тут набуває отримання такої інформації, яка дозволяє успішно вести делегітимаційну кампанію проти політичних суперників. Основним джерелом такої інформації є виступи, висловлювання самих конкурентів та повідомлення про них у ЗМІ. Зміст виступів

конкурентів дозволяє встановити, на які соціальні групи, цінності та методи вони роблять ставку в прагненні притягнути на свою користь більше легітимності. Відкритий друк традиційно є найбільш емним та використовуваним каналом одержання інформації. Як відомо, всі розвідки світу від 80 до 95 % відомостей черпають із відкритих джерел і лише від 5 до 20 % – через агентурну мережу [2, с. 313]. Тому на одне з перших місць за значенням виходять методи добування корисної інформації через аналіз матеріалів преси. Під час аналізу інформаційних матеріалів, як правило, звертають увагу на кількість позитивних і негативних щодо політичного конкурента публікацій, їх ідеологічну, політичну та соціальну спрямованість, коло їх авторів та можливих замовників, наявність у цих публікаціях збалансованої оцінки дійсності, – все це дозволяє визначити розстановку політичних сил, особливості легітимаційної політики кожної з них, передбачити можливі сценарії подальшого розгортання їх легітимаційних стратегій.

Значимо, що у всій своїй сукупності інформаційні технології легітимаційної політики спрямовані, головним чином, на управління та контроль над інформаційними потоками з метою здобуття легітимності політичними силами, що здійснюють владу чи лише претендують на це.

Слід звернути увагу, що велику роль, особливо на території країн пострадянського простору, у здійсненні контролю над інформаційним простором відіграє адміністративний ресурс, що може обумовлювати особливості застосування інформаційних технологій. Як відомо, адміністративний ресурс з контролю над інформаційними потоками може набувати різних форм, серед яких цензура, тиск і залякування журналістів, адміністративний і господарчий контроль над ЗМІ аж до їх купівлі, адміністративний тиск на типографії, що друкують продукцію опозиційних кандидатів, тиск на самих опозиційних кандидатів, відсторонення їх від виборів на етапі збору підписів (приклад – президентські вибори 2008 р. у Росії).

Проте, надто явне використання адміністративного ресурсу у контролі над інформаційним простором приречене на невдачу. По-перше, внаслідок надмірного тиску “зверху” різко втрачають довіру ЗМІ, що грають на стороні офіційної влади; по-друге, особливою популярністю та впливом починають користуватись альтернативні джерела інформації: Інтернет, листівки, виступи ораторів на масових акціях протесту, слухи. Слід пригадати хоча б радянську систему з її тотальним контролем інформаційного простору, яка, попри необмежені адміністративні можливості, не могла припинити віщання на території СРСР “ворожих” західних радіостанцій.

Справа в тому, що такі інформаційні технології, як політична реклама та пропаганда, практично не мають самостійного легітимаційного значення, особливо, якщо джерелом їх розповсюдження є заангажовані ЗМІ. І, навпаки, якщо ЗМІ мають авторитет

“незалежних”, об’єктивних, довіра населення до них автоматично може переноситися (екстраполюватися) на політичну рекламу, що виділена окремим блоком. Проте, неприхована політична пропаганда під виглядом новин у сучасного читача чи глядача скоріше викликає роздратування, зменшення уваги та зростання скептицизму до повідомлень певного ЗМІ.

Тому головною інформаційною технологією легітимісної політики, без якої неможливе ефективне здійснення багатьох інших технологій щодо інформаційного впливу, є демонстрація мас-медіа своєї нейтральності, об’єктивності через представлення декількох позицій, уникнення нав’язливих коментарів, намагання зберегти видимість неупередженого висвітлення політичних баталій із викладенням лише незаперечної правди голого факту. Головне завдання, яке вирішує ця інформаційна технологія, – виклик та зміцнення довіри до відповідного мас-медіа та, внаслідок цього, посилення його легітимісного статусу серед інших ЗМІ. Через це критичний бар’єр у реципієнтів цього мас-медіа знижується, і воно стає більш ефективним у виконанні політико-пропагандистських завдань та у реалізації легітимісної політики.

Під час інформаційного впливу на суб’єктів легітимісної політики широко використовується принцип інформаційної асиметрії, коли цінність інформації залежить від сили та обсягу уваги, які вона викликає та може викликати. Цей принцип передбачає, що унікальна, незвична, шокуюча інформація може витіснити іншу та привернути увагу громадськості до подій, осіб, проблем, які виходять на перший план та набувають особливого соціального значення. По суті, принцип інформаційної асиметрії в сприйнятті громадськості стає принципом ціннісної ієрархізації соціально-політичного життя, що обумовлює міру легітимності діючих осіб, функціонуючих інститутів, насущних проблем та тих чи інших перспектив розвитку.

Принцип інформаційної асиметрії лежить в основі застосування такої інформаційної технології, як спін (від англійського spin – розкручувати). Розкручування теми – це одночасно і подолання інформаційного шуму, і виділення суспільно значимих проблем та подій, і ненав’язливе вступлення у світ ціннісних орієнтацій людини, і ототожнення суб’єктивного з об’єктивним, і управління ходом думок громадськості та підштовхування до “правильних” висновків, і, нарешті, створення міцних підстав для легітимізації правлячих чи опозиційних сил. В основі впливу інформаційної технології розкручування (спіну) теми – вмиле надання фактові, події, вчинку певної особи суспільної значимості через висвітлення у відповідному контексті, наприклад, зловживання політиками чи чиновниками владою, порушення конституції, загрози соціально-економічним, політичним чи культурним інтересам певних суспільних груп.

Важливою є відповідь на питання, від чого саме залежить ефективність технології розкручування теми та, разом з тим, її легітимісний потенціал

(тобто можливість мобілізувати, сконцентрувати та спрямувати потоки легітимізації від її суб’єктів на користь носіїв влади та претендентів на цю роль). По-перше, це тривалість обігу, повторюваність теми, щільно пов’язаної з позицією політичної сили чи лідера; по-друге, це інтерес теми для громадськості та цікава її постановка політичною особою чи силою, що претендує на легітимність; по-третє, чітка заостреність теми стосовно наявної проблеми; по-четверте, незалежність теми (її об’єктивна суспільна значущість) від політичних сил чи осіб, за допомогою розкручування якої відбувається позиціонування їх іміджу; по-п’яте, вихід теми на особисті мотиви суб’єктів легітимізації (наприклад, вступ до ЄС – можливість збільшення горизонтальної соціальної мобільності для кожного).

Слід зазначити, що інформаційна технологія розкручування теми є засобом просування іміджу політика чи політичної сили, тобто перетворенням первісного політичного іміджу в мас-медійний. Мас-медійний політичний імідж детермінується набором політично важливих тем, ініціювання яких пов’язується громадськістю з певною політичною особою чи силою. У свій час американський дослідник Дж. Візерспун стверджував, що “президент – це послання” (“President is Message”) [4, с. 187]. “Іншими словами, – зазначає з цього приводу російський автор А. Миронов, – імідж кандидата “по-американськи” складається не із якостей, а із... заявлених тем!” [4, с. 187]. Російські спеціалісти з організації виборчих кампаній Є. Малкін і С. Сучков підкреслюють, що “свої звернення до виборців (на зустрічах, через ЗМІ) кандидат” має будувати “на основі жорстко фіксованого набору певних тем кампанії. Відпрацювання таких тем є одним із важливих засобів впровадження позитивного образу кандидата в масову свідомість і завоювання голосів. Головна вимога, що висувається до тем кампанії: вони повинні відповідати образу кандидата. При цьому набір тем має охоплювати всі стратегічні напрями формування і розширення образу, компенсації антиобразу і боротьби з конкурентами” [3, с. 152].

Обмеження набору тем (як правило, трьома – максимум п’ятьма темами), їх відповідність іміджу політика/політичної сили та напрямам його вирашного розвитку на фоні концептуальної боротьби з політичними противниками – все це допомагає посилити ефективність застосування інформаційної технології спіну (розкручування) в період виборчих кампаній для отримання претендентами на владу необхідної легітимності від спонсорів чи виборців. Такі вимоги до застосування інформаційної технології спіну у формуванні та розширенні політичного іміджу виходять із загальних закономірностей сприйняття інформації масовою свідомістю – неуважність, схильність до ототожнень, фрагментарність, швидка втрата інтересу, оцінка інформації не шляхом її критичного аналізу (тим більше, деконструкції), а на основі її доступності, простоти, повторюваності, прийняття іншими. В тій чи іншій мірі суб’єкти легітимісної політики враховують ці закономірності сприйняття інформації

не лише при застосуванні технології спіну.

Однією з інформаційних технологій, яка використовується з метою притягнення легітимності, є акцентування, випинання новизни. Дуже часто інформацію пов'язують із отриманням нових відомостей про об'єкт, явище чи подію, саме в цьому вбачаючи її цінність. Тому одним із моментів успішності інформаційного впливу є наявність певної частки новизни. Новизна в обіцянках політиків не лише привертає увагу суб'єктів легітимності, але й змушує їх розцінювати претендентів на владний статус як шанс змінити своє власне життя на краще. Й не важливо, що самі обіцянки, програмні побудови політиків виглядають нездійсненими та фантастичними, набагато страшніше для виборця виглядає загроза втратити єдино можливий, унікальний шанс покращити свою долю через зміну носіїв політичної влади. Іншими словами, новизна інформації, джерелом якої виступає претендент на владний статус, може означати для виборця як унікальність політика та виключність його можливої ролі у майбутній політичній історії країни, так і шанс учасника виборів стати символічною "повивальною бабкою" народження щасливого завтра. У зв'язку з цим, ледве не кожний із більш-менш вагомих політиків прагне підкреслити новизну своїх програмних настанов.

Досить популярною серед технологій інформаційного впливу легітимісної політики є технологія дезінформації. Проте, вона є результативною лише в тому випадку, коли адресат дезінформаційного повідомлення, перш за все, суб'єкт легітимності, не має альтернативного джерела інформації. В іншому

випадку, суб'єкт легітимісної політики своїми діями може знищити авторитет джерела інформації, що буде мати негативні наслідки для подальшої реалізації його легітимісної стратегії. Справа в тому, що викрита дезінформація істотно знижує рівень довіри до джерела її розповсюдження та, одночасно, до тієї політичної сили, для вираження інтересів якої систематично використовувалося це джерело.

Таким чином, інформаційні технології детермінують ефективність та результативність легітимісної політики завдяки забезпеченню ними міри внутрішньої та зовнішньої структурованості інформації. Показниками внутрішньої структурованості інформації є її послідовність, зв'язність, несуперечність та проблемно-тематична організованість. Показниками зовнішньої структурованості інформації виступають її відповідність, по-перше, структурі реальності з урахуванням часово-просторових особливостей останньої, по-друге, управлінським та життєвим стратегіям учасників легітимісного процесу. Причому, якщо суб'єкти легітимісної політики, головним чином, орієнтовані на сприйняття технологічної складової інформації, то суб'єкти легітимності – на її семантичний (смысловий) аспект. Це означає, що з точки зору впливу на суб'єктів легітимності інформація має оцінюватися за її відповідністю до уявлень, стереотипів, цінностей, знань, психологічних особливостей, очікувань, бажань суб'єктів легітимності, а з точки зору суб'єктів легітимісної політики, за тим, наскільки ти чи інша інформація (актуальна, достовірна, точна чи навпаки) може слугувати засобом успішної реалізації легітимісної стратегії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирилю П. Информационная бомба. Стратегия обмана. Пер. с фр./ Перевод И. Окуневой. – М.: ИТДГК "Гнозис", Фонд "Прагматика культуры", 2002. – 192 с.
2. Доронин А.В. Бизнес-разведка. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: "Издательство "Ось-89", 2007. – С. 313 (528 с.).
3. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий и партийного строительства. – К.: Основні цінності, 2005. – 528 с.
4. Миронов А.С. Раздувай и властвуй. – М.: Добросвет, 2001. – 216 с.
5. Осипова Е.В. Современные концепции власти // "Технология власти" (философско-политический анализ). – М.: ИФРАН, 1995. – С. 14-26.
6. Полуэктов В.В. Полевые и манипулятивные технологии. Настольная книга менеджера избирательных кампаний. – М.: НПИД "Русская панорама", 2003. – 464 с.
7. Почепцов Г.Г. Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований. – К.: Изд-во "АДЕФ-Украина", 1998. – 332 с.
8. Скиперских А.В. Легитимация и делегитимация постсоветских политических режимов: монография. – Елец: ЕГУ им. И.А. Бунина, 2006. – 142 с.
9. Сурмин Ю.П., Туленков Н.В. Теория социальных технологий: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2004. – 608 с.
10. Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО "Издательство АСТ", 2003. – 669 с.
11. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

ПРИНЦИПИ ТА ІНСТИТУТИ ЕТНОПОЛІТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Данна стаття присвячена проблемам принципу етнополітичного менеджменту та його організації в системі управління сучасної України. Охарактеризовано функціонування основних інститутів у системі державної етнонаціональної політики.

This article is devoted to the principles of ethnical and political management and its organization in the governmental system of Ukraine today. It gives characteristics to the main institutions and their functioning in the system of state ethnical and national policy.

У контексті розгляду сукупності питань із методики і технології (практики) управління етнополітичними процесами важливе місце посідають принципи його здійснення та основні інститути, які забезпечують ці процеси.

Слід наголосити на тому, що національні меншини в Україні визнані на конституційному рівні і держава, як зазначено у ст. 11 Конституції України “сприяє... розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України” [1, с. 8].

Такий статус етнічних спільнот у нашій державі об’єктивно обумовив вироблення належних засад і принципів етнополітики в Україні та функціонування спеціальної інституційної системи захисту прав і забезпечення потреб національних меншин. Все це у своїй цілісності складає окрему галузь, яку, керуючись міжнародним досвідом, означено терміном “етнополітичний менеджмент” (від англ. management – керування, управління). Чітке і докладне визначення цього поняття подане у спеціальних довідкових виданнях [2, с. 106-107]. Більшість фахівців вважає, що етнополітичний менеджмент є складовою частиною більш загального державного механізму регулювання етносоціальних та етнополітичних процесів, але такою частиною, яка виділяється своїми специфічними принципами – засадами і оперується відповідними інституціями, відмінними від інших соціальних сфер.

На сьогодні в Україні діє спеціальна інституційна система, що за своєю функціонально-організаційною суттю і призначенням являє собою сукупність принципів, норм і гарантій, на основі яких здійснюється діяльність органів публічної влади, неурядових організацій тощо у сфері захисту прав національних меншин [3, с. 4-5].

Слід зазначити, що Українська держава у здійсненні етнополітичного менеджменту постійно виходить із усвідомленої необхідності здійснювати важливі соціально-економічні та духовно-політичні перетворення у нашому поліетнічному суспільстві з обов’язковим урахуванням основних принципів національної політики. За великим рахунком і за основною метою – це вміння державницького рівня своєчасно передбачати і, головне, розробляти механізми узгодження національно-специфічних інтересів етнічних меншин із загальнодержавними стратегіями розвитку країни [4, с. 1-5].

За відпрацьованими схемами принципи етнополітичного менеджменту як складової загальної державної етнополітики, складають вихідний мінімум настанов і напрямків. На основі останніх уможлиблюється узгодження етнічних інтересів окремих етнічних груп і цілих спільнот такого типу, врахування як їхніх соціально-політичних позицій, так і об’єктивних чинників розвитку суспільства з багатонаціональним складом населення. Виходячи з напрацьованого досвіду багатьох

європейських держав, у т. ч. України, можна означити такі основні принципи у цій сфері:

- визнання етнічних прав особи невід’ємним елементом прав людини і громадянина, їх основних свобод;
- конституційне гарантування рівних можливостей для участі громадян у всіх сферах суспільного життя незалежно від їхньої етнічної приналежності;
- забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, сприяння збереженню та розвитку їхніх культур, мов і традицій;
- дотримання паритетного балансу загальнонаціональних, регіональних і суто етнічних інтересів;
- підтримання атмосфери взаєморозуміння і терпимості, культурного діалогу між усіма етнічними спільнотами, громадянами незалежно від статі, віросповідання, національного походження, соціального стану та регіону проживання;
- функціонування багатонаціонального українського суспільства на засадах цивілізованого діалогу, мирного розв’язання конфліктів, відмови від застосування сили;
- послідовне відновлення прав депортованих етносів, не вдаючись і не допускаючи при цьому нових дискримінаційних утисків за національно-культурними ознаками;
- застосування діючих і сприяння у створенні нових міжнародних інструментів та механізмів захисту прав і свобод українців у зарубіжних країнах [5, с. 9-10].

Дотримання цих принципів повинно включати і ту неодмінну умову, аби здійснення кожного з них не призводило до ігнорування чи порушення інших. Тому все це потребує реалізації таких обов’язкових заходів:

- по-перше, запровадження законних (легітимних) механізмів прийняття відповідних правових норм, котрі б реально гарантували практичне втілення в життя вищезазначених принципів;
- по-друге, активного приєднання України до міжнародних угод, пактів, конвенцій ООН, ОБСЄ, Ради Європи, які визначають основоположні права людини і права етнонаціональних меншин;
- по-третє, постійної співпраці з міжнародними організаціями і незалежними експертами у здійсненні аналізу та виробленні оцінювальних висновків стосовно міжетнічної ситуації в Україні [6, с. 4,7, 1385, 139-140].

Якщо виходити з найбільш загальних принципів захисту і реалізації прав меншин в умовах нашого поліетнічного суспільства, то відповідні соціально-економічні, політичні та культурницькі заходи мають здійснюватися за обов’язкового врахування строго окреслених принципових засад у сфері міжнаціональних відносин. Суть цієї політики полягає у використанні суспільного

механізму постійної кореляції, узгодження національно-специфічних інтересів етнічних спільнот із усім комплексом проблем функціонування і розвитку держави [7, с. 2, 170-175]. Ключовими принципами такої політики є суто ціннісні орієнтири, які, на противагу загальним деклараціям, впроваджуються шляхом реалізації політики взаємодії, співробітництва різних національностей із своїми специфічними, притаманними лише їм, інтересами. Причому робота організовується так, аби принципи державної політики у сфері міжнаціональних відносин склали строго необхідний мінімум настанов, на основі яких і здійснюється узгодження етнічних інтересів окремих груп та цілих спільнот, враховуючи і їхні соціально-політичні позиції, і об’єктивні чинники розвитку суспільства з поліетнічним складом населення [8, с. 214, 218].

У сучасній Україні система національних інститутів етнополітичного менеджменту, у тому числі етнічних спільнот, склалася таким чином, що у гарантуванні їх законодавчого забезпечення провідне місце належить Верховній Раді України – єдиному органу законодавчої влади. В Основному Законі держави викладені її повноваження щодо законодавчо-правового регулювання у цій галузі [9, с. 45-68].

У складі Верховної Ради України функціонує профільний Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [10]. До його структури серед інших (до недавнього часу) належали підкомітети: з питань корінних народів, національних меншин та етнічних груп; з питань міжнаціональних відносин; з питань біженців, міграції та у зв’язках з українцями, які проживають за кордоном [11, с. 24-25].

Що стосується виконавчої влади, то, як відомо, згідно з Конституцією України державний суверенітет, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави забезпечує Кабінет Міністрів України, який, зокрема, розробляє і здійснює заходи стосовно забезпечення прав і свобод людини та громадянина, в тому числі – національних меншин [12, с. 81-88].

Щодо мережі (системи) національних інститутів – центральних та місцевих органів етнополітичного регулювання в Україні, тобто його управлінського рівня, то її становлення почалося на рубежі 1990-х років. Саме тоді етнополітику – на рівні контролю етносоціальних процесів – було віднесено до функцій державного управління.

Формування національних інститутів етнополітичного менеджменту усіх рівнів із самого початку передбачало створення у системі державної виконавчої влади спеціальних органів та установ, що відають справами національних меншин, а також представництв при цих органах громадських організацій етнічних спільнот. В Україні таким органом є Державний комітет у справах національностей та міграції. За 17 останніх років він зазнав 12 організаційно-структурних

трансформацій. Але це був перший і єдиний до сьогодні національний інститут центральної виконавчої влади України в зазначеній галузі [13, с. 121-126].

Реорганізації цього органу хоч, на думку деяких експертів, не завжди були доцільні і виправдані, все ж диктувалися конкретними поточними політичними моментами, які домінували в той чи інший час.

Паралельно з формуванням, трансформаціями і реорганізаціями центрального органу виконавчої влади України в етносоціальній сфері активно була аналогічна робота в регіонах та на місцях. За короткий час були створені відповідні підрозділи в обласних державних адміністраціях, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, при Кабінеті міністрів автономної Республіки Крим [14, с. 206-207].

Чільну роль у сфері захисту прав національних меншин відповідними національними інституціями України посідає інституція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, правовий статус якого визначається на основі Закону України "Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини" від 23 грудня 1997 року. Парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює саме Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Він організовує свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб. Його зусилля доповнюють існуючі засоби захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, не відмінюють їх і не тягнуть за собою перегляд компетенції державних органів, які забезпечують захист і поновлення порушених прав і свобод [15].

У практичній діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини захист національних меншин займає важливе місце. Іноді це набуває загальнонаціонального масштабу. Так, за ініціативою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини і за підтримки Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин, а також за участю Державного комітету України у справах національностей та міграції в Україні з червня до листопада 2002 р. у шести регіонах (Автономній Республіці Крим, Донецькій, Закарпатській, Львівській, Одеській та Чернівецькій областях) реалізовано спільний проект "Моніторинг дотримання прав національних меншин в Україні". Його метою було одержання об'єктивної аналітичної інформації про стан дотримання та реалізації прав і свобод представників національних меншин у конкретному регіоні України, узагальнення цієї інформації та використання її у спеціальній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка представляється парламенту, а також під час розробки спеціальних рекомендацій для представницької й виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Суттєвим елементом системи національних інститутів етнополітичного менеджменту в Україні є функціонування неурядових організацій, що опікуються цим (політичних партій, громадських об'єднань, благодійних фондів, релігійних громад). Можливо, найбільш показовою і змістовною у цьому плані є діяльність громадських організацій національних меншин. Вони створюються на основі Закону України "Про об'єднання громадян", у відповідності із Положенням про порядок легалізації об'єднань громадян, санкціонованим Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян" № 140 від 26 лютого 1993 р., а деякі з них – у відповідності з порядком реєстрації філіалів, відділень, представництв та інших структурних осередків громадських (неурядових) організацій зарубіжних держав в Україні, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України "Про порядок реєстрації філіалів, відділень, представництв та інших структурних осередків громадських (неурядових) організацій зарубіжних держав в Україні" № 145 від 26 лютого 1993 р.

Громадські організації національних меншин в Україні – це повноправні суб'єкти процесу вироблення і реалізації державної політики у сфері міжнародних відносин [16]. Згідно з Розпорядженням Президента України "Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств" [17] № 252/2001-рп від 21 вересня 2001 р. затверджені відповідні заходи щодо державного сприяння національно-культурним товариствам. Громадські організації національних меншин України вільно проводять свої конгреси та з'їзди, науково-практичні конференції і семінари. Для них створюються сприятливі умови щодо здійснення культурно-просвітницької діяльності, зокрема, їм надаються приміщення, відповідні матеріальні ресурси та фінансова підтримка. Так, лише протягом 2001 року з Державного бюджету України та місцевих бюджетів на підтримку діяльності національно-культурних товариств України було виділено 1 млн 300 тис. грн та передано у користування 331 приміщення [18].

Громадські об'єднання національних меншин, статус яких визначає Закон України "Про об'єднання громадян", є, по суті, організаційною формою важливої інституції з етнополітичного менеджменту. На думку деяких експертів, цей Закон є універсальним – йому притаманний метод загального закріплення найважливіших відносин у сфері щодо політичних партій та громадських організацій [19, с. 112].

Відповідно до статті третьої Закону України "Про об'єднання громадян" основним суб'єктом національно-культурної інституції етнічних меншин є одна з громадських організацій, створена громадянами України "для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів". Більш розширено

види організаційних форм таких об'єднань розкрито у статтях 7 і 8 Основ законодавства України про культуру, а саме: громадяни мають право створювати національно-культурні товариства, творчі спілки, фонди, асоціації, центри та інші громадські об'єднання [20, с. 112]. Ці об'єднання цілком можна віднести до низових (на відміну від центральних) інститутів етнополітичного управління, перш за все, у плані зворотного і зустрічного зв'язку з відповідними державними інституціями.

Із змісту статті 20 Закону "Про об'єднання громадян" випливає, що національні громадські організації мають право виступати учасниками цивільно-правових відносин, представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних та громадських органах, брати участь у політичній діяльності, проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо), вносити пропозиції до органів влади й управління, засновувати засоби масової інформації [21, с. 118-119].

Вони переважно беруть участь у законопроектній роботі, звертаючись до суб'єкта законодавчої ініціативи з пропозиціями прийняти певний законопроект чи інший документ, брати участь у роботі експертних чи робочих груп, парламентських слуханнях тощо [22, с. 30-33, 74-76].

Ще одним дуже важливим завданням національних інститутів етнополітичного менеджменту є запобігання міжетнічних конфліктів шляхом впровадження превентивних дієвих заходів у латентний період їхнього розвитку, а також сприяння формуванню в Україні інтегруючого типу етносоціального розвитку суспільства [23, с. 38].

На нашу думку, цілі та завдання національних інститутів захисту прав меншин із самого початку їх становлення повинні бути направлені на те, щоб їх реалізація принесла цілком конкретний результат, який підтверджує основоположну тезу про те, що в умовах дезінтеграції старої політичної системи й ідеології в державах колишнього СРСР вкрай необхідно досягти належної рівноваги між загальними потребами економічного та політичного розвитку і потребами загальнонаціонального відродження на шляхах етнонаціональних перетворень. Саме така позиція, вибір таких цілей і завдань етнополітики відповідав би об'єктивним та суб'єктивним умовам проходження Україною фази прогресивної трансформації суспільства. При цьому слід було виходити з того, що національні інституції різних рівнів повинні відігравати тут свою повноцінну роль, стаючи об'єктивною закономірністю самого прогресу міжетнічних відносин як реально існуючої і сприятливої форми людської життєдіяльності.

Головною метою діяльності цих інститутів є всебічне забезпечення у сфері, яку вони регулюють, перш за все, політичної злагоди; досягнення розумної рівноваги; стійкого розвитку; дотримання основ справедливої державної етнополітики;

міжетнічного єднання як запоруки безпеки держави і громадянина; утвердження в громадській думці гуманістичної моралі, толерантності, віротерпимості, взаємоповаги незалежно від етнічної та конфесійної приналежності.

Особливістю інституційної системи етнополітичного менеджменту в Україні є те, що вона включає в себе, на відміну від нормативної системи захисту прав етнічних спільнот, також органи публічної влади: структури державного управління, органи місцевого самоврядування, неурядові організації, підприємства, установи, у тому числі ті, які не набули статусу юридичної особи, наприклад, громадські організації національних меншин, реєстрація яких відбулася шляхом повідомлення про легалізацію, а також правові норми та принципи, що регламентують їх діяльність у сфері захисту прав національних меншин.

У нашій державі інституційна система захисту прав національних меншин включає в себе, як основні складові елементи, їхній захист:

- вищими органами державної влади загальної компетенції;
- головним органом вищої виконавчої влади у даній сфері – Державним комітетом України у справах національностей та міграції;
- іншими (відповідного профілю) центральними органами державної виконавчої влади;
- органами судової влади;
- місцевими органами державної виконавчої влади;
- органами місцевого самоврядування;
- неурядовими організаціями (політичними партіями, громадськими організаціями, благодійними фондами, релігійними об'єднаннями).

Фахівцями справедливо наголошується, що реалізація державної етнополітики відповідними національними інституціями в Україні здійснюється на базі збалансованого паритету між централізованими засадами і відходом від всеохоплюючого і нав'язуваного зверху планування, шляхом забезпечення належної самостійності носіям-суб'єктам регіональної влади [24].

Що стосується функціональних методів діяльності відповідних національних інституцій у сфері етнополітичного менеджменту, то можна з них виділити, як ключові, такі:

- **адміністрування** як організаційне регламентування, тобто прийняття рішень через посередництво законів, декретів, постанов, указів, статутів тощо;
- **прогнозування**, тобто орієнтація на інформацію, отриману при здійсненні постійного моніторингу етносоціальних процесів;
- **моделювання** – створення більш раціональних моделей – варіантів майбутніх управлінських ситуацій у галузі державної етнополітики;

- **економічні**, які діють завдяки фінансовій підтримці різних сфер розвитку етнонаціональних спільнот;
- **соціальні** – це надання різного роду пільг та гарантій представникам етнічних меншин;
- **політичні**, які виражаються у сприянні діяльності громадських та політичних організацій етносів держави.

Необхідно наголосити, що ключовими принципами такої діяльності є суто ціннісні орієнтири, які, на противагу загальним деклараціям, впроваджуються шляхом реалізації політики взаємодії, співробітництва різних національностей зі своїми специфічними, притаманними лише їм, інтересами. Робота організовується таким чином, що принципи державної політики у сфері міжнаціональних відносин складають необхідний мінімум настанов, на основі яких здійснюється узгодження етнічних інтересів окремих груп та цілих спільнот, враховуючи і їхні соціально-політичні позиції, і об'єктивні чинники розвитку суспільства з поліетнічним складом населення. Дотримання цих принципів передбачає такий механізм їхнього запровадження у практику, щоб дія одного з них жодним чином не призводила до порушення решти.

Таким чином, поліетнічний склад населення України спонукає державу до пошуку відповідних механізмів її функціонування, який би упереджав можливе в її межах протистояння за етнічною, культурною чи мовною ознаками, використовував як міжнародний, так і напрацьований вже за роки незалежності власний позитивний досвід вирішення проблем, які виникають у сфері міжетнічних відносин.

Що стосується питань безпосереднього функціонування національних інституцій етно-

політичного управління, тобто, забезпечення прав національностей, то Українська держава виходить з безумовної поваги до прав людини, її основних свобод з потреб визнання верховенства закону, формування демократичних інститутів. Усі громадяни України, незалежно від їхньої етнічної належності, повинні дотримуватися Конституції та Законів України, оберігати її державну самостійність, територіальну цілісність, поважати мову, культуру, традиції, звичаї, релігійну самобутність кожного з них.

Закономірним є те, що етнополітичний менеджмент, його принципи і характер повною мірою обумовлені особливостями державної етнонаціональної політики. Адже держава визначальним чином впливає на зміст управлінських рішень, оскільки сама визначає основні цілі у сфері етнічного життя суспільства. Проте, політика, не підкріплена належним чином ефективними технологіями впливу, не може повноцінно реалізувати свій конструктивний потенціал, тому що політика офіційної влади вступає часто (нерідко внаслідок провокативних чинників) у конкуренцію з політикою і діями не просто опозиції, а з відверто антидержавницькими та антинаціональними силами, які спираються не тільки на суто політичні ресурси, а й на цілий арсенал інших, більш небезпечних засобів. Очевидно, настав час більш активного пошуку альтернативних упереджувальних заходів, переходу від голослівних політичних декларацій і стратегічних орієнтацій до предметної діяльності у цій важливій суспільній сфері. Задля цього необхідно розвивати наукові пошуки і практичні розробки у галузі етнополітичних технологій, які, на жаль, перебувають ще у зародковому стані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 року № 2222-IV. – К., 2006. – С. 8.
2. Малий етнополітичний словник. – К., 2005. – С. 106-107.
3. Розвиток етнонаціональних відносин в Україні: Стан. Тенденції, Перспективи. – Львів, 2007. – С. 4-5.
4. Українське суспільство: Моніторинг – 2000. Інформаційно-аналітичні матеріали. – К., 2000. – С. 1-5.
5. Див.: Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К., 1996. – С. 483; Биков О.М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні. – К., 2001. – С. 9-10.
6. Міжнаціональні відносини і національні меншини України: стан, перспективи. – К., 2004. – С. 4, 7, 135, 139-140.
7. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К., 2004. – С. 11, 146; Куц Ю.О. Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінські аспекти. – К., 2002. – С. 2, 170-175.
8. Див.: Етнополітологія в Україні: здобутки, проблеми, перспективи. – К., 2004. – С. 214, 218.
9. Конституція України. Офіційне видання. – К., 1996. – С. 45-68.
10. Див.: Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 8. – Ст. 64.
11. Офіційна Україна сьогодні. – К., 2000. – С. 24-25.
12. Конституція України. Офіційне видання. – С. 81-88.
13. Збірник Указів Президента України. – Вип. 4. – Ч. 1 (жовтень-листопад 1996 р.). – К., 1996. – С. 121-126.
14. Див.: Надолішній П.І. Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – К., 1998. – С. 206-207.
15. Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.
16. Вісник Держкомнаціміграції України. – 2002. – № 4. – С. 49-55.
17. Урядовий кур'єр. – 2001. – 3 жовтня.
18. Вісник Держкомнаціміграції України. – 2002. – № 2. – С. 5-11.
19. Див.: Гасва Н.П. Проблеми правового забезпечення діяльності громадських організацій // Правова держава. – 1998. – Вип. 11. – С. 112.
20. Етнополітика в Україні. Документи і матеріали. – К., 1998. – С. 112.
21. Там само. – С. 118-119.
22. Див.: Бюлетень Державного Комітету України у справах національностей та міграції. – 1999. – № 3. – С. 30-33, 74-76.
23. Етнічний довідник. У трьох частинах. – Ч. 1. Поняття та терміни. – К., 1997. – С. 38.
24. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація. – К., 1997. – С. 169-177.

ВИКОРИСТАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМИ ДІЇ

Дослідження присвячене аналізу громадської думки в Україні у контексті впливу на неї виборчих технологій. Розглянуто основні маніпулятивні механізми та прийоми, які використовуються для формування думки громадськості протягом виборчого процесу в Україні.

The research is dedicated to the analysis of public opinion in Ukraine in content of the electoral technologies effect. The main attention is given to manipulative mechanisms and techniques which are used on public opinion forming in Ukrainian election process.

Істотною характеристикою сучасних українських, та й багатьох інших виборчих кампаній є те, що за останні два десятиліття (очевидно, для країн пострадянського простору цей термін дещо менший) значно посилилося використання інформаційних та іміджмейкінгових технологій, спрямованих на маніпулювання масовими настроями і діями, які перетворюють виборців на об'єкт маніпулятивного впливу. Зокрема, широкої популярності серед суб'єктів виборчого процесу набула ціла система механізмів, методів та прийомів зі штучного формування та впливу громадської думки, яка має сукупну назву "виборчі технології". Дослідження даної проблеми є актуальним з точки зору формування нової парадигми "залежного виборця", в межах якої прийнято вважати, що людина є об'єктом цілеспрямованого та безперервного впливу, і саме в такий спосіб формуються її базові потреби та цінності (в тому числі, політичні).

Мета дослідження: дати загальну характеристику основних підходів до розгляду виборчих технологій, розглянути суть явища через розкриття особливостей та закономірностей їхньої дії.

Об'єкт дослідження – громадська думка в структурі масової свідомості як елемент соціальної системи та інститут громадянського суспільства.

Предмет дослідження – громадська думка як об'єкт впливу маніпулятивних виборчих технологій.

За своїм змістом вибори є інформаційною кампанією, мета якої – вплив на свідомість виборців.

Завдяки запровадженню в Україні пропорційної (за списками партій) виборчої системи на загальнодержавному та місцевому рівнях, інформаційний вплив у передвиборчий період набув загальнонаціонального масштабу. У процесі дослідження електоральної поведінки з метою її ідентифікації та для створення достовірних прогнозів щодо результатів виборів досліджується громадська думка у виборчому процесі. Соціологічні опитування громадської думки були головним інструментом для представників напряму, який отримав в політології назву соціологічного підходу в дослідженні виборів (Колумбійський університет, 40-50-ті рр ХХ ст.; група Поля Лазарсфельда). Основною метою для вчених, які працювали в межах біхевіористської методології, було вивчення особливостей електоральної поведінки різних груп та верств виборців, визначення факторів, які мали вирішальний вплив на електоральний вибір громадян. Аналіз електорального поля та його особливостей дозволить більш повніше прослідкувати характер та масштаби впливу на нього виборчих маніпулятивних технологій.

Загалом, вибори можна вважати наймасштабнішим видом опитування громадської думки з приводу найбільш актуальних, важливих питань та напрямків розвитку політичної сфери життя суспільства. Сам процес голосування розглядається як волевиявлення, невід'ємна частина процесу прийняття владних рішень, а це, у свою чергу, породжує спокусу

вплинути на перебіг подій, а відтак, тягне за собою цілий ряд махінацій, прийомів та механізмів, кінцевою метою яких є власне зміна та модифікація цього волевиявлення, переорієнтація електорату. Власне, поняття “електорат” саме по собі є досить неоднозначним, його можна розглядати, з одного боку, як всю сукупність громадян із правом голосу; або ж як окреслене коло виборців, які постійно віддають свої голоси певній політичній силі (згідно з політологічним тлумаченням) [8, 32].

Аналізуючи методологію і методику виборчого процесу, відомий український науковець, фахівець із досліджень електоральної поведінки Лариса Кочубей виокремлює деякі особливості вивчення українського електорального простору, які можна вважати універсальними [5, с. 25-27]:

- електоральний процес необхідно розглядати як комплексне явище, що охоплює усі верстви суспільства, трансформується; він істотно відрізняється від електорального процесу, характерного для стабільних типів суспільства зі сталою економікою та досить жорсткою соціальною структурою;
- виборча активність людей має глибоко індивідуальний аспект, який потребує вивчення на рівні конкретного індивіда;
- масове відсторонення від політики призводить до тяжких соціальних наслідків; від свідомого вибору й активності громадян залежить урахування в державній політиці інтересів різних груп населення, компетентність та відповідальність правлячих еліт;
- розвиток політичної системи, побудова громадянського суспільства неможливі без подолання таких явищ, як абсентеїзм, голосування “проти всіх”, “спіралі мовчання” тощо.

Технології політичного впливу, мабуть, найбільш широко застосовуються саме під час виборчих кампаній, і в цьому контексті можна виділити його наступні особливості:

- Політичний вплив здійснюється цілеспрямовано, масово та різнобічно (багатовекторно).
- Основна запорука ефективності – досягнення максимальної психогенної (стимуляція безпосередньо психічної системи) результативності впливу.
- Допускаються лише гуманні способи та механізми впливу (в ідеалі).

Із метою адекватного та якомога повного розкриття механізмів та принципів впливу виборчих технологій на електорат, слід звернути увагу на гіпотези, що пояснюють самі мотиви голосування:

- “соціологічна”: голосуючи, виборці проявляють солідарність із своєю соціальною групою (класовою, етнічною, релігійною, сусідською і т.д.);
- “соціо-психологічна”: виборці керуються укоріненими, наприклад, у сім’ї, політичними

симпатіями, психологічним тяжінням до певної партії, лідера і т. д.;

- “політико-комунікативна”: голосування під впливом власне виборчої кампанії, зокрема, під впливом сформованого ЗМІ іміджу політика чи партії;
- “раціонального вибору”: люди голосують (чи не голосують) не як члени групи, а як індивіди, керуючись при цьому власним інтересом, розрахунком, вигодою.

Як бачимо, пересічного виборця спонукає зробити конкретний вибір цілий спектр мотивів, починаючи від ірраціонального конформного елемента, завершуючи цілком усвідомленими (на перший погляд) раціональними висновками. В цьому контексті варто згадати дві концепції (моделі) електоральної поведінки, що активно дискутуються у світових наукових колах. Модель “залежного виборця” передбачає стійку самоідентифікацію особи із певною політичною ідеологією, а, відповідно, конкретною політичною силою. Для “залежного виборця” велике значення має референтна група, а його політичні уявлення та досвід, зазвичай, досить обмежені. В основі другої моделі “раціонального виборця” лежать підходи, широко розповсюджені в економіці. Серед факторів, що детермінують електоральне рішення “раціонального виборця”, перевага надається соціально-економічній ситуації, змінним політичним подіям та позиціям кандидатів із приводу конкретних питань. Таким чином, досить лише системно підійти до аналізу електорату: вивчити його цінності, преференції, навіть глибинні мотиваційні стимули, щоб у подальшому безперешкодно впливати на людину, вже переорієнтовуючи її власні цінності та бажання, ще й бажано так, щоб виборець продовжував вважати, що це його власні ідеї.

Механізм дії технологій впливу на електорат впроваджується за таким сценарієм: практично кожен виборець усвідомлює, що для зміни ситуації в державі на краще потрібне ефективне управління нею, тобто обирати слід кращих. Перед виборцем постає альтернатива: за кого голосувати, як вчинити правильно? Відбувається ретельний пошук рішення (переживання т. зв. “когнітивного дисонансу”). В ході використання технологій політичного впливу здійснюється робота з подальшої трансформації світогляду виборців, спрямованої на зміну наявних у них ціннісних орієнтацій, думок про того чи іншого кандидата. Результативність політичного впливу залежить від особливостей механізмів трансформації переконань, стереотипів, установок людей. Відповідно до закономірностей когнітивного дисонансу, що склався, переконання піддаються коливанню. Тому цілеспрямований політичний вплив ззовні сприятиме їхньому ослабленню, нейтралізації, і, врешті решт, заміні на протилежні.

Існує цілий спектр найрізноманітніших технологій впливу на електорат, в залежності від кінцевої

мети даного впливу, – починаючи від зміни рухомих частин психології (відчуттів, почуттів, афектів, масової психології), що веде, в свою чергу, до видозміни певних орієнтацій, уподобань тощо, закінчуючи зміною стійких психологічних пластів (установок, стереотипів, типу мислення), що деформує цінності, культуру, а відтак, тип та форми поведінки (і, найгірше, – загрожує втручанням у сферу самоусвідомлення людини, зміну її власних цінностей). Варто зауважити, що окремі техніки роботи з громадськістю під час виборів рідко вживаються окремо, як самодостатні, оскільки технологія – це процес, який передбачає опрацювання об'єкта на всіх стадіях впровадження технологій – від вивчення різносторонніх параметрів самого об'єкта (аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища, додаткових факторів впливу), до пробного моделювання та випробування об'єкта тощо. Таким чином, на кожному етапі роботи з електоратом застосовується кілька різних технологічних прийомів, ще й з метою досягнення ширшого масштабу об'єктів впливу з різним типом мислення, освітою та сприйняттям, відтак, повинні бути задіяні різні подразники – технології, що зведе до мінімуму прогалини.

Засобом інформаційно-психологічного впливу на виборців є маніпулятивні технології. Стратегії такого роду маніпулювання громадською думкою можуть бути побудовані на протистоянні (чи штучній імітації протистояння) людей, структур чи цифр. Так, існують зловживання із соціологічними даними та службами, що їх збирають (т. зв. “війни соціологів”), що є лише епізодом у великому інформаційному протистоянні. Вплив на виборців шляхом махінацій із соціологічними дослідженнями та даними є явищем системним. Функціональне призначення соціологічних опитувань полягає в отриманні інформації про специфіку електорату, його уподобання, настрої, характеристики: професійні, статеві, національні, вікові, релігійні тощо. На основі цієї всебічної інформації надалі приймаються адекватні, обґрунтовані рішення. Зміна результатів опитувань, відповідно, може призвести до зміни управлінського, політичного тощо рішення.

Існують дві головні технології здійснення інформаційного впливу, пов'язані із соціологічними опитуваннями:

1. Маніпулятивний вплив у процесі **проведення** соціологічних опитувань.

2. Маніпулятивний вплив шляхом **оприлюднення результатів** соціологічних опитувань.

Окремої уваги заслуговує розгляд засобів маніпулятивного впливу на свідомість виборців у процесі соціологічного опитування. Для цього досить лише в певний спосіб поставити та підібрати запитання, щоб непомітно підвести респондента до запланованих висновків. Так, власне, і формується громадська думка. Існує цілий ряд лінгвістичних пасток та зворотів, наприклад, ряд питань, поставлених таким чином, що вони засадничо запрограмовані на конкретну відповідь.

Ще однією модернізованою технологією, безпосередньо пов'язаною із соціологічними опитуваннями, є маніпуляції з рейтингами – результатами вибіркового опитувань, коли респондент вибирає між варіантами “потрібних” суджень, а не його власних. Такі рейтинги є штучними моделями реальної думки широких мас населення.

Характерними ознаками рейтинг-технологій є:

- спотворення та викривлення результатів рейтингів недовіри;
- маніпулювання за допомогою прогнозів;
- аналітичні коментарі щодо опитувань громадської думки з посиланням на сумнівні електоральні дослідження;
- використання в опитувальних листах двозначних запитань та довільне трактування відповідей на них;
- створення віртуальних соціологічних служб;
- подання результатів опитувань за допомогою методів сірої та чорної пропаганди.

Про зміст суспільної думки виборці дізнаються із ЗМІ, причому рейтинг вважається його єдиною об'єктивною характеристикою. Картина суспільної думки, створена на основі рейтингів, закарбовується у свідомості електорату, який завжди підсвідомо ототожнює себе з більшістю, оскільки у масовій свідомості саме більшість є носієм моральної істини. Виникає позитивний зворотній зв'язок, який веде до подальшого зростання рейтингу. Вплив на настрої виборців за допомогою рейтингів отримав назву “ефекту фургона з оркестром”.

Прикладом зловживань із рейтингами також можуть бути “екзит-поли” (соціологічне опитування виборців на виборчих дільницях у день голосування), які активно застосовуються у виборчих процесах ряді країн пострадянського простору. Результати “екзит-полів” оприлюднюються в якості альтернативних даних, які начебто відображають реальну громадську думку. Це створює враження, що нібито офіційна влада замовчує дійсні результати голосування або ж фальсифікує їх, хоча самі “екзит-поли”, зрозуміло, не витримують жодної критики стосовно їхньої об'єктивності. Маніпуляції за результатами соціологічних досліджень, коли будь-який соціологічний інститут здійснював “оперативне” опитування громадян на замовлення однієї з політичних сил, призводять до того, що створювалася монополія на громадську думку з боку певних політичних сил.

Не менш ефективним засобом формування відповідної громадської думки є найрізноманітніші телевізійні рейтинги. Телебачення як найбільш впливове ЗМІ створює у громадян уявлення про те, які погляди поділяються суспільством, а які – відкидаються. “Як засвідчили результати дослідження, проведеного Е. Ноель-Нойман після виборів до Бундестагу 1976 року (дана тенденція є актуальною й сьогодні), ті, хто вагався із власним вибором, остаточно сформулювали свою позицію саме під впливом телебачення, яке артикулювало погляди, прихильні до соціал-демократів, представляючи їх, як позицію більшості” [4, 102].

Своїм посередництвом телебачення спричинило до появи нових можливостей впливу на громадськість. Так, однією із найпопулярніших подій будь-якої виборчої кампанії є теледебати між представниками різних політичних сил, чи між кандидатами в президенти. Ця подія привертає увагу електорату більше, ніж будь-що інше в рамках кампанії. Теледебати дають змогу аудиторії оцінити позиції кандидатів із ключових питань та, що особливо цікаво та важливо для виборців, скласти враження про їхні персональні якості. З цього приводу відомий американський дослідник Д. МакГінніс пише, що “телебачення особливо приваблює політиків, котрі можуть бути звабливими та фесеричними, але не переобтяжені ідеями, натомість преса – для ідей” [7, 112]. Хоча варто зазначити, що теледебати радше посилюють та викристалізують вже наявні політичні настанови аудиторії, ніж формують нові.

Ще одним невід’ємним атрибутом сучасних виборчих кампаній, породженим ЗМІ, є політична реклама. Під політичною рекламою як феноменом виборчого процесу розуміють інформацію про кандидата, котра спонукає виборців віддавати за нього голоси й специфікою якої є емоційність, образність, лаконічність, виразність та повторюваність. Основними цілями політичної реклами є: запам’ятовування кандидата в потрібному образі-іміджі (наприклад, візуальна асоціація, якщо мова йде про телерекламу), донесення до аудиторії повідомлення, яке кандидат вважає визначальним. Існує ще цілий ряд інших елементів медіа-конструювання під час виборчих кампаній. Наприклад, на виборців впливають стиль та зміст редакційних статей, у яких неодмінно простежується певний суб’єктивний підхід до висвітлення подій виборчої кампанії. Широко використовується вітчизняними технологіями, наприклад, прийом “дайджест виборця” – підбір інформації певного змісту: так одні політики зображуються в негативному світлі, інші – навпаки, гіперболізовано позитивні.

Інші, не менш популярні методи, – організація масових видовищ-заходів (спортивних змагань, концертів), меценатами, в ролі яких виступають конкретні кандидати чи партії; організація іншого роду масових заходів – демонстрацій, мітингів, пікетів, які також часто мають своїх “меценатів”; агітація “від дверей до дверей”; “двійнята”, реєстрація кандидатів – двійників чи партій-двійників (мова не йде про регіональні відгалуження однієї партії); метод “фальшиві листівки” передбачає випуск і розповсюдження листівок провокаційного змісту від імені конкурента тощо.

Узагальнюючи вищенаписане, можна виділити три види прихованих виборчих технологій:

1. Використання адміністративного ресурсу.
2. Дискредитація суперника.
3. Психоманіпуляції (способи маніпулювання психічною сферою, як, наприклад, залякування, шоки, побудова віртуальних просторів, емоційні повідомлення, про що вже йшла мова вище).

Адміністративний ресурс у контексті виборчої кампанії – це цілий комплекс найрізноманітніших чинників і механізмів, які дозволяють владним інституціям втручатися у виборчу кампанію і тим самим впливати на її хід. Влада може втручатись у виборчий процес за допомогою розподілу різноманітних ресурсів, контроль за якими зосереджено в руках чиновників, управлінців різного рівня. Це можуть бути як матеріальні ресурси (бюджетні кошти, матеріальні резерви), так і засоби адміністративного впливу на регіональні та центральні ЗМІ, бізнес, громадські організації, муніципальні установи (заклади освіти, охорони здоров’я, комунальні служби).

Способи використання адмінресурсу можна розмежувати на дві категорії: кримінальну і неформальну. До способів використання адміністративного ресурсу в кримінальній площині беззастережно можна віднести прямий тиск на волевиявлення електорату через ЗМІ, прямий підкуп або залякування журналістів. Неформальні способи застосування адмінресурсу, тобто надання владного опікунства або шантажування, дуже важко виявляти і контролювати. До цієї категорії належать неформальні стосунки держслужбовців із певними суб’єктами виборчого процесу (керівниками підприємств, закладами освіти та культури, лікарень, ЗМІ, спецслужб, силових структур тощо). Методи та технології використання адмінресурсу в ЗМІ можна поділити на дві групи:

1. Створення несприятливих умов для певних кандидатів чи політичних сил за допомогою застосування важелів державної влади. З цією метою можуть використовуватися такі владні структури, як, наприклад, податкова адміністрація, пожежна охорона, санепідстанція тощо.

2. Створення сприятливих умов для одних претендентів і несприятливих – для інших в інформаційному просторі виборчих кампаній. Наприклад, за допомогою застосування методу інформаційної блокади (коли під тиском влади керівники ЗМІ відмовляють певним суб’єктам виборчого процесу в наданні ефіру чи газетної площі), а також використання цензури.

Дискредитація через ЗМІ в ході виборчої кампанії передбачає:

- замовчування інформації;
- штучне дозування інформації;
- надання ЗМІ “чорного списку” політиків та тем, вигідних для політиків-конкурентів, так звані “темники”;
- погіршення візуального образу (використання неякісних фото-, відео-, аудіоматеріалів, неприйнятної ракурсу зйомок тощо);
- представлення в аналітичних оглядах матеріалів, які відображають минулі події, актуальні сьогодні;
- спотворення картини відносин між учасниками усередині політичних утворень (за допомогою аналітичних оглядів);
- оприлюднення “компромату”, висування звинувачень та розповсюдження цієї інформації за законами інформаційних атак;
- дезінформація та напівправа.

Окремої уваги заслуговує використання таких механізмів впливу на свідомість виборців, як компромат та чулки. Компроматом можуть бути: любовні інтриги, “плями” минулого (прихована судимість, перебування у психіатричній лікарні тощо), зв'язки зі злочинними угрупованнями і фінансовими елітами, отримання хабаря, приклади неетичної поведінки. А найкраще, якщо така інформація буде підкріплена наочним матеріалом (фотографіями, репортажами з місця подій, інтерв'ю з очевидцями, скажімо, з колишніми вчителями чи однокласниками тощо).

Навіть в епоху розвинутих комунікаційних та інформаційних технологій ХХІ століття чулки залишаються дієвим каналом формування суспільної думки. Вони можуть виникати спонтанно – як реакція групової або індивідуальної свідомості на подію: по-перше, тому, що вона є для суб'єкта або групи значущою; по-друге, через брак офіційної інформації. Цілями умисних чуток можуть бути дискредитація опонента в очах населення, провокування населення на дії, вигідні одній із конфліктних сторін, – страйки, масові беспорядки тощо. В цьому контексті слід згадати також про метод введення опонента в оману за допомогою применшення або перебільшення власних сил і можливостей. Що стосується каналів поширення чуток, то вони можуть бути найрізноманітнішими. Здебільшого з такою ціллю використовуються ЗМІ. Чулки можуть виникати як “застереження”, заборони чи “таємниці”, оприлюднені в пресі або на телебаченні, які потім підхоплюються і “тиражуються” широким загалом. При використанні ЗМІ найчастіше чулки подаються з ремарками на кшталт: “за

непідтвердженими даними можемо повідомити...”, “з неофіційних джерел нашому кореспонденту стало відомо...”, “із джерел, що заслуговують довіри...” тощо.

Окрім чуток, існують іще інші побутові засоби пониження іміджу конкурентів, які за своїми принципами дії є досить примітивними, проте все ж залишаються ефективними з точки зору їх впливу на громадськість. Наприклад, звернення представників сексуальних меншин на підтримку політичних суперників (попри терпимість населення до такого явища, цей факт все ж матиме радше негативне сприйняття з боку широкої громадськості). Або інший метод – дзвінки вночі з метою агітації за певного кандидата, чи просто особливо настирлива та агресивна агітація. Іншим, не менш цікавим методом є розклеювання агіт-листівок на місцях не придатних для цього, наприклад, на лобове скло автомобілів, на обшивку дверей квартир чи на щойно побілені стіни під'їздів. Все це, безсумнівно, має блискавичний ефект серед людей.

У виборчих кампаніях за будь-яку посаду ведеться запекла боротьба. І відповідно задля досягнення бажаного використовуються багато законних та незаконних ресурсів, дозволених і недозволених технологій. Їх вибір залежить від культури самого політика та найнятих ним політичних технологів. Вагомою зброєю у руках політиків стають засоби масової інформації. Через їх посередництво вони виливають бруд і компромат на своїх опонентів, свідомо отруюючи позитивне інформаційне середовище, цінність якого дедалі більше визнається у демократичному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. – К.: Дух і Літера, 2002. – 539 с.
2. Балашова А.Н. Технология избирательной кампании в западной политической науке // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 12: Полит. науки. – 2000. – № 2. – С. 65.
3. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М.: Алгоритм, 2001. – 800 с.
4. Кочубей Л. Методи соціально-психологічного впливу на електорат // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1(4). – С. 99-105.
5. Кочубей Л.О. Выборчі технології. – К.: Український центр політичного менеджменту, 2008. – 332 с.
6. Малкин Е., Сучков Е. Политические технологии. – М.: “Русская панорама”, 2006. – 680 с.
7. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшнз или как успешно управлять общественным мнением. – М.: Рефл-бук, 1998. – 508 с.
8. Медиа в выборах. Между политикой и культурой / Под ред. Н. Костенко. – К.: НАН Украины, Институт социологии, 2004. – 578 с.

УДК 32(091)(477)

Турчин Я., кандидат політичних наук, завідувач кафедри політології Національного університету "Львівська політехніка".

НАПРЯМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ (1918-1945 рр.)

На основі наукових праць В. Заїкіна, І. Лисяка-Рудницького та В. Потульницького автор робить спробу систематизувати українську політичну думку міжвоєнного періоду. Виділяються демократичний, консервативний та націоналістичний напрями.

On the basis of scientific works of V. Zaiikin, I. Lysiak-Rudnytskyi and V. Potylnyts'kyi the author makes an attempt to systematize the Ukrainian political thought of the period between wars. Democratic, conservative and nationalistic directions are pointed out.

Початок ХХ ст. позначився для України значним зростанням національно-визвольних змагань. Уже з другої половини ХІХ ст. питання про державне самовизначення недержавних народів набуло значної актуальності і поширення. Українська політична та інтелектуальна еліта не змогла залишитися осторонь від вирішення державницької проблематики, вона активно включилась в наукову і політичну діяльність. Ідеї державотворення, що зародились в українському інтелектуальному середовищі кінця ХІХ – початку ХХ ст., стали основою політичної активності українців у 1917-1920 рр., а після поразки національно-визвольних змагань українські вчені в еміграції продовжували науково-теоретичні пошуки щодо можливих шляхів розвитку Української держави, аналізуючи невдалий державотворчий досвід та помилки на шляху державного будівництва. Теоретичний доробок українців, представників різних галузей політичних досліджень, є значний за обсягом і фактично охоплює усі впливові напрями суспільно-політичної думки цього століття. Слід зауважити, що навіть у ХХ ст. політична думка України представлена не стільки політологією, скільки ідеологією, політичною публіцистикою, працями політичних діячів та істориків.

Сучасні дослідники проявляють неабиякий інтерес до надбань попередніх поколінь, повертаючи із забуття теоретично-науковий доробок найвизначніших українських вчених. Разом з тим ми вимушені констатувати, що праці В. Заїкіна, І. Лисяка-Рудницького та В. Потульницького залишаються чи не єдиними спробами систематичного викладу історії розвитку політичної думки України міжвоєнного періоду. Це зумовлює суспільну і наукову актуальність обраної теми. Метою публікації є виділення основних напрямів української політичної думки в період з 1918 до 1945 рр. через диференціацію ідеологічних позицій її представників.

На думку І. Лисяка-Рудницького, суспільна думка та політичні ідеології модерного періоду істотно відрізняються від тих, що домінували в минулих століттях та потребують нових методологічних підходів. Українські політичні ідеї ХІХ-ХХ ст. розвивалися в соціальному середовищі, де руйнувалися спадково-майнові ознаки, сільський спосіб життя та зароджувалося індустріальне суспільство. Домінуючими напрямами української суспільно-політичної думки були націоналізм, демократія, лібералізм, консерватизм, соціалізм, комунізм і фашизм. В Україні, констатує дослідник, вони набули специфічної форми, що пояснювалося довготривалим перебуванням

українського народу під чужоземним пануванням і його боротьбою за своє самоутвердження як нації.

Новітню історію української політичної думки І. Лисяк-Рудницький співставив із “неоранім перелігом”, підкреслюючи недостатню ступінь вивчення досліджуваної тематики, відсутність помітних наукових праць, що могли б дати чітке, систематизоване уявлення про її розвиток [6, с. 63]. У цьому контексті, він згадав праці Юліана Охримовича “Розвиток української національно-політичної думки” (Львів, 1922 р.) та Дмитра Чижевського “Нариси з історії філософії на Україні” (Прага, 1931), які, на думку автора, мали загальний характер і лише частково висвітлювали зміст української суспільно-політичної думки. Вчений підкреслює, що її генезу не можна розглядати як просту лінійну послідовність: “Розвиток новітньої суспільної української думки треба розуміти не як єдиний потік, а радше як процес, що охоплює кілька паралельних і окремих хоча взаємопов’язаних і взаємозалежних напрямів” [6, с. 65]. Він виділяє напрями не української політичної науки, а української політичної думки, виходячи з характеристики **ідеологічних уподобань** її представників. Така позиція є цілком виправданою та відповідає твердженню автора про те, що панівними напрямами української суспільно-політичної думки новітнього часу були характерні і для інших європейських народів: консерватизм, лібералізм, демократія, націоналізм та соціалізм, що набули в Україні власної специфічної форми.

І. Лисяк-Рудницький запропонував чотири-компонентну структуру новітньої суспільно-політичної думки: демократично-народницький, консервативний, комуністичний та інтегрально-націоналістичний напрями. Два перших, зазначає дослідник, неподільно панували до першої світової війни, а два останніх – виникли після революції. Зазначені напрями він класифікує за двома способами: народництво і комунізм трактує як “ліві”, а консерватизм та інтегральний націоналізм – як “праві”; з іншого боку – народництво і консерватизм відносить до плюралістичних течій, а комунізм та інтегральний націоналізм розглядає як такі, що поділяють тоталітарний світогляд [6, с. 66].

Своєрідний погляд на проблему систематизації здобутків української суспільно-політичної думки міжвоєнного періоду висловив В. Заїкін – відомий український історик та правник [5, с. 713]. У 1937 р. він опублікував працю під назвою “Історично-правнична наука української еміграції та головні ідеологічні напрямки в ній”, де виділив народницький, християнсько-консервативний і націоналістично-державницький напрями. В. Заїкін здійснив класифікацію, аналізуючи основні **ідеологічні**

переконання представників української політичної думки [3, с. 3].

Дещо відмінну, але схожу до попередньої, систематизацію політичних поглядів українських учених запропонував В. Потульницький. Він уперше впровадив у науковий обіг періодизацію української політичної науки та виділив чотири основні етапи, а саме:

- 1) дореволюційний (1819-1917);
- 2) міжвоєнний (1918-1945);
- 3) післявоєнний (1945-1991);
- 4) новітній (починаючи з 1992).

Розглядаючи українську політологію як науку та **керуючись методологічними підходами**, він виділив народницький, консервативний та національно-державницький напрями. Основні напрями української політичної науки вчений виокремив на основі дослідження наукової методології та критеріїв історичної оцінки, які використали в працях українські державознавці. Якщо періодизація, на наш погляд, не викликає заперечень та відповідає основним політико-історичним періодам розвитку України, то стосовно ж запропонованої дослідником систематизації слід зробити ряд застережень.

По-перше, автор наголошує, що на відміну від І. Лисяка-Рудницького, він виділив напрями не політичної думки, а української політичної науки, появу якої він датує 1819 р. і пов’язує з діяльністю Миколи Костомарова. По-друге, виникає потреба уточнення запропонованої дослідником класифікації. Так, А. Потульницький до представників народницького напрямку окрім М. Грушевського відносить і Р. Лащенка та С. Шелухіна, активна публіцистично-наукова діяльність яких припадає саме на еміграційний міжвоєнний період. Необхідно підкреслити, що на думку І. Лисяка-Рудницького, останнім представником народницького напрямку був М. Грушевський.

Спостерігаються розбіжності в авторських підходах і у трактуванні національного напрямку в українській суспільно-політичній думці. Так, І. Лисяк-Рудницький розглядав націоналізм як будь-яке свідоме прагнення до національного самовизначення. Він виділяє широке і вузьке значення націоналізму. В широкому розумінні до українських націоналістів він відносить патріотів усіх ідеологічних напрямів (демократів, консерваторів і навіть “націонал-комуністів”). Одночасно він підкреслює, що в українській інтерпретації націоналізм набуває особливого значення в розумінні войовничої і виняткової відданості своїй нації. Для розмежування вузького та широкого значення терміну “націоналізм”, І. Лисяк-Рудницький у другому випадку пропонує вживати термін “інтегральний націоналізм”, ідеологами якого були Д. Донцов і М. Сціборський, а джерелами формування виступали УВО і ОУН, молода інтелігенція Галичини, Праги і

Відня [6, с. 76-77]. Натомість А. Потульницький вважає, що інтегральний націоналізм Д. Донцова та М. Сціборського за відсутності в ньому методології не можна віднести до політичної науки, а до національно-державницького напрямку в українській політології слід зарахувати українських вчених – С. Дністрянського, В. Старосольського, О. Бочковського, С. Рудницького, О. Ейхельмана, які, на відміну від інтегральних націоналістів, розглядали питання української нації і держави на рівні методології із застосуванням дійсно наукових критеріїв [8, с. 103]. Вирішення цього протиріччя потребує більш детальнішого аналізу поглядів науковців щодо особливостей народницького та національно-державницького напрямів.

І. Лисяк-Рудницький розглядав народництво як специфічну російсько-українську форму демократичного руху, що виник в Україні в 1820 рр. Кульмінації свого розвитку народницько-демократична течія досягла у 1917 р., коли ідеї Кирило-Мефодіївського братства лягли в основу функціонування Революційного парламенту України та Центральної Ради. Подальший міжвоєнний період характеризувався занепадом демократичних сил, що, на думку І. Лисяка-Рудницького, до певної міри було наслідком поразки національно-визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр., а також загальної кризи європейської демократичної системи – встановлення лівих і правих тоталітарних режимів. Дослідник вважав М. Грушевського останнім представником народницько-демократичного напрямку української політичної думки. Вчений виділив основні риси, притаманні народницько-демократичному напрямку: прагнення до національної та громадянської свободи, соціальної справедливості; турбота про соціально-економічні інтереси знедолених верств населення, поєднана з виразними егалітаристськими ідеями [6, с. 67-70].

У наукових працях В. Заїкіна підкреслюється, що саме народницький напрям був найбільш поширений і впливовий, а його засновниками були М. Костомаров і П. Куліш. У процесі еволюції, констатує дослідник, народницька ідеологія позбулася надмірного ідеологізму і романтизму, що супроводжувалося ширшим застосуванням об'єктивно-емпіричних методів дослідження. На його думку, представників українського народництва об'єднували дослідження у сфері історичного життя народу; переконання в неспроможності українського народу до державного будівництва та у певній його схильності до анархії; легковажне відношення до ідеї державності (частина народників, зазначав науковець у своїх працях, взагалі негативно відносилася до будь-якої форми держави). Дослідник робить висновок, що після національно-визвольних змагань народництво значно ослабло, трансформувалося, але не

зникло. Його представниками на еміграції були М. Грушевський і М. Шаповал. До народницької школи дослідник відносить також Р. Лашенка, С. Шелухіна, О. Саліковського та ін. Одночасно він наголошує на тому, що "...їх ідеологія вже значно відрізняється й від старого народництва й від ідеології М. Грушевського, Христюка й Шаповала. Вона більш етична, більш поміркована й більш державницька" [3, с. 5]. Так, суспільно-політичні погляди Р. Лашенка вирізняються підвищеною увагою до історії української державності, а найвищим критерієм історичної оцінки він вважає народний добробут і народоправство, демократизм трактує як споконвічну рису українського народу. В. Заїкін є також справедливим у твердженні, що С. Шелухін, будучи учнем професора В. Антоновича, мав дещо інші погляди щодо здібностей і спроможності українського народу до державотворчої роботи, відводячи йому провідну роль в процесі державного будівництва. С. Шелухін, підкреслює дослідник, був найпалкішим прихильником ідеї української державності в історії і політиці, а його погляди базувалися на принципах моралі, права і демократії [3, с. 8]. Вчений був переконаний, що у процесі побудови української державності повинен використовуватися власний історичний досвід українського народу, а не загальні критерії побудови держави. Складові частини цього досвіду – демократизм, народоправство, республіканські традиції, які завжди плекав та поширював український народ. У своєму історичному активі він зберіг ідеї та ідеали республіканської держави, свободи, демократії, рівності і слов'янства.

Своєрідну позицію В. Заїкін виразив щодо особливостей націоналістично-державницького напрямку, який, на його думку, репрезентували О. Шульгин, А. Яковлів, О. Лотоцький, С. Наріжний, О. Ейхельман та ін. Учені цього напрямку, зазначає дослідник, підтримували ідею домінування держави над церквою; інтерес держави і нації розглядали як найвищий критерій історичної оцінки, що, констатує автор, наближує їх до ідей фашизму та споріднених з ним напрямів; їх відношення до демократичних форм політичного й церковного устрою є стримане і помірковане. Такі погляди вченого мають дещо суперечливий характер. У контексті цього питання доцільно звернутися до постаті О. Ейхельмана і відзначити його авторський проект конституції УНР, який з наукової точки зору є цінною пам'яткою національної політико-правової думки. Проект Основного закону базувався на принципі народного суверенітету і федералізму, а за системою державного правління визначав Україну як демократичну республіку. "При запроєктованому мною устроєві, – пише він, – народ буде знати, що весь його державний, господарський та культурний добробут залежить від нього самого і ніхто не має права заважати

йому в його власній державницькій роботі...” [4, с. 9]. На думку О. Ейхельмана, основною засадою будівництва національної самостійної держави є реалізація демократично-республіканського принципу, зміст якого полягає у можливості народу “брати участь у вирішенні і виконанні громадських і політичних справ та праці в державі” [4, с. 12]. Проект ґрунтується на актуальному та прогресивному гаслі автора: “Держава для народу. Народ – початок фундаменту. Держава – завершення цього”.

Спорідненою з поглядами В. Заїкіна є наукова позиція В. Потульницького. Народники, на його думку, досліджували історію українського народу як окрему культурно-етнічну одиницю, розвивали ідею можливих федерацій його з іншими народами, питання демократичних традицій в Україні, історико-правові підстави української державності. Основними підвалинами української державності вважали – народоправство, демократизм, безкласовість, розуміння народу як територіального об’єднання усіх громадян, що проживають в Україні, незалежно від їхньої національної, партійної і класової приналежності, віросповідань і мов, право народу і, зокрема, кожної окремої людини вважали вищим від права держави. До представників народницького напрямку української політичної науки В. Потульницький відніс М. Грушевського, Р. Лашенка та С. Шелухіна [8, с. 75-76]. Таке твердження, на нашу думку, носить дещо суперечливий характер навіть якщо автор керується, перш за все, врахуванням особливостей методології їх наукових досліджень, не торкаючись аналізу їх ідеологічних уподобань. Можна погодитись з твердженням, що С. Шелухін і Р. Лашенко знаходилися під значним впливом поглядів народників, у тому числі і свого університетського професора В. Антоновича, а значну частину свого теоретичного доробку присвятили вивченню питань історії українського народу як окремої етнічної одиниці. З другого боку, вченим належить чимала кількість наукових праць, де вони розкривають власні концепції державного будівництва, розвиток української держави та права. С. Шелухін і Р. Лашенко як вчені правники аналізують українську історію та політико-правові форми української державності швидше як державники, а не як народники.

Національно-державницький напрям, підкреслює В. Потульницький, базувався на ідеї беззастережного визнання права кожної нації на власну автономність і державну незалежність. Його представляли С. Дністрянський, С. Рудницький, О. Ейхельман, С. Старосольський, О. Бочковський. Основним критерієм історичної доцільності тієї чи іншої форми державного будівництва вони вважали інтереси нації і держави при домінанті суверенності нації над суверенністю держави. На наш погляд, у даному випадку необхідно уточнити зміст

термінів “нація” і “національний”, “нації політичної” та “нації етнічної”. В працях С. Дністрянського – найвидатнішого представника національно-державницького напрямку, нація і народ відрізняються наявністю чи відсутністю національної ідеї, але у правовому відношенні ці поняття тотожні. Тому поняття “нація” у його державно-правовій концепції означає, перш за все, націю політичну, тобто всіх громадян України незалежно від їх етнічної приналежності. Подібних поглядів дотримувався і С. Шелухін. Він констатував: “Основний елемент держави – народ. Без нього не може бути держави. Народ у державному смислі як основний елемент її – це не пануюча чи превілейована народність, або класи чи партії, а вся державно-правова одноцілість підданих-громадян” [2, с. 115]. Не залишився осторонь дослідник і від проблеми співіснування різних народів в Україні. Значення терміну “народ” у етнологічно-соціальному сенсі С. Шелухін трактував як щось єдине, неділиме: “...В державі може бути кілька народностей, але рівноправних і однаково свободних, бо з них не одна, а всі разом уявляють основний елемент держави – народ, і держава повинна мати ціллу свого існування свободу всіх” [2, с. 116]. Таке трактування “нації” та “національної держави” зближує між собою політичні погляди та концепції державності всіх вищезазначених вчених, у тому числі і Р. Лашенка та С. Шелухіна.

У післяреволюційний період народницька ідеологія переживала період занепаду, що значною мірою було наслідком поразки української незалежної держави 1917-1920 рр. Значна частина української інтелігенції – колишніх соціалістів, аналізуючи антидемократичну більшовицьку політику, почали сповідувати традиції ліберальної демократії. Якщо раніше прагнення соціальної справедливості було пріоритетним для більшості українських демократів, то тепер вони віддавали перевагу прагненню до громадянської та національної свободи. Аналізуючи тогочасне політичне життя України, В. Заїкін зазначав: “...всі українські історики права, перебуваючи на еміграції, й взагалі поза межами СРСР, одно згідно визнають так звану “Українську Соціалістичну Радянську Республіку” чистою фікцією тільки не тому, що вона “не є державою української буржуазії”, але тому, що немає вона ніяких рис не тільки державності, а й такої навіть самоуправи, яку мали українські губернії, повіти, міста й стани за часів російського царату...” [3, с. 2-3]. Тому, на нашу думку, для міжвоєнного періоду справедливо б було означити лівий плуралістичний напрям (за термінологією І. Лисяка-Рудницького) як демократичний, беручи до уваги те, до яких змін усередині нього призвели революційні події 1917-1920 рр.

Тогочасний український демократизм за умов відсутності національної державності мав суттєву

особливість – поєднання боротьби за утвердження громадянських свобод, її наднаціональних принципів з національним питанням, устремлінням до побудови національної держави, що було нехарактерне для класичної європейської ліберальної демократії. Такий підхід пояснюється бажанням українців створити власну незалежну державу у той час, коли розвинуті демократичні держави Західної Європи давно реалізували цю мету. Тобто демократичне виступає в даному випадку як бачення майбутньої держави одночасно національної і демократичної [1, с. 5].

Отже, таке трактування демократичних ідей дозволяє віднести до демократів тих представників української політичної думки міжвоєнного періоду, які прагнули бачити майбутню Україну демократичною державою українського народу. Погляди вчених-демократів характеризувалися визнанням суверенітету і народу, і держави та ідеєю республікансько-демократичної державності, яка в дихотомії народ (нація) – держава мала реалізувати домінування права нації (народу) над правом держави. Беручи до уваги зазначені характеристики, демократичний напрям репрезентується вченими-емігрантами, яких В.А.Потульницький відніс до різних наукових напрямів: С.Шелухіна та Р.Лашенка до народницького, а С.Дністрянського, С.Рудницького, О.Ейхельмана – націонал-державницького. Побудова української національної держави не була самоціллю, а виступала головною

умовою реалізації та захисту економічних, політичних, культурних прав українського народу.

У своїх наукових працях вчені демократичного напрямку намагалися обґрунтувати політико-правові підстави українського народу на самовизначення, основою їх концепцій державного будівництва було визнання демократичних традицій та народного суверенітету, де народ виступав єдиним джерелом влади, а сама система державної влади формувалася через всенародні вибори. Чимало праць вчені демократичного напрямку присвятили ідеї федералізму та конфедералізму як дієвому засобу для децентралізації влади.

Слушним є твердження В.Потульницького, який на противагу І.Лисяку-Рудницькому стверджує, що комуністичного напрямку, згідно з визначеним ним предметом і методом української політології та її основними етапи, не існувало. Комуністичний напрям, констатує дослідник, не виробив та й не міг виробити за тогочасних суспільно-політичних умов наукової політологічної концепції української державності. Разом з тим він підтримує позицію І.Лисяка-Рудницького про те, що комуністичний напрям в Україні ніколи не був по-справжньому українським, а лише посередницьким, бо самі принципи комуністичної ідеології дозволяли розглядати національне питання лише в єднанні з інтернаціоналізмом [8, с. 102]. Одночасно, аналізуючи праці згаданих науковців (В.Заїкина, І.Лисяка-Рудницького, В.Потульницького), ми можемо

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак І., Петренко Є. Близькість і злиденність української націонал-демократії. – К.: Смолоскип, 1999. – 79 с.
2. Гетьманчук М.П., Турчин Я.Б. Сергій Шелухін: суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали. – Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім. Т.Шевченка, 2006. – 214 с.
3. Заїкина А., Заїкин В. Історично-правнича наука української еміграції та головні ідеологічні напрями в ній. – Львів: Перша Союзна друкарня, 1937. – 19 с.
4. Ейхельман О. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки. – Київ-Тарнів, 1921. – 96 с.
5. Енциклопедія українознавства. – Львів: Наукове товариство ім. Т.Шевченка, 1993. – Т. 2. – 800 с.
6. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том 2. – К.: Основи, 1994. – 573 с.
7. Потульницький В.А. Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). – К.: Либідь, 1992. – 232 с.
8. Потульницький В.А. Теорія української політології. Курс лекцій. – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
9. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя). – К.: ПАРАПАН, 2002. – 396 с.

ПОЛІТОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФСПІЛОК: ТЕОРЕТИЧНІ ОБРІЇ ТА ПОТРЕБИ СУСПІЛЬСТВА

Стаття вивчає співвідношення двох ключових проблемних блоків, що зумовлюють логіку політологічного дослідження сучасних профспілок: стану політичної науки та емпіричні вимоги і потреби розвитку реального суспільства. Дається аналіз пріоритетності дослідження окремих аспектів представництва професійного руху на політичній арені.

The article studies correlation of two key problem blocks, which predetermine logic of political science research of contemporary trade unions. These are the state of political science and empiric requirements and necessities of real society's development. The analysis of research priority of specific aspects of professional movement representation on a political arena is given.

Специфічною ознакою розвитку політичної науки сучасної України є її трансформаційний характер, зумовлений існуванням певної відстані між дослідженням практичної політичної сфери та фундаментальною політологічною теорією. Остання виступає джерелом концептуальних обмежень, що забезпечують, з одного боку, зв'язок з класичними уявленнями про політичну систему, а з іншого – слугують основою для плинності та безперервності нарощування політологічного знання. Наявність традиційних уявлень щодо політичної системи, зокрема, в частині її взаємодії із навколишнім середовищем, виконує роль своєрідних фільтрів, що покликані обмежити висування недостатньо обґрунтованих гіпотез. Проте пострадянська політологія через вибіркочну рецепцію класичних підходів (в основному, біхевіористського напрямку) певною мірою перебуває у залежності від марксистських за змістом догматичних приписів, що стосуються некритичного розрізнення політичних і неполітичних явищ та процесів.

Вказана обставина стає на заваді пошуку нових оптимальних підходів як з методологічної, так і з точки зору орієнтації на предмет дослідження. Зокрема, у фокусі дослідження багатьох науковців переважає трансформаційна тематика, в межах якої здійснюється опис окремих явищ, які справляють істотний вплив на перебіг розбудови

посткомуністичної державності у її інституційному вимірі. Мова йде про вивчення традиційного кола політичних установ: партій, державного апарату, громадських організацій та груп інтересів. Обґрунтуванням подібної ситуації в царині вивчення політичних інститутів та процесів може слугувати, перш за все, плинний, нестійкий характер вказаних феноменів в українському суспільстві, їхній невизначений статус відносно один одного та актуалізація у політичному житті, що вимагає цілеспрямованої наукової рефлексії.

Спрямованість вказаної специфіки розвитку політологічного наукового пошуку є зрозумілою: за рахунок вивчення окремих частин та явищ відбувається деталізація картини функціонування української політики в її системному образі. Саме рефлексивний, “лінійний” характер українських політологічних досліджень сучасності може, на думку автора, стати чинником обмеження здобуття наукової новизни із набуттям зазначеними явищами сталого характеру. Однобічне розуміння політичної системи як набору механізмів, що діють за принципом відомої “чорної скрині” також, на наш погляд, є напрямом, який в майбутньому може стати на заваді отримання вірогідних наукових результатів. Причин тому дві: перша – якісно новий рівень розвитку світової політичної науки; друга – особливості політологічної

предметної сфери, які поки що залишаються поза увагою наукового співтовариства. Сучасні новітні американські [11] розробки виступають прикладами міждисциплінарного синтезу як у сенсі визначення предметної сфери, так і у відношенні пошуку оптимальної методики. Зокрема, активний пошук у сфері прийняття політичних рішень призводить до посиленої уваги стосовно комунікаційної взаємодії всередині представницьких органів влади сучасних Сполучених Штатів. При цьому систематизація даних та побудова висновків відбувається на основі динамічних моделей, активного застосування математичних формул. Результати – істотне просування у визначенні широкого класу емпіричних політичних феноменів (у даному випадку, процесів взаємодії основних парламентських груп у межах процедур ухвалення політичних рішень, знання про які дають можливість прогнозування перебігу подій у подібних ситуаціях у майбутньому) та уточнення реального змісту демократії обговорення (деліберативної демократії), що виступає однією з найбільш перспективних фундаментальних дослідницьких програм сучасної політичної науки. Таким чином, нетрадиційне ставлення до предметної сфери та вибір нестандартної методології веде сьогодні до значних здобутків.

Останніми дослідженнями та публікаціями, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, є роботи І.М. Гавриленка, П.В. Мельника, М.П. Недюхи [2], Ю. Вишневського, Ю. Міщенко, О. Півнева [1] та М.А. Голованця [3]. У них, відповідно, розглянуті проблеми сучасного соціального розвитку та його основних пріоритетів [2], здійснено дослідження удаваної та справжньої ролі профспілок у сучасній Україні в переламний період другої половини 1990-х років [1], місця та ролі профспілок в умовах процесів глобалізації [3]. Проте, вказані дослідження висвітлюють лише окремі аспекти розвитку профспілок як суспільного явища, поверхнево торкаючись теми їх взаємин з системним виміром сучасної політики.

Невіршеною раніше частиною загальної проблеми, якій присвячується означена стаття, є теоретичні та практичні передумови дослідження профспілок як політичного явища. Метою статті є огляд основних проблемних питань розвитку політичної науки та суспільства, які зумовлюють актуальність вивчення зв'язків профспілок та політики, а також впливають на визначення методології. Завданнями статті є розгляд стану сучасної політики як інституційного та комунікаційного явища, встановлення значення тенденцій сучасного громадянського суспільства для політичної активності профспілок, а також аналіз евристичного потенціалу новітніх фундаментально-теоретичних методологій.

Наведений вище екскурс до проблематики стану сучасної політології як дослідницької дисципліни має на меті обґрунтувати думку автора про можливість вирішення завдань здобуття реальної наукової новизни за рахунок впровадження

нового погляду на наявну ситуацію із визначенням меж сучасної політичної системи та напрямів вивчення політичних явищ. Розкриття специфіки взаємодії такого масового соціально-економічного явища, як профспілковий рух, який покликаний, на наш погляд, встановити нові істотні якості політичної системи та сприяти вирішенню фундаментального завдання модернізації уявлень, що існують стосовно даного концепту. Такий шлях є перспективою встановлення інноваційної моделі розвитку української політології, що буде адекватною викликам сучасного світу, що перебуває у фазі стрімких та різноспрямованих трансформацій. Отже, звернення до проблематики політичного виміру розвитку сучасних профспілок повинен прислужитися також і вирішенню актуальних проблем українського суспільства. Одним з основних подібних викликів є подолання відчуження між сферою прийняття політичних рішень та соціальним середовищем, сферою життя звичайних громадян-індивідів, що складають основу демократичного суспільства. Елітарність стратегічного політичного управління є ознакою не тільки українського політикуму, але й світовою тенденцією. Її конституювання зумовлене технологічним модусом розвитку цивілізації, що вимагає наявності відповідника у здійсненні владної функції – у вигляді технократії. Вимога ефективності керування розвитком такої складної структури, як сучасний соціум, звичайно, обґрунтовує розширення рівня компетентності управлінських кадрів, обмеження впливу випадкових чинників, що можуть зруйнувати ретельно збудовані технологічні схеми. Проте перевага елітарного керування, що на глобальному рівні втілюється у практиках неформального прийняття рішень у межах “великої вісімки” та діяльності міжнародних організацій, а на національному в консенсусі провідних економічних груп, нівелюють фундаментальні принципи демократичного суспільства. Основними серед них є право громадян здійснювати свідомий політичний вибір, справляти вплив на пріоритетність дій влади у сенсі спрямування їх на життєво важливі потреби населення, реалізовувати власні уявлення стосовно розвитку суспільства на основі повноцінної політичної участі. Подолати загрозу цим принципам сьогодні не в змозі у повній мірі такі традиційні інститути, як політичні партії, засоби масової інформації, громадські організації, самоврядні органи локальних громад та групи інтересів. Перелічені установи на сучасному етапі виключені з процесу встановлення політичного порядку денного навіть у стійких демократичних суспільствах, не кажучи про перехідні, до яких належить і Україна. Політичні партії дедалі більше перетворюються на компонент медіа-комунікаційної структури та функціонують як проекти, що обслуговують інтереси потужних економічних гравців. Їхня роль як засобів перенесення волі громадян та соціальних груп до сфери прийняття рішень нівелюється корумпованістю

політичних лідерів, що легко йдуть на укладення домовленостей з метою забезпечення власних інтересів. Громадські організації, що за визначенням Коена та Ерато [6], не виправдали сподівання науковців, які бачили у них чинники збалансування домінантного державного впливу. Засоби масової інформації в умовах комерціалізації медіа-середовища давно вже не виконують функцію формування публічної сфери та наповнення її зразками громадської думки. Самоврядні територіальні громади не в змозі відстояти інтереси своїх спільнот перед тиском реалізації масштабних економічних проектів. Групи інтересів, за винятком потужних фінансово-промислових лобі, вже не можуть слугувати джерелом прозорої політичної конкуренції. Тому час владно вимагає появи альтернативних політичних гравців, що зможуть відновити первинний сенс політичної демократії.

Розгляд підстав політичної участі профспілок обумовлений станом профспілкового руху в сучасній Україні та світі. Зазначений стан відзначається наявністю значної групи чинників, що стосуються розвитку професійних об'єднань трудящих як соціально-економічного явища. Функції профспілок, що є генетично притаманними для них з часу появи: захист прав працівників на гідні умови праці та справедливу платню, представництво найманих робітників у стосунках з державою та власниками засобів виробництва, піклування про нормативне забезпечення трудових відносин, уже не в повній мірі відповідають потребам розвитку сучасного суспільства. Причиною цього є глибинні тектонічні зміни, експліковані західною політичною філософією. Суспільство все частіше класифікується представниками фундаментальної соціальної теорії (Р. Барт, М. Фуко, Ж. Ліотар, Ж. Дерріда) [11] як суспільство постмодерну, що за своїми сутнісними ознаками відрізняється від того суспільства, в межах якого з'явилися об'єднання працюючих. Слово "сучасний" щодо даного суспільства тепер може бути правомірно застосоване тільки для позначення часового періоду, в якому воно існує, тобто періоду, в якому перебувають наявні покоління людства. Втрата актуальності поняття "модерний" означає винесення на узбіччя історії індустріально-центричного розуміння соціуму, в якому клас масових робітників був чисельно домінуючою соціальною групою. Із зростанням чисельної ваги працівників сфери послуг та інших невиробничих секторів, із інтелектуалізацією промислової праці в умовах динамічного розвитку інформаційних технологій, із утвердженням особливого статусу "індивідуальних підприємців", тобто високкваліфікованих фахівців у різних галузях, що є самостійними гравцями на ринку праці, професійні спілки вже не можуть бути інститутом представництва "робочого класу". Останній перестав існувати як явище ще в часи Г. Маркузе [7],

коли перетворився на один з основних компонентів одновимірного суспільства.

Наведені зміни є постійно діючою групою викликів для політичної ідентифікації профспілок, які більше не можуть бути поряд із революційними ліворадикальними партіями частиною авангарду в класовій боротьбі. Особливо болісною вказана дезорієнтація є для пострадянських профспілок, що на доктринальному рівні завжди були політичними "у таборі прихильників звільнення праці". Якщо західні профспілкові об'єднання, перебуваючи у постійному пошуку моделей взаємодії з політичною сферою, давно стали на шлях ситуативної співпраці з різними політичними партнерами, то українські профспілки опинилися заручниками деполітизації та департизації державного апарату, які відбувалися у початковий період трансформації. Подолання стійких уявлень про "штучність" політичної участі профспілок також є вагомим завданням національного профспілкового руху. Політологічне опрацювання вказаного питання дає однозначну відповідь, згідно якій політична участь професійних спілок є ключовим чинником забезпечення ефективної реалізації та виконання їх "основних", "профільних" функцій.

Таким чином, мотивація дослідження профспілок як частини політичної системи сучасного суспільства має ґрунтовні фундаментально-теоретичні та практично орієнтовані підстави. Завдання оновлення образу політичної системи сучасної України та світу, на думку автора, може бути вирішене тільки шляхом послідовного аналізу всього багатовимірного комплексу зв'язків політики та діяльності організованого професійного руху.

Наведені напрями наукового пошуку конституюють континуум смислових значень та фактичних засад взаємодій професійних спілок та політичної системи. Вони окреслюють коло проблем, визнаних науковим співтовариством як такі, що реально існують. Проте, попри широкий спектр контекстів, у яких проявляється перетин сфери політичного та існування профспілок, отримання вірогідних результатів є можливим за умов застосування адекватної концептуальної схеми дослідження, що має вирішити важливу наукову проблему. За цією логікою вирішенню практичних проблем має передувати опис методологічного та методичного інструментарію, який вирішальним чином впливає на досягнення мети.

Однією з базових методологічних передумов дослідження інкорпорації профспілок до політичної системи, на нашу думку, має бути синергетична парадигма. Завдяки своїй орієнтації на інноваційне вирішення традиційних наукових проблем, синергетика якнайповніше відповідає завданню поєднання предметної сфери багатовимірного профспілкового життя та не менш багатовимірного світу політики. Акцентуючи увагу на моделях самоорганізації дисипативних систем, окремі елементи синергетичної парадигми сприяють

проясненню таких ключових моментів взаємин політики та профспілок, як об'єктивність та суб'єктивність мотивації політичної участі профоб'єднань, питання причинності (ініціації, початку) взаємного перетворювального впливу політичної системи та профспілок, як її компоненту, та, нарешті, прогнозування кінцевого та проміжних пунктів трансформації політичної та суспільної систем за допомогою концептуальної схеми циклів перетворень-адаптацій та точок біфуркації [4, 5]. Методологія синергетики відкриває можливість обґрунтування розгляду перспективного входження профспілок до політичної системи як одного з провідних її елементів. Загальна теорія циклічного розвитку систем та їх адаптації до впливів зовнішнього середовища, застосована на предметному полі політичної науки та матеріалі сучасного суспільства, виступає основою для встановлення об'єктивних, тобто незалежних від позиції дослідника, свідчень про конфігурацію моделі оптимального політичного статусу профспілок. Остання визначає той ступінь залучення організацій найманих працівників до сфери політики, який впливає як з потреб суспільства в цілому, так і його рядових членів. Адаптація природничо-наукового за своєю сутністю методологічного інструментарію синергетики до проблемного поля політології повинна, на нашу думку, відбуватися на основі аналізу класичних моделей теоретичного опису політики як системи. З цією метою в роботі здійснено "інвентаризацію" наявних концепцій політичної системи, зроблено реконструкційний огляд політико-системної традиції в тих її компонентах, де вона наближається до взаємодії політики та професійного руху. Праці Д. Істона [10], К. Дейча [9], Г. Алмонда [8] утверджують базову позицію, необхідну для подальшого викладу, згідно з якою процеси взаємодії політичної системи та зовнішнього середовища можуть набувати різних форм та відзначатися різноманіттям суб'єктів. Профспілки в усіх концепціях посідають чільне місце у механізмах обміну підтримки на продукування політичних рішень.

Подальше розгортання дослідницького сюжету зумовлене послідовним описом визначальних компонентів образу політичної системи, що існує в політичній науці. Одним з базових подібних компонентів є концепт політичного режиму, який визначає специфіку функціонування політичної системи в режимі реального часу. Вивчення політичної активності профспілок та перетворювального впливу політичної системи, конституційованого у владно-організаційних зусиллях держави в таких типових моделях, як тоталітарний, ліберально-демократичний та перехідний режим дає інформацію про практично апробовані "правила гри", що полягають у визначенні суб'єктно-об'єктних ролей взаємодії. Маючи подібний набір поведінки політичної системи та структури представництва політичних інтересів, дослідження

набуває стійке підґрунтя для подальшого розвитку. Перший результат, опис політико-режимної взаємодії, попередньо встановлює макросуспільні параметри успішного виконання профспілками своїх функцій. Політико-історичні приклади підтверджують думку про необхідність політичної суб'єктності профспілок з метою запобігання виконання ними службових ролей, які не пов'язані з потребами працівників, об'єднаних за професійною ознакою. Більше того, панорама функціонування політичних режимів стає базовою підвалиною твердження про природність участі профспілок у прийнятті політичних рішень та у безпосередньому політичному представництві, що веде свій відлік з часів існування самоврядування у містах середньовічної Європи та провідної ролі ремісничих цехів у місцевому управлінні. Режимні характеристики кожної політичної системи світу є унікальними. Проте незалежно від національних особливостей вони являють собою сукупність макропараметрів аналізу вихідної моделі, стійкої практики суспільно-політичного життя, в якому профспілки посідають особливе місце. Політичне буття профспілок в умовах різних політичних режимів є найбільш загальним рівнем оцінювання сукупності феноменів взаємин політичної системи та профспілок. Ця позиція обґрунтовується насамперед масштабами впливу системи на зовнішнє середовище (решту суспільства), який здійснюється за допомогою цілеспрямованих дій влади. Даний рівень має бути логічно доповнений аналізом окремих елементів структури політики, що є інваріантними стосовно специфіки кожного окремого суспільства.

Проблемним блоком, що розкриває специфіку взаємодії профспілок та політики є безпосередня взаємодія профоб'єднань та інститутів сучасної політичної системи. Обробка даних щодо політичної участі спілок працівників має ґрунтуватися на основі апробованої концептуальної структури, що включає реально діючих відносно самостійних агентів політики: партії, державу, громадські організації, групи інтересів. Вказані політичні інститути є основою діяльнісного виміру політики, що в тій чи іншій мірі детермінує вивчення політичних інститутів та процесів. Кожен з агентів політики демократичного ліберального суспільства щодо профспілок виступає або партнером, або конкурентом, або джерелом зміни поведінки. Відповідь на питання чи є профспілки політичним інститутом і чи мають вони розглядатися як один з основних елементів політики можна здобути лише завдяки аналізу тих функціональних рис, що притаманні реальним політичним інститутам, стосовно політичної належності яких існує певний консенсус у науковому середовищі. Актуальність даного питання невпинно підвищується у зв'язку з постійною зміною ролей конститутивних (основних, традиційних) агентів політики.

У сучасних умовах нерідко зникає функціональне розмежування між групами інтересів та політичними

партіями, масовими соціальними рухами і громадськими організаціями, органами державної влади та міжнародними організаціями. Тому профспілки, що в багатьох випадках де-факто виконують політичні функції (особливо в періоди кризового загострення політичної ситуації) мають бути проаналізовані з точки зору набуття ними рис окремих політичних інститутів. Саме цей рівень взаємодій зовнішнього середовища та політичної системи є джерелом конкретної інформації стосовно перспектив та передумов політичної активності профспілок. Саме горизонтальні та вертикальні зв'язки профспілок з конкретними інститутами стають основою для структуризації всього масиву фактичних проявів політичної активності профспілок. З'ясування найбільш оптимального шляху політичної промоції

профспілкових інтересів є можливим з набуттям знань, які з основних функціональних рис сучасних політичних інститутів є притаманними сучасним профоб'єднанням, а які ніколи не стануть їхнім надбанням. Визначення основного функціонального навантаження політичних інститутів має за мету також встановлення потреб та інтересів самої політичної системи в процесі інкорпорації профспілок. У цьому плані важливою є теза щодо спрямованості розуміння функцій: чи є вони напрямами дій певних інститутів чи суб'єктів, які повинні мати певну суспільну користь, чи, навпаки, значення поняття "функція" далеке від ціннісного виміру й має тільки утилітарний зміст, пов'язаний з прагматичними інтересами та життєвими циклами різних компонентів політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський Ю., Міщенко Ю., Півнев О. Роль профспілок в Україні удавана і справжня / За ред. Ю. Вишневського. – К.: Фонд демократії, 1997. – 300 с.
2. Гавриленко І.М., Мельник П.В., Недюха М.П. Соціальний розвиток: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2001. – 484 с.
3. Голованец М.А. Профсоюзы в условиях глобализации экономики // http://www.labunion.agava.ru/texts/rus/sb_konf2000/golovanetz.htm.
4. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции. – М.: Едиториал УРСС, 2007. – 272 с.
5. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировоззрение // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 3-20.
6. Коэн Л. Дж., Арато Э. Гражданское общество и политическая теория. – М.: Весь Мир, 2003. – 784 с.
7. Маркузе Г. Одномерный человек. – М., 1994. – 544 с.
8. Almond G. Comparative Political Systems// Journal of Politics. – 1956. – Vol. 8. – P. 675-703.
9. Deutsch K. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control. – Oxford: Oxford University Press, 1978. – 446 p.
10. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. – New York. – Wiley, 1965. – 456 p.
11. Mutz Diana C. Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy. – New York: Cambridge University Press. – 2006. – 184 p.
12. The politics of postmodernity. – Cambridge: Cambridge university press, 1998. – 232 p.

СИСТЕМА ПОЛІТИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 80-Х РОКАХ ХХ СТ.

У статті показані передумови виникнення і становлення політології як науки. Зроблена спроба проаналізувати систему політичної освіти в Україні у 80-х роках ХХ ст., розкрити її форми і методи. Також охарактеризована система поширення політичних знань через підготовку фахівців у галузі суспільних наук та викладання суспільних наук у вищій школі.

In the article the pre-conditions of origin and becoming of soviet political science are shown as sciences. An attempt to analyze the system body politic on Ukraine in 80th year's XX in is done, to expose its forms and methods. Description is also given to the system of distribution of political knowledge's through preparation of specialists in industry of social sciences and teaching of social sciences at higher school.

Актуальність теми. В сучасних умовах демократичних перетворень українського суспільства велике значення має розвиток політичної освіти, що передбачає вироблення й засвоєння на рівні соціуму, соціальних груп та окремих індивідів системи передачі знань про політичне життя. На думку автора, на сьогодні в Україні відсутня дієва система політичної освіти і це вкрай негативно відбивається на участі громадян у політичному житті держави, тому вивчення досвіду радянського минулого може бути корисним.

Стосовно вивчення проблем політичної освіти, то в основному, це статті, які аналізують сучасний стан політичної освіти і науки в Україні [1], а праці, в яких розглядалась би система політичної освіти радянського періоду, відсутні.

Зв'язок роботи з важливими науковими програмами. Тема роботи є складовою частиною наукових досліджень кафедри політології Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Мета статті – показати передумови виникнення і становлення політології як науки, проаналізувати систему політичної освіти в Україні у 80-х роках ХХ ст., показати її форми і методи, охарактеризувати систему поширення політичних знань через підготовку фахівців у галузі суспільних наук та викладання суспільних наук у вищій школі.

Не дивлячись на те що, в СРСР політологія тривалий час офіційно не визнавалася як самостійна наука і навчальна дисципліна, йшов інтенсивний процес накопичення політичних знань і досвіду викладання предмета. В соціалістичних країнах

дослідження політичних систем і політичних відносин традиційно велося в рамках філософії, наукового комунізму, юриспруденції, політичної економії, історії. В 70-х роках ХХ ст., радянська політична наука складається як самостійна галузь суспільствознавства.

Наукові дослідження у галузі політології проводилися, в основному, на базі Інституту держави і права АН СРСР, Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова, Інституту філософії АН СРСР і деяких інших академічних інститутів, окремих вузів і науково-дослідних колективів. Без перебільшення можна сказати, що своєрідним центром проведення наукових досліджень у галузі політології, генератором багатьох перспективних для політичної науки і практики ідей, рівно як й ініціатором проведення ряду загальносоюзних і міжнародних політологічних наукових форумів – конгресів, симпозіумів, конференцій, незмінно була створена ще в грудні 1960 року Радянська асоціація політичних наук (РАПН). Саме під її егідою і за безпосередньою участю в 1979 році у Москві був успішно проведений XI Всесвітній конгрес Міжнародної асоціації політичних наук, став видаватися щорічник, який об'єднав політологів різних спеціальностей і напрямів, підготовлені та опубліковані багато політологічних робіт, які отримали міжнародне визнання [2]. За словами Е. Баталова саме “до середини 1970-х – початку 1980-х рр., належать і перші серйозні спроби вітчизняних дослідників познайомити радянського читача із сучасною

західною політичною наукою і станом політичної свідомості західних країн” [3, 34].

За активного сприяння РАПН у ряді вузів країни ще з середини 70-х років почали читатися окремі лекції або спецкурси, які стосувалися проблем радянської і зарубіжної політології. Тільки в юридичних інститутах і на юридичних факультетах університетів країни таких спецкурсів читалося, за даними Всесоюзної ради з правознавства, більше тридцяти. Серед них, наприклад, такі спецкурси, як: “Актуальні проблеми радянської політичної науки”, “Основи теорії політичної системи СРСР” в Одеському державному університеті [4, 3].

З приходом до влади М.С. Горбачова і початком процесу перебудови суспільства, не дивлячись на тривалу протидію зі сторони влади, політологія отримала офіційне визнання. Становлення політології як академічної науки і навчальної дисципліни почалося у кінці 80-х років ХХ ст., з 4 листопада 1988 року, коли Державний комітет СРСР з науки і техніки, керуючись рішенням ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, прийнятим у березні 1987 року, офіційно затвердив уточнену і доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, у якій вперше передбачалася спеціалізація з політичних наук: 23.00.01 – теорія і історія політичної науки; 23.00.02 – політичні інститути і процеси; 23.00.03 – політична культура та ідеологія; 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних відносин і глобального розвитку. За спеціальністю “політичні науки”, але в розділі “соціологічні науки” в тій же постанові проходили ще дві спеціальності: 22.00.05 – соціально-політичні процеси, організація і управління і 22.00.07 – громадська думка [5, 18]. З 1990 року були відкриті аспірантури в Київському університеті ім. Т.Г. Шевченка за спеціальностями 23.00.02 – політичні інститути і процеси, 23.00.03 – політична культура та ідеологія. Пізніше почали відкриватися аспірантури і докторанти в інших містах.

Система політичної освіти в радянському суспільстві виникла не відразу, вона була результатом більш ніж 70-річного розвитку країни та вищої школи, складалася поступово і мала складну організаційну структуру (див. таблицю). Спочатку вона включала різні форми теоретичного навчання – від початкових шкіл політграмоти до комуністичних університетів і університетів марксизму-ленізму, об’єднувала три самостійні курси – історію КПРС, діалектичний та історичний матеріалізм, політичну економію, а у вересні 1963 року була доповнена курсом наукового комунізму. В даний період викладання суспільних наук у радянській вищій школі велося протягом всього періоду навчання студента, у всіх вузах був введений єдиний державний іспит з наукового комунізму.

Навчальні програми з марксистсько-ленінської філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС були стабільними – їх періодично

оновлювали і вдосконалювали. Така робота здійснювалася під керівництвом Міністерства освіти спеціальними комісіями у складі провідних учених-суспільствознавців вузів і гуманітарних інститутів Академії наук СРСР. Проекти програм широко обговорювалися на Всесоюзних нарадах і засіданнях кафедр суспільних наук вузів. Вони були підсумком колективної роботи всіх суспільствознавців країни.

У 80-х роках ХХ століття більшість тих, хто навчався у мережі політосвіти, мали достатню політичну і загальноосвітню підготовку. Тому вони удосконалювали свої знання у галузі теорії та історії партії, філософії, політичної економії, наукового комунізму.

Досвід підготовки фахівців у галузі суспільних наук свідчив про те, що їх якість залежала, в першу чергу, від ідейно-теоретичного рівня, методичної майстерності професорсько-викладацьких кадрів. Радянська вища школа досягла відомих успіхів у підготовці, вихованні і підвищенні кваліфікації викладачів суспільних наук. Велика заслуга в цьому належала історичним і філософським факультетам, відділенням політичної економії і наукового комунізму університетів.

Найбільш кваліфіковані кадри суспільствознавців готувалися через аспірантуру та інститут старших наукових співробітників. Після її закінчення захищали кандидатські дисертації, а старші наукові співробітники – докторські. Аспірантура, як правило, організовувалася при провідних університетах, які мали в своєму розпорядженні висококваліфіковані кадри і кафедри, здатні забезпечити високу загальнонаукову і професійну підготовку аспірантів. На посади старших наукових співробітників переводилися кандидати наук, які проявили себе в дослідницькій роботі, мали необхідні наукові здібності і могли протягом двох років підготувати та захистити докторську дисертацію з відповідної суспільної науки. Велика увага підготовці спеціалістів-суспільствознавців приділялась у Київському, Харківському, Львівському і Одеському університетах [6, 36].

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР та відповідні міністерства союзних республік систематично проводили наукові конференції на яких підводилися підсумки наукових досліджень, визначалися проблеми, які необхідно було дослідити, приймалися рекомендації з покращення наукових досліджень.

Однією з ефективних форм підвищення професійної кваліфікації викладачів суспільних наук були кафедральні, вузівські і міські теоретичні та методологічні семінари з актуальних проблем марксистсько-ленінської теорії. Вони допомагали вузівським суспільствознавцям повніше оволодіти методологією дослідження, глибше осмислити найважливіші наукові досягнення і безперервно збагатити навчальний процес новими даними науки та суспільної практики.

В оволодінні викладачами останніми досягненнями науки і суспільної практики, а також у вдосконаленні їх педагогічної майстерності важливу роль відігравали інститути підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук (ІПК) [7, 10-11]. Невід'ємним моментом підготовки фахівців з філософії і соціології політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і міжнародного робітничого руху було їх активне залучення до науково-дослідницької роботи.

Таким чином, як бачимо, що саме в цей час надавалося велике значення підготовці професійних кадрів для вищої школи.

Наприкінці радянського періоду в історії нашої країни склалася наступна досить ефективна система поширення політичних знань серед населення, яка мала вплив на формування світогляду людей та суспільної думки (Див. таблицю).

У системі політосвіти були три чітко визначені ланки: *початкова, середня і вища*, які відрізнялися за ступенем складності матеріалу, що вивчається, методикою занять, видами і стабільними формами навчання. Кожна наступна ланка була продовженням попередньої, що забезпечувало наступність і безперервність політосвіти.

Система політосвіти складалася з трьох ланок, різних за ступенем складності матеріалу, що вивчався, і методикою проведення занять.

Початкова ланка – політшколи – охоплювала осіб, які не мали середньої освіти та недостатньо володіли навичками самостійної роботи над політичною літературою. В програму початкової політшколи входило вивчення біографії В.І. Леніна, основ політичних і економічних знань; додатково вивчалися поточні документи КПРС, курс історії партії. Основними методами проведення занять були: розповідь пропагандиста, бесіда із слухачами.

Середня ланка – школи основ марксизму-ленінізму. В них слухачі підвищували свій ідейно-теоретичний рівень, оволодівали навичками самостійної роботи над творами класиків марксизму-ленінізму, партійними документами, суспільно-

політичною літературою, вміння вести політичну роботу в масах. Вивчали основи: філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і КПУ, а додатково – основи економіки і управління виробництвом, питання партійного будівництва. Методика занять – лекції, бесіди, виконання слухачами завдань, пов'язаних з аналізом і систематизацією місцевих матеріалів з питань партійної, господарської і ідеологічної роботи.

Вища ланка – університети марксизму-ленінізму, обласні, міські та районні школи партійного господарського активу, теоретичні, методологічні семінари, конференції з важливих теоретичних проблем філософії, політичної економії, наукового комунізму, історії КПРС і КПУ, партійного і радянського будівництва. В цих школах на семінарах слухачі поглиблено вивчали актуальні питання, безпосередньо пов'язані з їх виробничою та суспільно-політичною діяльністю, підвищенням ефективності виробництва, якості роботи, удосконаленням управління економікою, соціальними і духовними процесами, міжнародними відносинами і зовнішньою політикою. Методи занять – лекції, теоретичні співбесіди, обговорення підготовлених слухачами рефератів. Разом з організованими формами навчання слухачі займалися самостійно за індивідуальними планами. Окрім основних ланок, у систему політичної освіти входила лекційна пропаганда: тематичні лекції, цикли лекцій з проблем марксистсько-ленінської теорії, економіки, культури, міжнародного життя, які мали пробуджувати інтерес до читання політичної літератури.

Отже, незважаючи на надмірну ідеологізацію, наявні елементи формалізму в політичній освіті за радянські часи був набутий значний позитивний досвід, який сьогодні майже повною мірою забутий. Але цей досвід доцільно вивчати, щоб творчо використати позитивні здобутки в роботі з різними верствами населення.

№ з/п	Організаційна структура	Зміст роботи
1	Академія суспільних наук при ЦК КПРС	Аспірантура (3 роки навчання) Підготовка партійних, радянських та ідеологічних кадрів (2 роки та 3 роки заочно із набуттям вищої політичної освіти) Підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів (місяць або 2 тижні) Методичне забезпечення системи ідеологічної роботи і політосвіти: розроблення навчальних планів та програм із залученням фахівців гуманітарних кафедр провідних університетів, ВНЗ, НДІ
2	Вищі партійні школи при ЦК КПУ (м. Київ, м. Одеса)	Підготовка партійних, радянських та ідеологічних кадрів (2 роки та 3 роки заочно із набуттям вищої політичної освіти) Підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів (факультети з терміном навчання 1,5 місяці) Методичне забезпечення системи ідеологічної роботи і політосвіти: розроблення навчальних планів та програм із залученням фахівців гуманітарних кафедр провідних університетів, ВНЗ, НДІ відповідно до умов республіки і регіонів
3	Відділи пропаганди і агітації науки і навчальних закладів культури ЦК, обкомів, відділи пропаганди і агітації міськкомів і райкомів КПУ, великих парткомів	Забезпечення ідейно-виховної роботи в трудових колективах, серед населення на відповідних територіях (організація і контроль)

4	Курси підвищення кваліфікації партійних, радянських та ідеологічних кадрів при обкомах і Київському міському КПУ	Термін навчання на курсах 2 тижні
5	Школи партійно-господарського активу при обкомах, Київському та Севастопольському міськкомах КПУ	Щомісячні одноденні навчання партійних, радянських, профспілкових та комсомольських працівників з конкретних актуальних питань економічного та соціального розвитку
6	Будинки політосвіти при обкомах, міськкомах (міст обласного підпорядкування), партійні бібліотеки. Університети, школи марксизму-ленінізму постійно діючі семінари	Навчання партійних, радянських, профспілкових, комсомольських кадрів, пропагандистів системи політичної освіти та ідеологічного активу Проведення єдиних днів політичного інформування населення – політднів (щомісячно)
7	Кабінети політосвіти при райкомах, міськкомах (районного підпорядкування), великих парткомах, партійні бібліотеки	Постійно діючі семінари (щомісячно) Проведення єдиних політднів (щомісячно) Навчання пропагандистів системи політосвіти
8	Лекторські групи ЦК, обкомів, міськкомів і райкомів КПУ, парткомів	Забезпечення лекційної пропаганди й агітації в трудових колективах, серед населення
9	Гуртки політосвіти, політшколи в первинних партійних організаціях, трудових колективах	Здобуття основних політичних, економічних та інших знань за розробленими та затвердженими ЦК КПУ навчальними планами і програмами
10	Товариство “Знання” з відділеннями в областях, містах, районах	Розповсюдження знань з усіх галузей, у тому числі політичних
11	Видавництва центральних органів КПУ та ЛКСМУ	Республіканські журнали відповідних центральних органів (ЦК КПУ, ЦК ЛКСМУ, Укрсовпрофа) Видання політичної літератури, у тому числі тематичних брошур (бібліотека пропагандиста і агітатора, бібліотека секретаря первинної парторганізації тощо)
12	Радіо і телебачення	Цикли тематичних бесід, лекцій для пропагандистів і населення. Спеціальні передачі “Ленінський університет мільйонів”, які вели Центральне телебачення і Всесоюзне радіо
13	Республіканські, обласні, міські, районні (сільських районів) газети та журнали як органи відповідних комітетів КПУ, а також багатотиражні газети великих парткомів	<i>Журнали:</i> “Коммунист”, “Коммунист Украины”, “Научный коммунизм” “Политическое самообразование”, “Партийная жизнь”, “Агитатор”, “Под прапором ленинизму”; <i>газети:</i> “Правда”, “Известия”, “Экономическая газета”, “Правда Украины” тощо.
14	Аналогічна система розповсюдження ідеологічних знань серед молоді існувала в комсомольських організаціях України	

ЛІТЕРАТУРА

- Іванов М.С. Система політичної освіти молоді України: головні напрямки дослідження // Наукові записки. – Т. 19: Політичні науки. – К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2001. – С. 70-72. Його ж: Удосконалення системи політичної освіти молоді України: проблеми та рішення // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Вип. 9. – Т. 22. – Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С. 59-63., Вироблення стратегії політичної освіти й виховання громадянина – актуальні завдання сучасної української держави // Науково-методологічні аспекти розвитку творчого потенціалу науковців / Матеріали обласної науково-практичної школи-семінару. – Миколаїв, 2003. – С. 33-38., Політична освіта молоді на сучасному етапі демократизації українського суспільства: проблеми та завдання // Наукові записки / Збірник. – Сер. “Політологія і етнологія”. – Вип. 25. – К.: ІПіЕНД, 2004. – С. 375-389.; Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в Україні та її вплив на розвиток суспільства і формування особистості // Актуальні проблеми політики: 36. наук. пр. – Одеса: ПП “Фенікс”, 2005. – Випуск 25. – С. 377-383., Горбатенко І.А. Політична наука і освіта в сучасній Україні // Політологія: підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ “Академія”, 2006. – С. 117-126.
- Бурлацкий Ф., Галкин А. Современный Левиафан. Очерки политической социологии. – М., 1985, Дмитриев А. Политическая социология США. Очерки. – Л., 1971, Егоров С. Политическая система, политическое развитие, право: критика немарксистских политических концепции. – М., 1983; История политических и правовых учений / Отв. ред. В. Нерсисян. Серия работ. – М., 1985, 1986, 1989; Каленский В. Политическая наука в США. – М., 1966, Современная буржуазная политическая наука проблемы государства и демократии. – М., 1972; Чиркин В. Буржуазная политология и действительность развивающихся стран. – М., 1980; Федосеев А. Политика как объект социологического исследования. Критика методологических основ современной буржуазной политологии. – Л., 1974.
- Баталов Э.Я. Двадцать лет российской трансформации. Восхождение к политической науке // Общественные науки и современность. – 2005. – № 3. – С. 34-47.
- Марченко М.Н. О политологии – науке и учебной дисциплине // Правоведение. – 1989. – № 5. – С. 3-10.
- Постановление Государственного комитета СССР по науке и технике № 386 “О номенклатуре специальностей научных работников” // Бюллетень Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР. – 1989. – № 3. – С. 18.
- Капто О.С. Підвищувати якість викладання, вдосконалювати політико-виховну роботу кафедр суспільних наук // Комуніст України. – 1981. – № 8. – С. 27-37.

ПИТАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ М.І. КОСТОМАРОВА

У статті в стислій формі визначені основні думки вченого М.І. Костомарова стосовно політичних еліт, та лідерів. Показано, що Костомаров на основі аналізу ролі видатних осіб в історії зробив свій внесок у розробку породження витоків політичного лідерства, а саме концепції рис, шляхом аналізу ролі видатних особистостей в історії. Вчений обґрунтував ідею формування лідерів у залежності від історичних епох та особливостей держави.

In this article the basic thoughts of the scientist Kostomarov M.I. about political elite and leaders are determined in a condensed form. It is shown, that Kostomarov made his contribution on the basis of analysis of prominent individuals' role in history in his work of political leadership sources, exactly the conception of features by the means of analysis of prominent individuals in history. The scientist proved the idea of leader's forming in the dependency of historical age and particularities of the country.

Мислителі Античності Платон, Аристотель звертали свою увагу на причини походження, становлення сутності політичної еліти. Пізніше цим питанням займалися Н. Макіавеллі, Д. Мільтон, Д. Локк, Т. Джефферсон, Ф. Ніцше та інші. Певний внесок у розробку цієї проблеми зробили такі науковці, як В. Паретто, Г. Моски, Р. Міхельс, які сформуvalи концепцію еліти, теорію класичного елітаризму. В посткомуністичній Україні починаючи з 90-х рр. ХХ ст. дану проблему досліджували М. Михальченко, Б. Кухта, В. Литвин, В. Полохало, М. Шульга та ін.

Частиною великої спільноти, яка усвідомлює свої інтереси, певною мірою організована і диктує способи та умови реалізації інтересів своєї спільноти відокремлюється як політична еліта. В Україні процес формування політичної еліти має свою специфіку. Кожна історична доба мала свою політичну еліту. Слід зазначити, що вона розвивалася певними замкнутими циклами, які пов'язуються досить умовно з історичними етапами національної державності. По-перше можна виділити історичний період Київської і Галицько-Волинської держав. Протягом XVII-XVIII століть умовно можна визначити другий етап існування національної еліти. А з кінця XIX ст. розпочався третій етап, який був перерваний

Жовтневою революцією. Зараз проходить процес оновлення, відродження української політичної еліти з урахуванням сучасних історичних особливостей.

Саме "особливості еволюції правлячих політико-управлінських еліт у трансформаційному суспільстві визначаються багато в чому специфікою організації суспільства, спадкоємністю і характером змін національної культури, унікальністю і самотністю соціуму, інституційним устроєм" [1, с. 194].

Існування політичних еліт найвиразніше проявляється в політичному лідерстві, яке полягає у тому, що окремі особи відіграють у політиці провідну роль, здійснюють переважний вплив на інших людей-громадян.

Метою цієї статті є спроба розглянути особливості політичного лідерства під час аналізу творчої спадщини М.І. Костомарова.

Працюючи над питаннями визвольного руху на Україні, М.І. Костомаров досить обґрунтовано користується і по-своєму оновлює тлумачення термінів "аристократія" і "аристократизм".

На відміну від стародавніх грецьких філософів Платона та Аристотеля (які першими застосували термін "аристократія"), М. Костомаров застосовує його як негативний параметр оцінки політичної еліти правління "корисливих людей" – тобто людей, які дбають тільки про себе.

У своїх творах М. Костомаров слово “аристократія” використовує як антитезу народним масам, щоб підкреслити зміст ліберального руху в українській історіографії на протязі 50-90 років XIX ст. Наприклад, у роботі “Дві руські народності” М. Костомаров особливо підкреслює “аристократизм поляків” і “демократизм південнорусів” – тобто українців.

У творі термін “аристократизм” застосовується не як позитивна характеристика лідерів-шляхти, а як інтерпретація панського впливу на процес розпаду Речі Посполитої. Він підкреслює негативний вплив польського аристократизму на керівників народного руху в Україні. Підкуп, гроші, обіцянки – це й була одна з багатьох причин невдач народних повстань.

У статті “Минуле та майбутнє руського дворянства” М.І. Костомаров визначає, що створення руської аристократії відбулося як необхідність забезпечення системи підкорення та підпорядкування Києву Червоноської землі, віднятої у ляхів, для цього необхідно було тримати там бояр і надати їм майнову владу, але їхнім обов’язком було захищати окраїни руської землі. Саме цим пояснюється розвиток аристократії в Галичині у першу чергу, чим в інших землях удільно-вчового світу [2, с. 5].

Г.К. Ашин у творі “Сучасні теорії еліти” [3] багаторазово підтверджує висновок М. Костомарова, стосовно впливу лідерів на розлад у суспільстві при вирішенні політичних проблем.

У науці існує кілька концепцій політичного лідерства та причин, що його породжують. Основними з них можна визначити концепції рис, ситуативна, послідовників і психологічна. Першою виникла у XIX ст. концепція (теорія) рис, яка склалася на основі аналізу ролі виданих осіб в історії. Відповідно з цією концепцією лідерство є результатом наявності у лідера певних психологічних і соціальних рис. Одним із перших вчених, який провів аналіз історичних постатей, щоб з’ясувати набір обов’язкових чи бажаних рис особи лідера, був Костомаров. Проаналізувавши велику кількість видатних особистостей, вчений визначив риси притаманні політичним лідерам, зокрема, всі вони мали гострий розум, тверду волю, енергійність, організаторські та ораторські здібності, готовність брати на себе відповідальність тощо.

Але він визначав, що різним лідерам були притаманні і протилежні риси. Історія знає лідерів, якими стали не вольові й принципові особистості, що спроможні протистоять швидкоплинним масовим настроям, а ті хто догоджає масам.

Також, у творах М.І. Костомаров показував, що гетьманська влада мала всі основні суспільні функції: гетьман був головним над військом, був суддею, адміністратором. Йому належала головна влада над військом. В історії були приклади, коли гетьман був добрим адміністратором, але не мав ніякого хисту до військової справи. Наприклад,

П. Дорошенко, який був добрим політиком, патріотом України, але не міг керувати військами.

Ліберальні мислителі Р. Керлінгер, Р. Рорті “виходять з визнання необхідності свідомого формування певного типу людини, яка відповідала б основним рисам ідеалу ліберального суспільства. Якщо спробувати окреслити такі риси ліберального типу особистості, то очевидно, що зовсім не політичні переконання будуть в ньому визначальними й переважаючими” [4, с. 24].

Як говорилося в статуті Кирило-Мефодіївського братства, членом якого був Костомаров, що для участі в правлінні державою людина повинна бути освіченою і морально спрямованою. Тоді можна бажати від цих людей правильних дій, дотримання прав особистості як в економічному, так і у політичному питаннях.

М.І. Костомаров у публіцистичних виступах у пресі та у своїй полеміці з Г.Ф. Карповим, М.О. Кояловичем, І.С. Забеліним та багатьма іншими опонентами з питань козацтва залишив нам чіткі, окреслені і влучні характеристики багатьох історичних подій, явищ та діячів. Зокрема, оцінюючи постать великого сина України Б. Хмельницького він визнавав за ним всесвітньо-історичне значення, показавши, що заповітною метою гетьмана було дати своїй Україні повну незалежність. Але вчений підкреслював, що Б. Хмельницький не міг відмовитися від засвоєного ще в юності ідеалів польського шляхетського ладу, глибоко ненависного для основної маси українського народу. Слід підкреслити особливість критичного підходу Костомарова до оцінки історичних діячів, ролі народу та особи в історії, а також його негативне ставлення до націоналістичного самовеличчя і фальшивого приховування огривів минулого. Як людина вчений був супротивником національної винятковості і шовінізму, хоча й припускався деяких перебільшень в оцінці характеру керівних осіб.

Крім названої вже біографії гетьмана Богдана Хмельницького, він створює низку історичних портретів інших українських гетьманів – Івана Сविгорського, Юрія Хмельницького, Івана Виговського, Івана Мазепи, Павла Полуботко та інших, у яких намагається підкреслити конкретне місце кожного в історії України. Показує працю гетьманів, їх помилки, а також вплив керівників на розвиток козацтва Запорізької Січі в житті українського суспільства. Він перший відзначив прогресивну роль консолідації українського народу в його боротьбі проти поневолювачів, показавши своєрідну суспільну організацію України. Не приховує Костомаров і ті непристойні вчинки гетьманів, які завдали розвитку та економіці України чималої шкоди. Адже, уособлюючи в собі виборну козацьку владу, гетьман був і воєначальником козацького війська, і правителем краю. Від його розуму, кмітливості, вдачі і переконань багато в чому залежала не тільки доля частки народу, а іноді й усієї України [5].

Слід визначити позитивну ідею Костомарова про недопустимість утримання влади в одних руках (самодержавство), оскільки воно не може принести позитивні моменти, а приводить тільки до відставання в розвитку суспільної формації.

Тирані й деспоти при владі приносили велику шкоду своїй державі та народу. “Історія показує нам, – писав М.І. Костомаров, що в суспільстві, керованим деспотично, частіше та сильніше проявляються пороки, перешкоджаючи виконанню самих похвальних та рятівних дій влади” [6, с. 532].

При зображенні рис правителів тієї чи іншої історичної епохи він ніколи не завуалював слабкі сторони і недостойні вчинки свого персонажа. В цьому питанні його критикували за відсутність патріотизму.

“Я називаю внутрішньою правдою правильність у зображенні побуту, звичаїв, понять, спонук, характеру дій особистостей в зображену епоху” писав він у праці “Моє українофільство в “Кудеяре” [7, с. 327].

У праці “Особистість царя Івана Грозного” Костомаров дає оцінку періоду, коли вслід за значними внутрішніми та зовнішньополітичними успіхами Російської держави виникло колосальне посилення самодержавної тиранії, розпочате безпрецедентне по масштабам кривавий наступ против власного народу [8, с. 232-233].

На наш погляд у працях Костомарова важливе місце займає питання жорстокості правління в примусовом об’єднанні держав (імперіях), здійсненого шляхом завоювання або шляхом економічного, політичного тиску. Дійсно, жорстокість завжди була невід’ємною рисою існування кожної імперії. Адже тільки заходами насильства імперія може утримувати під своєю владою кілька націй і народів. Як правило, імперія породжувала жорстоких і кривавих тиранів. Наприклад, Перська імперія породила Дарія Першого, римська – Нерона та Діоклетіана, російська – Петра Першого, німецько-фашистська – Гітлера. Усі вони трималися на жорстокості й агресивності “сильної руки” правителя. При аналізованні історичних факторів можна визначити, що коли на чолі імперії ставала більш менш нормальна людина за своїми психічними й моральними якостями, вона швидко знищувалася “системою” або започатковувала руйнування імперії.

Але твердість, (жорсткість, а не жорстокість) правителя необхідна. Вона передумова нормального функціонування й процвітання будь-якої держави, кожної нації. Обов’язковою умовою при цьому повинна бути наявність противаг. У сучасному світі така система вже відпрацьована й добре діє у державах з демократичним устроєм. При найменшій загрозі переростання жорстких дій керівника держави в жорстокість (тобто перехід від демократії до тоталітаризму) він негайно усувається від влади [9, с. 272].

Можливість ненасильницьким шляхом усунути від влади негідного політичного лідера є однією з ознак демократії.

У ліберальних демократіях, що не прагнуть до величчя, панування над континентами, розвивається суспільство моральне, оскільки воно має гарантії прав, механізм зміни лідерів, має межі влади лідерів [10, с. 144], з урахуванням національних особливостей.

Костомаров вніс свій внесок у розробку породження витоків політичного лідерства, а саме концепції рис, яка виникла у ХІХ ст., що складалася на основі аналізу ролі видатних осіб в історії. В описанні портретів політичних лідерів того чи іншого часу він намагався надати повну картину певних психологічних та соціальних рис особистості. У подальшому ця його праця допомогла детальніше розширити можливості особистості, в особі політичного лідера (князя, правителя, гетьмана) у залежності від історичних епох та особливостей держави.

Перебудова та відродження державності започаткували процес становлення нової національної еліти, породження нових політичних лідерів. Але без аналізу дослідження вчених минулого неможливо визначити слабкі та сильні сторони особистості, яка претендує на посаду політичного лідера. Тому вивчення питання політичного лідерства у творчій спадщині видатного мислителя ХІХ століття Костомарова надасть новий виток у створенні інститутів демократії, правової держави і громадянського суспільства. На сучасному етапі розвитку українського суспільства найбільше значення набуває політична культура суспільства, яка забезпечує нетерпиме ставлення до політичних лідерів, які порушують норми суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крюков О. Розвиток політико-управлінської еліти згідно з концепцією “Універсального епохального циклу”// Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2006. – Вип. № 2. – С. 194-206.
2. Костомаров Н.І. Стаття “Прошедшее и будущее русского дворянства” Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, Інститут рукописів., Ф.Х, № 6594. – 30 с.
3. Ашин Г.К. Современная теория элиты. Критич. очерк. – М.: Международные отношения, 1985. – 256 с.
4. Заблоцький В.П. Сучасний лібералізм: соціально-філософський аналіз. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної академії наук України, Київ, 2002. – 35 с.
5. Костомаров М.І. Галерея портретів: біографічні нариси / Упор. та перед. В. Замлинського. – К.: Веселка, 1993. – 326 с.
6. Костомаров Н.І. Русская история в жизнеописаниях её важнейших деятелей. – М.: Олма Пресс Образование, 2004. – 782 с.
7. Костомаров Н.І. Земские соборы. Исторические монографии и исследования. – М.: Чарли, 1995. – 640 с.
8. Костомаров Н.І. Исторические монографии и исследования. – М.: Изд-во “Книга”, 1989. – 236 с.
9. Василенко М.О. Уламки імперії. – Київ-Херсон: Просвіта, 2002. – 275 с.

ЧИННИКИ ЕЛІТАРНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ У СУЧАСНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ КРАЇНАХ

У статті висвітлюються детермінанти якісного рівня політичної еліти в сучасних демократичних державах.

The article deals with the determinants of the qualitative level of a political elite in modern democratic states.

Дослідження присвячено аналізу факторів, які детермінують рівень елітарності та ефективної діяльності політичної еліти в сучасних демократичних політичних системах.

Наукові розвідки подібного спрямування мають значне теоретико-практичне значення. Аналіз нищезначених детермінант надасть змогу удосконалити розуміння чинників впливу та сприяти на більш високому науковому рівні елітарності і ефективності політичної еліти.

Розгляд даної проблематики доречно розпочати з будь-якого фактору, оскільки майже кожен із них, перебуваючи у тісному зв'язку з іншими, може розглядатися як один із базових. По суті, відбувається їх взаємодетермінація, наслідком якої й виступає якісний стан політичної еліти.

Пропонуємо виокремити наступну систему детермінант рівня елітарності і ефективності еліти: наявність потреби в еліти враховувати інтереси суспільства, походження еліти, ступінь розробленості державної стратегії і міра її реалізації, рівень оптимальності співвідношення між цінністю теперішнього і майбутнього, ступінь відкритості системи політичного управління, рівень інтелектуального розвитку суспільства, стан політичної освіти населення, ступінь розвитку правової держави, рівень розвитку громадськості, система рекрутування політичної еліти та контролю за її діяльністю (*структурованість суспільства, міра досконалості виборчого механізму, ступінь прозорості, професійності і демократичності кадрової політики, пропорція штучних і природних*

форм селекції (добору і виховання) політичної еліти, ступінь розвитку партійної системи, рівень розвинутої суспільних процедур селекції, інституціональна відпрацьованість механізму громадського контролю діяльності політичної еліти у міжвиборчий період), форма правління, стабільність політичної системи (ступінь консенсусної згуртованості політичних еліт, міра реалізації ціннісних норм у суспільно-політичному житті, рівень толерантності в суспільстві, стан розвитку політичного прогнозування, ступінь чіткості і збалансованості розподілу повноважень, та рівень координованості діяльності державно-владних структур по горизонталі, результативність діяльності правлячих кіл), рівень наукового забезпечення політичних рішень та їхньої інтелектуальної підтримки, стан політичної культури у суспільстві.

Більш детально проаналізуємо кожен з вищезазначених детермінант рівня елітарності і ефективності політичної еліти.

Щодо наявності в еліти потреби враховувати інтереси суспільства, то, на думку доктора філософських наук Ф. Рудича [1] і доктора політичних наук Л. Кочубей [2], причина суспільної неефективності політичної еліти може міститися не у браку знань і вмінь, а у відсутності потреби брати до уваги інтереси суспільства. Автор статті погоджується із твердженням цих вчених, що така потреба може диктуватися, або моральними засадами еліти, або дієвими механізмами її політичної відповідальності, або тиском громадянського суспільства.

Походження політичної еліти становить важливу детермінанту рівня її елітарності. Походження можна оцінювати за різними параметрами, наприклад, такими як: місце первинної соціалізації, під яким розуміється її матеріальний, освітній, культурний рівень; рід занять найближчих родичів; їх світогляд, передусім: релігійний, політичний, національний, соціальний; освіта, вид занять, які відносяться до занять політичною діяльністю.

Серед численних перелічених параметрів звернемо увагу на дослідження впливу місця первинної соціалізації політичної еліти на її якісний рівень.

У науковій літературі сформувався судження про негативний вплив сільського походження політичної еліти на її якісний стан. Так, на думку, уже згаданого Ф. Рудича, у вихідців із сільської місцевості або невеликих міст не закладена ідея служіння суспільству тому, що вони є носіями традиційної культури. Одним з визначальних компонентів такої культури виступає трайбалізм – схильність до культурної і суспільно-політичної кланової відокремленості, тобто – містечковості та кумівства [1]. Вчений наголошує, що використовуючи корпоративні, сімейні зв'язки, клани прагнуть захопити владу в країні чи регіоні або узурпувати її в окремих владних структурах в інтересах своїх представників [1]. Через це, як вважає дослідник, така еліта може створити політичний устрій лише за власною міркою, виразними рисами якого, буде нехтування суспільними інтересами, безконтрольність, безвідповідальність, непрозорість [1].

Загалом погоджуючись з такими твердженнями, зазначимо, що результати будь-яких досліджень впливу походження віддзеркалюють лише його ймовірні наслідки і не можуть автоматично переноситись на окремих особистостей, формування яких зумовлено ще безліччю інших факторів.

Ступінь розробленості державної стратегії і міра її реалізації

Українські дослідники В. Горбатенко та І. Бутовська визначають державну стратегію наступним чином: “З одного боку, це публічне визначення владою перспективи держави; з іншого – поточні рішення, спрямовані на безпосереднє здійснення цієї перспективи вже сьогодні, негайно. Стратегія є формою перспективи, де довгострокові рішення пов'язуються із середньо- та короткостроковими, або поточними” [3].

Виходячи з цього державна стратегія впливає на ефективність діяльності політичної еліти. Її вплив зумовлюється наступними функціями: сприяння кращому усвідомленню суті сьогодишніх реалій, що дає змогу оцінити реальні перспективи, визначитися в наявній ситуації та розрахувати ресурси, які уможливають досягнення поставленої мети; забезпечення: спадкоємності внутрішньої і зовнішньої політики, довіри до влади, якщо державна політика відповідає цілям, визначеним державною стратегією; сприяння консолідованості

політичних еліт; визначення тактики; накреслення орієнтирів та акцентування пріоритетів для короткострокових і середньострокових стратегій, які не повинні йти у розріз і суперечити державним інтересам; задання етапів просування до мети [3].

Рівень оптимальності співвідношення між цінністю теперішнього і майбутнього має значний вплив на формування свідомості політичної еліти, від типу якої значною мірою залежить її здатність до ефективної діяльності. Особливого значення цьому фактору надає російська дослідниця О. Гаман-Голутвіна яка зазначає, що сьогодишня індиферентність еліти до проблем стратегії є зворотною стороною і результатом гіпертрофії есхатологічного спрямування глобального історичного проекту форсованої модернізації з його приматом цінності майбутнього і інструментальності теперішнього [4].

Ступінь відкритості системи політичного управління

На це особливу увагу звертає кандидат історичних наук О. Новакова зазначаючи, що відкрита система політичного управління втрачає жорсткість, регламентованість, вона починає базуватися скоріше на горизонтальних, а не вертикальних зв'язках між урядовими організаціями, асоціаціями громадянського суспільства та бізнесом [5]. Таке управління, зазначає вчена, реалізується шляхом переговорів між державою та неурядовими структурами. Воно здатне більш ефективно задовольнити суспільні потреби, виробити соціально значимі рішення [5]. Порівнюючи традиційну і відкриту системи політичного управління, О. Новакова підійшла до висновку, який імпонує автору даної статті, на противагу звичній практиці публічного управління, заснованого на ієрархії та неухильному виконанні наказів, зазначає вчена, головними параметрами нової системи стають згода та договір [5]. Бо традиційне управління приділяло увагу праву та регламентам, сучасне, більш відкрите і базується на нормах, колективних рекомендаціях, моральних угодах. У той час, як традиційна влада здійснювалася урядом, бюрократією та парламентом, нова, все більше залучає в свою орбіту комісії, форуми, та великі демократичні організації [5].

Рівень інтелектуального розвитку суспільства

Кандидат політичних наук С. Чемякова, зазначає: «Вказуючи на взаємозв'язок між рівнем розвитку суспільства і якістю правлячої еліти, Н. Бердяєв вивів “коефіцієнт еліти”, котрий являє собою співвідношення високоінтелектуальної частини населення і загальної кількості грамотних людей. Він вважав, що якщо коефіцієнт наближається до 1 %, то це загрожує державі розпадом, застоєм у суспільному житті. Сама еліта перетворюється в закриту касту, позбавлену можливостей оновлення. Якщо ж коефіцієнт еліти складає більше 5 %, то це значить, що суспільство володіє високим потенціалом розвитку» [6].

Стан політичної освіти населення

Ефективність демократичного механізму рекрутації політичної еліти визначальною мірою детермується компетентністю її селекторату, в якості якого виступає більшість громадян держави. Очевидно, що чим вищий рівень політичної культури населення, тим адекватнішим є його розуміння політичної сфери і відповідно оптимальніша громадянська поведінка, що безпосереднім чином відображається на якісному стані політичної еліти. А найважливішим чинником формування такої культури виступає високий рівень політичної освіти населення.

Основними функціями політичної освіти, на нашу думку, є: по-перше, переведення мови політики на загальнодоступний рівень. Доктор політичних наук М. Іванов так розкриває дану роль політичної освіти “Вона покликана допомогти переводити політичні поняття на загальнодоступну мову. Іншими словами, прості громадяни сьогодні повинні володіти і категоріями, і науковим інструментарієм політики, щоб бути адекватними епосі” [7]. По-друге, надання базового рівня теоретичних знань, що становлять основу політичної науки, відсутність яких робить неможливим цілісне розуміння політичної дійсності, її можливих альтернатив та їх детермінант. По-третє, формування здатності на основі наявних теоретико-практичних знань критично осмислювати політичну реальність і вибудовувати адекватні до неї моделі поведінки, однією з ознак якої виступає наявність імунітету проти політичних технологій.

Загалом можна стверджувати, що завдання непрофесійної політичної освіти полягає у формуванні в громадян певного комплексу цінностей, вмінь та знань, які забезпечують їм свідому участь і позицію в політичному житті, можливість виокремити власні політичні інтереси та зіставити їх з інтересами інших громадян та всього суспільства.

Ступінь розвитку правової держави, сутнісною ознакою якої виступає високий рівень правової культури її громадян, однією з найважливіших детермінант якої, виступає стан законодавчої бази, що водночас є одним з базових показників міри розвинутої правової держави. Його якісний рівень визначається такими факторами, як: відповідність системи юридичних норм реаліям суспільно-політичного розвитку, їх взаємоузгодженість, стабільність і відкритість, під якою розуміється пряма дія більшості статей конституції та наявність статусу законів у переважній частині нормативно-правових актів. Прозорість юридичних норм становить також інструмент протидії формуванню нелегального політичного ринку, на якому предметом купівлі-продажу виступають політичні рішення: закони, поправки, укази тощо. Важливою детермінантою стану правової культури виступає баланс між позитивним і природним правом, наслідком якого є

захищеність громадян від бюрократичного свавілля. Так, доктор політичних наук В. Горбатенко, вказує: “Бюрократія повинна обслуговувати існуючий порядок, а не свавільно творити його. Пошук правового рішення в кожному конкретному випадку ... має полягати не в пересмикуванні конституційних норм, а в пошуку справедливості, оскільки саме вона становить істину сутності права” [8]. Про це завжди повинні пам'ятати представники політичної еліти.

Рівень розвитку громадянськості, тобто готовності і здатності людини, громадянина до активної участі у справах суспільства і держави на основі глибокого усвідомлення своїх прав, обов'язків [9] та інтересів, у значній мірі зумовлює якісний стан політичної еліти. Можна виокремити його наступні детермінанти: рівень політичної компетентності населення найважливішим чинником формування якої виступає його політична освіта; ступінь розвитку громадянського суспільства, який зумовлюється такими факторами, як фаза розвиненості місцевого самоврядування; міра впливу права на суспільно-політичні процеси в державі; чіткість розмежування приватно-правової і публічно-правової сфер, політичної і економічної діяльності; рівень структурованості суспільства; стадія розвиненості модерних громадських традицій, яка значним чином детермується ступенем державного патерналізму як на сучасному етапі буття країни, так і в її історичному минулому; стан ціннісно-регулятивної системи суспільства; чисельність середнього класу, який, як вказують українські вчені К. Богомаз і Н. Сорокіна у будь-якому суспільстві є головним соціальним носієм суспільних відносин, агентом та гарантом їх збереження і відтворення [10], така роль середнього класу забезпечується економічною, психологічною та культурною незалежністю його членів.

А тепер розглянемо систему рекрутування політичної еліти та контролю за її діяльністю

Ця система являє собою механізм відтворення і оновлення політичної еліти від ступеня досконалості якого залежить її якісний стан. Рівень ефективності даної системи детермується низкою факторів, серед яких можна виділити наступні.

Структурованість суспільства виступає важливим чинником усвідомлення представниками різних соціальних прошарків їхніх політичних інтересів, необхідною умовою їх реального представництва у законодавчих та місцевих радах і є передумовою підзвітності виборних осіб перед виборцями. Таким чином, структурованість суспільства є необхідною умовою для досягнення високого рівня елітарності та ефективності діяльності політичної еліти в демократичних політичних системах.

Міра досконалості виборчого механізму, тобто рівень його здатності об'єктивно виявляти і відображати вибір громадян. За умови наявності структурованого суспільства об'єктивність

виборчого механізму зумовлює адекватність представлення у радах організованих суспільних інтересів посередництвом політичних партій.

Ступінь прозорості, професійності і демократичності кадрової політики, який зумовлює ефективність механізмів вертикальної і горизонтальної мобільності (конкурсів на посаду, залучення до ротації еліти членів політичних партій і громадських організацій тощо) політичної еліти.

Пропорція штучних і природних форм селекції (добору і виховання) політичної еліти. Розвинута система відбору і підготовки політичних кадрів значною мірою сприяє високому рівню ефективності їх діяльності. Натомість потенціал природних і стихійних механізмів селекції недостатній для забезпечення високої сукупної елітарності політиків. На думку члена-кореспондента НАН України М. Михальченка, дане співвідношення залежить від: сутнісних характеристик суспільства: економічного і політичного ладу, рівня демократії, якості законодавства, традицій, релігії тощо [11]. Чим цивілізованіше й організованіше суспільство, стверджує він, тим більше уваги воно приділяє селекції еліти, пред'являючи їй високі вимоги з якості функціонування і морального вигляду [11].

Ступінь розвитку партійної системи, який зокрема вимірюється рівнем: впливу партій на політичний процес, його компетентності, довершеності їх інфраструктури та її дієвості, незалежності від зовнішнього фінансування; визначає можливості партій виконувати покладені на них функції, серед яких, на думку доктора політичних наук М. Обушного, однією з найважливіших є підбір та виховання кадрів національної еліти [12].

Рівень розвинутої суспільних процедур селекції, який детермінується розвитком громадянського суспільства, та їх взаємодії з державними і партійними. Громадські механізми селекції розширюють поле пошуку та підготовки потенційно елітарних політиків, а їхня взаємодія з останніми дає більшу можливість кращим представникам суспільних структур долучитися до політичної діяльності.

Інституціональна відпрацьованість механізму громадського контролю діяльності політичної еліти у міжвиборчий період. Основною формою, яка виступає підзвітність виборних осіб будь-якого рівня повноважень, крім президентського, через технічну неможливість її здійснення, перед своїм електоратом і можливість останнього їх переобрати. Очевидно, що умовою можливості існування такого механізму в його повноцінному вигляді виступає наявність мажоритарної складової у типі виборчої системи різного рівня делегування.

Дієвість подібного механізму, крім ступеня відпрацьованості його законодавчої бази, детермінується рядом інших факторів, серед яких можна виділити наступні: рівень політичної культури населення, його поточної інформованості і суспільно-політичної активності, наявності осіб,

здатних замінити діючого політика та типом його лідерства (раціональне чи харизматичне), від якого, на нашу думку, певною мірою залежить критичність оцінення електоратом дій свого обранця.

Значний вплив на якісний стан політичної еліти також справляє рівень функціонування таких механізмів її контролю, як: парламентська і непарламентська опозиція, приватні та громадські засоби масової інформації, наука.

Форма правління

Одне із останніх досліджень Світового банку стверджує, що при парламентській моделі управління корупція у вищих ешелонах влади є найменшою [13]. На думку українського дослідника В. Базова, однією з причин цього є той факт, що одні і ті ж персоналії нечасто можуть керувати господарством країни протягом довгого часу [13].

Стабільність політичної системи є важливим чинником ефективності формування та діяльності політичної еліти. Так, доктор філософських наук В. Танчер зазначає, що еліти розквітають при певній стабільності, соціальному порядку, тоді як соціальний хаос, протиборство підточують владну ієрархію, зменшують ефективність суспільного управління [14]. Погоджуючись з такими думками звернемо увагу на аналіз факторів, які детермінують рівень стабільності демократичних політичних систем. Насамперед мова йде про наступне.

Ступінь консенсусної згуртованості політичних еліт, першоосновою якої виступає консенсусна згуртованість суспільства, котра базується на прийнятій для більшості системі ідеологічних цінностей, на основі якої формується політичний ідеал країни й політична доктрина, яка його обґрунтовує. М. Михальченко зазначає, що: "Іноді цю доктрину називають державницькою (але не державною) ідеологією, покликаною обґрунтовувати форму і зміст політичної влади, виборчої й судової систем, функції гілок влади, взаємовідносини конфесій тощо" [15]; на нашу думку, необхідною умовою існування єдиного політичного ідеалу для всієї країни виступає сформованість політичної нації.

Міра реалізації ціннісних норм у суспільно-політичному житті. Так, на думку В. Горбатенка, чинниками, що "цементують" політичну систему, виступає збалансованість між економічним розвитком держави і соціальними потребами населення, справедливість, солідарність, відповідальність, незалежність, свобода, довіра [8]. Саме про суспільну довіру як організуючий елемент політичної системи і мистецтво єднання говорив Ф. Фукуяма під час минулорічного (2006 р.) візиту в Україну [8].

Рівень толерантності в суспільстві. На думку кандидата філософських наук, докторанта МДГУ ім. Петра Могили В. Ханстантинова: "культура толерантності ... може виступати в ролі своєрідного суспільного стабілізатора, гальмуючи і уповільнюючи процеси внутрішніх протиріч у суспільстві, мінімізуючи при цьому гостроту та інтенсивність негативних наслідків у зв'язку із зіткненням

інтересів” [16]. На наш погляд особливого значення така культура набуває у кризові періоди розвитку держави, коли в суспільстві втрачається єдність поглядів з основних питань суспільно-політичного життя.

Стан розвитку політичного прогнозування. Кандидат політичних наук В. Деріга зазначає, що без вміння передбачати хід та розвиток політичних процесів не можна забезпечити стабільність розвитку та функціонування політичної системи в цілому, сприяти її адаптації до внутрішніх та зовнішніх змін [17]. Вона вказує, що одним з параметрів стабільної політичної системи, досягти якої прагне будь-який суб’єкт управління, є її передбачуваність та керованість [17]. А це, відзначає вчена, значною мірою залежить від можливостей політичного прогнозування, яке базується на врахуванні відомих закономірностей та тенденцій суспільного розвитку і має вагомий потенціал впливу на політичні процеси, події та явища [17].

Рівень стабільності політичної системи значною мірою залежить від: *ступеня чіткості і збалансованості розподілу повноважень* між: гілками влади, її вищими, регіональними та місцевими структурами, правлячою і опозиційною елітами, яка, на нашу думку, в значній мірі забезпечується ґрунтовністю юридичного оформлення меж їх компетенції і процедур прийняття рішень, та *міри координованості діяльності державно-владних структур по горизонталі*.

Результативність діяльності правлячих кіл у значній мірі впливає на стан політичної стабільності, яка, в свою чергу, становить важливу детермінанту ефективності діяльності політичної еліти.

Результативність політичної еліти значною мірою зумовлюється рівнем наукового забезпечення політичних рішень та їхньої інтелектуальної підтримки. Під науковим забезпеченням політичних рішень автор розуміє їх розробку на основі врахування закономірностей суспільно-політичного життя та потреб часу. Інтелектуальна підтримка розглядається як механізм забезпечення реалізації рішень в умовах потенційно можливої протидії зі сторони політичних опонентів.

Стан політичної культури у суспільстві

На думку доктора філософських наук Е. Баталова, у сфері політичних відносин політична культура має тотальний характер, вона розчинена, хоч можливо і не зовсім рівномірно у всій сукупності відносин, які складаються між учасниками політичного процесу, як зазначає вчений: «ці відносини “пронизані”, “просякнуті”, “насичені” культурою» [18]. Дослідник вважає, що ядром, політичної культури є певний “культурний субстрат”, під яким він розуміє найбільш стійкі елементи суб’єкт-об’єктних відносин, що складаються у ході політичного процесу і безпосередньо проявляються в уявленнях, переконаннях, установках, притаманних суб’єктам політичного процесу, а також в їхній поведінці [18]. На думку вченого, політичний процес базується на основі цих елементів, які, як він зазначає: «складають його “генетичний код”» [18]. Таким чином, політична культура в значній мірі зумовлює рівень елітарності та ефективної діяльності політичної еліти.

Загалом, коло детермінант якісного рівня політичної еліти в сучасних демократичних країнах значно ширше за окреслене в даній статті, однак

ЛІТЕРАТУРА

1. Рудич Ф. Правляча еліта: її місце і роль в утвердженні української держави // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – С. 5.
2. Кочубей. Л. Вибірчі системи як передумова формування політичної еліти // Політичний менеджмент. – 2007. Спеціальний випуск. – С. 204.
3. Горбатенко В., Бутowska І. Політичне прогнозування. Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 55.
4. Гаман-Голутвина О. Политические элиты России. Вехи исторической эволюции. – М.: ИНТЕЛЛЕКТ, 1998. – С. 416.
5. Новакова О. Відкритість політичної еліти як проблема модернізації суспільства. Збірка “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй”. – К., 2006. – Том 2. – С. 369.
6. Чемякова С. Правящая элита Украины: сущность, особенности и противоречия формирования и функционирования. Авт. реф. канд. диссертации.
7. Іванов М. Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства. – Миколаїв, 2004. – С. 200.
8. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 11, 10.
9. Ярошенко В. Проблема громадянськості в умовах демократичної трансформації українського суспільства. Ольвійський форум. – 2007. – С. 75.
10. Богомаз К. Сорокіна Н. Регіональні еліти в процесі державотворення та формуванні соціокультурних орієнтирів суспільства. Збірка “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй”. – К., 2006. – Том 2. – С. 37.
11. Михальченко М. Українська еліта як специфічний феномен. Збірка “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй”. – К., 2006. – Том 2. – С. 27-28.
12. Обушний М. Політичні партії у формуванні національних еліт. Збірка “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй”. – К., 2006. – Том 2. – С. 146.
13. Базів В. Виклики 2007 року: управління кризою чи криза управління // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2008. – Вип. 12. – С. 44.
14. Танчер В. Еліти України: чи можливий консенсус? Збірка “Еліти і цивілізаційні процеси формування націй”. – К., 2006. – Том 2. – С. 179.
15. Михальченко М. Політичні ризики в сучасній Україні: виклики й відповіді // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 4.
16. Ханстантинов В. Толерантність як риса світоглядної позиції особистості // Наукові праці. Серія політичні науки. – 2008. – Вип. 66. – С. 32.
17. Деріга В. Сутність та особливості політичного прогнозування // Наукові праці. Серія політичні науки. – 2008. – Вип. 66. – С. 16, 14.
18. Баталов Э. Политическая культура современного американского общества. – М.: Наука, 1990. – С. 29.

СИМВОЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті проаналізований процес конструювання політичної реальності і визначено в ньому місце і роль символу, який обумовлює адекватне сприйняття індивідуальною і масовою свідомістю різного роду змін, що відбуваються в суспільстві.

In the article the process of constructing of political reality is analysed and certainly in him place and role of character, which stipulates adequate perception individual and mass consciousness of different sort of changes which take place in society.

Конструювання політичної системи відбувається за певними історичними, культурними та системними умовами. Дослідження логіки взаємин між складовими процесу відтворення політичної системи є тривалим соціально-політичним дискурсом. Вивчення процесу конструювання політичної реальності і визначення в ньому місця і ролі символу, що обумовлює адекватне сприйняття індивідуальною і масовою свідомістю різного роду змін, які відбуваються в суспільстві сьогодні, залишаються відкритими для наукових досліджень.

Отже, будь-яке суспільство постійно трансформує систему взаємодій. Під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, одним із яких є динаміка політичної сфери, здійснюються трансформації в картині світу соціального організму. Процедура прийняття чи відторгнення нового пов'язана з існуванням і якісним станом суспільного досвіду, що відбивається в культурі суспільства. Культура як засіб пристосування і адаптації людського колективу до середовища складається з соціально організованих структур, у рамках яких люди зайняті в соціальній дії. Дійовим феноменом культури, який обумовлює збереження та функціонування значимої для соціуму інформації є символ. У якості символів може виступати територія, мова, традиції, стереотипи поведінки, самоназва, візуальні знаки та ін.

Науковці помітили роль символу, що упорядковує реальності, не як творіння світу вперше, а як здатність улаштування деякого порядку всередині хаосу. Зокрема, Р. Мукерджі у книзі "Символічне життя людини", спираючись на ідеї психоаналізу,

визначає символ як основу функціонування індивідуума та суспільства. Він зазначав: «Символ і символічні процеси проявляються: у сфері сприйняття як універсальна "риси", модель та образ; у сфері мотивації, оцінки та ставлення як мистецтво, міф, метафора і релігія; у сфері розуму як значення, логіка і наука; у сфері поведінки як певні навички, моральні норми, закони і ритуали» [1]. Інший вчений Л. Бернуас довів, що символ є елементом, який виступає сполучною ланкою між усіма сферами людського буття, приводячи до порядку явища, що існували в "хаосі", приводячи до порядку думки [2]. Отже, процес нагромадження змістів (символічний досвід) суспільства дозволяє людині "входити" у світ, що її оточує.

У ході виділення політики як специфічної сфери життєдіяльності суспільства, вибудовується система уявлень про політичну реальність, яка отримує наочну фіксацію спочатку в знаках та символах етнокультурного змісту, а згодом у нових, які створюються задля виконання певних політичних умов. Так, процес політичної символізації включає використання природних, архетипних символів, що відповідають за збереження стрижня суспільства, яке створює політичну структуру і формування "нових" символів, які спрямовані на формування в суспільстві "спільного бачення майбутнього" – солідарності. Розуміння і виокремлення категорії "політична реальність" і процесу її конструювання бере початок з політичних вчень Давнього Сходу. Теорії античності, Середньовіччя, епохи Відродження і Нового часу не виокремлюють політичний світ в особливу

сферу людських відносин, не відокремлюють соціальний простір від політичного і дають уявлення про способи організації суспільного устрою і “правильності” використання владних повноважень. Античний варіант визначає політичну реальність як медіатор між мікро- і макрокосмосом (між людиною і Всесвітом), а середньовічний – як продукт Божественного промыслу (А. Августин, Б. Клервоський, Г. Сен-Викторський). Цей напрямок є базою для подальшої розробки концепту реальності [3; 4; 5]. Інші вчені, такі як П. Бергер, Т. Лукман, Д. Бідна, протиставляють розуміння реальності в повсякденному змісті і визначають філософське значення концепту “реальність”, “як якість, що властива феноменам, мати буття, незалежне від нашої волі і бажання...” [6].

Наступний підхід будується навколо протиставлення реальності міфу. Найкраще розкрив механізм зв'язку міфу з ментальними координатами світу Н. Рулан, який писав, що завдяки міфу суспільство панує над трьома найважливішими областями – часом, людьми і простором. Складний набір регуляторів дозволяє людині класифікувати феномени навколишньої реальності, а соціуму підтримувати збалансованість системи і безперервність процесу (соціальну наступність) [7]. У той же час У. Еко, досліджуючи природу іконічного знаку, пише: “Будь-яке зображення є чимось “укоріненим у самій реальності”, присутність самої реальності в стихійно виникаючих змістах” [8]. Отже, будь-який знак є не тільки символом, але й реальністю одночасно, що пояснює можливість завдяки символізації конструювати певну (бажану) реальність. Реальність можна розглядати, за словами Р. Барт, як субстанцію “абсолютно проникну для історії, тобто ідеологізувати; або як непроникну, тобто поетизувати її” [9].

Загальний підхід до реальності в пост-модерністському напрямку визначає її як здатність, за словами М. Ільїна, “опосередковувати досвід, установлювати порядок і свідомість серед людей у їх світі” [10]. Ця посередницька функція дає змогу моделювати інформаційні потоки в бажаному напрямку і обсязі, контролювати сферу її розповсюдження і чисельність реципієнтів. Усе це обумовлює функціональне застосування механізмів “впливу” на реальність.

Перехід від “наслідувального” до “побудованого” характеру політичної реальності здійснювався ще в роботах Т. Гоббса і Ж. Руссо [11; 12].

Важливе місце займають культурологічні дослідження С. Кассіра, у рамках яких була розроблена філософія символічних форм, що виступає методологічною основою для визначення символічної системи як “посередника” між людиною і зовнішнім світом [13]. Стосовно політичної реальності в науці використовуються синонімічні концепти чи поняття, такі як “політична сфера”, “світ політичного”, “політичний світ”, запроваджені К. Гаджієвим та А. Щербініним [14]. Категорія

“політична реальність” може розумітися як один з “світів” соціокультурного макрокосму в якому існує людина, при цьому соціокультурний макрокосм розуміється як сукупність усіх символів стосовно людського істства. Категорія “політичний простір”, разом з політичним часом і політичним середовищем – є одним з трьох просторів у яких живе політика.

Отже, політичний простір, виступаючи поряд з політичним часом як основної характеристики політичного світу, показує тривалість, структурність, а також співіснування і взаємодію елементів соціально-культурного і політичного світів. Політична реальність розуміється як співвідношення з іншими речами відповідно до суспільного досвіду взагалі. Мова йде про наявність у людській свідомості “картини політики”, що складається з елементів, споконвічно детермінованих культурою (“картини світу”). Вона представлена комплексом цінностей, настанов, образів, суджень, сформованих внаслідок соціально-культурних взаємин, ця “картина” виявляє індивідуальне бачення соціально-політичного процесу. Саме на це звертали увагу Р. Пенто і М. Гравітц, коли стверджували, що “політичне суспільство є первинна реальність. Без політичної організації не існує спільності людей”. При цьому вони визначали політичне суспільство як “... колективну людську спільність, що існує в певному просторі, що володіє апаратом організації і матеріальними засобами” [15].

Політичні інститути представлені соціальними структурами і тому являють собою незалежні фактори, що впливають на неполітичні аспекти соціальної структури. Сучасні теорії показують різноманіття уявлень про політичний світ і співвіднесеність між соціальним і політичним аспектами саме з погляду специфіки й одного та іншого. Це свідчить про здатність суспільства до стереотипізації та символізації ключових сегментів соціальної культури і це дозволяє йому створювати, засвоювати і транслувати нові форми культурного життя, без яких би не було змін у його органічній структурі.

Проблема формування політичної реальності (штучним чи природним чином) має тривалу історію. Її можна розбити на дві складові: вибудовування концепту політичної реальності й аналіз функціональної значимості символу.

Будь-який символ поєднує в собі як ідеальне, так і матеріальне, доки буде розвиватися матеріальна і духовна культура будь-якого суспільства, будуть жити і символи, які маркують даний соціум, виокремлюють його від інших культур. Кожний національний символ є згущенням певної частини психічного складу групи, створюючи “природну” базу єднання. Досліджуючи етимологію слова “символ”, О. Лосєв вказує на суміщення в ньому двох планів дійсності: символ набуває значення не сам по собі, а як арена зустрічі відомих конструкцій свідомості з тим чи іншим предметом цієї свідомості [16]. Символ постає як образ-код – структурний елемент прототипу (бажаного образу

майбутнього). У ньому нагромаджується та зберігається інформація, яка є значимою для соціуму. Система символів є сама по собі системою кодування уявлень групи про себе, про оточуючий світ і “раціональну”, безпечну поведінку, яка здатна гарантувати сталість соціуму.

У сфері політики символічний “синтез” ідеального і матеріального проявляється в об’єднанні ідеального розуміння влади зі світом реальних речей, які створюються людиною. При цьому, за твердженням Д. Мисюрова, символ дійсно спрощує інтелектуальні операції з політичними поняттями, але в той же час відчиняє простір спекуляціям на цих поняттях [17].

Національні символи демонструють не тільки зміст національної психіки, риси характеру нації, але установки та очікування індивідів, які складають націю. З часом такі символи можуть стати естетичними цінностями або політичними інструментами, але під час формування вони відбивають архетипічні уявлення в соціально-культурних утвореннях, картину будови світу і порядок дій, який спрямований на збереження сталих відносин між елементами світобудови.

Виходячи з того, що культура є системою значень, які втілені в символічній формі, то вони включають в себе дію, мовне відображення і будь-які значимі об’єкти, тобто все те, завдяки чому індивіди вступають один з одним у спілкування, обмінюються досвідом, формують спільне бачення подальшого розвитку. Отже, символи, які визнаються всередині групи є системою, і їх зміст може бути розкодованим тільки виходячи з їхньої інформаційної єдності.

Уся система соціально-культурних символів поділяється за різними критеріями на групи за походженням, змістом, функціями. За критерієм змісту символи виокремлюються як символи ідентичності (“образ себе”), символ “іншого/другого”, символи, що пов’язані з ідеєю ідеального устрою та засобом його захисту. За критерієм походження виокремлюють: символізацію географічних об’єктів, національні герої, релігійні та етнічні символи, символічні елементи національної культури. Символ етнічний – специфічний етнокультурний засіб опосередкування комунікацій у тому чи іншому етнічному утворенні, здатний набувати органічності й багатозначності образу. Кожному етносу притаманні індивідуальні відмінності між формою прояву того чи іншого елементу культури і його внутрішнім змістом. Хоча буває, що саме “зовнішній” прояв якогось елементу культури відрізняє один етнос від іншого. У процесі символізації географічних об’єктів, їх образи пов’язуються з архетипами внаслідок чого формуються національні символи з глибоким змістом (“Дніпро-батюшка”, “матінка-земля”). Намагання дискредитувати, або спроби зазіхання на такі символи ведуть до тяжких політичних наслідків, які викликані активізацією етнозахисних механізмів. Зазіхання на архетипічний

національний символ сприймається групою як зазіхання на безпеку, свободу самої групи. Достатньо назвати такі національні символи, як Косове поле, річка Аракс, земля Палестини та ін.

Національні герої (міфічні чи реальні) уособлюють етнічну незалежність, волю до життя, народні таланти. Вони символізують потенційні можливості кожного, хто зараховує себе до нації.

Справедливим є твердження і про те, що роль групового самозахисту виконують і релігійні символи та символічні уявлення. Хоча релігія може виступати і в якості фактору, що утворює групу, як у випадках з ісламом для арабів, іудаїзмом для євреїв, християнством для коптів. Мирське і сакральне часто мають багато спільного, тому що схема ідеологічного впливу влади і методи церковної пропаганди практично збігаються. У сучасності ми спостерігаємо взаємодію політичної ідеології і релігійної традиції. В усьому світі політичні діячі користуються релігійною символікою (або тією, що вважається релігійною), а релігійні – виступають з політичних позицій. Використання релігійних (сакральних за змістом) символів дозволяє візуально легітимувати політичну дію, надати їй характер “законності” і природності. Така якість релігійних символів обумовлена родовою природою політичної влади, коли остання набувала легітимного характеру тільки в союзі з сакральною.

Роль символів виконують і засоби невербальної комунікації: жести, міміка. Такі групові символічні дії можуть одержати статус загальнокультурних чи загальнонаціональних, особливо якщо вони пов’язані своїм знаковим змістом з колективними діями, національно-визвольною боротьбою та ін. (наприклад, умовні жести, культурні адаптери). Якщо кожен тип символіки уявити як деякий особливий знак, що є “згустком інформації”, то з них можна “збирати тексти”, які організують суспільно-політичний простір даного суспільства. Цей процес і буде характеризувати синтактику даних символів (тобто взаємодію усередині системи), у свою чергу, зв’язану з прагматикою і семантикою. Однак у випадку з політичними символами немає тієї чіткості в сполученні елементів, що ми спостерігаємо, наприклад, у мові. Визначити обмеження і закономірності у взаємодії типів політичної символіки – особлива задача. В. Тернер у цьому випадку відзначає, наприклад, що “групи символів можуть бути вибудовані таким чином, щоб скласти повідомлення, у якому певні символи функціонують аналогічно частинам мови і який може мати умовні правила з’єднання. Це повідомлення не про особливі дії й обставини, а про те, які в даній культурі основні структури мислення, етика, естетика, право і способи осмислення нового досвіду” [18].

В кожній культурі закладена програма дії, яка дозволяє зберігати і оновлювати суспільний досвід. Однак характер змін у суспільстві не є довільним. Він, за твердженням С. Маркаряна, закладається

традицією, яка постає як форма трансляції культурної інформації в часі і просторі [19]. Будь-яке суспільство має реальні та символічні події в минулому, порядок і образи якого є ядром колективної пам'яті, а отже, складає базу групової ідентичності. Такі історичні символи виконують роль прецеденту, отже вони є визначенням міри й природи можливих соціальних і культурних змін.

Отже, символи є цементуючим елементом будь-якої соціально-політичної системи. Більше того, "інституціоналізація прихильності загальним політичним символам є необхідною передумовою утворення національної держави".

Національні символи, які не наслідуються з історичного "багажу" групи, а виникають вже під час національного будівництва, носять вибірковий характер, вони базуються на етнокультурних символах.

Національна символізація відбувається завдяки певним механізмам: сублімації та дискредитації, кристалізації, атрибуції і проєкції відносно соціально-культурних подій і цінностей. Якщо під час створення певного символу він акумулює психологічний склад нації, то під час соціалізації символ відтворює ці психологічні канони і породжує їх інтроєкцію (внутрішню проєкцію), копіювання.

Великий пласт політичної символіки пов'язаний із владними відносинами. Існує певна "кастовість" у застосуванні політичних символів, яка обумовлена займаною позицією в суспільно-політичній ієрархії. Хтось володіє регаліями (корона, скипетр і держава), хтось – великою кількістю грошей і інших благ. Якщо навіть політичні лідери відстоюють інтереси "низів", вони при цьому користуються перевагами "верхів". Отже, поєднуються два підходи до вживання символів: ідентифікація приналежності до спільності "по горизонталі" і "по вертикалі" вибудоване відношення до еліти. Тому існує думка, що активізація політичного символізму приходиться на перехідні періоди історії, які пов'язані з нестабільністю суспільно-політичного устрою. Якщо символіка в культурі – це "тканина щоденної комунікації", то трансформація комунікаційної структури, або інтенсивності інформаційного потоку призводить до змін у смислового полі символу. Отже, "кількість" політичної символіки як основи будь-якої ідеології, засобу ідентифікації і консолідації спільності розвивається прямо пропорційно змінам матеріальної і духовної культури (символіка як сполучний елемент між ідеалом і матерією).

Обсяг політичної знакової системи, що відповідає структурам ідеологій і матеріальної культури в конкретному суспільстві, буде неминуче заповнений. У цьому відношенні семіотичне поле політики "не терпить вакууму". На місце одних символічних форм формуються інші.

Отже, національні та державні символи за правилом є для етнотипу "статусними символами". Це, в першу чергу, мова та її юридичний і фактичний статус, топоніми, одяг. Якщо держава

віддає переваги будь-яким символам, скажімо, в одязі, це неодмінно внесе певні диспропорції у внутрішньополітичні та міжетнічні відносини.

Показником інтеграційних процесів у державі є наявність окремих символів у кожній з окремих груп чи регіонів. У цьому разі, за допомогою символів самоусвідомлення кожної групи отримує можливість вираження і відмежовування від інших.

Символізація внутрішнього простору групи виконує функцію кордону. Чим сильніший зовнішній тиск на групу, тим більша дієздатність символів, якщо вони зберігають змістовне навантаження і сприяють самовизначенню людини. Соціалізація індивіду йде від засвоєння природних іконографічних знаків (тотемі, ритуали, одяг, житло, етикет та ін.) до мови політичної (закони, конституція, геральдика та ін.). "Архаїчні", в історичному сенсі, символи продовжують використовувати, особливо, коли вони є вторинними й були вироблені під час пізнього розвитку цивілізації і не виконують належного впливу. Показовим у цьому плані є відродження знаків із зміною змісту (наприклад, свастика в давнину і в ХХ ст.), а також масове "повернення" до етнічних цінностей, яке відбувається в довільному використанні елементів етнічної культури в рекламі, іміджології, навіть в освіті. Усе це свідчить про те, що нині відбувається не тільки формування нових знаків, але і наповнення старих новим змістом. Політична символіка, як стверджує А. Соломоник, виконує функції комунікації та соціалізації [20]. У процесі засвоєння національних символів відбувається "символічна соціалізація". Це складний соціально-психологічний процес, під час якого "агенти соціалізації" (батьки, оточення, школа, держава) пояснюють наступному поколінню значення національної символіки, її культурний і політичний зміст. У цілому, політичній символіці властиво синтезувати різні знаки із ієрархії знакових систем і використовувати їх у політиці. Дослідження змін відношення різних соціальних прошарків до елементів політичної символіки протягом тривалого часу може дати важливу інформацію (електральному, культурну, політичну тощо.). Особливий інтерес викликають зміни відносно символів, які існують багато століть (прапори, архітектурні та скульптурні пам'ятники, різноманітні політичні терміни, образи видатних діячів та ін.). Якщо говорити про ситуативне відношення населення до державних символів, як до концентрованого "духу" країни та її еліти, то за цими оцінками можна робити висновки про ступінь підтримки існуючого ладу, про ефективність ідеології та рейтинг політичних лідерів і державних діячів.

Цікавою формою символізації є створення "символічного образу". Так символи, які мали матеріальне вираження, часто отримують "дублера" у вигляді "символічної пам'яті". Карфаген, Бастілія, Берлінська стіна, Пізанська вежа та ін., ставши символами, навіки залишилися в історії; те ж саме відноситься і до образів видатних діячів.

“Закон збереження” політичної символіки, її перехід з одного виду до іншого пов’язаний з двоїстістю, ідеально-матеріальною природою символу.

Політична символіка є однією з складових частин політичної культури. У той же час добре розроблена національна символіка – характерна особливість високорозвиненої нації. Символи виражають і кодуєть риси національного характеру, настанови і цінності нації, найважливіші аспекти її культури й історії. У процесі формування нації створюється спеціальна група етнокультурних символів, яка пов’язана саме з національною ідентичністю та з автостереотипом групи. Крім того, існують різні семантичні групи національних символів, які виражають окремі аспекти національної культури і психічного складу. Наприклад: релігійні символи, державно-патріотичні, символи родини і т.д. Символіка, яка використовується в політиці, обов’язково містить ознаки, за якими суб’єкти політики ідентифікуються і відповідно виокремлюють

себе від подібних. Їй властива значна стійкість і сила інерції, завдяки закладеній в ній культурно-історичній основі. Сучасні політичні символи є синтезованими інформаційними потоками. Вони представляють інформацію, яка має спроможність змінити первинний образ і налаштувати на досягнення бажаного образу.

Отже як висновок, політична символізація – це процес, у ході якого політичний імідж активно добудовується самими реципієнтами відповідно до їх психологічних особливостей. У той же час політична символіка не завжди повністю і адекватно відображає реальний об’єкт, скоріше вона прагне відобразити бажане й очікуване. Тому символи є основними елементами будь-якої соціально-політичної системи та необхідною передумовою утворення національної держави. Вони виражають загальні риси національного характеру, настанови і цінності нації, найважливіші аспекти її культури й історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Mukerjee R. Symbolic Life of Man. – Bombay: Freeman, 1959. – 332 p.
2. Бенуас Л. Знаки, символы и мифы. – М., 2004. – 239 с.
3. Августин А. Исповедь блаженного Августина, епископа Гиппонского. – М.: Издательство “АСТ”, 2003. – 447 с.
4. Клервоский Б. Проповеди на песь песней // Антология средневековой мысли. – СПб., 2001. – Т. 1. – С. 427-431.
5. Сен-Викторский Г. О созерцании и его видах // Знание за пределами науки. – М.: Республика, 1996. – С. 304-312.
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Республика, 1995. – 303 с.
7. Рулан Н. Юридическая антропология. – М.: Норма, 1999. – 310 с.
8. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – СПб.: Логос, 1998. – 443 с.
9. Барт Р. Мифологии. – М.: ЛА “Варяг”, 2000. – 678 с.
10. Ильин М.В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. – М.: Росспэн, 1967. – 432 с.
11. Гоббс Томас. Избранные произведения. У 2-х т. – М., 1964. – 745 с.
12. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре или принципы политического права // Ж.-Ж. Руссо. Трактаты. – М., 1969. – С. 20-32.
13. Кассирер Э. Техника современных политических мифов // Вестник Московского университета. Сер. 7: “Философия”. – 1990. – № 2. – С. 56-62.
14. Гаджиев К.С. Политическая наука. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 341 с.
15. Пэнто Р., Гравитц М. Методы социальных наук. – М., 1972. – С. 112.
16. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – М.: Искусство, 1995. – 320 с.
17. Мисюров Д. Политическая символика: между идеологией и рекламой // Полис. – 1999. – № 1. – С. 12-19.
18. Тернер В. Символ и ритуал. – М.: Гардарики, 1983. – 428 с.
19. Маркарян Э.С. Узловые проблемы теории культурной традиции. – М.: Изд-во УРСС, 2003. – 378 с.
20. Соломоник А. Семиотика и лингвистика. – М., 1995. – С. 77.

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СИСТЕМА ПОБУДОВИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Проблематика данної статті є одною з найактуальніших у сучасній Україні, в силу тих проблем які стають перед суспільством. Саме розвиток правової культури розглядається як важлива складова побудови політичної культури суспільства. В свою чергу, політична культура не може бути сформована як система, не опираючись на чіткі правові норми, за якими і повинні відбуватися зміни у потрібний бік.

The article deals with the problems which are among the most actual ones in Ukraine nowadays because of the situation the society is facing. Namely the development of the juridical culture is considered an important component of forming the political culture in a society. Political culture – in its turn – cannot be formed as a system without the support of the definite juridical norms according to which the necessary changes should take part.

Право і політика – взаємопов'язані сфери суспільного життя. Взаємостосунки права і політичної держави є двосторонніми: держава вибудовує систему права, робить її публічною, загальнообов'язковою, причому її порушення тягне за собою заходи державного впливу, але з іншого боку, держава підтримується і забезпечується правом.

В умовах сьогодення питання про взаємозв'язок і взаємодію політики і права має надзвичайне велике значення, тому що головною умовою розвитку демократичної держави є дотримання і вдосконалення законів, норм права, їх реалізація у політичній практиці. Для реалізації цих умов на практиці необхідно підвищувати рівень правової і, як наслідок, політичної культур.

Правова культура, на думку С. Алексеева – це “юридичне багатство суспільства”. Первинною основою цього багатства є початкові форми природного права (правила, традиції і звичаї), що виникли як відображення суспільного життя у вигляді ідей, що внаслідок численного застосування в практичному житті набували форми і змісту добровільних та/чи обов'язкових правил поведінки [1, с. 665].

Право як соціальне явище викликає те чи інше ставлення до нього людей, яке може бути

позитивним (людина розуміє необхідність права) або негативним (людина вважає право непотрібним і безкорисним). Люди в тій чи іншій формі висловлюють своє ставлення до всього, що охоплюється правовим регулюванням, що пов'язано з уявленнями про право (до законів та інших нормативно-правових актів, до діяльності суду й інших правозастосовних органів, до поведінки членів суспільства у сфері дії права). Людина ставиться певним чином і до права, яке існувало в минулому, і до права, яке вона хотіла б бачити в майбутньому. Це ставлення може бути раціональним, розумним і емоційним, на рівні почуттів, настрою. Те чи інше ставлення до права і правових явищ у суспільстві може бути в однієї людини і у групи людей, людської спільності [6, с. 149].

Правова культура – система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності,

Правову культуру можна визначити і як вираз державно-правового досвіду конкретних соціальних спільностей та індивідів у матеріальних та духовних продуктах життєдіяльності, у навичках та цінностях, що впливають на їх юридичну значущу поведінку [2, с. 413].

Правова культура – це свого роду багатство, виражене у досягнутому рівні регулятивних якостей права, накопичених правових цінностей, юридичної техніки, тобто усього того, що стосується правового прогресу. Показниками правового прогресу є високий рівень правової культури, що передбачає:

- правові знання;
- добровільність виконання вимог правових норм;
- престиж, авторитет юридичної науки;
- участь громадян в управлінні державою;
- реальність прав і свобод громадян;
- якість роботи правоохоронних органів;
- ефективність правового регулювання; належне правове виховання;
- належний рівень розвитку всієї системи юридичних актів;
- стан законності в суспільстві, тобто якою мірою суб'єкти правовідносин дотримуються юридичних норм, що діють у суспільстві [5, с. 375].

Формування правової культури в нашому суспільстві не відбувалося і не може відбуватися само по собі. Воно має бути результатом свідомої і, насамперед, активної діяльності суспільства.

Останні події, які відбуваються в Україні, свідчать, що:

- у центр всієї політики ставиться громадянин як духовно вільна, творча особистість, що потребує від держави допомоги і захисту;
- робота органів державної влади та місцевого самоврядування повинна бути спрямована на утвердження прав і свобод людини і громадянина, що й визначає вимоги до правової культури посадових осіб;
- важливим напрямом діяльності влади є насамперед захист інтересів державних, а не лише індивідуальних, групових, партійних [4, с. 53].

Отже, правова культура громадян є основою, фундаментом нового суспільства в Україні. Адже саме громадяни здатні утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію України та законодавство. Успішне вирішення цих завдань залежить від багатьох чинників, але здебільшого від рівня політичної та правової культури.

Правова культура є основою відтворення в суспільстві правового досвіду, розвитку інтелектуального, духовного потенціалу народу, формування політичної культури як нації взагалі, так і особистості тощо.

Термін “політична культура” містить в собі такі фундаментальні категорії, як “політика” й “культура”. У політології існує досить багато визначень цієї категорії, аналізуючи які можна виділити, принаймні, два принципово різних підходи:

- перший відводить політичну культуру до сукупності політичних орієнтацій, установок, цінностей, вірувань;

- другий поряд з політичними ідеями включає також і дійовий аспект: соціальну практику, політичну поведінку.

Цей підхід являється найбільш вірним і науково обґрунтованим.

Спробуємо позначити найбільш істотні риси цього складного феномена. По-перше, політична культура – не ізольоване явище, а одна з підсистем глобальної культури, яка перебуває в різних залежностях з її частинами: економічною, правовою, моральною, релігійною, художньою тощо. По-друге, найважливішою характеристикою політичної культури є рівень оволодіння політичними знаннями й досвідом, накопиченими попередньою історією. Причому, засвоєні політичні знання, принципи, норми, тільки тоді можуть розглядатися як елементи культури (окремої людини, групи), коли вони втілюються в їхній діяльності, стали звичкою. По-третє, для досягнення досить високого рівня політичної культури велике значення має практичне навчання людей, завдяки їхній участі в управлінні виробництвом, державними й суспільними справами, у політичному житті.

Отже, політична культура – це поняття, що відображає рівень втілення й розвитку суспільно-політичного історичного досвіду й знань у процесі діяльності людей, груп і спосіб використання ними цього досвіду. В об'єктивному змісті політична культура – це історичний досвід, пам'ять суспільства в політичній сфері, що та визначає політичну свідомість і поведінку політичних суб'єктів.

Політична культура містить у собі не всю політичну свідомість, а лише те типове, що характерне для даної соціальної спільності. Виділимо ті елементи політичної свідомості, які визначають зміст політичної культури:

- політичні уявлення: уявлення про політичну систему і її інститути, про режим влади, про носіїв влади, про ідеальний політичний устрій, про власне місце в політичному житті... Вони можуть мати теоретичний характер, ґрунтуватися на об'єктивних знаннях, а також функціонувати на рівні повсякденної свідомості. Вони можуть бути правдивими або помилковими, хоча їхніми носіями сприймаються як правдиві. Стійкі політичні уявлення направляють політичну поведінку;
- характерні для даного суспільства або соціальної спільності політичні цінності й ціннісні орієнтації. Вони являють собою значимі абстракції (воля, рівність, демократія, справедливість і т. п.), з якими співвідносяться дії політичних суб'єктів. Вони виражаються у політичних нормах, використовуваних соціальними групами в боротьбі за владу й при її здійсненні. Так, наприклад, воля як цінність знаходить вираження в законах, що регулюють життя суспільства;

- типові для суспільства або групи політичні установки. Вони сприяють реалізації політичних уявлень і цінностей. Політична установка – відношення суб'єкта до політичних явищ. Установкою може бути прагнення до одержання політичних знань, до участі в політичній діяльності, до політичного лідерства тощо;
- зразки, стереотипи політичної поведінки, що опираються на політичні традиції. У традиціях міститься попередній політичний досвід, що відповідає інтересам і цілям суспільства. Вони є способом передачі зразків політичної поведінки, які сформувалися під впливом особливостей історичного розвитку.

Політична культура сприяє включенню індивіда в політичну систему й у цьому змісті вона – універсальний засіб його політичної соціалізації. Процес політичної соціалізації являє собою з одного боку, засвоєння індивідом політичних норм і цінностей суспільства, до якого він

належить, з іншого, придбання їм політичного досвіду й політичних орієнтацій, необхідних для участі в політичному житті. Політична соціалізація – культурний процес, отже її функції й функції політичної та правової культури збігаються.

Політична соціалізація передбачає дослідження історичних механізмів залучення людини до політики, зважаючи на відповідні методи (примус – примушення – маніпулювання), рівнів соціалізації (мета рівень – суспільний, груповий – особистий), поняття політичної “мобілізації”, її конкретних чинників, з'ясування мотивів участі людини в політичному житті, її “участі” та “включення”, “апатії”, “опозиції”, “відчуження”, “антагоністичного конфлікту”, “боротьби” [3, с. 43].

Таким чином, можна дійти висновку, що принциповою умовою формування політичної культури є культура права. Процес національного державотворення, який є найсуттєвішим проявом національної свідомості, багато в чому залежить від правової і політичної культури суспільства загалом та особистості зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев С.С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998.
2. Алексеев С.С. Теория права. – Харьков: БЕК, 1994.
3. Андропова І. Політична соціалізація як засіб формування політичної культури // Вісник книжкової палати. – 2007. – № 1.
4. Макаренко Л.О. До проблеми формування правової культури в Україні // Віче. – 2007. – № 18.
5. Сливка С.С. Культурологія права // Право та культура: теорія і практика (матеріали міжнародної науково-практичної конференції 15-16 травня 1997 року). – К., 1997.
6. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов / Под ред В.М. Корельского, В.Д. Перевалова. – М.: ИНФРА, 2006.

УДК 331.101.6

Мельничук Л.С. аспірант кафедри організації виробництва та агробізнесу Миколаївського державного аграрного університету.

УПРАВЛІННЯ ПРОДУКТИВНІСТЮ ПРАЦІ ТА ТРУДОВА МОТИВАЦІЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Мельничук Л.С. Управління продуктивністю праці та трудова мотивація в аграрних підприємствах. У даній статті розглядається з теоретичних засад продуктивність праці – найважливішої характеристики стану економіки країни. Висвітлюється роль рівня мотивації найманих працівників на сільськогосподарських підприємствах як важлива умова зростання продуктивності праці в аграрному секторі економіки.

Melnychuk L.S. the labour Productivity in agricultural enterprises. The labour productivity is examined in this article from theoretical principles – major description of the state of economy of country. The role of level of zarobitnoy labour of the hired workers lights up on agricultural enterprises, as a condition of growth of the labour in the agrarian sector of economy productivity is important.

Одним з найважливіших показників роботи підприємств є продуктивність праці. Економічний розвиток будь-якого суспільства або окремої галузі нерозривно пов'язаний з підвищенням продуктивності праці. Під продуктивністю праці слід розуміти ефективність трудової діяльності людей, яка безпосередньо залежить від трудової мотивації. Тому надзвичайно важливим питанням є управління продуктивністю праці, пошук методів і прийомів для її підвищення та зростання мотивації праці.

Дослідженням проблеми продуктивності та мотивації праці займалися вітчизняні вчені: А.О. Азарова, Д.П. Богиня, В.С. Дієсперов, О.В. Дячун, Т.І. Олійник, П.Т. Саблук.

Але таким питанням, як недостатня матеріальна зацікавленість працівників у результатах своєї праці, нематеріальне стимулювання працівників, методи управління продуктивністю праці було приділено недостатньо уваги.

Продуктивність праці є однією з найважливіших економічних категорій, в якій найбільш повно відображається ефективність суспільного виробництва. Продуктивність праці – найважливіша характеристика стану економіки країни, окремих галузей. Одним з вирішальних факторів економічного, соціального та культурного прогресу суспільства є підвищення

продуктивності праці [1, с. 122-127]. За розмірами та динамікою продуктивності праці оцінюють використання трудового потенціалу, розвиток продуктивних сил, ступінь освоєння досягнень науково-технічного прогресу, визначають рівень життя населення.

Розрізняють продуктивність індивідуальної та соціальної праці. Показником продуктивності індивідуальної (живої) праці є виробіток. Методи його визначення залежать від способу виміру продукції, що виробляється (натуральний, вартісний, трудовий). Продуктивність суспільної праці вимірюється тільки у вартісному виразі на основі національного доходу.

Для характеристики рівня продуктивності праці використовують прямий показник – випуск продукції за одиницю часу (тобто виробіток) або обернений показник – витрати робочого часу на одиницю продукції, що виготовляється, та виконаної роботи (тобто трудомісткість продукції). Планування та аналіз продуктивності праці здійснюється за факторами на основі економічної чисельності працюючих і зниження трудомісткості продукції.

У сільськогосподарському виробництві склалася ситуація коли роботодавці нехтують питаннями продуктивності праці, адже на селі присутнє безробіття і робоча сила є досить дешевою.

Сільськогосподарська продукція має високий рівень трудомісткості, але оплата праці на селі є низькою, найнижчою серед усіх галузей економіки країни. Дана ситуація вимагає підвищення заробітку сільськогосподарських працівників, хоча б наближення їх до рівня середнього в країні, адже дедалі більше сільськогосподарських працівників або виїждять на заробітки за кордон, або шукають роботу в містах. Підтвердження цієї негативної тенденції спостерігається при аналізі динаміки чисельності робітників, зайнятих у сільському господарстві в Миколаївській області. З 2002 по 2005 роки чисельність робітників зайнятих у сільському господарстві всього по Миколаївській області щороку зменшувалась відповідно на 17,3 %; 17,5 %; 11,2 % [6].

У сільському господарстві України до 1990 р. спостерігалася тенденція підвищення продуктивності праці. Але слід зазначити, що воно відбувалось повільними темпами. В наступні роки через кризові явища в економіці, істотне зниження врожайності культур і продуктивності худоби трудомісткість центнера продукції значно зросла.

Істотне зниження продуктивності праці в 2000 та 2003 роках насамперед через різке зниження врожайності культур, продуктивності тварин призвело до того, що її рівень в сільському господарстві України на сьогодні є значно нижчим, ніж у країнах з розвинутою економікою.

Наше відставання за рівнем продуктивності аграрної праці від економічно розвинених країн не долається, а навпаки поглиблюється. Порівняно із США наприкінці 80-х років воно в колишньому Радянському Союзі, за різними оцінками, становило від 5 до 10 разів. У 1990 році продуктивність праці в Україні була нижчою порівняно з Німеччиною в 3 рази, Францією – 4, Великою Британією – 4,5, Канадою – 5,7, Чехословаччиною – 1,6, Угорщиною – в 1,8 раза. За 90-ті роки відставання вітчизняного сільського господарства за цим показником ще збільшилося [2, с. 46-53].

Найвищим рівнем продуктивності праці в сільгоспідприємствах України був у 1989 р., найнижчим – 1999 р. Розрахунки здійснені різними способами показують, що в 2000 р. намітилося деяке поліпшення ситуації. Це дало підставу розпочати щорічний моніторинг продуктивності праці з метою активного впливу на неї [3, с. 61-68].

Основні причини, що зумовили низький рівень продуктивності праці в сільському господарстві були зумовлені тим, що працівники не мали достатньої матеріальної зацікавленості в результатах своєї праці, тому що на сільськогосподарських підприємствах низький рівень механізації та автоматизації виробництва, освоєння нових технологій проводиться повільно.

У найближчі роки зростання продуктивності праці може забезпечуватися переважно шляхом інтенсифікації виробництва та кращої його організації при ще високій трудомісткості.

Важливим соціальним фактором підвищення продуктивності праці є взаємовідносини між

управлінським апаратом і виконавцями, роботодавцями і найманими працівниками. Управлінці повинні турбуватися про працівників, прислуховуватися до їх порад щодо поліпшення організації виробництва, вдосконалення технічної бази, об'єктивно оцінювати роботу кожного члена трудового колективу. Етика взаємовідносин між керівниками і підлеглими вимагає взаємоповаги. Ресурси людської особистості виявляються через мотивацію праці, психологічний клімат у трудових колективах, кваліфікаційний рівень кадрів. У сільському господарстві роль людського ресурсу особливо велика. Ставлення сільськогосподарських працівників до роботи істотно залежить від сформованих між ними та власниками підприємств соціально-трудових відносин.

Очевидною є роль нематеріальних стимулів за будь-яких умов і в будь-якій діяльності. В умовах розвалу економіки, бідності та безробіття значення матеріального фактору виявляється вирішальним. Саме раціонально організоване матеріальне стимулювання здатне дати рішучий поштовх до виходу з кризи [4].

При здійсненні матеріального стимулювання необхідно враховувати відповідний досвід розвинених країн, найсуттєвішими складовими якого є: відсутність шаблонного підходу, повна самостійність і простір для експерименту; зацікавленість власника, менеджера і найманого працівника у сприятливій перспективі; використання тарифні системи повинні передбачати диференціацію оплати праці залежно від її умов та складності, а також відповідальності за виконану роботу [7].

Заробітна плата має виконувати відтворювальну, стимулюючу та регулюючу функції. На даному етапі розвитку економіки АПК в Україні жодна з них не забезпечується в повному обсязі. А оскільки людський фактор у виробництві завжди визначальний, першопричина неефективної діяльності полягає саме в цьому. Матеріальне стимулювання, в широкому розумінні, – це заохочення і покарання працівників, залежно від результатів їх трудової діяльності. Стимулювання повинно бути своєчасним. Важливо, щоб у нього вірили, щоб його чекали. Всякий стимулюючий засіб тим ефективніший, чим менший час відділяє його від праці чи вчинку, що заохочується або карається.

Продуктивність праці в особистому секторі приблизно вдвічі нижча, водночас година праці в ньому дає дохід у 2-3 рази вищий, ніж заробітна плата в сільськогосподарському підприємстві. Причинами цього, частково, є висока мотивація праці, ефективніша її організація. Зміна співвідношення обсягів великого виробництва і продукції господарств населення на користь першого стане вагомим чинником подолання відставання українського сільського господарства за критеріями ефективності. Головний аргумент на користь сільськогосподарських підприємств це їх розміри, які дозволяють створити сучасне виробництво, здатне освоювати досягнення науково-технічного прогресу.

Система матеріального стимулювання являє собою досить складну сукупність економічних форм і методів, що спонукають учасників виробництва працювати з максимальною віддачею [5, с. 68-72]. Основою цієї системи є використання матеріальної зацікавленості працівників у підвищенні рівня грошової оплати їх праці, одержання додаткової винагороди за виконану роботу в тій чи іншій формі. Найбільш вагомим елементом матеріального стимулювання є заробітна плата.

Але нажаль рівень заробітної праці найманих працівників на сільськогосподарських підприємствах протягом тривалого часу залишається нижчим серед інших галузей народного господарства країни.

Так, середня номінальна заробітна плата найманих працівників по Миколаївській області з 2000 р. по 2005 р. зросла з 227 до 744 грн, у тому числі в сільському господарстві – з 112 до 429 грн; у промисловості середня номінальна заробітна плата за цей період зросла на 655 грн і в 2005 р. складала 1 023 грн; у будівництві цей показник в 2005 р. становив 826 грн, що на 589 грн нижче в порівнянні з 2000 р.; на транспорті і зв'язку в 2005 р. цей показник становив 1 057 грн, у сфері фінансів – 1 147 грн, у державному управлінні – 939 грн, в освіті – 598 грн, в охороні здоров'я – 528 грн [6].

Сільське господарство залишається на найнижчому рівні щодо оплати праці найманих

працівників серед усіх галузей економіки України. Основна об'єктивна причина – складний фінансовий стан переважної більшості сільськогосподарських підприємств, який пояснюється відсутністю належної інфраструктури ринку та нееквівалентним обміном між аграрним та іншими секторами економіки. Значною мірою такий стан зумовлений і суб'єктивними причинами, насамперед недооцінкою керівниками підприємств ролі трудових ресурсів та мотиваційної функції заробітної плати у підвищенні ефективності виробництва. Заробітна плата продовжує виплачуватися за залишковим принципом а не першочергово.

Однією з головних задач для кожного підприємства є пошук ефективних способів управління праці, які забезпечують активізацію людського фактора. Вирішальним фактором результативної діяльності людей є їх мотивація.

Правильно підібрана система заробітної плати, яка враховує особливості трудового процесу, завдання, що стоять перед конкретним робочим місцем, професією і кваліфікацією робітника, його особисті інтереси, є ефективним організаційним засобом і значним мотивуючим фактором. Таму аналіз практики організації заробітної плати, що включає оцінку ефективності використовуваних форм і систем, повинен проводитися систематично і кваліфіковано. Це сприятиме підвищенню результатів виробництва, оптимальному поєднанню інтересів найманого працівника та підприємця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник Т.І., Олійник І.О. Продуктивність праці та структурні зміни в сільському господарстві // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 122-127.
2. Дієсперов В.С., Кондратенко Л.Ф. Фактори продуктивності праці // Економіка АПК. – 2003. – № 12. – С. 46-53.
3. Дієсперов В.С. Продуктивність праці в сільському господарстві // Економіка України. – 2003. – № 11. – С. 61-68.
4. Дієсперов В.С. Організація та оплата праці в сільськогосподарських підприємствах. – К.: Ін-т аграр. економіки УААН, 1999. – 263 с.
5. Шибаніна О. Економічні інтереси найманих працівників аграрного сектору. – Економіка України. – 2007. – № 12. – С. 68-72.
6. Сільське господарство Миколаївщини у 2005 р. Статистичний збірник. – Миколаїв, 2006. – 305 с.
7. І.І. Червен, В.І. Ключник, А.В. Ключник. Ефективний розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі регіонального АПК. – Миколаїв: Вид-во Ірини Гудими, 2007. – 180 с.

МОДЕЛІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

У данній статті розглядаються моделі електоральної поведінки громадян під час виборчої кампанії. Система освіти немає систематизованих та підсумовуючих моделей електоральної поведінки. Використовуючи електоральну поведінку громадян Миколаївської області дають основу для пояснення нових моделей електоральної поведінки.

Contemporary studies haven't systematization and summarizing the models of electoral behavior. First models of electoral behavior were researched by western scholars. Explorers of Ukrainian and Russian researches are based on their previous works. Exploring the electoral behavior of citizen in Mykolayiv region give us an opportunity to determine a new model of electoral behavior.

Вибори як центральний інститут демократії відіграють важливу роль в демократичних країнах, завдяки яким громадяни реалізують своє виборче право. В загальноприйнятому значенні, під **виборами** розуміють процедуру безпосереднього обрання або висунення певних осіб шляхом відкритого чи закритого (таємного) голосування для виконання громадських функцій [16, с. 182-183].

У сучасному політичному середовищі вибори фактично стають нормою повсякденного життя. Їхні результати залежать від електоральної поведінки виборця. В політологічній літературі, електоральна поведінка розуміється як сукупність дій та вчинків громадян, пов'язаних з реалізацією місцевих або загальнонаціональних виборів, а також їх участю в референдумах [14, с. 39]. Отже, вивчення моделей електоральної поведінки дає змогу спрогнозувати підсумки голосування.

Тому, вважається актуальним визначення та вивчення моделей електоральної поведінки громадян. Це дасть змогу політичним силам у деякій мірі передбачити ймовірні результати. Тому, вважається актуальним визначення та вивчення існуючих у політологічній літературі моделей, їхнє узагальнення та систематизація, виокремлення якісно нової моделі на основі аналізу поведінки мешканців Миколаївщини.

Вивченню моделей електоральної поведінки присвячено багато уваги західними, українськими та російськими вченими. Серед західних дослідників можна виділити С. Липсета, С. Рокана, Е. Кемпбела, Ф. Конверса, В. Мілера, Д. Стоукса, Г. Бекера,

які зробили свій внесок у вивченні трьох "класичних" моделей електоральної поведінки: соціологічної, соціально-психологічної, раціональної. На основі робіт західних науковців, продовжували активно вивчати соціальні розмежування, партійну ідентифікацію та раціональний вибір вітчизняні та російські вчені – Г. Голосов, Г. Дилигенський, Г. Пушкарьова, Г. Циганенко, О. Мелешкіна, О. Фісун тощо. Дані дослідження дозволили виділити якісно нові моделі електоральної поведінки: когнітивну та маніпулятивну.

Дослідження моделей електоральної поведінки розпочалися на поч. ХХ ст. Вони пов'язані з роботами А. Зигфрида, П. Лазерфельда, Б. Берельсона. Запропонована **соціологічна модель** базується на приналежності виборців до тої, чи іншої соціальної групи [11, с. 106]. Тобто, в поясненні політичного вибору, головну роль відіграють механізми ідентифікації за гендерними, класовими, статусними ознаками тощо.

У 60-х рр. ХХ ст., західні дослідники С. Липсет та С. Рокан визначили, що відношення до будь-якої групи веде до розмежування інтересів. На їхню думку, можна виділити чотири лінії розмежування:

1) центр-периферія – про це свідчать різноманітні релігійно-етнічні розмежування, мовні конфлікти, які існують всередині багатьох держав;

2) держава-церква – так, пасивні члени традиційної державної церкви та атеїсти, в своєму політичному виборі керуються приналежністю до класу, а не до конфесії;

3) промисловці-аграрії – особливо поглибила це розмежування промислова революція, що дало

змогу робити вибір за своїми економічними інтересами;

4) власник-робітник – встановлення ринкових відносин вплинуло на майновий та соціальний статус громадян [10, с. 53-62].

Відносно стабільні розмежування та існування на їх основі різних соціальних груп полегшували процес формування соціальної бази політичних сил. Це призводило до полегшення електорального вибору як зі сторони громадян, так і можливість прогнозування цього вибору зі сторони політичних сил.

Таким чином, представники даного напрямку підкреслювали групову основу голосування, фактично ігноруючи індивідуалістичну трактовку формування електорального вибору. Вони пояснювали групові особливості голосування положенням груп у суспільстві.

Проте, згодом, навіть розвиток складної соціальної структури та соціально-групові фактори почали здійснювати менший вплив на вибір громадянина. Такі фактори, як релігійний, поселенський, національний, расова та етнічна приналежність почали відходити на другий план [11, с. 108-109].

Розвиток біхевіоризму в 40-х рр. ХХ ст., дало змогу більш досконало вивчити індивідуальну поведінку громадян на виборах. Уже в 50-х рр. ХХ ст. представники Мічиганської школи Е. Кемпбел, Ф. Конверс, В. Мілер, Д. Стоукс у роботі “Американський виборець”, проаналізували президентські вибори в США в 1952 р. та 1956 р. і виокремили *соціально-психологічну модель* електоральної поведінки [11, с. 109]. Дана модель пов’язана зі стійкою партійною ідентифікацією виборця.

У свою чергу, партійна ідентифікація буває декількох видів:

1. Зовнішня/внутрішня. Зовнішня партійна ідентифікація громадян характеризується активною участю громадян у житті партії та понятті рішень, позиціонування принципів її діяльності. Натомість, внутрішня ідентифікація не апелює до формального членства та приналежності до будь-якої політичної партії.

2. Ситуаційна/надситуаційна. Ситуаційна партійна ідентифікація впливає на громадян за допомогою політичних маніпуляцій. Надситуаційна партійна ідентифікація пов’язана з набутим політичним досвідом людини. Вона не так швидко змінюється, як ситуаційна, і чинить опір маніпулятивним впливам.

3. Відкрита партійна ідентифікація, коли виборець ідентифікує себе з певною партією, і при цьому не може назвати партію, за яку б не став голосувати. Така ідентифікація характерна для суспільств із стабільною партійною системою. Наприклад, Г. Алмонд та С. Верба характеризували 82 % американців як виборців з відкритим типом ідентифікації [18].

Проте вітчизняні та російські дослідники відмічають, що голосування за даною моделлю

буде ефективним за умов, коли партійні системи існують достатньо тривалий час [11, с. 113; 12]. Тому, з розпадом СРСР, у посткомуністичних країнах почали виділяти наступні види партійної ідентифікації:

1. Негативний (чи закритий), коли виборець може сказати, за яку партію він ніколи не буде голосувати, при цьому йому важко обрати партію, за яку би він проголосував. Наприклад, у пострадянських країнах інтеграція традиційних партій в систему влади та їхня олігархізація призвела до вироблення у більшості громадян “негативної” партійної ідентифікації [11, с. 113].

2. Апатична партійна ідентифікація, коли виборець не має ні негативної, ні відкритої партійної ідентифікації [18].

Отже, дана модель електоральної поведінки дає змогу прогнозувати вибір громадянина за його партійною приналежністю, проте, в країнах з мультипартійними системами, де існує багато соціально-політичних розмежувань, вплив партійної ідентифікації на електоральний вибір стає більш неоднозначним. Уже в 1957 р. американський дослідник Е. Даунс у роботі “Економічна теорія демократії” розкриває положення про те, що кожний виборець голосує за ту політичну партію, яка надасть йому найбільшої користі [11, с. 115]. Наступниками Е. Даунса виступили Г. Беккер, М. Фіоріна тощо, які в 70-90-х рр. ХХ ст. почали обґрунтовувати *раціональну модель* електоральної поведінки [5].

Згідно з цією моделлю, під час свого вибору, громадяни оцінюють минулу діяльність кандидатів і політичних партій/блоків. При аналізі обіцянок відносно майбутнього, виборці докладають менші зусилля. В зв’язку з цим, голосування може бути: “еґоцентричне-соціотропне” та “ретроспективне-перспективне”. Перший тип голосування пов’язаний з оцінкою як приватного економічного становища, так і країни в цілому. Другий тип голосування базується на оцінці минулої діяльності політичних сил та очікуванні позитивних результатів від кандидатів. Тобто, відношення виборця до електоральних процедур визначається позицією споживача.

Екстраполюючи економічні підходи на політичне життя, дослідник Д. Зевіґ поділяє виборців на покупців та вкладників [7]. Виборці-покупці орієнтуються на короткострокову перспективу, виборці-вкладники – на довгострокову. В останньому випадку, на думку науковця В. Нечаєва, виборець виступає як вкладник банку (акціонер, інвестор), який інвестує свій ресурс (голос) у майбутні дивіденди від діяльності обраного кандидата/політичної партії [12, с. 41-42].

У цілому, раціональна модель електоральної поведінки пов’язана з ідеєю максимізації користі виборцем. При виборі політичної сили, громадянин, перш за все, буде враховувати: соціально-економічну ситуацію в країні, поточні політичні події, позиції кандидатів з конкретних питань. Проте, на думку

російського вченого Г. Голосова, “рядовий” виборець не стане аналізувати великий обсяг інформації про партійні програми, прораховуючи можливі варіанти результату. Скоріш за все, замість складної детальної оцінки особистих вигід, він візьме за увагу умови, за яких жив при попередній адміністрації [7, с. 46]. Він не стане віддавати свій голос за того кандидата, або політичну партію, яка не виправдала його сподівань на попередніх виборах.

Пріоритет у розробці четвертої моделі електоральної поведінки належить російській дослідниці Г. Пушкарьовій, яка виокремила **когнітивну** модель, зміст якої полягає у визначенні дій виборців. За цією моделлю дії виборців розуміються як раціональні, псевдораціональні, обмежено раціональні [15].

Згідно з Г. Пушкарьовою, дії виборця в когнітивній моделі електоральної поведінки обумовлені впливом оточуючого середовища та когнітивними можливостями індивіда. Слід зазначити, що *когнітивність* (лат. *cognitio* – пізнання, вивчення, усвідомлення) – це здатність до розумового сприйняття та переробки зовнішньої інформації. В широкому сенсі, цей термін інтерпретується як сам “акт” пізнання або саме знання [8]. На думку дослідниці, ця модель дозволяє фокусувати увагу на роботі людини з політичною інформацією, яка впливає на політичний вибір індивіда.

Необхідно зауважити, що існують периферійний та центральний способи засвоєння інформації. Центральний спосіб обробки інформації обумовлюється її всебічним аналізом, оцінкою, критичним осмисленням та раціональним усвідомленням. Периферійний спосіб обробки інформації полягає в простому прийнятті повідомлення без його аналізу: інформація не перевіряється та не ставиться під сумнів якості аргументації [15].

У залежності від способу обробки інформації, в когнітивній моделі електоральної поведінки можна виділити два типи голосування: раціональне (усвідомлене) та псевдораціональне (безсвідоме). Проте, чіткої межі між ними не існує, тому що людина не володіє інформацією в її повному обсязі. В цьому випадку Г. Пушкарьова пояснює це як обмежену раціональність, адже людина не завжди володіє інформацією, яка необхідна для прийняття обґрунтованого рішення [15].

Вплив оточуючого середовища на поведінку виборця також вивчав російський соціолог та політолог Г. Дилигенський. Він виділив т. зв. **маніпулятивну модель** [6, 18]. В її основі лежать уявлення виборців про залежність політико-ідеологічних позицій, настанов та орієнтацій людей як від переконуючого друкованого/електронного впливу, так і від ступеня контролю електорального вибору владними інституціями, які можуть впливати на нестійкого виборця [6]. Тобто, маніпулятивний підхід можна визначити як

політичний вибір, обумовлений діяльністю системи масових комунікацій та пропаганди.

Водночас, людині властиво не лише піддаватися впливу, тобто виступати в якості об’єкта, на якого спрямовано інформаційний вплив, але й бути реальним дієвим суб’єктом, здатним протидіяти цьому впливу засобом “фільтрації” інформації, яку він сприймає. Матеріалом для фільтрів служать уявлення, які засвоєні в процесі соціалізації – тобто сформовані під батьківським впливом, впливом ровесників, референтних груп, і таких, які стали персональними надбаннями особи [6].

Маніпулятивна модель дозволяє визначити два провідні типи сприймальної політичної активності людини: об’єктну і суб’єктну. Людина виступає як об’єкт, коли не може чи не прагне протидіяти впливові політичних рішень або дій суб’єктів політики (вождів, лідерів, президентів, політиків). Вона виступає суб’єктом, коли починає активно боротися за свої соціальні права, за устрій, владу, курс і напрям соціального розвитку, які, на її думку, є найбільш прийнятними і перспективними для неї [6].

Отже, вищезазначений матеріал дає нам змогу виділити п’ять моделей електоральної поведінки, які знайшли своє відображення в науковій літературі:

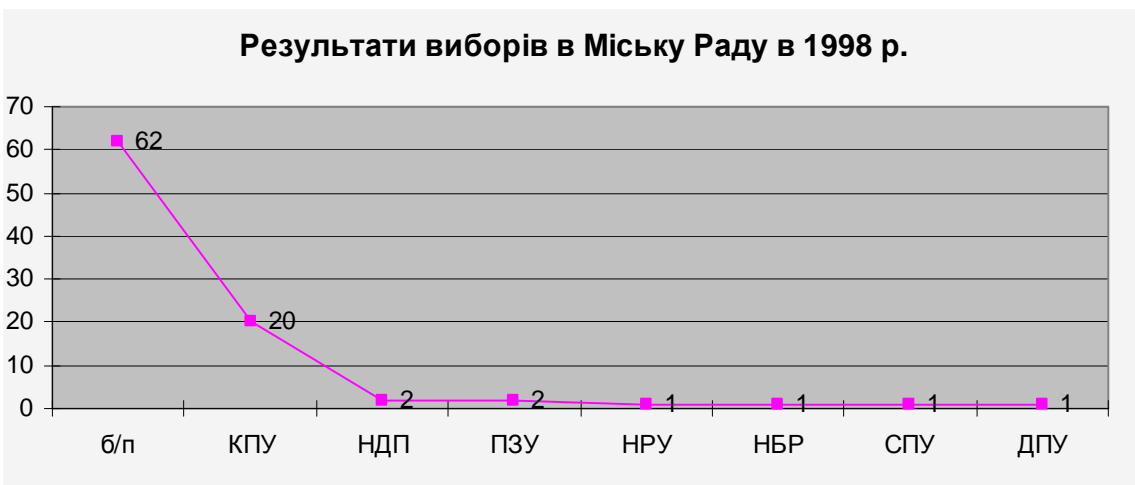
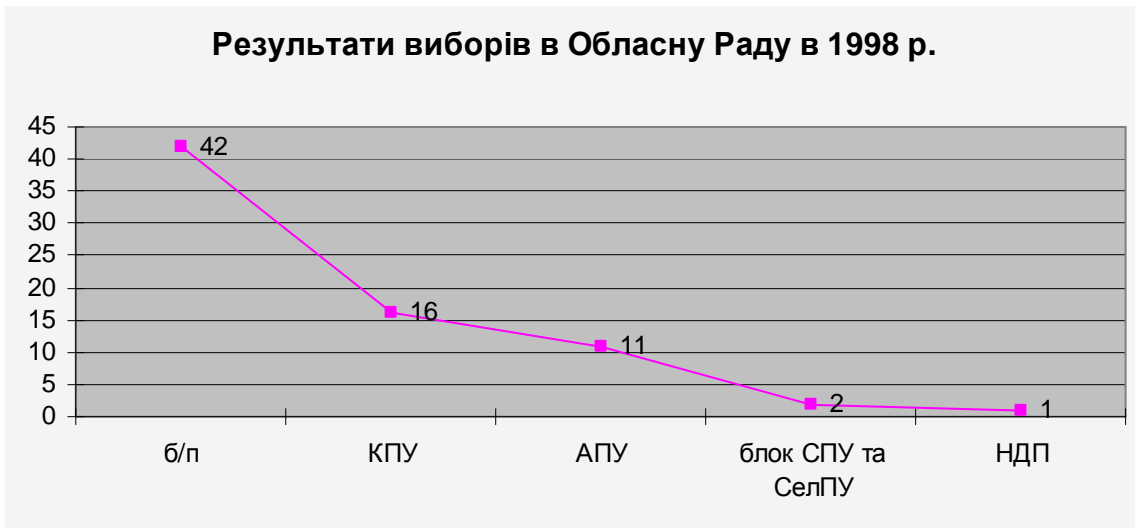
- соціологічну;
- соціально-психологічну;
- раціональну;
- когнітивну;
- маніпулятивну.

Проте вивчення моделі електоральної поведінки виборців Миколаївщини, автором даної статті дозволяє виділити ще одну модель – патрональну. Поняття “патрональний” має не тільки спільний корінь із словом “патрімоніалізм”, але й спільне значення. Воно бере свій початок від слова “патримоніум”, яке вперше зустрічається в римському праві та означає спадкове, родове майно [17, с. 151]. Проте цим поняттям також характеризують політику держави стосовно відношення до своїх громадян, що проявляється в заступництві з боку держави [13]. В нашому випадку, це заступництво з боку політичних партій/ блоків і кандидатів щодо громадян. Суб’єктивний підхід, симпатії, міжособистісні відносини до обрання кандидата чи політичної партії мають експресивний, нераціональний характер та обумовлюють **патрональну модель** електоральної поведінки.

Виділення даної моделі було здійснено на основі аналізу результатів виборів політичних партій та блоків, депутатів до Верховної, Обласної та Міської Рад у 1998, 2002, 2006 рр. Треба зауважити, що вибори в 1998 р. та 2002 р. проходили за змішаною виборчою системою (мажоритарно-пропорційною), а в 2006 р. – за пропорційною.

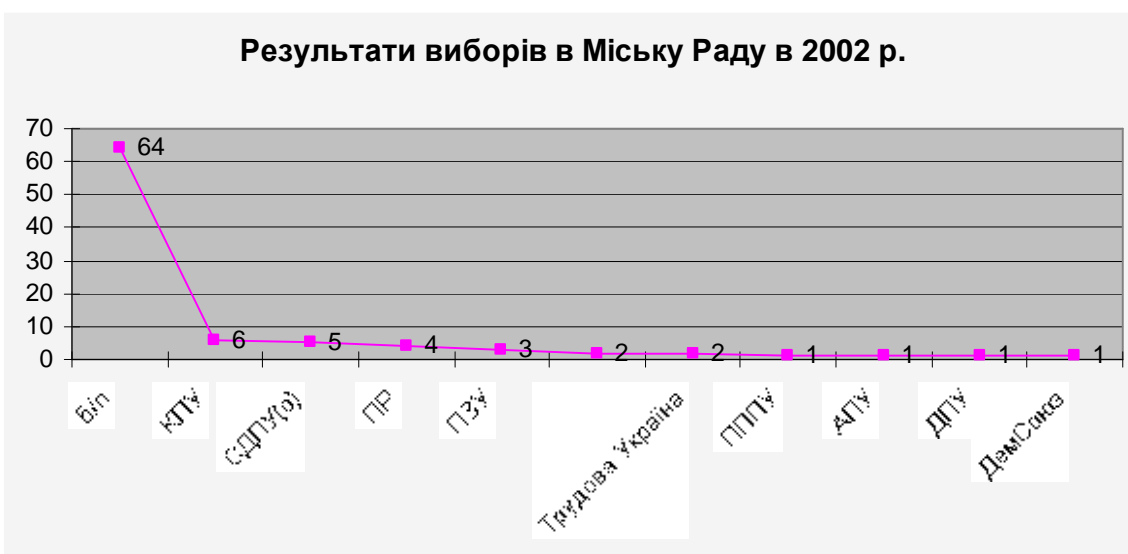
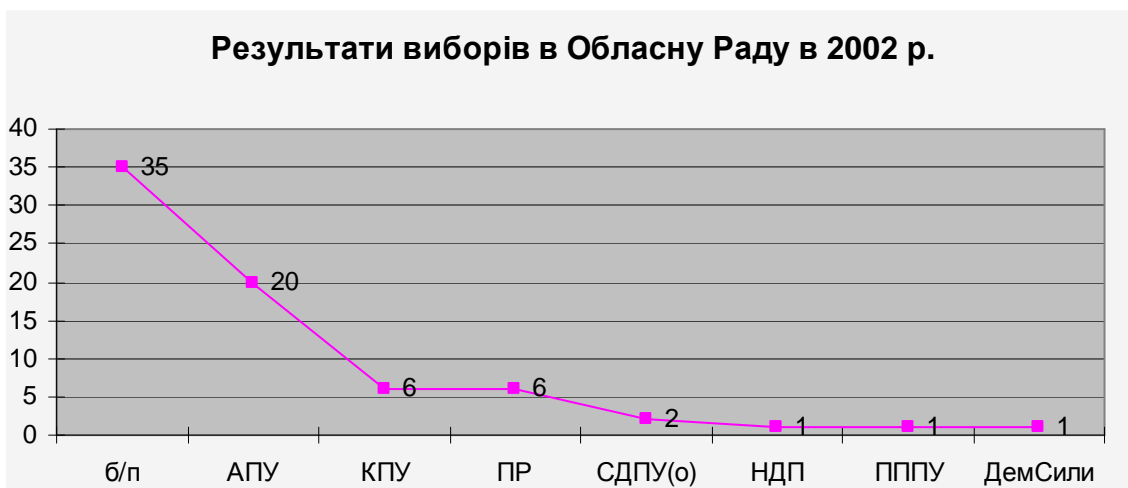
Підтвердженням існування патрональної моделі поведінки виступає той факт, що партії, які представляли центральну владу завжди набирали більшість в Миколаєві та області як на місцевому, обласному, так і загальнонаціональному рівні. Це підтверджують вибори в 1998 р. до Верховної Ради України (далі – ВРУ), коли Комуністична партія України (далі – КПУ), яка асоціювалася у населення Миколаївщини з колишньою провладною партією набрала 38,9 % голосів по багатомандатному

виборчому округу та 31,6 % по одномандатному (В. Матвеев). На той час, це був найвищий відсоток голосів, що був відданий за політичні сили, що балотувалися. Високі результати представила КПУ як у Міській, так і Обласній Радах, здобувши 20 та 16 мандатів. Проте більшість мандатів здобули безпартійні кандидати [3]. Це можна продемонструвати в графічному вигляді наступним чином:

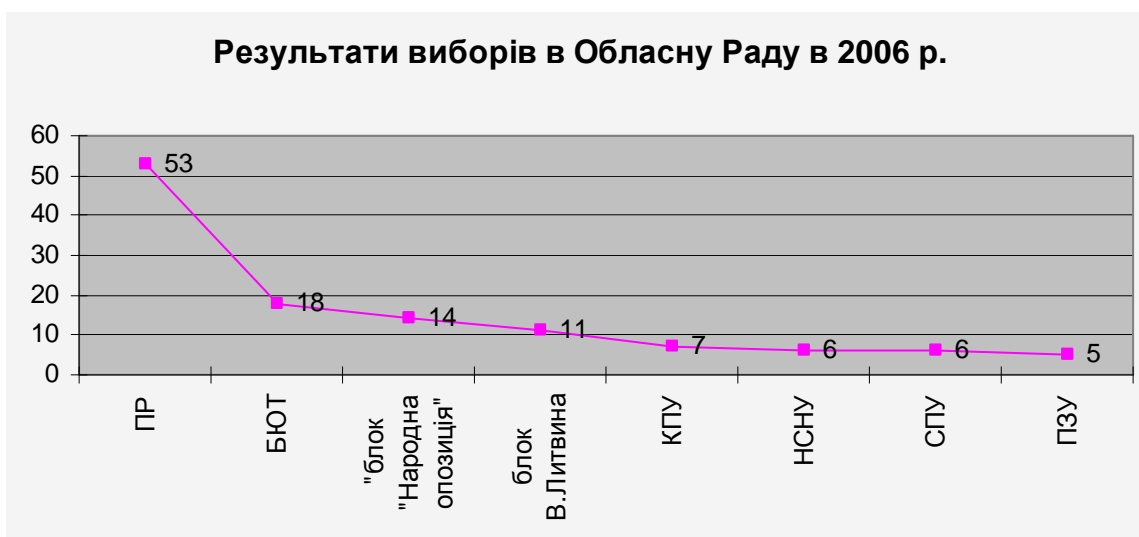
Результати виборів 2002 р. демонструють дещо іншу картину. З цього приводу українська дослідниця О. Яцунська зазначила, що для виборів 2002 р. у представницькі органи був характерний інтенсивний ідеологічний тиск, який здійснювали партія влади та місцева державна адміністрація [19, с. 169]. До ВРУ більшість голосів отримала знову КПУ – 29,29 %, в обласній раді пропрезидентська сила АПУ зайняла домінуючі позиції, здобувши 20 мандатів. Проте, в міську раду першість знову отримала КПУ – 6 мандатів [20, с. 161-165]. На думку О. Яцунської, саме недостатній рівень організованості блоку

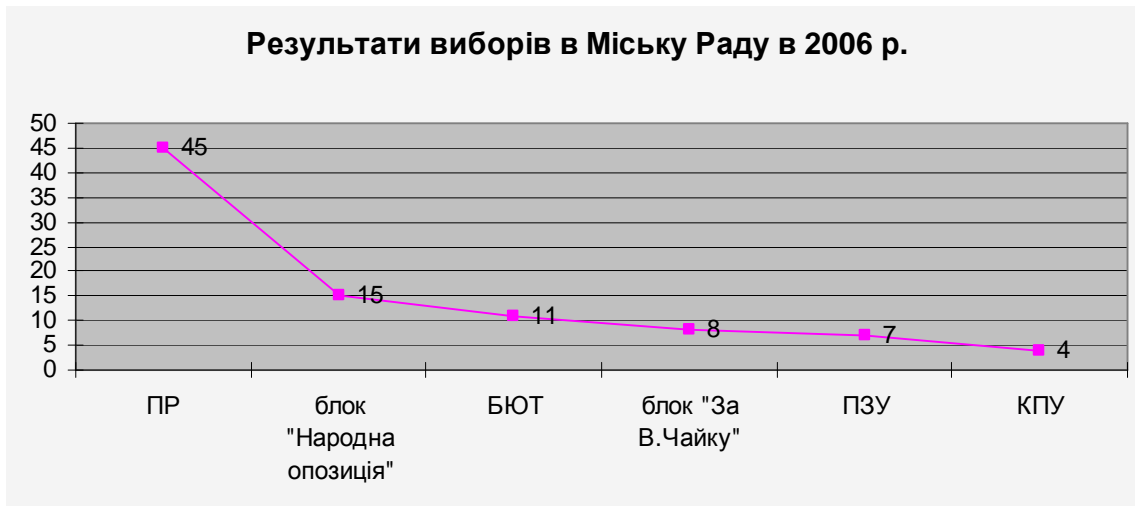
“ЗаЄДУ”, що представляв інтереси Президента та відносини, які не склалися між представниками блоку та місцевою номенклатурою не дали змогу здобути більшість на Миколаївщині та в міській раді. Все це пояснюється існуванням залежності української партійної та регіональної еліти від центральної державної влади [19, с. 169]. Проте, незалежно від великої кількості здобутих мандатів партіями-переможцями, кількість безпартійних знову перевищувала кількість партійних в органах місцевого самоврядування. На графіках це виглядає наступним чином:

За результатами виборів 2006 р. більшість голосів до ВРУ від Миколаївщини здобула Партія регіонів – провладна партія та безперечний лідер передвиборної боротьби в Південному регіоні. Серед виборців Миколаївщини спостерігалось “синхронне голосування”, коли голосування за певну політичну силу є ідентичним у центральні

та місцеві органи влади. Партія регіонів отримала більшість мандатів на всіх рівнях: у Верховну Раду – 50,34 %, в обласну – 44,1 %, у міську – 50 % [1, 2, 9]. Кількість партій та блоків в органах місцевого самоврядування виглядає наступним чином:

Серед багатьох претендентів на посаду міського голови, населення Миколаєва втретє віддало більшість голосів за діючого мера В. Чайку. До міської ради в 2006 р. ПРП та ДемПУ, сформувавши блок під іменем діючого голови, беручи до уваги стереотипність мислення мешканців, здобули 8,8 % голосів [9].

Окремо слід зауважити, що Партія Зелених України здобула мандати як в Обласній, так і в Міській Раді. Дана політична сила завжди мала своїх представників у місцевому органі влади. В 1998 р. – 2, 2002 р. – 3, у 2006 р. – 7 мандатів. Натомість, жодного разу на обласному рівні. Ключовою фігурою в діяльності Партії Зелених України виступав депутат Міської Ради останніх трьох скликань С. Літвак. Обрання даної політичної сили в 2006 р. свідчить про відданість миколаївців конкретним особам. Не користуючись популярністю та підтримкою з боку населення Миколаївщини (адже, до ВРУ ця партія набрала лише 0,85 % голосів), ПЗУ здобула депутатські мандати в органах місцевого самоврядування. Проте всі представники, що йшли від цієї політичної сили є безпартійними. Тобто бачимо, що голосування за ПЗУ як конкретну політичну силу не мало місце. Натомість авторитет самих кандидатів, що балотувалися від даної партії дав шанс мати своїх представників на обласному та місцевому рівні [2, 9].

Позачергові вибори до ВРУ в 2007 р. знову ж продемонстрували відданість мешканців Миколаївщини Партії регіонів, віддавши за неї 54,4 % голосів [1]. Ці вибори фактично не змінили розподіл сил у вищому законодавчому органі.

Отже, результати виборів у 1998 р., 2002 р., 2006 р. наявно демонструють нам факти соціально-персональної залежності з боку виборців. Сама персоналізація політичних партій та блоків

приводить до того, що людина робить свій вибір без врахування професійних якостей кандидатів/партій, програмних положень, на які спирається політична сила.

У суспільстві досі домінують старі устрої суспільного життя радянського періоду, коли результати виборів залежали не від бажання змінити щось на краще, а від "знайомого прізвища" у виборчому бюлетені та міфотворчості політичних партій та діячів. Тому, якби лідерами вищенаведених політичних сил не були достатньо відомі для населення громадяни, то навряд чи б дані політичні суб'єкти здобули місця в представницьких органах, адже принципи політичної діяльності та програма цього блоку і партії не знайома більшій частині населення.

До того ж, беручи до уваги історичний розвиток пострадянських країн, можна зазначити, що саме на цих територіях, через відомі обставини не мали змоги скластися електоральні традиції, електоральна культура, тобто певні стійкі моделі електоральної поведінки. Відсутність традицій політичної участі та механізму політичного представництва, дало поштовх до зародження відносно нової – патрональної моделі електоральної поведінки громадян.

Таким чином, сучасна політологічна думка виділяє п'ять моделей електоральної поведінки: соціологічну, соціально-психологічну, раціональну, когнітивну та маніпулятивну. На основі аналізу результатів виборів у Миколаєві та області, нам вдалося виокремити патрональну модель виборчої поведінки. Ця модель, на відміну від інших, не була предметом спеціального дослідження. Проте її детальне вивчення потребує більш широкого осмислення з позицій аналізу політичної психології та широкої емпіричної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України / Електронний доступ – <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>.
2. В новый состав Николаевского облсовета прошли 12 безработных, 10 пенсионеров, 21 прежний депутат, настоятель храма и слесарь... // Николаевские новости. – 2006. – 8-14 мая.
3. Выборы состоялись, впереди напряженная // Южная правда. – 1998. – 1 апреля.

4. Голосов Г. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов // Полис. – 1997. – № 4. – С. 44-57.
5. Гэри С. Беккер. Человеческое поведение. Экономический подход / Электронный доступ – <http://financepro.ru/2008/01/29/gjeri-s-bekker-chelovecheskoe.html&ref=2146>.
6. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология: учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Наука. – 289 с. / Электронный доступ – http://www.zipsites.ru/books/sotsialnopoliticheskaya_psikhologiya/.
7. Зевиг Д. Теория рационального выбора в изучении электорального поведения // Ломоносовские чтения. – 2003. – № 1. – <http://lib.socio.msu.ru/library>.
8. Когнитивность / Электронный доступ – <http://ru.science.wikia.com/wiki/>.
9. Кресла депутатов Николаевского горсовета дождались своих хозяев! // Николаевские новости. – 2006. – 24-30 апреля.
10. Липсет С., Роккан С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей / Партии и выборы: Хрестоматия. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 49-81.
11. Мелешкина Е. Исследование электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения / Партии и выборы: Хрестоматия. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 104-123. / Электронный доступ – <http://www.politnauka.org/library/uchebnik/meleshkina.php>.
12. Нечаев Д.А. Избиратель: покупатель, продавец, или вкладчик? // Полис. – 2001. – № 6. – С. 40-51.
13. Патернализм / Электронный доступ – <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
14. Піча В.М. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці: словник-довідник для студентів. – К.: Каравела, 2000. – С. 39.
15. Пушкарева Г. Изучение электорального поведения: контуры когнитивной модели // Полис. – 2003. – № 3. – С. 120-131 / Электронный доступ – <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/2003/3/12.htm>.
16. Політологічний енциклопедичний словник / Авт.-уклад. В.П. Горбатенко. – К.: Генеза, 2004. – С. 182-183.
17. Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации. Монография. – Х.: Константа, 2006. – С. 151.
18. Циганенко Г. Парти́йна ідентифікація та електоральна поведінка // Соціальна психологія. – 2004. – № 2 (4). – С. 61-69. – <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=25&c=323>.
19. Яцунская Е.А. Практика проведения выборов в органы местного самоуправления в Украине: какие уроки можно извлечь? // Государственная власть и политическое участие. – 2003. – С. 166-170.
20. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический.

СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ РИСИ ПОЛІТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

У статті аналізується сутність та відмінні риси політичних технологій як засобу політичної діяльності та необхідної умови впровадження розміреної, послідовної та передбачуваної політики в державі.

Essence and distinguishing features of political technologies is analysed in the article, as facilities of political activity and necessary condition of conduct of the policy measured, successive and predictable are in the state.

Реальні політичні процеси в будь-якому суспільстві та державі виключно багатообразні. З одного боку, вони є проявом специфічної суспільної сфери, що володіє соціальними кордонами, внутрішніми і зовнішніми взаємозалежностями, певним набором акторів, відмінними ознаками і т. п. З іншого боку – ці владні взаємозв'язки, які можна представити як сукупність конкретних проблем, що вимагають вирішення з боку держави й інших політичних суб'єктів, які здійснюють для цього відповідні цілеспрямовані дії, застосовують конкретні засоби та ресурси. Але тоді ситуація істотно змінюється: всі мікросоціальні та міжгрупові стосунки у сфері влади перетворюються на взаємозалежність окремих структур та інститутів, у конкретні вчинки та відчуття дійових осіб, які здійснюються у визначеному місці і в певний час. Таким чином, конкуренція між групами у сфері влади є не що інше, як практичні способи і процедури управління, прийняття рішень, врегулювання конфліктів, встановлення комунікацій та інших процесів, є проявом іншого рівня політичних залежностей і зв'язків, що фіксують складне сплетіння самих різнорідних явищ – психологічних, матеріальних тощо.

У данній статті проводиться аналіз політичних технологій як політичного явища, виявляються їх складові як теоретичного, так і прикладного

характеру. Аналізується місце та роль, яку відіграють політичні технології в процесі вирішення питань, що виникають під час політичної діяльності як окремих суб'єктів політики, так і політичної системи взагалі. Акцентується увага на рисах, що відрізняють політичні технології від технік та методик, використання яких також має своє місце в політичній діяльності, умовах їх появи тощо. Виявляється взаємозв'язок між теоретичним знанням і конструкціями та технологічним підходом до питань політики.

Необхідність вирішення конкретних завдань у сфері політики, пошуку найбільш прийнятних для людей способів і технологій досягнення цілей вимагає від політиків особливий підхід до розуміння і вивчення політичних явищ. Саме актуалізація проблематики розвитку та раціонального використання політичних технологій є наразі одним з вирішення питань сьогодення.

Проблемою політичних технологій займалися такі відомі автори, як Г. Почепцов ("Паблик рилейшнз") [14], Т. Гринберг ("Политические технологии. ПР и реклама") [5], В. Полуектов ("Черные, серые, грязные – всяко-разные...") [13], Е. Малкин та Е. Сучков ("Основы избирательных технологий") [16], проте, кожен із авторів торкався лише важливого на його думку компоненту. Але жодної праці присвяченої всебічному й комплексному вивченню політичних технологій зроблено не було.

На відміну від підходів, притаманних теоретичній політології, прагнучій виявити сутнісні риси і характеристики політичних явищ, розкрити їх найбільш принципові зв'язки і стосунки, обґрунтувати тенденції і закономірності розвитку, розгляд питання політичних технологій націлене на вирішення практичних питань яке має свою специфіку.

Технології вбудовані в найрізноманітніші процеси, забезпечуючи формування і використання політичної влади на різних рівнях організації держави і соціуму, сприяючи таким чином формуванню не лише універсальних, але і типових властивостей політичних технологій.

Таким чином, вирішення конкретної проблеми означає не стільки розуміння людиною цілей і засобів їх досягнення, скільки вироблення конкретних варіантів їх втілення на практиці, тобто вживання певних технологій, що забезпечують вирішення задачі. В цілому технологічне вирішення проблеми означає не розуміння того, який вигляд має, а як розрядити конкретну ситуацію. Саме тому за допомогою технологій виявляється новий сенс і суть влади. Технології по-новому порушують проблему виміру політичних подій, закладають основу для спеціалізованої діяльності з врегулювання або контролю політичних явищ. Утворюючи особливий ракурс розуміння політичних процесів, політичні технології показують, що від вживаних способів рішення тієї або іншої задачі може кардинально залежати суть цього явища. Наприклад, масовий наклеп, поширення дезінформації, відмова в наданні телевізійного ефіру представникам певних партій можуть перетворити процес формування органів влади з вільного вибору громадянами своїх представників у нав'язування останнім інтересів і волі певних кругів, контролюючих ЗМІ.

У данному контексті можна стверджувати, що політичні технології є сукупністю послідовно вживаних процедур, прийомів і способів діяльності, направлених на найбільш оптимальну й ефективну реалізацію цілей і завдань конкретного суб'єкта в певний час і у визначеному місці. В цілому як сукупність певних знань та умінь, що забезпечують вирішення суб'єктом конкретних завдань у сфері влади, політичні технології інколи також називають політичним маркетингом [14, с. 267-269], що на нашу думку є дещо не відповідним дійсності.

Як правило, потреба у формуванні політичних технологій виявляється там і тоді, де і коли є ті, що повторюються, деколи навіть стереотипізовані дії і при цьому наявні цілком певні вимоги до умов та результатів даного типу діяльності. Конкретніше до причин їх появи можна віднести:

- необхідність раціоналізації, спрощення та знаходження ефективнішого способу реалізації практичних цілей, що стоять перед різними учасниками процесу вживання політичної влади й управління державою;
- зниження непередбачуваності взаємодій у сфері влади, швидкої діаметральної змінності

полярностей процесів та перерозподілу державних ресурсів, що розгортаються в умовах непередбачуваного розвитку ситуації, які насичені несподіваними вибуховими формами протестної соціальної активності та іншими форс-мажорними обставинами;

- потреба у вживанні економічних і ресурсозберігаючих способів управління державним (корпоративним) майном, кадровими і технічними структурами;
- необхідність додання стійкості взаєминам учасників того або іншого процесу, прискорюючого навчання персоналу передовим методикам дії і, насамкінець, розширення можливості досягнення цілей великим числом суб'єктів у різних, але схожих умовах;
- необхідність управління об'єктом людських бажань;
- можливість чіткішого визначення критичних, граничних значень того або іншого процесу, за рамками якого суб'єкти втрачають можливість здійснення ефективних і результативних дій з управління ситуацією.

Іншими словами, основний пафос вживання політичних технологій полягає в оптимізації виконання різноманітними суб'єктами своїх завдань і обов'язків. Технології функціонально направлені на досягнення цілей відповідно до інтересів, функцій і цілей суб'єктів, які можуть полягати в залученні й економії ресурсів, стабілізації або дестабілізації положення у державі, організації виборчих кампаній, оперативному інформаційному забезпеченні прийняття рішень, узгодженні інтересів при виробленні державних програм і так далі [2, с. 40-52].

Політичні технології як сукупність прийомів і процедур цілеспрямованої діяльності не лише упорядковують засоби досягнення мети, але і закріплюють черговість дій, вироблення відповідних алгоритмів поведінки суб'єкта. Саме алгоритми виокремлюють і закріплюють найбільш оптимальні і ефективні способи вирішення тієї або іншої задачі, а також дають можливість передавати і тиражувати знайдений досвід.

По суті справи алгоритми є певним "сухим залишком" цільової активності суб'єкта, результатом раціоналізації, спрощення і стандартизації вживаних ним прийомів і процедур. Практично технології викристалізуються з багатообразного числа способів і механізмів взаємин суб'єктів і об'єктів, взаємодій контрагентів, зовнішніх і внутрішніх чинників. Інакше кажучи, технологія встановлюється лише тоді, коли в процесі досягнення мети складається (і певним чином закріплюється) відома послідовність операцій, що фіксує черговість вживання певних прийомів і засобів досягнення конкретної мети [21, р. 14].

Звичайно, деякі види цілеспрямованої діяльності людей через свою складність можуть бути технологізованими не цілком і повністю, а лише

в окремих точках процесу досягнення мети. Тобто, в процесі діяльності суб'єкт може використовувати лише локальні технології, здатні лише частково раціоналізувати та упорядкувати ті або інші ділянки взаємодії. Наприклад, у сфері прийняття політичних рішень, де, як правило, вирішуються завдання, що погано структуруються, велика питома вага непередбачених обставин. Політичні технології зазвичай є набором дій, обслуговуючих в основному лише окремі фази розробки і реалізації цілей (наприклад, узгодження дій законодавчих і старанних органів влади). В цілому ж вони не здатні раціоналізувати і оптимізувати даний процес [18, с. 131.]

Політичні технології можуть діяти в режимі повного завершення циклу здійснення того або іншого процесу, а можуть бути пов'язані з оптимізацією лише окремих його фаз і етапів. Ще складнішим комплексом владно-управлінських взаємин, відношень всередині неформальних, тіньових угруповань, інтегрованих у процес прийняття державних рішень в принципі не здатні сформувати технологічний ланцюжок навіть для своїх окремих фрагментів.

Таким чином, технології як певні алгоритми дій є формою політичної інженерії, обумовленою як діючим людським фактором (знаннями, досвідом, спрямованістю на реалізацію і так далі), так і використовуваними в його діяльності матеріальними (духовними) ресурсами і технічними складовими. Саме з цієї причини формування і вживання технологій, ритм їх здійснення, жорстко пов'язані з кваліфікацією і компетентністю суб'єкта, його практичними знаннями і уміннями використання певних технічних ресурсів. Як правило, низький рівень забезпеченості технічними або кадровими ресурсами знижує ефективність вживання технологій [5, с. 126]. Тому не стільки ефективність вживання, скільки саме існування політичних технологій безпосередньо залежить від достатку суб'єкту, що діє, від його уміння використовувати накопичений досвід, реалізувати наявні можливості в конкретній ситуації. Помилки і некомпетентність суб'єкта наділеного повноваженнями і відповідальністю, від яких не рятують жодні статуси і титули, може не лише понизити функціональне значення технологій, але і повністю змінити спрямованість їх дії. Отже, використання політичних технологій в найважливіших для держави і суспільства сферах передбачає відбір суб'єктів з точки зору кваліфікації, наявності практичного досвіду, психологічної стійкості, здатності діяти в нестандартних обставинах та ін.

Політичні технології можуть діяти в режимі повного завершення циклу здійснення того або іншого процесу, а можуть бути пов'язані з оптимізацією лише окремих його фаз і етапів. Ще складніші комплекси владно-управлінських взаємин (наприклад, стосунки усередині неформальних, тіньових угруповань,

інтегрованих у процес прийняття державних рішень) які, в принципі, не здатні сформувати технологічні ланцюжки навіть для своїх окремих фрагментів. У структуру політичних технологій, як правило, входять три найбільш значимих компоненти: специфічні знання; конкретні прийоми, процедури і методики дій; а також різні техніко-ресурсні компоненти [17, с. 199-201].

Принципова роль знань обумовлена тим, що політичні технології по суті своїй є втілення особливих форм віддзеркалення дійсності, які направлені на знаходження засобів і способів практичного вирішення проблем, що виникають у сфері влади і управління державою. У цьому сенсі технологічний рівень пізнання дійсності не лише є формою науково-прикладного знання, але і одночасно виражає оцінку політичних проблем з точки зору зацікавлених у їх рішенні суб'єктів.

Таким чином, технологічне знання є пізнавально-проектне, що ідеально перетворює діяльність, яка включає прийоми не лише буденного, але і наукового пізнання дійсності, як би синтезуючи їх підходи для вирішення конкретного завдання. Це задає технологічному знанню власну логіку віддзеркалення і пояснення явищ, яка не властива ні науковим формам віддзеркалення, ні буденним підходам окремо.

На відміну від теорії, яка безпосередньо не пов'язана з практикою та опосередковує свої стосунки з нею якимись ідеальними конструкціями, що не виключають різноманітних трактувань реальних явищ, технологічне знання безпосередньо і цілком однозначно сприймає дійсність, внутрішньо організовуючись на основі віддзеркалення реальності, конкретних подій. Технологічне знання відрізняє те, що це знання не є "ідеально сконструйованою абстракцією, яка ... прив'язана до конкретного тривимірного простору з певною точкою відліку" [8], а працює з конкретною проблемою, ситуацією, що існує в масштабі реального часу і володіє такими топологічними (завглибшки, шириною та іншими метричними характеристиками) і темпоральними (тимчасовими) параметрами подій, які виключають саму можливість умоглядного добудовування подій, що відбуваються, властивостями, що логічно виводяться.

Якщо наукове знання ідеалізує подію (ситуацію), то технологічне знання конкретизує логічні об'єкти; якщо наукове знання звернене до практики-універсуму, то технологічне відображення – до окремих фрагментів дійсності. Тому з точки зору технологічного відношення до світу даний фрагмент практичної реальності вимагає не логічного осмислення, а практичної відповіді. Така відповідь повинна формуватися в рамках принципової обмеженості конкретної ситуації і не передбачати теоретичного розширення конкретної події до класу однотипних явищ. Внаслідок цього

всі істини технологічного знання принципово рухливі (релятивні), виняткові та унікальні.

Технологічне знання розглядає будь-яку подію як якийсь фрагмент дійсності, що володіє власною логікою руху, джерелами розвитку, межами зростання і що передбачає висунення якоїсь проблеми, що вимагає рішення. Таким чином, місткість технологічного знання формується на основі позицій того, хто відображає подію (технолог, аналітик); того, хто задає конкретні цілі вирішення проблеми, пов'язаної з даною ситуацією (замовник), а також того, хто діє на стадії рішення задачі (виконавець). Отже, кожен з них здатний змінити вміст і форму технологічної інформації [10, с. 68-74].

Таке потрошення суб'єкту технологічного знання свідчить про те, що вся його пізнавальна стратегія будується на зведенні об'єктивних умов до ситуації, що суб'єктивно інтерпретується, як на стадії діагностики, так і на стадії актуалізації знань. Включення представлень цих суб'єктів в оцінку ситуації показує, що цільових орієнтацій у рамках технологічного знання про одну і ту ж проблему може бути скільки завгодно. Тому конкретні проблеми технологічно можуть бути інтерпретовані і "вбудовані" в найрізноманітніші політичні процеси.

При технологічному підході на перший план виступає проблема вироблення такої системи координат, яка здатна привести до розуміння складу, структури, форми, характеру змін тих або інших подій (ситуацій). Це передбачає включення в базу технологічних даних не лише висновків та оцінок спеціального характеру (оцінок співвідношення політичних сил, їх ідеологічних програм і так далі), але і тієї інформації, яка розкриває дану ситуацію з економічною, побутовою, екологічною та інших точок зору.

Залежно від характеру вирішення практичних завдань технологічне знання може займати самі різні позиції щодо тих теоретичних виводів, які зроблені академічною наукою з приводу даного типу об'єктів. Якщо перефразувати О. Конта, то можна сказати, що технології – це такі вистави, які установку на "знання" опосередковують установкою на "дію". Тому в ряді випадків носій технологічного знання може, виконуючи своє завдання, не звертати уваги на ті або інші теоретичні висновки. Таким чином, науково-теоретичні результати досліджень можуть бути абсолютно індиферентними до рішення конкретної практичної задачі. Причому виводи фундаментальної науки можуть бути проігноровані навіть тоді, коли вони об'єктивно необхідні для вирішення конкретного завдання. І такий вибір може бути продиктований не лише цілями або особливостями підходу аналітика, замовника або виконавця, але і їх ресурсними можливостями, а також іншими практично значимими чинниками [15, с. 84-89].

Технологічна оцінка ситуації формує і власні знакові (семантичні) структури. Так, якщо мова науки завжди передбачає хоча і різноманітну, але все таки строгу категоріально-понятійну форму,

то технологічне знання ґрунтується на значно вільнішому ладі утворення семантичних структур. У його аналітичній лексиці строгі поняття є сусідами з плотськими образами, визначені в смисловому значенні терміни – з багатозначними. Тут присутні не лише мовні форми, що відображують складні смислові відтінки, але й неспеціалізовані структури спілкування (просторіччя, побутова лексика, аббревіатури жвавої мови, слогани, фольклор і так далі). Отже технологічне знання базується на рухливішій мові, знакових структурах, що підкреслюють суб'єктивність, індивідуальність дослідника і орієнтованих на інструментальні цілі, емпіричну комунікацію і розширення інформації про події.

Технологічне знання насамкінець є суб'єктивною основою політичної інженерії, яка займається політичним проектуванням (прогнозуванням, плануванням і програмуванням) і організацією практичної діяльності інститутів влади. Тому основною цінністю для технологій є навіть не саме знання про те, як можна щось зробити, зробити, а конкретне уміння, навички звернення дій і досягнення цілей.

Місткість конкретних навичок і умінь, які виражаються у вживанні певних прийомів, процедур, технік й методик дій безпосередньо задається конкретними цілями або, кінцем кінцем, особливостями тієї або іншої наочної сфери політики. Наприклад, у сфері прийняття рішень це можуть бути прийоми узгодження і порівняння інтересів сторін при виробленні тих або інших цілей державної політики; в рамках вирішення міжнародних конфліктів - способи пошуку компромісів між конфліктуєчими сторонами або дії на них з боку примірюючих (арбітражних) структур; в інформаційній сфері політичної влади – прийоми дезінформації громадськості або, навпаки, боротьби проти наклепницьких вигадок суперників тощо.

Використання тих або інших прийомів і процедур безпосередньо залежить від достатку суб'єктів, що діють, і від конкретних умов, у яких вирішується завдання. Так, не знайомий з сучасними методами організації і ведення виборчих кампаній технолог не може застосувати прийоми і техніку, здатні забезпечити перемогу на виборах його замовникові. В умовах суворого контролю держави за проведенням виборів, як правило, не вдається використовувати багато "чорних" і незаконних технологій боротьби з конкурентами тощо [7]. Найбільш яскравим прикладом подібного контролю можуть бути вибори до Верховної Ради 2006 та частково 2007 року.

Конкретні прийоми і способи діяльності безпосередньо залежать і від наявності тих або інших кадрових структур, технічного оснащення дійових осіб, наявності тих або інших (фінансових та ін.) ресурсів, що впливають на вміст політичних технологій. Наприклад, вживання технологій інформаційного забезпечення державної політики (особливо якщо справа стосується цілей, що мають стратегічне або істотне комерційне значення)

неможливе без технічних структур, покликаних захищати державну таємницю; обмежений в матеріальних засобах виборчий штаб того або іншого кандидата, як правило, вимушений відмовлятися, наприклад, від організації його виступів на телебаченні або вживання інших ефективних, але дорогих технологій суперництва, які необхідні для досягнення перемоги на виборах; використання управлінських технологій в умовах криз неможливе без структур, дублюючих прийняття рішень, без додаткових ресурсів, кадрового резерву і так далі. Таким чином, наявність даних компонентів політичних технологій накладає найістотніші обмеження на способи вирішення завдань, вживання тих або інших прийомів діяльності або, навпаки, може істотно збільшити ефективність останніх.

З точки зору ступеня і характеру регламентації діяльності (що має особливу цінність для аналізу перехідних процесів) розрізняють нормативні і девіантні технології. Нормативні технології – це способи діяльності, жорстко обумовлені законами, що існують в суспільстві (організації), нормами, традиціями або звичаями. Девіантні технології протилежні їм, вони відхиляються від такого роду вимог і стандартів способу діяльності. До їх числа відноситься, наприклад, цілий спектр тих, що суперечать закону або нормам суспільної моралі “сірих” і “чорних” технологій. Як показала практика, в критичних точках політичного процесу, а саме під час виборів в органи вищої державної влади, зовнішньо- та внутрішньополітичних криз, спостерігається небувалий розквіт подібного роду технологій. Суб’єкти впливу і влади нерідко переходять до “зливу компромату”, шантажу, просочувань інформації, наклепу, а у ряді випадків навіть до терору, організації змов, путчів і так далі. Дуже часто такі форми діяльності стають джерелами не лише скандалів, але і криз, що міняють перебіг політичного процесу, розставлення сил у суспільстві [12, с. 42].

Суспільству і державі переважно головним є зрозуміти способи запобігання використанню таких технологій боротьби за владу, виробити відповідну політичну протитотруту. Проте вже сьогодні стає ясно, що в сучасному українському суспільстві з деякими прийомами подібного роду боротися практично неможливо. Наприклад, враховуючи поширення сучасних засобів зв’язку, чисто технічно не вдасться запобігти електронному шпигунству та іншим аналогічним прийомам діяльності. “Сучасна держава має у своєму арсеналі настільки потужні і різноманітні форми технологій політичного управління, впливу і маніпулювання, що це загрожує самій основі демократії – громадянському суспільству” [11, с. 6].

Близькі до даних типів технологій також явні і тіньові способи досягнення владно-політичних і державно-адміністративних цілей. Наприклад, у формах діалогу влади з громадськістю, втілюючи публічний характер влади, по суті справи грає роль своєрідної візитної картки політичного режиму і системи управління державою. Проте

такого роду прийоми, техніка управління і влади часто має суто демонстраційний, “показовий” характер, орієнтується на комуніціювання з громадською думкою і створення у нього образу активної та ефективної влади. При цьому практичний зв’язок з реальним процесом вироблення державних рішень у них може бути дуже слабким, а то і бути відсутнім зовсім.

Тіньові технології управління і влади, будучи з практичної точки зору часом найважливішими і визначаючими процес вживання влади і розподілу державних ресурсів, у той же час відрізняються дуже слабким рівнем технологічності, будучи швидше унікальні (спонтанні, ситуаційні), ніж стандартизовані й алгоритмізовані способи і прийоми діяльності. Як приклад подібних “тіньових” прийомів є розподіл управлінських посад в державі між партіями правлячої коаліції.

Таким чином, у найзагальнішому плані “технологічно” орієнтовані форми і різновиди “політичних вистав” направлені не на створення теорій або виробництво знань, що систематизують уявлення про схожість і відмінності політичних явищ, а на прикладне використання наявного науково-теоретичного потенціалу при рішенні практичних і цілком конкретних завдань в політичному просторі. Не менш важливим компонентом оцінки і розуміння останніх, поряд з теоретичними ідеями, є також накопичений людьми практичний досвід, навички і вміння вирішувати аналогічні завдання, інтуїція та інші дологічні уявлення людини. Строго кажучи, свої висновки прикладні дисципліни можуть робити і на базі практичного досвіду, що склався, не вдаючись до використання яких-небудь широких теоретичних узагальнень. Маючи на увазі таку суто практичну орієнтацію прикладного політологічного знання, можна сказати, що саме воно задає той особливий ракурс у розумінні політичного життя, який заставляє відноситися до здійснюваної в ній діяльності людини як до різновиду “мистецтва”.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні не існує достатнього ані теоретичного, ані практичного досвіду та алгоритма використання політичних технологій. Вже явно просліджується осмислення деякими політиками необхідності до ведення послідовної та взваженої політики. Але на шляху поширення демократичних засад управління державою дійові фігури української політики нехтують досвідом розвинених держав і, як наслідок, намагаються максимально відсунути проблему свого ставлення до політики як комплексного явища, якому притаманні свої теоретико-практичні особливості, що виокремлюють останню в різновид людської діяльності, яка потребує спеціальних знань, навичок, теоретичного базису. На думку автора більш ретельного розгляду потребує питання виокремлення певних алгоритмів дій, які стануть на заваді новим політичним кризам та нестабільності політичного сегменту державного управління. Технологізація політики має розвиватися не

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохин М.Г. Политические технологии // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология. – 2000. – № 2. – С. 101-104.
2. Анохин М.Г., Павлотенкова М.Ю. Информационно-коммуникативные технологии в политике // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология. – 1999. – № 1. – С. 40-52.
3. Березовец Т. Политические технологии в России: этапы становления от Ельцина до Путина // 18 ноября 2007.
4. Букалов А.В. Феномен структурирования психоинформационного пространства: иерархия объемов человеческого внимания, памяти и мышления // Соционика. – 1999. – № 2.
5. Гринберг Т.Е. Политические технологии. PR и реклама. – М.: Изд-во: Аспект Пресс, 2006 г. – 320 с.
6. Лебедева М.М. Политическое урегулирование конфликтов. – М., 1997. – С. 88-90.
7. ЛЕЦ С.Е. “Чорні”, “білі” та “сірі” політичні технології. – № 162. – 11 вересня 2001.
8. Лукашев А., Пониделко А. Анатомия демократии, или “черный” PR как институт гражданского общества. – М.: Изд-во “Бизнес-Пресса”, 2001. – 272 с.
9. Малкин Е., Сучков Е. Основы избирательных технологий. – М., 2005. – 480 с.
10. Мангейм Дж.Б., Рич Р.К. Политология. Методы исследования. – М., 1997.
11. Медведева В.К. Манипулятивные избирательные технологии и право граждан на информацию // Вестник Российского университета дружбы народов. – Сер.: Политология. – 2003. – № 4. – С. 100-105.
12. Морозова Е.Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 1999. – 247 с.
13. Аналіз політичних технологій та особливостей їх застосування в транзитивному суспільстві 2004 года. – Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Д.Ю. Наріжний; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2004. – 19 с.
14. Подшивалкина В.И. Социальные технологии: Проблемы методологии и практики. – Кишинев, 1997. – С. 42.
15. Почепцов Г. Паблик рилейшнз. – М., 1998. – С. 269.
16. Симонов К.В. Политический анализ: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. - 152 с.
17. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 559 с.
18. Яковлев И.Г. Информационно-аналитические технологии и политическое консультирование // Полис. – 1998. – № 2. – С. 131.
19. Nohlen D. Wahlrecht und Parteiensystem. – Opladen, 1990. – S. 26.
20. Matthews C. Монографія. Hardball: how politics is played, told by one who knows the game. – N.Y.: Simon & Schuster, 1999. - 237 p.
21. Patton C.V., Sawicki D.S. Basic Methods of Policy Analysis and Planning. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1983. – P. 14.

Технічний редактор, комп'ютерна верстка *К. Дорофєєва*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальню-палітурні роботи *А. Грубкіна*.

Підп. до друку 24.12.2008 р.
Формат 60×84 $\frac{1}{8}$. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 17,21. Обл.-вид. арк. 15,55.
Тираж 300 пр. Зам. № 2518

Видавець і виготовлювач: МДГУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@kma.mk.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1175 від 25.12.2002 р.